

Волинський національний університет імені Лесі Українки

На правах рукопису

Шуст Людмила Миколаївна

УДК 811.161.2'282.2'286(477.82)

ЕНТОМОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРОК

10.02.01 – українська мова

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник –
Аркушин Григорій Львович,
доктор філологічних наук, професор

Луцьк – 2011

ЗМІСТ

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ МОВ І ДІАЛЕКТІВ.....	3
ІНШІ УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. Історія вивчення ентомологічної лексики.....	12
1.1. Проблема термінології в діалектній лексиці.....	12
1.2. Сучасні дослідження діалектної лексики Західного Полісся.....	21
1.3. Історія вивчення народних найменувань комах.....	24
1.4. Західнополіські ентомоніми в лексикографічних працях.....	32
Висновки до I розділу.....	39
РОЗДІЛ II. Номінативні процеси в ентомологічній лексиці.....	40
2.1. Загальна характеристика номінативних процесів ентомологічної лексики Західного Полісся.....	40
2.2. Народні найменування Insecta.....	42
2.3. Говіркові назви личинок комах	128
2.4. Діалектні номени на позначення житла деяких комах.....	136
2.5. Особливості мотиваційних ознак у народній ентомологічній номенклатурі.....	142
Висновки до II розділу.....	152
РОЗДІЛ III. Лінгвогеографічна характеристика ентомологічної лексики західнополіських говірок.....	154
Висновки до III розділу.....	170
ВИСНОВКИ.....	172
УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ ДЖЕРЕЛ.....	177
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	180
ДОДАТОК А. Індекс лексем.....	205
ДОДАТОК Б. Атлас ентомологічної лексики Західного Полісся.....	239
ДОДАТОК В. Питальник.....	366
ДОДАТОК Г. Тексти.....	375

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ МОВ І ДІАЛЕКТІВ

біл. – білоруський	підляс. – підляський
бойків. – бойківський	покут. – покутський
болг. – болгарський	пол. – польський
вітеб. – вітебський	поліс. – поліський
в.-луж. – верхньолужицький	прасл. – праслов'янський
волин. – волинський	рівн. – рівненський
гол. – голландський	рос. – російський
грец. – грецький	рум. – румунський
дінд. – давньоіндійський	серб. – сербський
дірл. – давньоірландський	сер.-поліс. – середньополіський
зах.-поліс. – західнополіський	слов'ян. – слов'янський
зах.-укр. – західноукраїнський	словац. – словацький
і-є. – індоєвропейський	словен. – словенський
ірл. – ірландський	старосл. – старослов'янський
карп. – карпатський	сх. – східний
кашуб. – кашубський	сх.-поділ. – східноподільський
лат. – латинський	сх.-поліс. – східнополіський
лемк. – лемківський	сх.-слоб. – східнослобожанський
лит. – литовський	тат. – татарський
луж. – лужицький	угор. – угорський
макед. – македонський	укр. – український
наддністр. – наддністрянський	хорв. – хорватський
н.-луж. – нижньолужицький	чес. – чеський
нім. – німецький	

ІНШІ УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

букв. – буквально	МО – мотиваційна ознака
в т. ч. – в тому числі	напр. – наприклад
говір. – говіркове	н. п. – населений пункт
дав. – давній	н. пп. – населені пункти
див. – дивись	пд. – південний
дит. – дитяче	перен. – переносне
діал. – діалектне	пн. – північний
ент. – ентомологічне	пор. – порівняйте
жарг. – жаргонне	розм. – розмовне
ж. р. – жіночий рід	спорід. – споріднене
і т. д. – і так далі	та ін. – та інші
і т. ін. – і таке інше	ТГЛ – тематична група лексики
к. – карта	т. зв. – так званий
кк. – карти	т. с. – те саме
ЛСГ – лексико-семантична група	ч. р. – чоловічий рід

ВСТУП

Актуальність і необхідність дослідження діалектної лексики, особливо її окремих лексико-семантичних груп, не викликає сумнівів, адже народні говори великою мірою зберігають старі форми і відображають інноваційні процеси, зумовлені як внутрішніми законами цієї мови, так й екстралінгвальними факторами.

За останні десятиріччя зібрано та опрацьовано значний фактичний матеріал, проведено аналіз різних шарів лексики українських говорів. Діалектна лексика української мови, зокрема, побутова [50–51; 101–104; 146], ботанічна [127–128; 135–139; 143–144; 180–181 та ін.], мисливська [3], зоологічна [112], будівельна [77–80], досить ґрунтовно вивчена. Однак значна частина словникового складу, в т. ч. ентомологічна лексика, досліджена недостатньо.

Комахи відіграють важливу роль у природі та в житті людини, оскільки знаходяться в усіх елементах біосфери: ґрунті, воді, повітрі, мешкають у всіх кліматичних поясах – від арктичних льодів до тропічних лісів. Це – надзвичайно чисельний та поширений клас тварин, які потребують детального вивчення не тільки вченими-зоологами чи ентомологами, а й діалектологами.

Уперше звертає увагу на народну ботанічну, зоологічну (в тому числі ентомологічну) лексику І. Г. Верхратський [Верх; Верх'08], причому не просто фіксує народні назви, а найточніше визначає біологічний вид, до якого вони належать. Ряд дослідників аналізує найменування окремих комах: сонечка семикрапкового [Арк; 159; 164; 183; 186; 188], коника польового [66], вовчка [63], мурах [28; 178], джмеля [28; 176], овода [174], бабки [67], метелика [172], лексику бджільництва [1; 160–161] або мотиви номінації певного ряду цих істот [110; 221].

У говорах найменування отримала тільки незначна частина існуючих видів, хоча народні назви комах становлять досить різноманітну й цікаву

щодо походження, часу виникнення та функціонування групи лексики. Зумовлене таке явище певними причинами. Мовці байдуже ставляться до багатьох комах і використовують для їх найменування загальні назви: муха, комаха, жук тощо. Ті ж види, які мають практичне застосування (наприклад, бджола) або живуть поряд з людиною (паразити людини, домашніх тварин, шкідники сільськогосподарських культур та ін.), одержали свої назви давно. Зазвичай, у цій номенклатурній групі спостерігаємо незначне різноманіття ентомологом, натомість є багато фонетичних і морфологічних варіантів. Сюди належать такі назви: бджола, матка, трутень, муха хатня, оса, шершень, воша, блоха, овід та деякі інші. Для решти ж ентомологічної лексики характерне багатство синонімів (у тому числі й внутрішньоговіркових).

Актуальність дослідження полягає в тому, що воно призначене заповнити прогалину, наявну в цьому пласті діалектної лексики. Навіть порівняно з іншими групами – сільськогосподарською, професійною, побутовою, ботанічною, зоологічною тощо (про це згадували раніше) – ця частина діалектних слів становить периферію і легко може бути втрачена. Важливу роль відіграють також екстралінгвальні фактори, оскільки назви часто можуть зникати у зв'язку зі втратою реалій (комахи вимирають через поширення хімічних засобів боротьби зі шкідниками), заміною науковими термінами (у середовищі науковців, агрономів, освітян, працівників лісового господарства), через послаблення залежності людей від зовнішнього середовища, що спричиняє поступове зникнення з ужитку народної ентомологічної лексики.

Найменування комах становлять інтерес також як джерело для етнолінгвістичних студій.

Методика дослідження частково спирається на принципи аналізу ентомологічної лексики, обґрунтовані та використані І. Я. Філак [170]. У нашій роботі звернуто увагу на поглиблене дослідження етимології та принципів номінації окремих найменувань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дисертації є складником наукової теми кафедри історії та культури української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки “Поліфункціональний статус української мови в синхронії і діяхронії” та з пов'язаний з науково-дослідною темою “Говірки та оніми Західного Полісся”, яку виконує Західнополіський ономастико-діалектологічний центр (реєстраційний номер 0109 U 00572).

Мета і завдання роботи. Мета дослідження – аналіз ентомологічної лексики, зібраної безпосередньо в польових умовах, а також вибраної з лексикографічних та лінгвогеографічних джерел, що мають певний стосунок до обстеженої території; виявлення етнолінгвістичного аспекту цих явищ, якщо він становить один із мотивів номінації.

Для досягнення поставленої мети у процесі дослідження виконано такі завдання:

1. Досліджено історію розвитку ентомологічної лексики за наявними в лінгвістичній та етнографічній науці джерелами.
2. Визначено репертуар назв комах на досліджуваній території.
3. Виявлено етнолінгвістичний аспект зафіксованих найменувань.
4. Встановлено мотивацію й етимологію цих лексем.
5. З'ясовано особливості просторового розміщення ентомологічних назв досліджуваних говірок. На основі цього уточнено й доповнено інформацію про ареальне членування західнополіського діалектного континууму.
6. Проведено лінгвогеографічний опис вказаної лексико-семантичної групи (укладено лексичні, семантичні, фонетичні й комплексні карти).

Об'єкт дослідження – лексика західнополіських говірок, що охоплюють територію Волинської та Рівненської областей, а також Південного Підляшшя й Берестейщини; **предмет** – ентомологічна лексика в них.

Для вирішення цих завдань у процесі роботи використано такі **методи**: *описовий (синхронно-описовий)* (для загальної характеристики комах та окремих їх видів); *порівняльний* (для порівняння ентомологічних назв на різних територіях, а також у різний час побутування, тобто в синхронії та діахронії); *типологічний* (для встановлення мотиваційних груп); *кількісного підрахунку* (для аналізу якісних та кількісних характеристик лексико-семантичної групи назв комах); *лінгвістичної географії* (для докладної просторово-кількісної характеристики).

З метою детальнішого опису аналізованої групи лексики залучені матеріали спеціальних наук, які вивчають тваринний світ (ентомології, зоології, фізіології тварин, екологічні матеріали тощо).

Джерельна база дослідження. Робота ґрунтується на власних записах діалектного матеріалу, зроблених протягом 2007 – 2009 років у 153 населених пунктах Західного Полісся – Волинська, Рівненська (крім східних та південно-східних районів) області, а також окремі говірки Південного Підляшшя та південних районів Берестейщини. Матеріал зібраний за спеціально укладеною програмою-питальником (185 питань) шляхом магнітофонної фіксації діалектного мовлення. Індекс зафіксованих лексем становить близько тисячі одиниць, фонозаписи – близько ста годин звучання. Джерелами фактичного та порівняльного матеріалу були також деякі лексикографічні (Б. Д. Грінченка [Грінч], Г. Л. Аркушина [СЗГ], М. М. Корзонюка [К], П. С. Лисенка [СПГ]) та лінгвогеографічні (“Атлас української мови” [АУМ], “Общеславянский лингвистический атлас” [ОЛА], “Лексичны атлас беларускіх народных гаворак” [ЛАБНГ]) праці.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що це перша спроба дослідження ентомологічної лексики західнополіських говірок, у якій репертуар назв комах представлений як система та подана їх ареальна характеристика.

Відсутність у вітчизняному мовознавстві спеціальних робіт, присвячених означеній темі, свідчить про необхідність усебічного

монографічного опису сутності номінування комах, що можливе за умови дослідження цієї лексики в різних складових національної мови (літературної і діалектної) як цілісного явища, комплексного вивчення і встановлення загальних закономірностей типів номінації. Зважаючи на окраїнне розташування досліджуваної території, у роботі визначено також західнополісько-польські та західнополісько-білоруські ентомологічні паралелі.

Теоретичне значення роботи полягає в подальшому розробленні та систематизації теоретичної і практичної бази дослідження лексики західнополіських говірок. Простежено просторову поведінку західнополіських ентомологічних назв та виділено окремі діалектні зони.

Практичне значення роботи. У науковий обіг уведено новий лексичний матеріал, який можна використати для різних діалектологічних досліджень, укладання регіональних словників та регіональних атласів, для доповнення Лексичного атласу української мови. Результати роботи є вихідним матеріалом для вивчення лексики західнополіських говірок у курсі української діалектології, у спецкурсах і спецсемінарах, для написання курсових і дипломних робіт, а також для подібних досліджень лексики інших українських говорів та інших слов'янських мов. “Атлас ентомологічної лексики Західного Полісся” дає новий матеріал для внутрішнього діалектного членування західнополіських говірок.

Особистий внесок здобувача. Авторка самостійно збирила, проаналізувала та описала окремий пласт діалектної лексики – ентомологічні номени, виокремила ряд мотиваційних вузькодіалектних груп, сформулювала наукові положення та висновки. Значна кількість ентонімів зафіксована вперше. Усі результати дослідження отримано самостійно, праць, написаних у співавторстві, немає.

Апробація роботи. Дисертацію загалом та її окремі розділи обговорено на засіданні кафедри історії та культури української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки. Результати та

основні положення дослідження викладено в доповідях на I, II та III Міжнародних науково-практичних конференціях аспірантів і студентів “Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє” (Луцьк, 18–19 квітня 2007 р., 16–17 квітня 2008 р., 13–14 травня 2009 р.), Міжнародній науковій конференції студентів та аспірантів “Мова і культура на пограниччі польсько-українсько-білоруському” (Люблін, 27–28 жовтня 2005 р.), другій сесії наукової школи-семінару “Актуальні проблеми етнолінгвістики” (Житомир, 5–8 квітня 2006 р.), Міжнародних наукових конференціях “Слов’янські апелятивно-ономастичні оніми в діяхронії та синхронії” (Люблін, 22–24 листопада 2007 р.), “Леся Українка: естетика, поетика, текстологія” (Луцьк, 15–16 травня 2008 р.), “Українська діалектна лексика як об’єкт словникарства та лінгвогеографії” (Ужгород, 16–17 жовтня 2008 р.), “Українське народознавство на початку XXI ст. (теорія, методи та тенденції розвитку)” (Київ, 17 грудня 2008 р.), “Українці Холмщини та Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків” (Луцьк, 29–30 квітня 2009 р.), “Українська мова поза межами України” (Люблін, 8–9 жовтня 2009 р.), “Західнополіські говірки в просторі та часі” (Луцьк, 22–23 квітня 2010 р.), “Північноукраїнське наріччя в історії української мови” (Житомир, 17–18 листопада 2010 р.), діалектологічній конференції з міжнародною участю “Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті” (Тернопіль, 2–3 квітня 2009 р.), XIII Всеукраїнській ономастичній конференції з міжнародною участю (Ужгород, 27–29 квітня 2009 р.), III польсько-українському симпозиумі “Господарство, культура і мова на пограниччі польсько-українському” (Воля-Угрюзька, 28 травня 2010 р.), а також на звітних наукових конференціях викладачів, аспірантів та студентів Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, 2007–2010 рр.).

Публікації. Результати дослідження відображені в 16 опублікованих працях, серед яких “Атлас ентомологічної лексики Західного Полісся”, 9 статей у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 1 публікація

закордонна (Люблін, Польща). Інші – це тези доповідей, виголошених на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура й обсяг дисертації. Дослідження складається зі вступу, де обґрунтовано вибір теми, актуальність та новизну, сформульовано мету і завдання роботи, визначено методи, об’єкт і предмет дослідження, окреслено наукову новизну, теоретичну і практичну цінність роботи, трьох розділів, висновків, у яких узагальнено результати роботи, списку використаних джерел (17 позицій), списку використаної літератури (234 позиції) та додатків (додаток А “Індекс картографованих лексем”; додаток Б “Атлас ентомологічної лексики Західного Полісся”: 61 карта, з яких 51 – атомарна, 10 – зведені; додаток В “Питальник”; додаток Г “Тексти”). Повний обсяг дисертації – 384 сторінки, текстову частину викладено на 176 сторінках, додатки представлені на 179 сторінках.

РОЗДІЛ І

ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ ЕНТОМОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ

1.1. Проблема термінології в діалектній лексиці

Роль лексичного і семантичного матеріалу в дослідженні багатьох питань етногенезу, реконструкції фрагментів позамовної дійсності попередніх епох носіїв мови дедалі зростає. Тому поглиблене розуміння сучасного (зафіксованого на сучасному, синхронному зрізі) значення слова є одночасно його реконструкцією [49, с. 105].

Слово в якості найменування є матеріально вираженим у звуковому чи графічному вигляді знаком якогось екстралінгвального факту, що служить для розрізнення. Назва як факт номінативної системи мови обов'язково передбачає відповідний позамовний предмет, тобто завжди має значення. Основа останнього – історично закріплене у свідомості мовців співвідношення того чи того найменування з визначеним (саме цим, а не іншим) предметом навколишнього світу. Унаслідок узагальнювальної суті назви і її системного вживання у мові в лексичне значення слова входять також поняття, які цим словом виражені [24, с. 74] (детально розвиток терміносистеми простежила Л. М. Голіченко в дисертаційній роботі “Назви сільськогосподарських угідь і процесів їх обробітку в українській мові” [див. 44]).

Та чи та назва, що з'являється на світ як знак предмета, завжди чимось зумовлена. Назви реалії не є прямими і безпосередніми відбитками, копіями, образами природи цих предметів: зв'язок між найменуванням і реалією завжди опосередкований категоріями мислення, які є аналогом дійсності. При називанні предмета людина вводить його в контекст інших предметів та характерних для них властивостей і співвідношень. Явище стає усвідомленим як щось, що має ту чи іншу ознаку, і відповідно до цього саме так, а не інакше назване. Отже, назва є хоч і умовним, але мотивованим знаком

предмета у своїй словотвірній-семантичній структурі детермінованим не тільки існуючими в мові словотвірними моделями, а переважно окремими сторонами предмета, який називають.

Ігнорувати вплив об'єктивного світу на процес і результат номінації абсолютно неправильно. “Шматочок дійсності” [24, с. 74] завжди названий в новому слові так, що в ньому обов'язково знаходить вираження та чи та характерна ознака.

Номінація – це творення і надання назв пізнаним і вичленуваним фрагментам дійсності; результат цього процесу, тобто сама назва; процес називання як реалізації вже готових найменувань в процесі мовлення [165, с. 417].

В. М. Телія зазначає: “Номінація – це утворення мовленнєвих одиниць, що характеризуються номінативною функцією, тобто служать для називання і виокремлення фрагментів позамовної дійсності і формування відповідних понять про них у формі значення мовних одиниць – слів, словосполучень, фразеологізмів і речень” [152, с. 162–163].

Створення нового найменування – індивідуальний акт, автор якого переважно анонімний. Певний предмет може отримати назву як миттєво, так і в результаті тривалого процесу.

Назви, що відповідають закономірностям внутрішнього розвитку мови і потребам мовного колективу в нових номінативних засобах, зазвичай увіходять у загальноновживаний словниковий запас. За його межами залишаються номени, створені для потреб спеціального термінологічного позначення або ж ті, що виникли у вузьких соціальних мовних колективах (жаргонні назви), а також в індивідуальній мовленнєвій творчості.

Якщо лексичне значення – це мінімально необхідна й достатня дефініція для ідентифікації слова й об'єкта, позначеного ним усіма носіями мови, то наукове поняття – максимально можлива дефініція, що вміщує усі характеристики названого об'єкта [107, с. 41].

Ґрунтуючись на усталених у літературі визначеннях номінації, пропонуємо власне, дещо модифіковане: номінація – це процес творення за законами мови, надання та закріплення назви (слова, словосполучення, речення) певному вичленуваному фрагменту дійсності, що ґрунтується на сприйнятті цього явища, визначенні його найяскравіших ознак та використанні власного словникового запасу номінанта. Оскільки сприйняття явища та словниковий запас людей різний, різними є й мотиви номінації, покладені в основу назви.

Принцип номінації і спосіб номінації не потрібно синонімізувати, стверджує О. І. Блінова [20, с. 99]. Принцип номінації – це початковий постулат, правило, сформоване на основі узагальнення мотиваційних ознак і є базою для нових найменувань. Тобто це – категорія семантична, змістова, зафіксована у свідомості мовців. Спосіб номінації – прийом здійснення, реалізації принципу номінації, який представлений конкретною мотиваційною ознакою.

Як відомо, під лексичною мотивованістю слова вчені розуміють таку його структурно-семантичну властивість, яка дає можливість усвідомити раціональність зв'язку значення і звучання слова на основі його лексичної і структурної співвіднесеності. Твердження про мотивованість чи немотивованість слова є справедливим лише в межах певної лексико-семантичної системи, системи говірки, діалектної чи літературної мови. Це теоретичне положення підтвержене випадками розбіжностей у мотиваційній характеристиці слова залежно від його належності до певної системи. Мотивований у літературній мові номен не завжди можна визнати мотивованим у діалекті, не завжди збігається також мотивованість найменування в різних діалектах однієї мови. Це залежить від того, чи функціонує у вибраній системі паралельно з лексемою, мотивованість якої визначаємо, мотиватор, тобто лексема, за допомогою якої мовець – носій діалекту чи літературної мови – може встановити зв'язок звучання і значення слова, визначити мотив або принцип номінації. Можлива і мотивованість

діалектних назв, які не мають відповідного мотиватора в системі літературної мови. Це буває у тих випадках, коли елементи мотиваційної пари чи мотиваційного ланцюжка належать до діалектної лексики. Напр., *шашіль* – личинка жука, що точить дерево, – у ряді західнополіських говірок має назву *шнал'*. У літературній мові не можемо знайти лексичного відповідника, але в деяких західнополіських говірках (Деревок Лбш Влн) вживана лексема *шнал'* на позначення 'цвях' [СЗГ II, с. 229]. Отже, у регіональних дослідженнях мотивованим можна вважати слово, яке встановлює мотиваційні відношення з лексемами, що належать до тієї ж діалектної системи.

Під принципами номінації розуміють своєрідні ономасіологічні моделі, що узагальнюють найбільш характерні аспекти й ознаки, за якими названі однорідні предмети, напр., колір, дія, походження тощо. Для позначення принципів номінації використовують термін мотивема [42, с. 120].

Мовознавці, які вивчають явище мотивації в лексикологічному аспекті, підтверджують, що поняття мотивованості нерозривно пов'язане з усвідомленням зв'язку між звучанням і значенням, з урахуванням чинника мовної свідомості носія мови [24; 26; 180], а отже, з питанням актуалізації мотивованих відношень у текстах, зокрема діалектних. Актуалізація мотиваційних відношень – це процес лексичної атракції, який полягає в тому, що лексеми, які перебувають у мотиваційних відношеннях одна з одною, вживані в одному мовному відрізку. Урахування показників свідомості діалектоносія дозволяє встановити рівень сприйняття ним внутрішньої форми слова і зв'язків між лексемами, які перебувають у мотиваційних відношеннях.

Поняття мотиваційної ознаки – одне з центральних в ономасіології і теорії мотивації в лексикологічному аспекті. Воно тісно пов'язане з поняттям принципу номінації, внутрішньої форми слова, мотиваційного значення. О. О. Потебня розрізняв слова “безобразні” й “образні”, слова з живою внутрішньою формою, для яких, крім значення і звучання, можна встановити

“уявлення” – основу цього образу, тобто мотив номінації [180, с. 58]. У сучасних ономасіологічних дослідженнях вибір мотиву називання розглядають як один із перших моментів у процесі номінації. У працях, присвячених явищу лексичної мотивованості, мотиваційна ознака визначена як “ознака позначуваного, яка лежить в основі його назви” [там же]. Якщо під мотивованістю в лексикології розуміють властивість слова, яка дозволяє усвідомити зв’язок значення і звучання слова, то мотиваційну ознаку можна визначити також як частину значення мотивами, відповідну елементам семантики мотиватора. Тому, встановлюючи мотиваційну ознаку, необхідно враховувати, з одного боку, системні зв’язки лексеми, а з іншого – її співвідношення з явищами дійсності.

Вибір мотиву номінації залежить від носія мови, від “гри його фантазії та уяви”, а тому може як завгодно далеко відійти від опосередкованого значення. Дослідники вважають, що для мотиваційної ознаки категорія суттєвості відносно реалії в принципі не є необхідною, тому що виділення цієї ознаки – це лише елемент лінгвістичної техніки, яка обслуговує потреби номінації. Однак фантазія номінуючого завжди обмежена рамками об’єктивної дійсності, і більшість найменувань ґрунтуються на ознаках, суттєвих для реалії в тому чи тому відношенні [180, с. 58].

Лексична мотивація відіграє важливу роль у виникненні й функціонуванні синонімів у діалектній системі. Цьому сприяє різноманіття мотивуючих ознак, засобів номінації, варіативність у виборі мотивуючих основ та ін.

Безперечно, в умовах міждіалектних і міжмовних контактів на території мовно-культурного пограниччя можна спостерігати різні типи мотиваційних відношень або їх відсутності (утрати чи ненабуття) внаслідок відсутності одного з елементів мотиваційної пари в польській літературній мові чи діалектах або в українській літературній мові чи діалектах, унаслідок лексичного обміну між сусідніми діалектами польської та української мов. Тож науковий інтерес викликають умови й чинники збереження або набуття

чи втрати мотиваційних зв'язків у говірках мовно-культурного пограниччя, зокрема польсько-українського, а також набір мотиваційних ознак, які можуть різнитися від говірки до говірки.

На думку О. І. Блінової, мотиваційні відношення лексичних одиниць найбільш частотні в діалектному мовленні порівняно з іншими видами системних відношень – синонімічними, антонімічними, варіантними та деякими іншими [21, с. 91].

Дослідники діалектної лексики повсякчас у пошуках найбільш оптимальних шляхів для її аналізу, адже, як справедливо зазначає П. Ю. Гриценко, “при всій очевидності змін у словниковому складі мови лексична система зберігає такі архаїчні риси, які часто несуть більшу інформацію, ніж релікти інших структурних рівнів” [49, с. 3]. І далі: “Численні дослідження переконують у тому, що лексика говірки, як і літературної мови, становить організовану сукупність елементів, пов'язаних між собою усталеними на будь-якому синхронному зрізі (хоч і динамічними у часі) відношеннями” [49, с. 5]. Отже, діалектологу потрібно знайти ці відношення.

Одним із прийомів дослідження діалектної лексики є її моделювання, яке вперше в українському мовознавстві обґрунтував П. Ю. Гриценко в монографії “Моделювання системи діалектної лексики” [49]. До цього були відомі спроби моделювання системи української діалектної мови лише на фонологічному рівні, а для лексичного чи семантичного рівнів мови створити модель значно важче. “Більшості лексем говорів, як і мови в цілому, властива складна семантична структура. Між планом змісту і планом вираження – лексемою – часто спостерігається асиметрія: одиниця плану вираження може співвідноситися з кількома одиницями плану змісту і, навпаки, – одиниця плану змісту може мати кілька засобів вираження” [49, с. 14].

Отже, моделювання допомагає розкрити нові грані реалій, краще описати матеріал різних говірок при зіставленні, виявити спільне і відмінне у контактних та віддалених між собою говорах. “Поглиблення досліджень

діалектної лексики та семантики, розширення сфер використання різноманітного діалектного матеріалу, і лексико-семантичного зокрема, приводять до необхідності вивчення діалектних явищ як багатограних і водночас цілісних об'єктів" [49, с. 12].

У сучасних дослідженнях діалектної лексики важливе значення має виявлення (виділення) як тематичних груп лексики (ТГЛ), так і поділ кожної з них на менші одиниці – лексико-семантичні групи (ЛСГ), що становлять основні групи лексико-семантичних мікросистем. Ось декілька прикладів.

Як правило, кожен дослідник подає своє розуміння ТГЛ, незажаючи на те, що таке об'єднання лексики є загальновідомим і загальноприйнятим, однак може мати певні уточнення. Так, Г. П. Краєвська у дослідженні "Народна виробнича термінологія центральних говірок Поділля" зазначає: "ТГЛ – це об'єднання лексем на основі спільності, близькості означуваних словами предметів та явищ; ЛСГ – це об'єднання лексем на основі семантичних зв'язків; відомо, що між ТГЛ і ЛСГ відсутня різка межа. [...] Кожна з ТГЛ має свої особливості структурної організації, чітко окреслені центри і субцентри, якими є агентиви, локативи, назви дій, інструментів, матеріалів, виробів та назви ремесел. [...] У межах деяких ЛСГ виділяються семантичні підгрупи" [108, с. 4].

Т. О. Ястремська, дослідивши структурно-семантичну організацію пастушої лексики на матеріалі гуцульської лексики, робить такий висновок: "Тематична група пастушої лексики гуцульських говірок утворює складну та розгалужену систему номінацій, в основі структурної організації якої – опозиції елементів за ДО [диференційними ознаками. – Л. Ш.]. У межах окремих ЛСГ домінують різні види парадигматичних відношень. Структуру ЛСГ назв тварин, стад тварин, продуктів тваринництва, агентів, місця, господарських розрахунків визначають родо-видові зв'язки в межах семантичних підгруп (за родовою назвою); назви посуду, дзвінків, міток (на вухах овець) і хвороб тварин об'єднані гіперонімом у межах ЛСГ. Синонімічні відношення наявні в усіх ЛСГ, крім назв часових понять.

Антономічні відношення переважають у ЛСГ назв тварин і місця, обрядів і часових понять” [199, с. 15]. Крім цього, Т. О. Ястремська у ТГЛ пастухування виявила центр – це ЛСГ назв тварин і агентів, які вказують на об’єкт і суб’єкт дії. А до цього центру близько прилягають ЛСГ назв стад тварин, місця та продуктів [199, с. 4].

Вивчаючи назви одягу та взуття, Г. І. Гримашевич підкреслює переваги системного вивчення лексики в цілому та діалектної зокрема, “що передбачає вияв повного набору лексем та їхньої структурної організації в межах говору” [50, с. 4], автор цілком підтримує погляди тих діалектологів, які виділяють ТГЛ, а в них – ЛСГ. Так, у ТГЛ назв одягу середньополіського говору вона виділяє “загальні назви одягу”, “назви верхнього одягу”, “назви плечового одягу, як носять під верхнім”, “назви спіднього одягу”, “назви сорочки та її деталей”, “назви поясного одягу”, “назви головних уборів” [50, с. 4–5], підкреслюючи, що “одиниці цієї ТГЛ утворюють складне структурне ціле, що об’єднує ряд взаємопов’язаних ЛСГ; переважна більшість її елементів належить до активно вживаного шару” [50, с. 18].

Л. М. Голіченко, характеризуючи лексику на позначення сільськогосподарських угідь, виділяє такі групи: назви угідь, зайняті під посіви; назви нерозорюваних сільськогосподарських угідь; назви багаторічних насаджень; назви кормових угідь [44, с. 6].

Н. М. Дяченко серед ТГЛ соматоменів виділяє ще базові одиниці, до яких належать назви голови, кінцівок (руки і ноги) та їхніх частин [76, с. 6].

Дещо інакше моделювання лексики зроблено у дослідженні Ю. М. Руснак “Лексика родинних обрядів у буковинському діалекті”: зафіксовані номени об’єднані у лексико-тематичну сітку (ЛТС), яких виділено три – весільна, родильна і поховальна обрядовість. Структурною одиницею ЛТС є лексико-тематична група (ЛТГ), яку формують номінативні ряди (НР). Так, у весільній обрядовості проаналізовано чотири ЛТГ – “назви передвесільних обрядодій”, “назви обрядодій, пов’язаних з приготуванням до весілля”, “назви власне весільних обрядодій”, “назви післявесільних

обрядодій”, а ЛТГ “назви передвесільних обрядодій” представлена такими НР: “назви весільних обрядодій про попередню домовленість сторін”, “назви обрядодій про закріплення домовленості”, “назви повідомлення про укладання шлюбу в церкві”, “назви на позначення успішної / неуспішної реалізації домовленості” [151, с. 8].

Отже, враховуючи здобутки наших попередників, при аналізі ентомологічної лексики виділяємо такі ТГЛ та ЛСГ:

ТГЛ “ентомологічна лексика”:

ЛСГ “назви комах”;

ЛСГ “найменування личинок комах”;

ТГЛ “номени на позначення житла комах”.

До сьогодні в науковій літературі не було сталого терміна, що позначав би назви комах. Різні дослідники використовували різні номени. І. Я. Філак не вживає окремого найменування, послуговуючись двокомпонентними узагальненими словосполученнями *ентомологічна лексика* або *назви комах* [170]. Н. П. Дейниченко використовує термін *ентомонім* [61]. Вважаємо виправданим вживання такої лексеми (від грец. *έντομον* – комаха й *όνομα* – ім’я) й послуговуємося нею в дисертації. Синонімічними виразами вважаємо поняття *ентомологічна лексика (номенклатура)*, *назви (найменування) комах*, тому використовуємо їх для уникнення тавтології.

Терміни, виражені дво- чи багатоконпонентними словосполученнями, у науковій літературі називають по-різному: терміносполука, складений термін, термін-словосполучення, складене найменування та ін. Оскільки в дисертації майже не послуговуємося словом *термін*, вважаючи неможливим визначати терміном будь-яку діалектну назву (пор. Г. П. Краєвська використовує визначення діалектного терміна як слова зі спеціальним значенням в лексичній системі говірки [108]), для позначення складеного ентномоніма використовуємо вирази *двокомпонентне (складне) найменування*.

1.2. Сучасні дослідження діалектної лексики Західного Полісся

Полісся загалом дає багатий матеріал для діалектологічного і порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов та інших лінгвістичних дисциплін. Л. Оссовський вважає Західне Полісся прабатьківщиною слов'ян, оскільки воно є західною частиною древньої балтійської території [216].

Особливістю західнополіського говору, на думку І. Г. Матвіяса, є “нашарування на північну діалектну основу південно-західних говіркочих рис. Найбільше південно-західних особливостей у надбузьких говірках, найменше – у берестейських і пінських” [120, с. 57].

Стан дослідження діалектної лексики, як і говору загалом, залежить від таких показників:

- 1) наявність монографій про діалектне явище;
- 2) діалектні словники та лінгвогеографічні праці (атласи);
- 3) магнітофонні записи розповідей діалектоносіїв;
- 4) захищені кандидатські та докторські дисертації [5, с. 6].

Складність дослідження західнополіського говору полягає в його розташуванні. Оскільки більша частина досліджуваного ареалу Західного Полісся – Волинська область – межує з Польщею та Білоруссю, інколи складно визначити міжмовну межу, особливо із західнослов'янською територією. Крім того, немає чіткої лінії між західно- та середньополіським, західнополіським та волинським говорами.

Праці з дослідження західнополіських говірок умовно поділяємо на такі підгрупи:

- 1) оглядові студії;
- 2) лексикологічні дослідження окремих говірок чи говору в цілому;
- 3) комплексні студії однієї говірки;
- 4) праці, присвячені аналізу окремих груп лексики;
- 5) дослідження фразеології;
- 6) зіставний аналіз діалекту з іншими українськими говорами;

- 7) діалектні тексти;
- 6) лексикографічні праці;
- 7) лінгвогеографічні праці.

Уперше межі західнополіського говору окреслили К. П. Михальчук (1871) [123], В. М. Ганцов (1923) [39]. Наступні студії варіювали її до кількох десятків кілометрів (детальніше про це див. у III розділі “Лінгвогеографічна характеристика ентомологічної лексики західнополіських говірок”).

До вісімдесятих років XX ст. західнополіський діалект був найменше досліджений порівняно з двома іншими говорами північного наріччя (середньо- та східнополіським). На сьогодні вийшов ряд студій, присвячених різним мовним рівням говору. Коротко проаналізуємо ті, що мають стосунок до лексики.

Г. Л. Аркушин досліджував мисливську лексику західнополіських говірок [2–3; 8], Р. С. Омельковець – ботанічну (назви лікарських рослин) [135–139], Л. Г. Пономар – найменування одягу [146]. Побутова лексика була предметом студій Ф. Й. Бабія [13], будівельна – О. М. Євтушка [77–80], сільськогосподарська – Г. О. Козачук [101–104]. Прислівники відзайменникового походження описав Ю. В. Громик [52–53], географічну термінологію – О. К. Данилюк [58–59]. Західнополіську лексику в діяхронії досліджує С. О. Вербич [31].

Окремим західнополіським говіркам присвячено праці Г. Л. Аркушина [10], О. Т. Горбача [46], Й. О. Дзендзелівського [71].

Діалектні особливості фольклорних текстів, зібраних на цій території, простежують Г. Л. Аркушин [9], Ю. В. Громик [54], З. С. Мацюк [122].

Арго окремих соціальних груп Західного Полісся було предметом дослідження Г. Л. Аркушина (арго лаборів, сліпців-жебраків), Й. О. Дзендзелівського (кожухарів, кравців, лірників [65; 68])

Найповніше лексику говору представляє “Словник західнополіських говірок” Г. Л. Аркушина [СЗГ]. Також деяку частину західнополіської лексики містять “Матеріали до словника західноволинських говірок”

М. М. Корзонюка [К], “Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся)” М. В. Никончука [Ник] та білоруські лексикографічні видання “Жывёльны свет: Тэматычны слоўнік” [84], “Лексіка Палесся ў прасторы і часе” [114].

Межі та внутрішнє членування говірок західнополіського діалекту виділяли більшість дослідників лексики: Г. Л. Аркушин – за мисливською [3] та фаунономенами [2], Г. О. Козачук – за сільськогосподарською [104], Р. С. Омельковець – за флорономенами [135]. Матеріали західнополіських говірок зафіксовані в лінгвогеографічних працях О. О. та В. М. Босак [Босак], В. М. Куриленка [112], О. М. Никончука [133], їх містить “Лексічны атлас беларускіх народных гаворак” [ЛАБНГ], “Общеславянский лингвистический атлас” [ОЛА] тощо.

Г. Л. Аркушин видав два томи діалектних текстів, зібраних на цій території, із запланованого тритомника (“Голоси з Підляшшя” [4], “Голоси з Волинського Полісся”; найближчим часом вийде третій том – “Голоси з Берестейщини”).

Про західнополіський діалект та його місце серед інших українських говорів писали С. П. Бевзенко [14], О. П. Груцо [55], Ф. Т. Жилко [82–83], В. Камінський [94], Ф. Д. Климчук [97; 99], І. Г. Матвіяс [120], В. М. Мойсієнко [125], А. С. Соколовська [157], М. І. Толстой [163], Г. Ф. Шило [189–190]. У контексті інших північних діалектів були досліджені такі групи західнополіської лексики: найменування їжі – Г. Ф. Вештарт [34], одягу та взуття – Г. І. Гримашевич [50–51], грибів – Ф. Д. Климчук [98], гончарства – В. П. Веренич, А. А. Кривицький [33], ткацтва – Н. Г. Владимирська [37], землеробства – Л. Т. Вигонна [38], тваринництва – В. М. Куриленко [112], народної медицини – В. М. Мойсієнко [126].

Отже, західнополіський діалект досліджений досить добре, зокрема на рівні лексики. Однак ентомологічні назви досі становили лакуну в діалектних студіях говору.

1.3. Історія вивчення народних найменувань комах

Як уже було зазначено, вивчення народних найменувань комах було і залишається несистемним. Однією з причин, очевидно, є досить незначна (порівняно, напр., з ботанічною) номенклатура. На думку М. Вальчака, мовна картина світу має антропоцентричний характер. У ній відображені ті явища й об'єкти позамовної дійсності, що безпосередньо пов'язані з людиною та її життєдіяльністю. Оскільки в мовленні відбиті назви тих істот, з якими респондент щоденно взаємодіє, то найбільшу увагу мовці звертають на комах-паразитів (муха, комар, блоха, блощиця, тля тощо) [231, с. 228]. Тож *Insecta* у мовній картині світу не займають якогось значного місця.

Вивчення закономірностей виникнення народної ентомологічної номенклатури можливе завдяки спеціально зібраному діалектному матеріалу, забезпеченню відповідними науковими термінами та чіткому розмежуванню різних видів комах. Саме з останнім, на думку Я. В. Закревської, яка так характеризувала ботанічну лексику, пов'язані певні труднощі для філолога, адже під час збирання матеріалу навіть за найкраще ілюстрованим питальником правильно визначити народну назву і відповідну їй комаху є одним із найскладніших завдань [86, с. 319].

Наукових робіт українською мовою (в тому числі й з ентомології) до 1917 року було дуже мало, друкували їх переважно у західноукраїнських виданнях, адже в радянський період орієнтацію на російську термінологію культивували свідомо. Зокрема, І. М. Щоголів зазначав: “В наших літературних назвах комах помічається або вплив русифікації (Україна російська) або польонизації (Галичина), або просто незграбне кування нашвидку потрібних назв” [192, с. 1]. Учені-ентомологи найчастіше не брали до уваги народні назви і не фіксували їх.

Заповнити цю прогалину намагалися видання термінологічної комісії 20-х років, до якої входили І. М. Щоголів, С. С. Паночіні, М. В. Шарлемань (див., напр., [185]). “Словник української ентомологічної номенклатури

(проект)” І. М. Щоголіва [192] – це перша спроба зібрати увесь ентомологічний матеріал в окремій лексикографічній праці та “вибрати з нього найвлучніший, по змозі, підготувати ґрунт до майбутньої праці над укладанням систематичного наукового ентомологічного словника, а також, по змозі, задоволити проблему в ентомологічній номенклатурі для наукового й шкільного вжитку на Україні” [192, с. 2]. Однак можемо простежити у словнику певні неточності перекладу, напр., *Fulgora* – кагáнчик, *Fulgora eugroea* – світільник європéйський і *Fulgora laterualia* – кагáнчик мурина́мський [192, с. 24].

З часом вивчення ентомологічної лексики залишається спорадичним та несистемним. Питальники для збирання діалектного матеріалу містили незначну кількість запитань на виявлення ентомологічної лексики. У “Програмі до збирання діалектних одмін української мови” К. П. Михальчука та Є. К. Тимченка наведено два загальних запитання і приклади назв для чотирнадцяти видів комах [124, с. 183–184]. “Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови” Й. О. Дзєндзелівського вміщує 34 питання (пор., у збірнику С. Галі “*Kwestionariusz do badań słowotwórstwa i słownictwa w gwarach pogranicza wielkopolsko-małopolsko-mazowiecko-śląskiego*” розділ “Комахи” налічує 47 питань [210, с. 33–34]).

2002 року в Луцьку з’явився “Українсько-російсько-латинський ентомологічний словник” О. П. Зінченка та К. Б. Сухомлін (у двох томах) [87]. Це, вважаємо, найкраща праця з ентомологічної номенклатури на території України. У словнику, окрім літературних наукових термінів, наведені народні найменування комах, однак західнополіські ентомоніми зафіксовані обмежено (напр., вовчо́к / *земледу́х* [87 II, с. 23]; рога́ч / *жук-щипу́н* / *оле́нок* / *тур* [там же: с. 137]; світля́к / *блискаве́ць* / *блища́к* / *огняни́ця* [87 II, с. 140]). Наведені говіркові найменування не вживані в говірках Західного Полісся.

Діалектологи найчастіше досліджують назви окремих комах, які поширені на певній території. Найбільше праць присвячено сонечку

семикрапковому (*Coccinella septempunctata*). Студії назв цієї комахи проводили Г. Л. Аркушин [Арк], В. Т. Коломієць [105], Б. Сихта [226], О. А. Терновська [159], В. Н. Топоров [164], І. Я. Філак [183], Л. Ф. Шаталова [186], Г. Ф. Шило [188]. Зокрема, В. Т. Коломієць у статті “Коза бедра, щедрик-бедрик і сонечко-бабарунка” простежує етимологію назв цієї комахи і припускає, що “первісними звуковими формами... були форми з основою бедр- (bedr-)” [105, с. 50].

Г. Л. Аркушин у праці “Західнополіські назви сонечка семикрапкового (*Coccinella*)” фіксує майже вісімдесят назв комахи. При цьому він виділяє п’ять основних мотиваційних груп (вказівка на зв’язок із погодою; характеристика зовнішнього вигляду; підкреслення “священності” комашки; використання варіантів власних імен із пестливим відтінком (частина таких імен вийшла з активного вжитку, тому можна припустити, що це досить давні найменування); поодинокі назви, що вказують на пору року, коли оживає комашка, та можливість завбачати погоду чи майбутнє) [Арк, с. 81].

Г. Ф. Шило (“Названия божьей коровки в украинских говорах” [188]) звертає увагу на західнополіські назви сонечка: *борушóк* та *вѣдрик*.

На прикладі найменування *Coccinella septempunctata* І. Я. Філак визначає загальні тенденції називання комах: “а) утворення похідних слів; б) переносне вживання назв тварин; в) поширення інших ентомологічних назв на реалію; г) використання антропонімів” [183, с. 84].

Додаткову увагу слід звернути на дослідження ентомологічної лексики у білоруській та польській діалектології, зважаючи на те, що західнополіські говірки не обмежені офіційними кордонами України (детальніше про це див. [7, с. 19–21]).

У праці Л. Ф. Шаталової “Назва “божай кароўкі” (*Coccinella septempunctata*) у беларуських гаворках” зафіксовано більше ста лексем. Автор зазначає: “В білоруських діалектах дуже багато синонімів, які позначають назву *Coccinella septempunctata*. Всі ці слова в минулому вживалися як

клички, які з ходом часу замінили собою колишню назву, що існувала раніше. Нова назва набула значення терміна-виразу”¹ [186, с. 166].

Б. Сихта (“Twórcze zdolności językowe Kaszubów (na przykładzie synonimów *biedronki*)”) вказує на функціонування кількох назв сонечка навіть в одній говірці. Серед найменувань, за його спостереженнями, переважають здрібнілі та пестливі лексеми [226, с. 217].

В. Н. Топоров у статті “Ещё раз о балтийских и славянских названиях божьей коровки (*Coccinella septempunctata*) в перспективе основного мифа” [164] досліджує ряд етнолінгвістичних легенд, за якими можна простежити етимологію деяких варіантів найменування цієї комахи. Карта, наведена у праці, ілюструє поширення понад двадцяти номенів, уживаних у кашубських і сусідніх діалектах. Схоже побудована робота О. А. Терновської “Божья коровка или ночь накануне Ивана Купалы (соотношение микро- и макроструктур)” [159]. Зіставляючи відомі ентомоніми, автор виділяє ті, що творять мікро-, макро- і метаструктури у межах семантичного поля.

Й. О. Дзендзелівський досліджує назви для коника (*locusta viridissima*) в говорах слов'янських мов (у межах ареалу “Загальнослов'янського лінгвістичного атласу”, для якого й була проведена ця робота) [66; 70]. Він зазначає: “Численні назви для коника мають протиставлення переважно на лексичному і словотвірному рівнях, при цьому на території східнослов'янських, західнослов'янських, словенських і кайкавських говорів сербохорватської мови переважають перші, а на території македонських, болгарських та інших сербохорватських говорів – другі” [66]. За таким же зразком побудовано й роботу цього ж автора “Названия для стрекозы (*Libellula*) в говорах славянских языков” [67], де виділено дванадцять груп найменувань за коренями і чотирнадцять невеликих локальних ареалів.

Назви вовчка (*Gryllotalpa*) у лівобережнополіських говорах аналізує Н. П. Дейниченко [63]. Дослідниця виділяє п'ять принципів найменування комахи та шістнадцять коренів (основ) для творення цих назв.

¹ Тут і далі переклад з білоруської та російської наш. – Л. Ш.

У статті “Назвы мурашкі, мурашніку і чмяля ў беларускіх народных гаворках” Н. М. Бунько не просто фіксує білоруські назви на позначення вказаних комах, а й зіставляє їх із паралельними найменуваннями в литовських, російських та українських говірках [28].

У польській та словацькій діалектології назви метелика досліджували В. Будзішевська [206], таргана – Т. С. Орлос [215], джмеля і світлячка – С. Утешени [228–229].

Ентолінгвістичні легенди подає А. В. Гура у монографії “Символика животных в славянской народной традиции” [56]. Так, у другому розділі “Гады и насекомые” розглянуті повір’я щодо тридцяти видів комах, зафіксовані як на загальнослов’янській території загалом, так і на Волинському і Білоруському Поліссі зокрема.

Для дослідження Т. А. Грачихи “Назвы жывёл у гаворках Віцебшчыны” матеріал був зібраний у тридцяти двох районах Білорусі. Перша частина статті – “Назвы комах” – налічує 128 лексем [48]. Долучення автором до групи назв комах і назв інших істот вважаємо зайвим, пор.: “ВЫПАЎЗЕНЬ м. Дажжавы чарвяк...”; “ГАРОШЫНКИ мн. Малюскі з двухбакавой ракавінай...” [48, с. 215] та інші (всього чотирнадцять таких назв).

Назвам комах присвячена і частина роботи В. Будзішевської “Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody żywej” [204], у якій проведені слов’янські паралелі для ста тридцяти шести ентономімів. Автор зазначає, що наведені назви мають значення дещо відмінне від загальноприйнятих [204, с. 140].

Лексику бджільництва на матеріалі білоруських говірок опрацював Ю. Ф. Мацкевич [121], на матеріалі говорів Східного Поділля – Т. М. Тищенко [160–161], а нові терміни у її складі – А. М. Поповський [148]. На основі цих досліджень робимо висновок, що названий пласт лексики є одним із найдавніших та активно поповнюється неологізмами на сучасному етапі. Слов’янські назви пасічника розглядає Я. Сятковський [220].

Ряд дослідників аналізують тільки деякі аспекти в ентономінації. Так, Ю. О. Кривошапова аналізує одну символічну модель, утворену на основі семантичного переносу “тварина → комаха” [110]. Однак більшість зіставлень проведено на основі не власне назв комах, а за їх використанням у фольклорних текстах (загадках, колядках та ін.). Ентомоніми, мотивовані іменниками та прикметниками, досліджує М. Вальчак у праці “O motywacji rosyjskich i polskich entomonimów (na przykładzie nazw z sufiksami -иц(а), ниц(а) / -иc(а), -ниc(а))” [231]. Кілька етимологічних версій походження назви комара виводить А. Лавріненко [113]. Звуконаслідування як мотивацію найменування комах простежує М. Вальчак [230].

Назви комах як основу для порівняльного аналізу різних говірок слов’янських мов використовують М. Вальчак [230], Т. Орлось [215], В. Помяновська [219], Б. Сеген [221], С. Утешени [228].

Єдина монографічна праця, повністю присвячена ентомологічним назвам, належить В. Важному (“O jménech motýlů v slovenských nářečích. Studie sémasiologická se zřetelem jazykové zeměpisným” [234]). Автор досліджує словацькі назви метелика і виділяє серед них три групи: праслов’янські і загальнослов’янські назви; порівняно давній пласт словацьких найменувань; новіші словацькі назви метеликів [234, с. 287-288]. Детальніше названа праця буде розглянута в § 21 “Метелики, або лускокрилі”.

В українській діалектній ентомології єдиною працею, у якій системно описані різні види комах, є дисертаційна робота І. Я. Філак “Ентомологічна лексика українських говорів району Карпат” [170]. Дослідження побудоване як 28 окремих нарисів, у кожному з яких описана одна комаха. У нарисі з’ясовані локальні лексичні, словотвірні, граматичні особливості досліджуваної назви, встановлена, якщо можливо, етимологія. Враховуючи особливості регіону, назви комах зіставлені з відповідними лексемами інших українських діалектів, суміжних і несуміжних слов’янських мов, типологічно зіставлені з неслов’янськими суміжними мовами (угорською, німецькою,

румунською). У деяких випадках під однією назвою вміщені описи кількох видів одного й того ж роду (родини) комах, де їх розрізнення для неспеціаліста досить затемнене, складне і не відображене на назвотворенні: сонечка, бабки, щипавки, мухи [170, с. 11].

Таке цілісне системне дослідження дозволило І. Я. Філак зробити важливі висновки, зокрема: “Незважаючи на периферійність ЛСГ назв комах, ядро цієї групи складає лексика, що сягає найбільш архаїчних шарів словникового фонду слов’янських мов, а подекуди й виявляє стійкі ізоглоси в інших слов’янських мовах, а також мовах, що належать до індоєвропейської сім’ї” [170, с. 18] або “Порівняно прозорий каузативний зв’язок назви та об’єкта дає можливість встановити загальні принципи номінації для всієї системи ентомологічних назв, що створює необхідні передумови впливу на свідоме формування сучасної наукової ентомологічної номенклатури” [170, с. 20].

Окремими статтями вийшли студії цієї дослідниці назв метелика [172], овода [174], мурах [178], щипавки [177], джмеля [176], вошей та нічних метеликів [169].

Спорадично найменування комах як ілюстрацію до своїх наукових розвідок використовували Г. Л. Аркушин [6], О. В. Верховод [35], Н. П. Дейниченко [60; 62], Н. А. Старостенко [158], В. Будзішевська [205], Ф. Славський [223], К. Вирвас [233].

Чимало праць присвячено лінгвогеографічному опису діалектних явищ Західного Полісся, зокрема: “Атлас західнополіських фаунономенів” [2] та “Атлас мисливської лексики Західного Полісся” [3] Г. Л. Аркушина, “Атлас будівельної лексики Західного Полісся” О. М. Євтушка [78], “Атлас словозміни іменників у західнополіських говірках” Р. С. Зінчук [88], “Атлас західнополіських назв лікарських рослин” Р. С. Омельковець [135], “Назви одягу Західного Полісся” Л. Г. Пономар [146] (детальніше про лінгвогеографічні дослідження Західного Полісся див. [3, с. 3]). Однак назви комах досі не стали предметом окремої лінгвогеографічної праці в

українській діалектології. 10 карт, підготовлені І. Я. Філак на основі проведених студій, так і залишилися у рукописі.

Лінгвогеографічна характеристика назв окремих комах зафіксована в кількох українських та слов'янських атласах.

“Атлас української мови” [АУМ] подає лише одну лексичну карту, де зафіксовані ентоніми – “Мурашки (Formicidae)”. Ще одна фіксує звукові зміни у найменуваннях *бУола́*, *Уміль*, однак не виявляє протиставлень на лексичному рівні. Важливе значення мають зведені карти, що, зокрема, виділяють межі поліських ареалів (морфологічні та лексичні, причому останні проходять виразно північніше перших), західнополіські, берестейсько-поліські, середньополіські та надбузько-наддністрянсько-карпатські [АУМ II, кк. 389–395].

У праці “Общеславянский лингвистический атлас” [ОЛА], зважаючи на обширний ареал (853 обстежені н. пп.), лише 11 н. пп. представляють говірки Західного Полісся. Ентомологічна лексика зафіксована на восьми картах (мураха, мурашник, коник, сонечко семикрапкове, метелик, гусінь, бабка, світлячок). Якщо назви надто різноманітні (напр., у сонечка семикрапкового), то в легенду винесені лише кореневі деривати або під одним знаком згруповані різні назви однієї тематичної групи (напр., назви рослини, предмета (так-ов-ък-а, kol-d-a, korb-ък-а) тощо). Звичайно, такий матеріал цінний для загальнослов'янських досліджень, але не дає повного уявлення про західнополіські ентоніми.

“Лексичны атлас беларускіх народных гаворак” [ЛАБНГ] має 40 карт, присвячених назвам комах та реаліям, пов'язаним із ними (20 – лексиці бджільництва та 20 – іншим кохам), причому скартографовані протиставлення на лексичному, словотвірному та фонетичному рівнях. Однак лише чотири н. пп. представляють західнополіські говірки.

Чотири карти в “Карпатском диалектологическом атласе” [17] ілюструють поширення ентомологічної лексики, причому к. № 26 фіксує

поширення номенів *щипавка*, *щипак*, а к. № 29 – значення слова *буба* (*бубка*) (‘воша; муха тощо’).

Цінний матеріал для дослідження поліського говору дають “Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся)” [Ник М. В. Никончука, хоча там зафіксовано лише чотири групи ентономімів: комашка (безвідносно до виду), сонечко, метелик, гусінь.

Значно поповнюють фактаж слов’янської ентомологічної лексики праці лінгвогеографічного, лексикографічного та етнолінгвістичного типу В. Будзішевської “Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody żywej” [204], О. В. Гури “Символика животных в славянской народной традиции” [56], “Жывёльны свет: Тэматычны слоўнік” [84], “Народная Библия”: Восточнославянские этиологические легенды” [130], П. С. Пиртея “Словник лемківської говірки” [142], “Славянские древности: Этнолингвистический словарь” [СД], “Українські замовляння” [166], “Энциклопедия суеверий” [194], “Atlas gwar Wojkowskich” [200], Й. Цірлота “Słownik symboli” [207], Ф. Чижевського “Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy” [208], Б. Густавіча “Podania, przesady, gadki i nazwy ludowe w dziedzinie przyrody” [211], “Mały atlas gwar polskich” [214].

Очевидно, розрізнені праці, повністю присвячені комахи чи такі, що використовують ентономіми як окремий ілюстративний матеріал, не становлять системи й не дають змоги глибоко простудіювати цей пласт діалектної лексики.

1.4. Західнополіські ентономіми в лексикографічних працях

Першу спробу укласти цілісну систему наукової біологічної термінології, що охоплювала б усі типи, класи, види рослин і тварин, відомих тогочасній науці, зробив у другій пол. XIX – на поч. XX ст. І. Г. Верхратський. Його праці “Початки до уложення номенклатури і терминології природописної, народної” [Верх I–VI] (шість випусків), а

також “Нові знадоби до номенклятури і термінології природописної, народної, збирані між людьми” [Верх’08] присвячені дослідженню біологічної термінології. Учений першим звертає увагу на народну ботанічну, зоологічну (в тому числі й ентомологічну) лексику. Пізніше на видання І. Г. Верхратського покликалися в лексикографічних працях Б. Д. Грінченко [Грінч], І. М. Щоголів [192] та ін.

У передмові до першого випуску “Початків до уложення номенклятури і термінології природописної, народної” автор пише, що тільки в “живім народнім словарі” можна знайти найточніші і найобширніші найменування [Верх I, с. 3]. Ці слова стають дуже важливими й у наш час, коли в багатьох словниках натрапляємо не на власне українські назви, а на кальки з російської чи (для термінологічних праць) латинської мови (вуховертка, клоп-солдатик тощо). Починаючи з другого випуску, до номенклатурних записів додано деякі зафіксовані повір’я чи забобони. Зрідка звернено увагу на морфологічні особливості окремих комах [див. Верх II, с. 27].

За підрахунками І. Я. Філак, у першому випуску “Початків до уложення номенклятури і термінології природописної, народної” зафіксовано назви для 112 видів комах, у другому – для 37, у четвертому – для 17 видів, у п’ятому – для 28 видів, у шостому – для 58 видів, у восьмому – для 50 видів комах [175, с. 310]. Поряд з українськими наведені латинські та німецькі назви для кращого розрізнення певних видів, наявні фонетичні та словотвірні варіанти. Іноді номени повторюються, але при цьому уточнена місцевість побутування лексеми, відмінне значення чи вимова. Третій випуск “Початків до уложення номенклятури і термінології природописної, народної” повністю присвячений назвам комах. Це – спроба термінологічного українсько-латинсько-німецького ентомологічного словника, в якому наведено 805 термінів на позначення родин, родів, видів Insecta, а також 80 найменувань “Пауковатих, Arachnoidea”. У “Нових знадобах до номенклятури і термінології природописної, народної, збираних між людьми” зафіксовано 494 назви на позначення 59 видів комах.

Очевидно, І. Г. Верхратський першим розпочав фіксування народної ентомологічної лексики на науковій основі.

Під час роботи було досліджено кілька лексикографічних праць, що містять найменування комах. Розглянуто “Словарь української мови” Б. Д. Грінченка [Грінч], оскільки вважаємо його найповнішим зібранням народної лексики, в т. ч. й західнополіської, початку ХХ ст. Інші словники пов’язані із Західним Поліссям: “Словник західнополіських говірок” Г. Л. Аркушина [СЗГ], “Матеріали до словника західноволинських говірок” М. М. Корзонюка [К] і “Словник поліських говорів” П. С. Лисенка [СПГ]. Найповніше ентомологічну лексику представляє перше джерело (перелік лексем подаємо за родовою назвою, не акцентуючи на різних видах одного роду):

Метелик: *літа́вка, літа́йка, літайча́, метéлик (метéличок), меті́ль, мотиля́к, моті́ль; ада́мова голова́; бульб’я́ник; мудраге́ль; не́тля; паву́к летючий; тру́товець.*

Сонечко семикрапкове (Coccinella): *бабрі́ська, бабрúн, бабрúна або бабрúнька (бабрúночка), бе́дрик, бе́здрик, бобру́ниця, бобру́нка, ворожі́ля, зазу́лька, моска́лик, па́ворожка, се́рденько.*

Мураха: *мураве́й, мураве́ль, мураві́й, мура́ль, муранді́ль, мура́шка, мурва́нь, муря́нка, муря́х, кома́ха (кома́шечка, кома́шка), комаши́на; коماشня́; мурашва́; жидо́к; пері́нка.*

Бджола: *бджола́ (ужив. також у заченні ‘бджо́ли’), пчі́лка, пчола́, бджі́лка, бо́жа пта́шка; бджоленя́та, бджоля́та; черв; тру́тень; ма́тиця, ма́тка, осія́нка; тру́тнева ма́тка.*

Гусінь: *вусельни́ця, гусельни́ця, гусельня́, гусени́ця, осе́льня, усéниця, усінни́ця; гусе́нь; дюк; п’яда́к; шва́лька; підбі́г; підбі́й.*

Муха: *му́ха (му́шка); мушва́; мушка́; му́ха ясіньо́ва; ма́йка; ма́йская букашка; бурча́ло; гра́йка; джі́гавка; жирові́ця; заплюви́ця; зелену́ха.*

Цвіркун: *цірчо́к, цвірчо́к, цвіркунча́, цвірку́н, свірка, свіргу́н, сверцо́к (сверцук), сверда́н, чверцо́к.*

Жук-гноювик: бжук, бжун, бонюх, гнійнік, гноювік, гнояк, гадзуля, лайняр, рийка.

Щипавка: кліщак, корець, хохолаз, хохолак, хохолік (хохолічок), щипак (щипачок), щипляк.

Тарган: коваль, манджак, таркан, тарган, чугар, шторган, прус.

Хрущ: бомбарь, хрущ (хрущик, хрущіще), хрусталь, саяник; липнік; хрущ волоський; щипавка.

Личинка хруща: бедрак, белей, борозняк, борознюк, поборозняк, понур, саленік.

Тля: тля; мушара; мишця; попелюха; попільнуха; попелиця; попільниця.

Світляк: блищак, блискавець, іванова мушка, купалка, огняниця, світун.

Джміль: биндюк, буняк, джміль, жміль, чміль (чмелік); сізик.

Жук-довгоносик: довгоносик, мідянчик, носай, свінка, шашлак.

Павук: адамова голова; павук; паукъ волоський; павутина: павутина, павутіння, павучіна, паучіна, паучіня.

Жук-олень: бик, богова корова, тур, щипун, оленок.

Коник: дерчак, кобілиця, коник, пружик, сверщок, сверщук польовий.

Шершень: шершень, рудій шершень, шершун, шерстень.

Бабка: бабка; бабич; білявша; болотянка. Жук-носорог: волик; корівка.

Комар: комарь, комаріця, кумлик (комарик, комарічка, кумличок); комарня.

Блоха: блоха (блішка), скакелюха, скакулець; блошня. Вовчок: ведмедик,

дідик, земледух. Гедзь: гедз, гедз (гедзь), гедзел (гедзель). Вош людська: вош

(воша), головешка (головешечка), мєндивешка; гнида (гнідка). Міль: міль,

метеніця, мотиліця. Короїд: злодій, короїда. Золотий жук: зеленяк, піп.

Блощиця: блоска, блощиця. Комахи “изъ породы жужелиць”: бдзила, бздюха (бздюшка), вонючка, турун, щипак.

Ряд комах мають по одній назві: білюх, волове око, гречух, гук, гучок, деревач, жалиця, жидок, житник, капуш, клєкавка, кліщ, козуля, коровиця, красуля, красулька, лопатник, міль пчільна, мухавка, мухариця, однорожок, оса, пацюк, полуденник, попик, притур, рачок, рибка, сарана, скакун,

скріпник, смердюх, смівка, сновіга, тьма, фруз, хробак жидівський, цьмок, червіця, чистюх, чмолá, шашка.

Загальні назви: *гробák, джигу́ха, жук (жучи́ще, жучо́к), жу́чення, жу́чіна, жу́чіха, зюзя (дит.), казю́ка, комаши́на, кома́ха, ку́зька, мо́шка, хроб, хробák (хробачо́к).*

Загалом у “Словарі української мови” Б. Д. Грінченка було виявлено 266 назв комах, що становить близько 0,4 % від загальної кількості слів, представленої там.

Г. Л. Аркушин у “Словнику західнополіських говірок” фіксує діалектні назви для таких комах:

Сонечко семикрапкове: *бе́дрик, бедро́нка, бо́жа коро́вка, борушо́к, бро́нка (бру́нка), ва́ндрик, ве́дрик, ве́рбочка, в'е́рка, в'е́рочка, в'і́д'мочка, гу́зка, до́мка, до́мочка, жиди́вка, з'і́рка, зозу́л'а, зозу́л'ка (зо'зу́л'ка, зо'зо́л'ка, зузу́л'ка, зазу́л'ка), іва́нчик, кате"рiнка, коро́ўка, мал'áтко, матру́нка, парáсочка, пенколо́да, пе́рдичок, пе́трик, пого́да, пого́дка, рабушо́к, све́дрик-бе́дрик, се́рдин'ко, се́рдичко, фе́дiрка-коми́рка, фе"до́ра, федо́ра-комо́ра, хведiрка, ци́бру́нка, шче́дрик, шче́дрик-бе́дрик (шче́дрик-пе́дрик), йу́р'ік, йару́шка.*

Мураха: *при́ца, мураве́й, му́раха (мура́ха), кома́ха; ковал'і (мн.); во́н'аха; пали́мода (пали́муда, пале́мида^е), пали́мотка (палимо́т^ока), здри́ца, жили́ца, скандри́ца, пе́кн'авка, мле́йка (мли́йка, мл'е́йка).*

Мурашник: *гайно́, комаши́ник (кома́шник), кот'о́л, мураве́л', здри́цник, мурави́ще, мура́ўл'а, мурау́нік (мурау́н'ік), мураши́ник, му́рашник (мура́шник, мураши́нік), при́цник; гаймане́ча.*

Метелик: *ба́бушка, мат'і́й, муте́лик, мут'і́лка (мут'і́л'ка, муті́лка), му́тлик, попилну́х (попил'н'у́х, попил'у́х, папил'у́х, папал'у́х, попел'у́х, папин'у́х, папин'у́ха), переп'і́лка (пе"ре"п'і́лка, парап'і́лка, перип'і́лка, п'і́рип'і́лка), перепі́лочка, пепен'у́х; в'і́д'ма; му́тел'.*

Шашіль: *руба́к, сита́р, ша́шв'і́л' (шча́шч'і́л'), швай, швед (швет), ше́ндел', ше́ш'і́л', шила́к (шил'áг), ши́ндел' (ши́нде"л'), ш'і́ндил'.*

Шершень: *г'ершун (г'ершун), жерш, ж'ерш'ін', жершун, шершун (ширшун, ш'іршун), шурушун*.

Личинка хруща: *бороз'ен:ик (бури'з'еник, буруз'еник), борозн'ак, забуруз'ен:ик, личинка, ри'б'ак, роб'ак*.

Гуси́нь: *вус'ела, ос'ениц'а (ос'елниц'а), ос'енка, пур'ун; вес'елиц'а*. Цвіркун: *дз'уркот'ун, св'ершчик, свирг'ун (св'ірг'ун), цв'ірг'ун, цв'іркот'ун*. Гедзь: *бомк (б'омок), тец, др'ік, здриг (здрік)*. Тарган: *буз'аўка, тараг'ан (тарак'ан), прус, прус'ак*. Овід: *вад^м, гувад (г'овад)*. Міль: *мул', мул'ка*. Блощиця: *бл'уска, пл'уса*. Коник: *скак'ун, скакун'ец*. Павук: *пав'ук, паг'ук; павутина*: *павут'а і пагут'иця*.

Загальні та збірні назви: *жук, жуч'ок, з'айід', куз'ака (коз'ака), комарн'а, мошка, мо'шкара*.

Комахи, що мають по одній назві: *бжук, блох, вош, жил'ізна муха, кл 'ишч, матка, мед'уй'одка, му'с'і, носор'ожок, ос'а, п'ід'й'идин', поїзд, попил'ух, пчол'а, слип'ак (слеп'ак), сме^нрд'ух, стон'ох, стригоза*.

Виділені сто шістдесят п'ять ентомологічних назв (трохи більше 1,25 % усієї лексики, представленої у словнику) дають змогу зробити висновок, що багато комах не мають великої кількості найменувань, а часто функціонують фонетичні варіанти однієї лексеми. Натомість на прикладі сонечка семикрапкового бачимо, наскільки різноманітними можуть бути назви комах, яка певним чином впливає на людину (у “Словнику західнополіських говірок” зафіксовано сорок дві назви, що майже у три рази більше, ніж у “Словарі української мови” Б. Д. Грінченка, де їх лише тринадцять, а у статті “Західнополіські назви сонечка семикрапкового” Г. Л. Аркушин фіксує майже вісімдесят найменувань [Арк]).

Цінним матеріалом для дослідження західнополіських говірок є записи М. М. Корзонюка “Матеріали до словника західноволинських говірок”. Ентомологічна лексика тут трапляється дуже рідко (всього дев'ятнадцять назв):

Метелик: *міт'іль, падалник, ц'муха*. Гедзь: *бомк, б'омок*. Міль: *міль, муле*. Мураха: *кумаха*; мурашник: *кумашн'ек*.

Ще кілька комах мають по одній назві: *видма́дик* ‘вовчок’, *гулутю́б* к ‘коник’, *гусáлниця* ‘гусінь’, *му́ся* ‘муха, дит.’, *пупилю́б* ха ‘попелиця’, *ругáч* ‘жук-рогач’, *свѣргу́н* ‘цвіркун домашній’, *сьлѣ́патинь* ‘сліпняк’, *ша́ршун* ‘шершень’.

“Словник поліських говорів” П. С. Лисенка наводить ентомоніми для таких комах та реалій:

Гедзь: *гедзу́н*, *гедзь*, *дзет*, *дрок* (*дррк*), *здррк*, *зик*, *ободня́к*, *слепáк*; *ва́дєнь* ‘великий гедзь; овід’.

Дика бджола: *слѣ́пень*, *слѣ́потень* (*слхпєтєнь*).

Жук-рогач: *ба́ба залхзна* (*ба́ба залізна*), *бугáй*, *во́лик* (*во́лік*), *жук-рак*, *каро́ва*, *ма́йка*, *машні́ця*, *начні́ця*, *ношні́ця*, *ношні́ця*, *рага́ч*, *щі́павка*, *щі́пка*.

Коник: *ба́бка*, *вхтрачо́к*, *кавальо́к*, *ма́гуш*, *пру́зик*, *скак* (*скок*), *скачо́к*, *скиць*, *ско́цік*

Метелик: *матѣ́ль* (*маті́л*, *маті́ль*), *матилѣ́ць*.

Мокриця: *сороконд́жка*, *стонóжка*, *стондг*, *товстонóжка*.

Мурашник: *куп’е́*, *куп’я́*, *купні́к*, *морав’є́*, *мурав’е́*, *муравѣ́й*, *муравѣ́й*.

Попелиця: *метѣ́лиця*, *попелу́ха*, *попелю́ха*.

Руда лісова мурашка: *живу́лька*, *кала́мутка* (*чалáмутка*), *му́ц’ік*, *перѣ́мутка*.

Сонечко: *бе́дрик*, *бе́рдєчко*, *бо́жа коро́вка*, *пѣ́трик*.

Щипавка звичайна: *начні́ця*, *ношні́ця*, *ношні́ця*, *щєпа́чка*. Бджола-розвідниця: *ска́ля*, *скаль*. Вовчок: *сіка́ч*, *тáчка*. Міль: *муль*, *одѣ́жна маті́ль*.

Окремі комахи мають у словнику по одному найменуванню: *ба́ба залхзна* ‘бабка’, *бо́жа коро́вка* ‘солдатик, козачок’, *дєрев’янка* ‘волохокрилець’, *жу́жель* ‘жужелиця’, *клап* ‘блощиця’, *крухóвка* ‘маленька чорнувата бджола’, *льо́тна пчо́ла* ‘робоча бджола’, *ну́жа* ‘воші, блощиці та ін. паразити’, *перєпая́са морáшка* ‘мурашка з білою смужкою на спині’, *прус* ‘тарган’, *скак лету́чи* ‘цвіркун’, *сторожова́ пчо́ла* ‘бджола, яка охороняє вулик’, *ува́д* ‘овід’, *у́сєнь* ‘гусінь’, *ша́шель* ‘шашіль’

Зафіксовані 82 найменування становлять дещо більше, ніж 1,5 % поданої у словнику П. С. Лисенка лексики. Це, очевидно, спричинене обмеженою кількістю видів комах, назви яких зафіксовані (у Б. Д. Грінченка – для 74 видів, у Г. Л. Аркушина – для 34, у П. С. Лисенка – для 29 видів комах).

Тож спорадично у словниках та інших записах діалектної лексики трапляються ентомологічні назви, проте їх системне вивчення на території Західного Полісся проводимо вперше.

Висновки до I розділу

Номінація – це процес творення за законами мови, надання та закріплення назви (слова, словосполучення, речення) певному вичленуваному фрагменту дійсності, що ґрунтується на сприйнятті цього явища, визначенні його найяскравіших ознак та використанні власного словникового запасу номінанта.

На означення окремої назви комах використовуємо термін ентомонім та синонімічні визначення: ентомологічна лексика (номенклатура), назви (найменування) комах.

Першим розпочав фіксування народної ентомологічної лексики на науковій основі І. Г. Верхратський.

Назви комах розглядають у лінгвістичному або етнолінгвістичному аспекті. Об'єднання таких підходів розширює можливості дослідження представленого пласту лексики. Для характеристики поширення окремих назв необхідно застосовувати лінгвогеографічний метод, хоча окремого діалектного атласу назв комах ще не було створено.

РОЗДІЛ II

НОМІНАТИВНІ ПРОЦЕСИ В ЕНТОМОЛОГІЧНІЙ ЛЕКСИЦІ

2.1. Загальна характеристика номінативних процесів західнополіської ентомологічної лексики

Ентомологічна лексика зафіксована спорадично і фрагментарно. В етнолінгвістичному словнику “Славянские древности” зазначено, що комахи – в народній зоології різновид гадів, який сприймають як нечисть (окрім бджоли та сонечка семикрапкового). Комах об’єднують із гадами спільні найменування (особливо *gaďь та його похідні) і закріплений у мові спосіб пересування: всі вони (враховуючи літаючих комах) повзають, а не ходять чи бігають як тварини. Хтонічна природа комах і гадів виявлена в тому, що всі вони мають стосунок до землі і підземного світу: виходять із землі і в неї ховаються. Із землею пов’язане походження деяких комах в етіологічних легендах: із пригорщі землі виникли блохи, з пилу чи попелу – воші і т.д. З гадами і комахами як нечистими й небезпечними істотами пов’язані різноманітні ритуально-магічні способи їх вигнання і численні заборони й обереги від них [СД III, с. 370–371].

Той факт, що в народних віруваннях комахи часто ототожнені з гадами та нечистою силою, і є, на нашу думку, найбільш визначальним у питанні про найменування. Люди переважно не дають назв таким явищам, часто навіть заборонено згадувати про цих істот уголос. Тому ряд ентонімів (муха, оса, шершень, воша, блоха тощо) мають переважно фонетичні варіанти та незначні словотвірні різновиди назви-основи. Для решти номенів характерне багатство синонімів. Велика частина найменувань історично й семантично співвідносні як у межах певного говіркового ареалу чи окремої мови, а й у групах споріднених або й неспоріднених мов.

Однією з особливостей лексики фауни, на думку Н. Д. Голева, є різноманітність і численність принципів номінації. Звідси – слабко

виражений “модельний” характер. Діалектна лексика природи свідчить, що вибір мотивом при номінації мало регламентований. Мовці мають можливість використовувати різні мотиви для називання одного й того ж виду [42, с. 13]. Це пов’язано зі складністю виділення в реалії конкретних домінуючих ознак.

Позначення однієї реалії різними номінативними одиницями обумовлене такими факторами:

1) різноманіття вибору засобів номінації (розширення об’єму номінативної функції існуючих лексем, створення номенів – слів і словосполучень – на основі старих слів, лексичне запозичення);

2) різноманіття способів номінації (семантична деривація, контамінація, афіксальне словотворення, основоскладання, калькування тощо);

3) диференціація мотивуючих ознак, що становлять основу найменування [141, с. 181].

Західнополіську ентомологічну лексику подаємо в параграфах, кожен із яких ілюструє найменування окремої комахи, їх етимологію та мотивацію. Після літературної назви вказаний латинський відповідник. Зазначено, у скількох говірках зафіксований номен (номер говірки відповідає списку назв населених пунктів Західного Полісся, у яких зроблено записи, див. додаток Б) та скількома найменуваннями позначена комаха (статистичні дані). Також опис ентомоніма містить встановлення мотиву (мотивів) номінації та визначення моделі, де він зреалізований, наведені паралелі як з українських говорів, так і з інших слов’янських мов; коментарі респондентів подані у випадку, якщо вони допомагають розкрити мотиваційну ознаку. Як свідчить проаналізований матеріал, для розуміння мотивації ентомоніма необхідно враховувати як конкретні ознаки і властивості істоти, так і його “семіотичний статус в народній культурі” [213, с. 204], що відбитий у пареміях, етіологічних легендах, використанні комахи в магії та народній медицині, прикметах, пов’язаних з реалією. У процесі

номінації важливими, на нашу думку, є зовнішній вигляд істоти (забарвлення, форма тіла, запах, тактильні відчуття), її поведінка, дія, звуки, які створює комаха, місце та час існування, ставлення респондентів до істоти, віра у її сакральність.

Кожен підрозділ містить ряд параграфів (усього – 52), у яких максимально висвітлено способи та мотиви номінації окремої реалії. У підрозділах 2.2. і 2.3. спочатку проаналізовано загальні, родові для визначеної ТГЛ найменування. Усі інші параграфи подані в алфавітному порядку для простішого використання (зважаючи на специфіку ентомологічної лексики, в роботі використано ряд посилань на окремі параграфи для порівняння чи проведення паралелей). У трьох параграфах підрозділу 2.2. розглянуто істот, які з наукової точки зору не належать до класу комах. Однак майже всі респонденти вважали їх саме комахами. На підставі цього наводимо найменування кліща (§ 17), мокриці (§ 24) та павука (§ 30) поряд із представниками *Insecta*.

2.2. Народні найменування *Insecta*

§ 1. Комахи (*Insecta*) – клас безхребетних членистоногих тварин [СУМ IV, с. 241]. Узагальнена назва комах зафіксована у 45 говірках (див. додаток Б, к. 1). Часто респонденти ототожнюють назву комаха і жук в одній реалії. Найпоширеніша назва – *куза́ки* (2, 3, 12, 76, 150) || *куза́к'і* (27, 32, 53, 80, 118) || *куз'а́ки* (149) || *гуза́к'і* (49), *куза́чки* (34) || *гуза́чки* (89), *ку́ска* (зб.) (15, 38) || *ку́зка* (68) || *ку́з'ка* (117), *коз'а́вка* (109). Рідше вживані найменування: *га́дос'ц'* (52, 81, 114); *кома́хи* (34) || *ко'ма́х'і* (57, 66, 81, 126) || *кума́хи* (110) || *кума́х'і* (28, 117), *кома́шки* (121), *комаши́н'а* (зб.) (125); *нас'іко́ми* (109) || *нос'іко́ми* (88), *нас'іко́мийе* (136); *паску́цтво* (35, 42, 71, 116, 117). Фіксовані тільки в одній говірці лексеми: *бабкі́* (12), *бжучкі́* (76), *бз'у́ки* (86), *мокрéч* || *мокрéц'* (127), *мут'* (143), *не́тра* (8), *ова́ди* (70), *рубáцтво* (42), *твар* (153), *храбу́шк'і* (15), *храбу́шчі* (15).

Номен *куза́ка* || *гуза́ка* (пор. біл. *каза́ка*, *казю́бка*, *куза́ка*, *куза́чка* [84, с. 99]) вважаємо похідним від ентомоніма *кузька* ‘комашка; хлібний жук’. Можливо, запозичення із пол. *kózka* ‘(мн.) родина жуків-вусачів; польовий цвіркун’, є зменшеною формою від *koza* ‘коза’ (як назва комахи за зовнішньою схожістю її вусів з рогами кози) [ЕСУМ III, с. 127]. Вважаємо таку форму дедемінутивною від початкової *ку́ска*, *куза́чка*. Варіант *коз'авка*, очевидно, запозичений із російської мови (пор. рос. *козявка* ‘кузка, комашка’).

Літературні назви *кома́хи*, *кома́шки*, *комаши́н'а* рідко вживані у говірках Західного Полісся (пор. біл. *камáшка* [84, с. 99]). Номен (пор. пн.-сл. *kom-ax* / *kom-as*), очевидно, пов'язаний давнім паралелізмом кінцевих суфіксальних приголосних *-r-* і *-s-*, *-x-* з однокореневим терміном прасл. *kom-ag-ъ* ‘комар’ [ЕСУМ II, с. 532], тобто має звуконаслідувальний характер.

Неприятне і бридливе ставлення людини до комах стало підґрунтям для виникнення ентомонімів *га́дос'ц'* (пор. рос. *га́дость* ‘предмет, що викликає огиду’ [134, с. 102]), *наску́цтво* (пор. *наску́дний* ‘особа або предмет, які в чийх-небудь очах не мають ніякої вартості; нікчемний; який викликає огиду’ [СУМ VI, с. 87]).

Виразні росіянізми *нас'іко́ми*, *нас'іко́миє* – одинично фіксовані найменування.

Функціонування лексеми *бабкі́* на позначення комах може бути пояснене їх сакральними властивостями. Вважають утвореним від *ба́ба* в значенні ‘відьма, чарівниця’, оскільки деяких неприємних для людей тварин, в т. ч. комах, сприймали в минулому за чарівників; назва зумовлена уявленням про переселення душі померлого (баби) в комаху [ЕСУМ I, с. 105] (пор. також мотивацію *ба́бка* ‘бабка; метелик’).

Ентомонім *бжу́чки* (пор. біл. *бужа́к*, *жу́жла* [84, с. 99]) походить, очевидно, від загальної звуконаслідувальної назви *жу́чки*, вторинно зближеної з дієсловом *бзичати* як основною дією, що виконують комахи. Ця ж лексема лежить в основі найменування *бз'у́ки* (букв. ‘ті, що бзичать’).

Збірні назви *мокрéч*, *мокрéц*' походять, очевидно, від прикметника *мокрый* і мотивовані властивістю комах заводитися та жити переважно у вологих місцях (напр., комарі, мокриці, бабки, водяні комахи тощо).

Найменування *мут'*, на нашу думку, похідне утворення від *каламуть* 'затмареність; неспокій, тривога'. Виникло, можливо, під впливом здатності комах (особливо мошки) скупчуватися великими колоніями і метушитися (як і мурахи, блощиці-солдатики, бджоли та ін.).

Суперечливим є виведення мотивації ентомоніма *нётра*. Можливо, він похідний від іменника *нетрі* (прасл. *netъra) 'непроторована (непрохідна) лісова гушавина' [ЕСУМ IV, с. 80] і теж мотивований великим скупченням комах. Вважаємо можливим також зближення з ентомонімом *нётля* 'невеликий нічний метелик; міль', що первинно мав значення 'ненаситна, завжди голодна істота' і був пов'язаний з *тліти* 'швидко і жадібно їсти; точити, гризти (про комах і т. ін.)'. Назва, очевидно, виникла внаслідок уявлення про комах виключно як про шкідливих істот.

Під впливом польської мови у підляських говірках поширилося найменування *овáди* (пор. пол. *owad* 'комаха') і на цьому ґрунті протиставлене західнополіському *óвад*, *вад* 'овід'.

Виразними полонізмами вважаємо й номени *рубáцтво*, *храбу́шк*'і, *храбу́шч*і, причому перший називає, очевидно, личинок комах (пор. *робáк* 'гусінь; борозняк; дротяник'), а інші – комах загалом, переважно жуків (пор. *храбушч*, *храбу́шч* 'хрущ').

Назва *твар* походить від старосл. *тварь* 'створення, творіння, створіння; істота; природа, вигляд, подоба' (прасл. *tvarь 'творіння, створіння' пов'язане чергуванням голосних з *tvoriti 'творити') [ЕСУМ V, с. 530]. Найменування стосується, очевидно, як комах зокрема, так і будь-якої живої істоти загалом (пор. болг. *твар* 'тварина, створіння, істота', серб. і хорв. *твар* 'творіння, створіння' [там же]).

У ряді н. пп. (без виразної локалізації) загальною назвою *мо́шка* (поняття збірне, очевидно, синонімічне до *кома́хи*) позначають ряд різних

видів маленьких комах, мушок (напр., мошок волинських (*Nevermannia volinicum*), дрозofil (Drosophila melanogaster), фітоміз (мушок рослинних; *Phytomyza atricornis*) тощо). Ентомонім постав із прасл. *тъшька* (*тъšica*) ‘мошка, комар’, похідного від *тъха ‘муха’ і пов’язаного чергуванням голосних із туха (тушька) ‘муха (мушка)’ [ЕСУМ III, с. 526]. У кількох н. пп. можливі фонетичні (*мѣшка* (42), *мѹшка* (60)) чи словотвірні (*мошкара́* (134), *моушкара́* (16), *моушкарайа́* (84)) варіанти. Останні утворені, очевидно, за аналогією до збірного іменника *дітвора́*.

Виразну мотивацію має ентомонім *зайід’* (119) ‘маленька мошка, що дуже лізе в очі’, пов’язаний з формою *заїдати* ‘дошкуляти, зачіпати, сердити’.

§ 2. Жук – комаха ряду твердокрилих, в якій верхні тверді крила захищають нижні прозорі крила; за допомогою останніх літає [СУМ II, с. 546] (безвідносно до виду). Загальна назва – *жук* – уживана на території Західного Полісся для позначення різних комах: гнойовика, довгоносика коморного, колорадського жука, хруща тощо (про вимову ентомоніма *жуки́* див. додаток Б, к. 2). Лексема утворена від звуконаслідувальної основи жу- (*geu-), можливо, споріднена із *зук* [ЕСУМ II, с. 208]. Первісно назва позначала дію ‘бзичання, бринчання’, згодом – виконавця дії (‘той, що бзичить, бринчить’) [196 III, с. 244], пор. рос. *жуужжатъ*, словац. *žičati*, чес. *žikati* ‘бзичати (про комах)’.

Жуки спорадично наділені найменуваннями тварин, тобто спрацьовує модель “назва комахи” ← “назва іншої тварини” (пор. *бѡжа курѡвка, корѡвка* ‘сонечко семикрапкове; жук-рогач’, *корѡв’ица, вѡлик, носорѡг, ѡлин’* ‘жук-рогач’ тощо). Однак часто така семантична модель спрацьовує і в зворотній бік, особливо родові найменування *жук* використовують для номінації домашньої худоби [110, с. 61], пор.: *жукуватий* ‘із темною шкірою обличчя; смаглявий’ [СУМ II, с. 547], а також прізвиська *Жук* для найменування осіб,

які 1) ‘мають чорне волосся’; 2) ‘мають смагляву шкіру’; 3) ‘мають смагляву шкіру і чорне волосся’.

§ 3. Бабка (*Libellula*) – хижа комаха з довгим тонким тілом і двома парами великих прозорих крил [СУМ I, с. 76]. Назви комахи простежені в 76 н. пп. (див. додаток Б, к. 41). Зафіксовано 15 номенів: *ба́бка* (південні говірки Західного Полісся), *ба́бочка* (31, 66, 73, 77, 86, 104, 135, 136), *ко́ник* (майже на всій досліджуваній території без виразної локалізації) || *ко́н'ік* (26, 41), *к'ін'* (49), *ко́ничок* (56); *стрикоза́* (15, 18, 32, 38, 53, 88, 100, 119, 127, 149). Одиначні найменування: *в'іртал'отик* (дит.) (57), *гад'а́ча му́ха* (117), *кукуру́зник* / *самол'от-кукуру́зник* (107), *ле́йка* (51), *л'ел'ечка* (84), *попизду́лка* (73), *па́далник* (140), *па́далниц'а* (116).

Більшість дослідників вважає номен *ба́бка* (біл. *ба́бка*, *ба́бачка* [84, с. 92]) утвореним від *ба́ба* ‘відьма, чарівниця’, адже неприємних для людей тварин (у тому числі й комах) наділяли магічними властивостями [ЕСУМ I, с. 105]. На думку інших, назва зумовлена уявленням про переселення душі померлого (баби) в комаху [там же] (пор. прикмети про нічного метелика, § 22 “Метелик нічний”). Припущення про зв’язок з гіпотетичною основою прасл. *bab-* ‘надуватись, розбухати’ [ЕСУМ I, с. 105] вважаємо не виправданим, оскільки комаха вирізняється тонким тулубом і майже непомітними крилами. Демінутивна форма *ба́бочка*, на нашу думку, нівелює уявлення про комаху як неприємну, магічну істоту і підкреслює її безпечність для людини.

Найменування *ко́ник* (біл. *ко́нік* [84, с. 92], пол. *wodny końik*, *paśikońik*, *paśikuńik* [67, с. 190], болг. *водно конче*, кашуб. *ко́н (Wékki) kuenik*, н.-луж. *ко́нік*, [204, с. 157–158]) виникло, очевидно, в результаті зовнішньої схожості із коником польовим, а форма *к'ін'* указує на більші розміри бабки.

Номен *стрикоза́* (біл. *страказá* [84, с. 92]), очевидно, запозичений із російської мови (пор. рос. *стрекоза*). Б. Сеген вважає походження лексеми східнослов'янським, але із різним значенням на різних територіях (у

білостоцьких говірках назва позначає також коника польового) [221, с. 146–147]. Найменування, очевидно, звуконаслідувальне, пов'язане з і.-є. *(s)treig- ‘шипіти; дзичати, свистіти’ і паралельне до *скрекотати*, *троскотати* [ЕСУМ V, с. 436–437]. Назва мотивована шумом крил комахи, що нагадує легкий глухий тріск. Різноманіття і велика кількість традицій, де бабку визначають за найменуванням більшої тварини, найчастіше коня чи козла (пор. також рос. *бóжий кóничек*, *кобыліца*, пол. *koza wodna*, чес. *kobylka*, серб. *коза*, хорв. *kobila*, *kobilica* [110, с. 63]), дозволило В. М. Топорову припустити “тваринну” версію походження самого слова *стрекоза́*, вважаючи можливим членування *stre-koza, тобто ‘коза, що скрегоче (стрекоче)’ [164].

Неологізми за походженням, найменування *в'іртал'óтик* і *кукуру́зник* пов'язані із зовнішньою схожістю істоти на літак (*кукуру́зник* (жарг.) ‘невеликий літак, що зрошував чи вносив добрива у ґрунт’) (пор. також болг. *samolét*, пол. *samolot* [67, с. 192]). Такі явища О. В. Верховод називає метафоричними інноваціями. Вони виникають у назвах живої природи, “імовірно, унаслідок того, що мовці помічають якусь спільну рису між давно знаним предметом, явищем, істотою й щойно побаченим зоонімом. Така риса в цьому випадку стає характеристикою, оскільки вона уможливило використання старої фонетичної оболонки слова й наповнення її новим змістом” [35, с. 51]. Таку групу, на думку дослідниці, утворюють номени, пов'язані з об'єктами реальної дійсності: предметами, тваринами, людиною, її ім'ям, професією, рисами характеру тощо. Хоча в цьому випадку західнополіські лексеми на позначення бабки виявляють, очевидно, протилежний зв'язок: на раніше знану комаху перенесена назва пізніше побаченої реалії.

Залишки уявлень про бабку як істоту нечисту мотивують, очевидно, номени *гад'áча му́ха*, *па́далник*, *па́далниця'а*. Останні найменування можуть мати також зв'язок із дієсловом *падати* (за особливостями польоту комахи). Ця ж ознака лягла в основу назви *потизду́лка*.

Лексеми *лѣйка*, *л'ѣл'ечка* (біл. *лялечка* [84, с. 93]) підкреслюють зв'язок комахи із метеликами, пор. *лѣйка* (51), *л'ал'очка* (26, 41, 52) як назви метелика (див. § 21 “Метелики, або Лускокрилі”).

§ 4. Бджола (*Apis mellifera*) – медоносна комаха, що збирає квітковий нектар і переробляє його на мед [СУМ I, с. 117]). На Західному Поліссі комаха не має різноманітних найменувань (див. найменування на позначення бджолиного роя, пасічника, вулика, пасіки, жала у додатку Б, кк. 13–16, 18–19). Зазвичай уживаний номен *бУола* та її фонетичні варіанти: *пчолá*, *пшчóла* (27, 42, 127). Назву виводять від прасл. *бъсѣла*, *бьсѣла*. Єдиної етимології немає, номен виводять переважно зі звуконаслідувальної основи **бък-*, що пов'язують з основою *būkati*, *būčati* (< **boukati*, **boučeti*) і вважають спорідненим з *бик* [ЕСУМ I, с. 158]. За іншою версією, початкова звукова форма – **сььбѣла* – пов'язана з прасл. *сьм-ель* ‘джміль’ [там же].

Фонетичний варіант *пчолá*, уживаний у більшості західнополіських говірок, є результатом оглушення початкового дзвінкого [б] (пор. також рос. *пчела*, біл. *пчала*, болг., макед. *пчела* та пол. говір. *рщоиа*, *рсоиа* [214 VIII, с. 124]).

Початкова група приголосних та зміна традиційного наголосу у варіанті *пшчóла* вказує на запозичення лексеми з польської мови.

Бджолу часто називають “Божою твариною”, пор. зах.-поліс. *бóжа мўдрост'* (39) (а пасічнику дякують за мед словами “*Хаї Бог тоб'ї мудрїт*”), пол. *boży robak*, рос. *божья угодница* за те, що вона дає віск на свічки [56, с. 448]. Про неабияке значення бджіл у житті їхнього господаря свідчить вираз *йак'ї пчóли / така ї жиз'н'* (н. п. 61).

Оскільки бджолу вважають наближеною до Бога, то існують фольклорні легенди про її походження, пов'язані з божественним началом. За такою легендою, Бог одного разу орав поле парою волів. Прилетіли дві мухи, одна з яких сіла на вола, що мав кличку Гедзь, і вкусила його. За це вона була проклята Богом і стала *гедзем*. Друга муха, яка сіла на вола з кличкою

Бджола, не стала його кусати, тому Бог благословив її і назвав *насолодою*. За кличкою другого вола ця муха отримала назву *бджола* і з того часу стала давати людям насолоду – солодкий мед [56, с. 452] (див. також § 27 “Муха”). Як і домашніх тварин, бджіл вважають надзвичайно прив’язаними до господаря. Якщо він помирає, комахи після того втікають або вже не водяться: / *йак м’їй хаз’айїн умер / то вже ї пчолїи ни булo / вже во’нїи полит’їли ї полит’їли / нїхтo їїх ни зловeв* // (н. п. 60).

Спорадично зафіксовані найменування для бджіл, що виконують у вулику різні функції (окрім *трутня* (див. § 38 “Трутень”) та *матки* (ця назва вживана у всіх н. пп.)): *робoча бжолa* (109) || *рo’бoча пчолa* (152), *робoча* (125), *медонoска* (125) || *мидунoска* (143) ‘бджола, що літає за взятком, носить мед’; *погaна бжолa* (109), *злoд’їйка* (136) || *злoд’їйке* (48) ‘бджола, що краде мед з чужих вуликів’; *стрипкe* (мн.) (9) ‘бджоли, які не носять меду’; *одинaрна* ‘бджола, що літає одна’ (84); *нерадїма* (112) ‘бджола, яка не працює’.

Для розрізнення цих комах у н. п. 109 використовують ад’єктиви-антоніми *робoча* ‘та, що працює сама’ і *погaна* ‘та, що краде’. Поза контекстом вказані прикметники не мають антонімічних зв’язків, пор. абсолютний антонім *неробoча пчолa* ‘трутень’ (115). Лексема *погaний* у цьому випадку має, очевидно, значення ‘некорисний або шкідливий’ [СУМ VI, с. 701] (пор. також *погaний* ‘якому властиві негативні моральні якості (про людину)’ [СУМ VI, с. 702]). У н. п. 125 означення *робoча* вживане як повноцінний ентонім, що не вимагає біля себе означуваного слова, пор. аналогічні ентоніми *майовїй* ‘хрущ травневий’ (23), *гнойевїй* ‘жук-гнойовик’ (145). Така ж характеристика властива лексемі *одинaрна*, що позначає бджолу-одиначку (пор. *одинaрний* ‘самотній, єдиний’ [ЕСУМ IV, с. 159]).

Означення робочої бджоли інколи зреалізоване в складних найменуваннях *медонoска*, утворених від словосполучення *носїти мед*, що конкретизує сферу діяльності комахи (різні групи бджіл виконують різну

роботу: збирають мед, літають у розвідку, будують соти, доглядають личинки, охороняють вулик тощо).

На бджолу, що краде мед із чужої сім'ї, переносять назву людини, що займається крадіжками – *злód'їйка* (пор. сх.-поділ. *злод'їйка* ‘те саме’ [160, с. 32]). Перенесення на комаху назви професійної діяльності або заняття людини – поширене явище в західнополіській ентомологічній лексиці, пор.: *лэжсин'*, *лигун* ‘трутень’, *ковал'* ‘мураха лісова’, *пожарн'їк*, *солдат'їк* ‘блотиця-солдатик’, *ситар*, *стол'ар* ‘шашіль’ тощо. Однак мотиви такої метафоризації різні.

Номен *нерадїма* пов'язаний із заперечним висловом *нема́ радї* ‘немає сил або можливості щось зробити’ [СЗГ II, с. 112] і мотивований тим, що комаху, на відміну від інших представників виду, не хоче або не може щось робити.

Походження найменування *стрипкe* (мн.) не зовсім ясне. Можливий зв'язок із *стрипок* ‘ганчірка для миття посуду чи будь-якого іншого призначення’ [СЗГ II, с. 180] і має вторинну мотивацію ‘непотрібний; той, якого не використовують’.

§ 5. Білан капустяний (*Pieris brassicae*) – шкідник садових і городніх культур – білий метелик з чорними жилками або плямами на крильцях [СУМ I, 180]. Назви цього виду метелика зафіксовані у 33 н. пп. і репрезентовані 17 лексемами (див. додаток Б, к. 7): *капуст'анка* (49, 56, 73, 86, 110, 125, 131, 134, 149) || *капуст'ц'анка* (121), *б'їла капуст'анка* (144), *капуст'анник* (117, 127, 142, 152), *капустн'ак* (83), *капустн'їк* (92), *капустн'ачок* (66), *капустнищ'а* (26), *капуст'анїй ме"тeлик* (109), *капуст'т'ана пирип'їлка* (21), *капуст'анїй* (143); *б'їлий митeлик* (129, 145) || *б'їли м'їтeлик* (143); *б'їлан* (32, 44), *капуст'анїй б'їлан* (107), *б'їл'анка* (125); *мол'* (16, 147); *мотїл' на капусти* (15); *баб"ка* (103).

Найпоширеніші найменування комахи походять від іменника *капуста* і мотивовані тим, що білан завдає значної шкоди цьому овочу (пор. також

словац. *kapustár, kapus(t)ňík, kapustňák* та ін., пол. *kapuśniak, kapustnik* [234]). Характерною є зміна родової приналежності номена: *капуст'áник* – *капуст'áнка*. Перший постав під впливом назви ч. р. *метéлик*. Другий, на нашу думку, родовою формою пов'язаний з ентомонімами *пирип'ілка* ‘метелик’ та *зус'ін'*. Іноді родова приналежність підкреслює різне лексичне значення, пор.: *капуст'áнка* ‘вовчок’ – *капуст'áник* ‘білан капустяний’ (117). Демінутивний суфікс -ок (*капусн'ачóк*) вказує на невеликі розміри порівняно з іншими комахами цього ж виду.

У двокомпонентних найменуваннях *капуст'áниї меⁿтéлик, капус't'áна пирип'ілка, б'ілиї митéлик, капуст'áниї б'ілан* (пор. словац. *kapus(t)ní motíl', kapus(t)ní belasek*) означення вказує на видову приналежність родового (*пирип'ілка, митéлик, б'ілан*) номена. Останній спорадично зникає, а означення субстантивується в повноцінний ентомонім (*капуст'áниї*).

Лексема *б'ілан* (пор. пол. *bielak, bielec*, словац. *belák, beláň, bil'ak*, чес. *bělásek* [234]) – похідне утворення від прикметника *білий* і зумовлена білим забарвленням крилець комах. Можливо, під впливом вторинної мотивації постала назва *б'іл'áнка* (пор. *біля́нка* ‘світловолоса або білолиця жінка, дівчина; білявка’ [СУМ I, 185]).

Виникнення найменування *мол'* спричинене, очевидно, властивостями комах завдавати шкоди капусті, об'їдати листя (пор. етимологію номена *мол'* у § 23 “Міль”).

У назві *моті́л' на капу́сти* простежуємо вплив польської мови на перший компонент. Найменування утворене за поширеною описовою схемою виникнення ентомонімів (пор. також *жук з йадні́м ро́гом* ‘рогач’ (97), *жук / шо св'ітиц:а* ‘світлячок’ (103), *рубáк / тої шо дéриво то́чит'* ‘шашіль’ (115) тощо).

Номен *ба́бⁿка* поширений, очевидно, внаслідок заміни видового поняття родовим, пор. *ба́бка, ба́бочка* ‘метелик’ (про мотиви виникнення ентомоніма див. § 21 “Метелики, або лускокрилі”).

За В. Важним, усі ці найменування є лексичними інноваціями, оскільки нові спеціальні назви дають переважно за забарвленням крилець, за якоюсь реальною чи уявною дією, схожістю з предметом чи залежно від навколишнього середовища (рослин, дерев, болота та ін.), де метелики живуть і харчуються [234, с. 292].

§ 6. Блоха (*Pulex*) – безкрила маленька комаха – паразит тварин і людей [СУМ I, с. 202]. Ентомоніми на позначення комахи зафіксовані в усіх 153 н. пп. (див. додаток Б, к. 26). Майже у всіх говірках поширені два флексійні словотвірні варіанти: *блoхá* || *блo'хá* || *блyхá* || *блaxá* (48) і *блoх*, що не мають визначеного ареалу, а в деяких говірках функціонують паралельно (напр., у н. пп. 108, 109, 127, 143 та ін.). Спорадично фіксовані найменування *блyшчí'ц'а* (93), *пл'óшчa* (27).

Назва *блoхá* (пор. біл. *блyхá*, *блoх* [84, с. 81]) спільнослов'янська, походить від прасл. **blъcha* [ЕСУМ I, с. 211–212]. Як літературне, так і співзвучне народне найменування ілюструє характерну для східнослов'янських мов вокалізацію *ъ* в *o*.

Флексійний варіант *блoх* виник, очевидно, за аналогією до діал. *вош* (див. § 11 “Воша”), оскільки саме цих комах вважають паразитами людини.

Існують повір'я, що блохи були створені Богом, Ісусом Христом чи святим Петром, щоб покарати жінку, якій не було чим зайнятися. Є версії, що вони утворюються з попелу, гною, бруду тощо [СД I, с. 196], хоча методи, які використовують для виведення бліх, суперечать повір'ям про їх походження, пор.: “Інколи для виведення бліх використовують попіл, ним посипають підлогу, стіни й одяг, а потім вимітають” [там же].

Перенесення назви *блyшчí'ц'а* (пор. біл. *блaшч'ьí цa* ‘блоха’ [84, с. 81]) відбулося, на нашу думку, завдяки схожому фонетичному звучанню та спільним ознакам: комахи заводилися в хатах і кусали людей (детальніше про етимологію назви див. § 7 “Блощиця”). На спорідненість цих комах наголошує О. О. Терновська [СД I, с. 196].

Підляська лексема *пл'бішча* теж постала, очевидно, внаслідок зближення із номеном *пл'уска* (*пл'уска*) ‘блощиця’. Однак блоха не має основної властивості, що характерна блощиці, – плоскості, сплюсненості, від чого походить найменування останньої (див. § 7 “Блощиця”, пор. також *пл'ушчик*, § 22 “Метелик нічний”).

Часто для виведення бліх із дому використовують рослини, що мають різкий запах (полин, м'яту, папороть). Звідси – поширене на Західному Поліссі найменування полину *блошч'єчник* || *блошч'єчн'ік* (41) (пор. також *блошнік* ‘парило звичайне, *Agrimonia eupatoria* L.’ [139, с. 202]).

§ 7. Блощиця (*Cimex; Cimex lectularius*) – невелика сплюснена хоботна комаха – паразит тварин і людини [СУМ I, с. 202]. Ентомоніми на позначення комахи зафіксовані у 150 н. пп. (див. додаток Б, к. 27). Найчастіше вживана назва *блошч'іц'а* || *блошч'єц'а* || *блошч'і'ц'а* || *блошч'єц'а* || *блошч'і'ц'а* || *блошч'іц'а* || *бло'шч'єц'а* || *бло'шч'іц'а* || *бло'шч'єц'а* || *блушч'єц'а* || *блушч'єц'а* || *блушч'і'ц'а*, *блошч'ічка* (59), поширена майже на всій території Західного Полісся. Інші зафіксовані назви: *бл'уса* (45, 46, 47, 65) || *пл'уса* (53, 54, 64, 71), *бл'уска* || *бл'уска* (18) || *пл'уска* || *пл'уска* (8) (номени вживані переважно в північно-західних говірках досліджуваного ареалу), *пл'уска* (42, 70, 71, 76, 106, 117, 118); *клоп* (7, 19, 33, 41 та в перехідних західнополісько-волинських говірках). Спорадичні найменування: *брус'ак* (49), *смид'ушка* (94).

Назва *блошч'іц'а* (пор. біл. *блашч'ьіца*, *бл'уска*, *пл'уска*, *пл'ю́ска*, *пл'ю́сква* [84, с. 85], *пляшчица*, лемк. *bloščysa*, словац. *ploštica*, чes. *ploštice* [204, с. 149]), за ЕСУМ, похідна від прасл. **bloska* як фонетичного варіанта **ploska*, тотожного прикметнику *ploskь* “плоский, сплюснений”, а народноетимологічне зближення з номеном *бл'оха*, яке помилково приймають і в деяких наукових працях, зумовлене випадковим звуковим збігом основ двох слів у східнослов'янських мовах [ЕСУМ I, с. 212] (пор. також рос. *п'лоск'воша* [204, с. 149]). Саме зближенням із ентомонімом *бл'оха* можемо

пояснити наявність початкового б- замість етимологічного п- у номені *блoшчiц'я*. Таку народну етимологію простежуємо й у західнополіських говірках, пор. / *блoшчéця тo вéдно вoнá / a блoхá тo / в'iн // (7)*, однак таке твердження безпідставне. Б. Сеген бере це твердження за основу, простежуючи семантичний і, певним чином, етимологічний зв'язок з прасл. *bľsċa [221, с. 13]. Автори “Етимологічного словника білоруської мови” вважають, що давнє *blošċica виникло як суфіксальне утворення від демінутивної форми *bľšċka (<*bľċa) за допомогою суфікса -ica і з початковим значенням ‘блоха’ [196 I, с. 358]. Першу теорію вважаємо найімовірнішою, оскільки мотивація за зовнішнім виглядом – одна з найпоширеніших в ентомологічній лексиці. Форма *пл'усква* – виразний полонізм (пор. пол. *pluskwa* [204, с. 149], *pluskfa*, *pleskvia* та ін. [214 IX, с. 9]), що не набув поширення в інших слов'янських мовах.

Поширений у південній частині Західного Полісся ентомонім *клоп* (пор. біл. *клоп*, *кляп* [84, с. 85]) – запозичення з російської мови (у більшості говірок лексема вживана паралельно з назвою *блoшчiц'я*). Походить від прасл. *klorь*, що пов'язують переважно із *klerati* ‘бити’ [ЕСУМ II, с. 465]. Зв'язок із лат. *culex* ‘комар’ [там же], на нашу думку, недостатньо обґрунтований.

Очевидно, в результаті фонетичних змін постав номен *брусáк*. Вважаємо його похідним від ентомоніма *прусáк* ‘прус, рудий тарган’ (пор. сх.-поліс. *брусáк* ‘тарган’ [60, с. 358]). Обидві комахи живуть у будинках, завдають шкоди і дещо схожі ззовні.

Найменування *смирд'ушка* (пор. біл. *смярдзю́х*, *смярдзю́шка*, *смярдзя́чка* та ін. [84, с. 85]; пол. *bździągwa* [214 IX, с. 9], *смердю́о х* [ЕСУМ V, с. 318]) походить від дієслова *смердіти* (істота видає специфічний неприємний запах у випадку небезпеки).

§ 8. Блощиця-солдатик (*Pyrrhocoris*; червоноклоп [87 I, с. 179]). Лексеми на позначення цієї комахи фіксовані досить рідко, у 28 н. пп. (див.

додаток Б, к. 28). Найбільш уживана назва *солда́т'ік* (18, 20, 30, 66, 73, 84, 109, 127) || *со́лдатик* (125). Рідше або спорадично використовують найменування *пожа́рн'ік* (38, 112, 149) || *по́жа́рн'ік* (88, 102, 144) || *пужа́рн'ік* (119); *бо́жа кору́йка* (96), *бо́жої ма́тери роса́* (97), *вуса́к* (11), *клоп* (84), *клоп-вон'у́чка* (127), *клоп-солда́т'ік* (107), *куз'а́во'чка* (22), *мог'і́л'н'ік* (33), *сві́нка* (58), *смирд'у́х* (121), *христонóсиц'* (37), *чирво́на мура́ха* (21).

Ентомонім *солда́т'ік* утворений від лексеми солдат і мотивований характерною особливістю комах збиратися і рухатися великими колоніями, ніби колона солдат.

Зовнішній вигляд істоти, яскраво-червоний колір її тільця зумовили побутування назви *пожа́рн'ік*.

Вказані вище ознаки лягли в основу найменування *чирво́на мура́ха* (за кольором та особливостями існування великими скупченнями).

Таке характерне забарвлення спричинило, очевидно, сплутування блощиці-солдати́ка і сонечка семикрапкового (обидві комахи мають червоний панцир, тільки у першої дві чорні цятки на спині, а в другій – сім). Найменуваннями *бо́жа кору́йка*, *бо́жої ма́тери роса́*, очевидно, немотивовано підкреслюють священність блощиці-солдати́ка (пор., на позначення сонечка у цих н. пп. використовують назви *бе́дрик*, *ве́дрик* (96), *пе́трик* (97), які не надають комасі сакрального значення).

Зовнішніми ознаками мотивований ентомонім *вуса́к*.

Виразними запозиченнями з російської мови вважаємо номени *клоп*, *клоп-вон'у́чка*, *клоп-солда́т'ік*, причому у н. пп. 84 і 107 на позначення блощиці (Сітех) використовують ентомонім *блошчи́ц'а*.

Характерним неприємним запахом, який виділяє комага під час небезпеки, мотивовані назви *смирд'у́х*, *клоп-вон'у́чка* й, опосередковано, *сві́нка*.

Найменування *христонóсиц'* та *мог'і́л'н'ік* мотивовані, очевидно, місцем існування комах, які живуть переважно на кладовищах (на старих могилах та хрестах) та трухлявому дереві.

Номен *куз'аво'чка* відображає характерний процес найменування *Insecta*, коли на позначення конкретних комах використовують загальну назву (пор. *коз'авка* 'будь-яка комаха').

§ 9. Вовчок (*Gryllotalpa gryllotalpa*) – комаха з передніми лапами, які добре пристосовані до копання і переміщення в землі; часто живе на городах та садах і пошкоджує коріння рослин. Назви комахи зафіксовані у 136 н. пп. (див. додаток Б, к. 38). Найпоширеніші з них: *рак* (центральні західнополіські говірки), *рак земл'аній* (147) || *рак земл'ані* (118, 139) || *рак земл'аней* (47, 66, 88, 118) || *рак зимл'аней* (19, 35, 55) || *рак зимл'аній* (44); *тічка* (перехідні західнополісько-середньополіські говірки) || *ті'чка* (81) || *т'ічка* (4, 13, 51, 83) || *то'чка* (26, 41, 62, 75, 103, 104, 113) || *ту'чка* (52, 60, 61, 102) || *то'чка* (122) || *ту'чка* (105); *п'ідйід'* || *п'ідйід* (північно-західна частина досліджуваного ареалу) || *підйід* (64, 65) || *пудйед* (128, 137) || *пудйід* (120, 128, 137), *п'ідйіден'* (1, 6, 45) || *пудйіден'* (2, 94) || *пудйіден* (85, 111), *п'ідрозден'* (15), *подйедач* (127); *видмедка* (переважно південні говірки) || *в'ідмедка* (38, 98, 131) || *в'ідм'ід'ка* (22, 56), *видмежка* || *мидвэжка* (121), *видмедик* (124, 149, 150) || *в'ідмадик* (114) || *в'ідмедик* (116, 123), *медвэдик* (84, 153) || *мидвэдик* (49, 106, 130, 132, 151) || *м'ідвэдик* (143), *медвэдка* || *мидвэдка*. Інші поширені найменування: *вовчо́к* (126, 134, 144) || *вувчо́к* (126), *во́вчик* (126), *капуст'я́нка* (53, 110, 117, 135, 144, 145). Спорадично фіксовані лексеми *б'іла́нка* (136), *землеро́йка* (85), *норі́ца* (13), *пудбій* (47), *рако'в'и́ця* (23), *рубáк* (42), *точі́лка* (26), *чирво́ний рак* (30), *чо́рний рак* (147).

Найчастіше істота отримує назву за дією, яку виконує: *тічка*, *точі́лка* ← точити (пор. сер-поліс. *т9чка* [41, с. 177]), *п'ідйід'*, *пудйіден'* ← під'їдати', *землеро́йка* ← рити землю.

Друга модель, за якою утворені номени: “назва комахи” – “назва іншої тварини”. Виділяючи таку модель, орієнтуємося на народну зоологічну систему координат, згідно з якою комахи не входять у клас тварин, а творять окрему групу **комахи**, що входить у більший розділ **гади** і протиставлена

тваринам на основі таких особливостей, як малий розмір і множинність [див. 56, с. 273]. Вважаємо, що в основі цієї моделі лежить певна зовнішня подібність істот: *видмédик, видмédка, медвédик, ме"двédка, видмédжка* (пор.: “Назви вовчка співвідносять цю комаху з ведмедем (рос. *медвёдок*, укр. *медведик*, пол. *niedźwiadek*, луж. *tjedwedk*, болг. *мече прасе* і т. д.)” [СД III, с. 211]), пор. також словац. *medvedík*, біл. *мядзведка* та словен. *medvedec* ‘вид цвіркуна’ [204, с. 155]; *вувчóк; рак, рáко'в'иц'а*. Старші респонденти асоціюють цю назву безпосередньо із річковим раком (*Potamobius actacus*) і переносять на комаху деякі ознаки звіра: / *в'ін похóжий до рáка* // (н. п. 79); / *і в'ін л'ізе взад* // (н. п. 11). Часто для розрізнення зооістот використовують двокомпонентні найменування: *рак земл'ані'єї, чóрний рак*. Такі асоціації за подібністю мають велике значення для структури мови, адже порівняння одного предмета з іншим є “одним із наймогутніших засобів пізнання світу” [127, с. 16].

На думку Ю. О. Кривошапової, семантичне перенесення назви ведмедя на комаху здійснено не за однією ознакою, а за комплексом: наявність “шерсті”, місце існування (в землі) і відносно великий розмір [110, с. 65]. Найменш імовірно вважаємо другу ознаку, адже нею безпосередньо мотивована, наприклад, підляс. *кром* [56, с. 521], чes. *krotonožka* [204, с. 156], власне латинська назва *gryllotalpa* (*grillus* ‘цвіркун’, *talpa* ‘кріт’) і опосередковано лексеми *п'ідйїд', землерóйка* тощо.

Ще одну мотиваційну групу найменувань Н. П. Дейниченко визначила “за вподобаннями” [63, с. 42]: *капус'т'ánка*. Однак комаху є шкідником не тільки капусти, а й інших сільськогосподарських рослин.

Не зовсім умотивованою вважаємо назву *пудбїї* (н. п. 47) (пор. пол. *rodzój*). Частково простежуємо зв'язок зі значенням слова *підбїї*: “Ніша, нора і т. ін., видовбані в стіні ями” [СУМ VI, с. 399]. Вовчок дійсно залишає у ґрунті ходи й нори, однак вважати літературну лексему безпосереднім мотиватором не можемо.

Вовчок – одна з комах, яку в народних уявленнях співвідносять з гадами, нечистими створіннями [56, с. 521]. Часто її вважають отруйною і бояться доторкнутися: / *йек в'ін укúсит'* / *то ни загóйуйиц':а* // (н. п. 9); / *йак вкúсит'* / *то сто шкур злúпиц':а* / *пóки заживé* // (н. п. 47). Тому дещо дивним вважаємо факт використання комахи в народній медицині та деяких прикметах: / *йїх сушéти* / *да йак на б'іркул'óз* [туберкульоз. – Л. Ш.] *слабéй то* / *пéти чи шос' так'евó* // (н. п. 80); / *трéба так пáл'ц'ами бйéти* [вовчка. – Л. Ш.] / *шоб хл'іб удавáвс'а* // (н. п. 82) (пор.: у Сербії вовчка використовують для лікування епілепсії [56, с. 522]).

§ 10. Водяний жук (*Hydrous atterimus*) – жук-водолюб ‘жук, який має пристосовані до плавання ноги і живе у воді’ [СУМ II, с. 546]. Назви цієї комахи поширені переважно на тих територіях, де є водойми (див. додаток Б, к. 44). Однак найпоширеніша назва – *жук* (10, 13, 18, 22, 24, 53, 97, 124). Зрідка з нею вживають означальні слова: *вод'анéй жук* (3, 49), *вод'анéй жучóк* (56), *вод'аній хрушч* (45, 117), *жук чóрний* (9, 39, 90). Спорадично використовують найменування *плавун* (73, 118), *плавунéц'* (19), *плавнéц'* (109); *вод'анік* (102) || *во'д'анік* (144), *жук-вод'анік* (127); *хрушч* (54); *рéбний жук* (4); *шчéпавка* (34); *увáд* (42); *свербл'ачóк* (44); *вод'аній павук* (15), *водом'ірка* (125), *ко'мáр* (6) ‘водяний павук’.

Найчастіше фіксована назва збігається із загальним родовим найменуванням – *жук*. Це спричинено, очевидно, тим, що комаха не вирізняється зовнішнім виглядом з-поміж інших жуків. У двокомпонентних сполуках означення вказує на місце існування комахи (*вод'анéй жук*, пор. сер.-поліс. *вод'аній жук* [41, с. 176]; біл. *жуужáк вадзяньбі* [84, с. 89]) чи на її забарвлення (*жук чóрний*). Демінутивний суфікс у номені *вод'анéй жучóк* не зовсім виправданий, зважаючи на розміри комахи відносно інших представників виду.

Водойма як місце існування жука мотивує назви *вод'анік*, *жук-вод'анік*. Ця ж ознака лежить в основі сполуки *рéбний жук* (пор. / *то рéбний*

жук / бо воу́ні там живу́т' / де ри́ба // (н. п. 4); пор. також сер.-поліс. *р'і"б'еч'і" жук* [41, с. 176]). Найменування *вод'аній паву́к* співвідносять, очевидно, із водоміркою за зовнішньою схожістю до павука.

Номен *плаву́н, плавунéц'* мотивовані здатністю комахи плавати у воді.

Ентомонім *водом'ірка* – складне утворення з основ іменника *вода* та дієслова *міряти*. Комаха має довгі лапки і, бігаючи по воді, робить великі кроки, ніби міряє відстань.

Завдяки зовнішній схожості хруща та водяного жука на останнього поширилася назва *хрушч* та уточнена означенням *вод'аній хрушч*.

Найменування *свербл'ачо́к* мотивоване неприємними відчуттями, що виникають після укусу комахи, пор. */ йак покуса́йут' нас одео́ / то чу́хайіц 'а / ни мо́на ра́ди да́ти* // (н. п. 44).

Підкреслену властивість жука кусатися простежено й в ентомонімі *шчéпавка*.

Здатність кусати, очевидно, лежить в основі назви *ува́д*, хоча мотивація номена залишається затемненою.

Назва *коу́мар*, на нашу думку, поширилася на водяного жука за двома ознаками: зовнішньою схожістю (має довгі лапки) і здатністю боляче кусати.

Зазвичай водяних жуків, як і більшість водяних істот, окрім риб, сприймають негативно і вважають небезпечними: */ каза́ли / шо так'е́й йе жук / шо йак хто з воу́до́йу / бо жинк'е́ те́йі воу́де́ ни п'і́ле́ ї коу́лэ́с' / шо йак вже́ л'удéна вéпйе́ то в'ін роу́стé / в л'удéни / та ї гéнут' / то воу́де́ коу́лэ́с' ни п'і́ле́* // (н. п. 39).

§ 11. Воша (*Pediculus humanus*) – маленька безкрила кровосисна комаха – зовнішній паразит тварин і людини [СУМ I, с. 746]. Найменування комахи зафіксовано в усіх н. пп. Найчастіше уживаний усічений варіант літературної назви – *вош*, рідше – літературна форма *во́ша*. У деяких говірках розрізняють види комах, позначаючи їх двокомпонентними номенами: *ку́рачи во́ши* (35), *головні во́ши*, *оде́жни во́ши* (84), *чо́рни во́ши*, *б'іли во́ши*

(137), *рѣжи воши, воши порт'анийи* (82). Спорадично фіксовані ентономіми-табу *ку́ска* (17), *нѣнза* (150), *парт'ізани* (мн.) (115), *паску́да* (44).

Номен *вош* || *воша* загальнослов'янський і походить від індоєвропейського **lūs-* [202, с. 685], спорідненого з **us-* ‘пожирати, поїдати’ [ЕСУМ I, с. 431]. Початкове *v-* у прасл. **vъшь* визначають як протетичне [202, с. 685].

У двокомпонентних найменуваннях означення виступає уточнювальною частиною. Інколи воно творить антонімічні пари, пор.: / *головні́ ѿе* [воші. – Л. Ш.] / *ѿе ї такі* / *одѣжни* / *шо в одѣжи сид'ат'* // (н. п. 84); / *чорни булі́* в *голові* / в *кóсах* / а *б'іли* в *одѣжи* / *ше нав'ім'* так'е *йак'ес'* *повѣрси крапінки* // (н. п. 137); / *воши порт'анийи* / а *ц'ейи шо в го'ло'в'і* / *то рѣжи вс'ак'і рáзни* // (н. п. 82). У словаків головним вошам притаманна символіка жовтого кольору: *žltý ako voš* ‘жовтий як воша’ – кажуть про хворого [56, с. 434]. Звідси, очевидно, повір'я про лікування вошами жовтухи: / *од жовту́х'і* / *тіко ни до пáри* / *їйдну́ чи три* // (н. п. 64), / *о'д жо'вту́х'і* / *дѣв'ім'* *кажут'* / *тре рáзи по' дѣв'ім'* / *н'е* / *дѣв'ім'* *штук* / *тіко дѣв'ім'* *дн'ів по' три* // (н. п. 1), / *о'д жо'вта́чки* / *їїх тре дѣс'ім'* *штук* / *вѣсушити і стѣрти* / о / *ну ї в шос'* *всѣпати* / *шоб ѿа ни знáла* / *ї з 'істи* // (н. п. 99), / *од жовтиніци* // *бóтк'іна ѿе хорóба в орган'ізм'і* / *то починáйучи од їйдно́ї до дис'аті* / а *пóсл'а з дис'аті до їйдно́ї* / і *к'іда́йе бóтк'іна* // (н. п. 127). Ад'єктив у двокомпонентній назві *воши порт'анийи* мотивований, очевидно, номеном *порт'янка* ‘велика тепла хустка [СЗГ II, с. 75]; онучі, якими замотували ноги в чоботи’ або *порткі* ‘спідні штани’ [там же]. Тож назва *воши порт'анийи* позначає вид цих комах, що заводяться в одязі, і вступає в антонімічні зв'язки із виразом *головні́ воши*.

Використання табуйованих назв часте в говорах. На думку І. Я. Філак, евфемізми виникають з етичних міркувань або як наслідок заборони вживати власне назву комахи, тобто табу, яке відображає ще дохристиянські уявлення наших предків про навколишній світ [169, с. 50]. Дослідниця простежила закономірність: “На територіях, де сама комаха-паразит вважається

“непристойною”, можливе існування навіть двох-трьох евфемізуючих синонімів... Навпаки, на територіях, де комах ця використовується для ворожіння і в народній медицині, евфемізми не фіксуються” [169, с. 50]. Майже на всій території Західного Полісся поширений народний метод лікування вошами жовтухи або епілепсії (див. вище). Очевидно, тому евфемізми на позначення цих комах у західнополіських говірках фіксовані спорадично.

Лексема *нѐнза* – запозичення із польської мови (пол. *nędza* ‘нужда, злидні’), укр. відповідник – *ну́жа* [ЕСУМ IV, с. 70] (пор. карп. *нужа*, *нужда* [169: с. 50]). Одна з версій, звідки беруться воші, – з нужди, недоїдання, пор.: / з б’іді́е / з нѐнВи // (н. п. 71).

Ю. О. Кривошапова вважає, що значну роль у творенні зоонімічних назв вошей як паразитів, які мешкають безпосередньо на людині, відіграє евфемізація, тобто небажання називати об’єкт його прямим найменуванням [110, с. 59]. Однак таких “тваринних” назв на позначення вошей (а також бліх, блощиць і тарганів) у західнополіських говірках не зафіксовано. Сама дослідниця на підтвердження своєї думки використовує переважно загадки та інші фольклорні форми: “Вошам і блохам притаманна символіка домашніх тварин в загадках та інших малих фольклорних жанрах: як худобу, наприклад, їх загадують в російських і польських загадках; як овець – у всіх східних слов’ян; як баранів – у поляків; як корів чи волів – у росіян; як диких кіз – у болгар та македонців” [110, с. 60]. Оскільки всім загадкам властива метафоризація та евфемізація, вважаємо цілком зрозумілим перенесення на домашніх паразитів найменування домашніх тварин.

Символіка вошей, як і бліх, визначена їх множинністю, внаслідок чого вони символічно співвідносяться з однорідною множинністю різноманітних дрібних предметів (насінням льону, конопель, маку, крихтами хліба, грошима тощо) [56, с. 420]. Мотив багатства пов’язаний з вошами в різних повір’ях, прикметах. Зокрема, на Західному Поліссі поширена думка, що воші сняться до прибутку, багатства, чому сприяє звукова рима *воші* – *гроші*,

пор. *йак с'н'ац':а воши / то на грóши* (н. п. 34), *тіл'ко злáнайіш вош / то-то грóши* (н. п. 71), *то кáжу дóбре / йак воши сн'ец':а / богáцтво* (н. п. 43). Однак часто ці прикмети набувають протилежного значення: *нуждá / б́уде нидóбре / йак сн'ац':а* (н. п. 82), *то б́уде йакáс' сухóта / нуждá йакáс' б́уде* (н. п. 83), *йакшó сн'ац':а воши / то знáчит' йакáс' нуждá / клóп'іт* (н. п. 50), а інколи бувають неоднозначними: *то грóши / алé колéс' пристнéлас'а жінци вош / і вмер си^ен* (н. п. 55).

Спорадично в цих комах спостерігаємо розрізнення за статтю й, очевидно, диференціацію за розміром: *вушá – вош'ун* (61, 101) – *вошин'е* (53), пор. також: *вонá то воша / а в'ін / то вош* (н. п. 127). Вважаємо таке словотворення спонтанним під впливом поширених загадок та приказок про вошей. Хоча подібне явище зафіксоване й для деяких інших видів комах, пор.: *мурáха – муравéї, м́уха – мухуї, стонóга – стонóх, мокріц'а – мокрéc'у* тощо (див. §§ 25, 27, 24 відповідно).

Для деяких комах характерне також розрізнення за розміром / віком (усі лексеми вжиті у множині): *во'шин'ета* (20) || *во'ше^н'ата* (145), *вошин'átка* (105), *вошин'учк'е* (14) ‘малі воші’; *машин'ата* (143) ‘малі мурахи’; *павун'ата* (143) ‘малі павуки’; *госин'ата* (60) ‘малі оси’; *то'чин'átка* (105) ‘малі вовчки’. Більшість цих номенів утворені за допомогою суфікса -ат, однак зафіксовано лексему із суфіксом -ук: *вошин'учк'е* (мн.) ← *вошин'ук* (одн.), характерним для найменування дітей та дитинчат домашніх тварин на Західному Поліссі (у зарічненських, любешівських, частково камінь-каширських говірках), пор. *порос'ук* ‘поросся’, *тил'ук* ‘теля’, *дит'ук* ‘дитина’ тощо.

§ 12. Гнойовик (*Geotrupes stercorosus*) – один із видів пластинчатовусих жуків, що живе в гною і живиться ним [СУМ II, с. 98]. На позначення цього жука зафіксовано 16 назв, які функціонують у 38 н. пп. (див. додаток Б, к. 45). Найчастіше використовують номени *гнойовік* (19, 87, 134, 136, 138, 149) || *гнуїовік* (107) || *гнуїувік* (143) || *гно'йо'вік* (125) ||

гно'йо'век (48, 73), *гн'їїнік* (117, 135, 144) || *гноїнік* (102, 119); *жук* (3, 22, 28, 49, 53, 56, 117, 127, 144). Спорадично вживані найменування *гнуїаней жук* (128), *гнуїівник* (57), *гумн'аней жук* (32), *гумноройка* (107), *гноїевий* (145), *гумус* (144), *Ум'їл'* (126), *зилений жук* (9), *ковалик* (136), *майувік* (143), *рубак гноїней* (118), *таракан* (106), *чорний жук* (143).

Найпоширеніший номен *гноїовік* та його фонетичні й словотвірні варіанти походять від іменника *гній*, що вказує на місце існування жука (пор. біл. *гнайяк*, *гнайявік* [84, с. 82], рос. *навозный жук*, *навозник*, болг. *бръмбар говновар*, в.-луж. *hownik*, *hownjasy bruk*, словен. *govnač* [204, с. 161]). Цією ж ознакою мотивовані двокомпонентні найменування *гнуїаней жук*, *гумн'аней жук*, *рубак гноїней*, субстантивована назва *гноїевий* та складний ентономім *гумноройка*.

Назва *гнуїівник* утворена, на нашу думку, від іменника *гноїівка* 'рідка форма гною'.

Найменування *гумус* вважаємо новотвором в ентомологічній лексиці, що походить від назви складової частини ґрунту, яка утворена із перегнилих рослинних і тваринних решток внаслідок життєдіяльності ґрунтових мікроорганізмів [СУМ II, с. 194].

Назва *таракан* перенесена на гноїовика, очевидно, за зовнішньою схожістю з тарганом, зокрема, забарвленням (пор. також *чорний жук*, біл. *жуужак чорны* [84, с. 82]).

Сполука *зилений жук* мотивована здатністю комахи змінювати колір тіла від чорного до світло-зеленого.

Затемнена мотивація в ентономімів *майувік*, *ковалик*, *Ум'їл'*. Перший міг бути утворений завдяки зовнішній схожості із хрущем, однак на Західному Поліссі форма *майовік* на позначення хруща не зафіксована (пор. *майовий*, *майówka*). Очевидно, ці жуки з'являються в один час – у травні (рос. *май*).

Номен *ковалик* мотивований, на нашу думку, міцним, ніби викуваним, панцирем жука.

Невмотивованим вважаємо вживання ентомоніма *Ум'іл'* на позначення гнойовика.

У частині н. пп. простежуємо поширену тенденцію до використання загальної назви *жук* (пор. також *жук* ‘водяний жук; довгоносик; колорадський жук; хрущ’).

§ 13. Гедзь. Непослідовно в досліджуваних говірках розрізняють назви овода, гедзя та сліпака. У частині н. пп. (44, 99, 100, 110) та в деяких наукових джерелах (див., напр., [ЕСУМ; 200 I, с. 83]) гедзя ототожнюють з оводом, проте більшість респондентів чітко розрізняє цих комах.

Гедзь (Tabanus) – велика муха, що живиться кров'ю тварин і соком рослин [СУМ II, с. 46]. Найменування комахи зафіксовані у 80 н. пп. (див. додаток Б, к. 42). Найчастіше використовують назви: *teV* || *geV* (134) || *geV'* (125, 149) || *gez* (144) || *teV'* (143, 144) || *r'eV* || *tez* (100, 113) || *r'ez* (2, 17, 81) || *r'iV* (84, 151, 152), *teV'ún* (97) || *r'iV'ún* (75, 122) || *r'iz'ún* (34), *r'iV'íl'* (122), *r'iléV* (45); *здрик* (північно-східна частина Західного Полісся) || *дрик* (90) || *здрак* (6, 11) || *здрек* (103) || *здру'к* (96) || *здрук* (111) || *здру'к* (120). Рідко фіксовані ентомоніми: *бомк* (107), *герш'ún* (53), *здрак'áč* (25), *строк* || *строк'án* || *строк'áč* (4), *житн'ák*, *прост'ák* (84).

Найпоширеніша назва – *teV'* (пор. біл. *gez*, *gedz*, *geláz*, *gilěz* [84, с. 80], пол. *gierz*, кашуб. *gzika*, *gzik* [204, с. 157]) – очевидне запозичення із польської мови (з прасл. *gъзь (*guz-)), на що вказує наявність звука г на місці прасл. *g та *e відповідно до давнього ъ. Більшість дослідників вважає найменування звуконаслідувальним. На це вказує, зокрема, І. Я. Філак, наводячи ряд похідних лексем: *гзитися*, *гедзель*, *гедзитися* [174, с. 147]. Спроба пов'язати з прасл. *gvozďь ‘гвіздок’ непереконлива [ЕСУМ I, с. 489]. Номен запозичений із польської мови в українську та словацьку [202, с. 160] (про фольклорне походження ентомоніма *teV'*, а також його зв'язок із мухами та бджолами див. § 4 “Бджола”).

Мотивація номена *здрик* (пор. біл. *здрок, здрык, здрак* [84, с. 80]) непрозора. Очевидно, пов'язане із *здріти* (прасл. * *zъrĕti*) зі вставним /д/, що є одним з найдавніших виявів евфонії, який був можливий між свистячим приголосним і наступним /р/ [ЕСУМ II, с. 256] (пор. *здрик, здряк* 'зір' [там же]). Як і *здрак'ач*, мотивоване великими очима істоти, пор. *здрак'атий* 'той, хто має великі очі' (36). Можливе сплутування комахи зі сліпаком (пор. *здрячковатий* 'короткозорий' [ЕСУМ II, с. 256]).

Лексеми *строк, строк'ан, строп'ач* (пор. біл. *строк* [84, с. 80]) мають, на нашу думку, іншу мотивацію. Ентомоніми пов'язані, можливо, з рос. *стрекасть* 'колоти, штрикати; жалити', оскільки поширені на території Білорусі, що відповідає укр. *стрікнути* 'ужалити, уколоти' [ЕСУМ V, с. 436] із прасл. *strĕkati* 'колоти' [ЕСУМ V, с. 442]. Мотивоване болючими укусами комахи.

Запозиченням з польської мови є й лексема *бомк* (пол. *bąk*), видозмінена в результаті невизначеної вимови форм непрямих відмінків. "Пов'язане з дієсловом *bąkać* "гудіти", походить від того самого кореня **būk-* **buok-*, що й бик, бучати, ускладненого вставним -п-" [ЕСУМ I, с. 228].

Ентомонім *житн'ак* походить, очевидно, від часу найактивнішого вильоту комахи – у жнива, коли збирають жито та ін. зернові (пор. *кус'айиц* ':a / йак м'уха в сп'асу'юку (н. п. 36); *спасівка* – 'Спасівський піст (14–28 серпня)').

Назва *герш'ун* перенесена з іншого виду *Insecta* – шершня – за зовнішньою схожістю.

Найменування *прост'ак*, що позначає вид гедзя, пов'язане з прикметником *простий* у значенні 'звичайний' або 'який нічим не виділяється серед інших, не має яких-небудь специфічних особливостей' [СУМ VIII, с. 296] й мотивований зовнішнім виглядом комахи, сірим непримітним кольором (пор. також сх.-поділ. *прост'акі* (мн.) 'бджоли степової породи; дикі бджоли' [160, с. 63]).

Гедзь, овід та сліпак здатні завдавати болючих укусів тваринам та людям, однак саме укусу гедзя вважають найбільш болючим та небезпечним. Це підтверджують вирази на позначення дії “швидко бігти від укусу комахи”: *г'еVайіц':а* (100) (пор. *дз'эгаться* ‘збуджено бігати, стрибати від укусу гедзя (про тварин)’ [СПГ, с. 66]), *г'еVкайіц':а* (71, 87), *г'еVгайіц':а* (110), *г'еVайе* || *г'еVайе* (53, 138), *г'іц'у'йе* (30), *г'ізу'йе* (34), *г'зіц':а* (1), *г'іл'еVайе* (45), *в г'еVа поб'ігла* (83), *г'еV нап'ав* (99) (< *г'еV*, *г'іл'еV*); *взд'рочіц':а* (72), *зд'рочіц':а* (78, 120); *взд'рок'е б'ігайе* (36), *зд'рок'а б'ігайе* (49) (< *зд'рик*) (корова; худоба) (див. к. № 51 “Бігати від укусу гедзя (про худобу)”) (пор. також поліс. *дрдк*, *здрдк* ‘жарка літня пора (в травні-червні), коли худоба від укусу гедзя збуджено бігає, кидається в усі боки’ [СПГ, с. 70]). Аналіз лексем на позначення овода та сліпака див. у § 28 та § 35 відповідно.

§ 14. Джміль (*Bombus terrestris*) – корисна як запилювач комаха роду бджолиних з товстим мохнатим тільцем [СУМ II, с. 263]. Назви на позначення істоти зафіксовані у 152 н. пп. (див. додаток Б, к. 21). Для найменування комахи уживані переважно фонетичні варіанти лексеми *Ум'іл'*: *Умил'*, *жм'іл'* || *жмил'*, *чм'іл'* || *чмел'* (95, 96) || *чмил'* (61), *шм'іл'* (39, 62) || *шмел'* (1) || *шм'ел'* (3); *Ум'елік* (84). Спорадично уживані назви *бU'іл* (55, 133, 136) || *бUил* (119), *д'ека пчол'а* (35), *зап'ел'увач* (124).

Назва *Ум'іл'* (пор. біл. *Умель*, *шмель*, *чмель* [84, с. 95], пол. *śmył*, *szczmiał*, словац. *čmel'*, *čmela*, словен. *čmrļj*, *črmelj*, чes. *čmel(ák)* [204, с. 145]) постала з прасл. *čьmelь* (< **skimel-*) ‘джміль’ і чергуванням голосних пов’язана з комагь. І-с. **kem-* звуконаслідувального походження [ЕСУМ II, с. 52]. Найменування виникло на праслов’янському ґрунті як назва виконавця дії, що походить від кореня **kem-*, **kom-* ‘бринчати, бзичати’ [202, с. 650]. Лексема уживана в усіх слов’янських мовах, окрім болгарської. Демінутивний суфікс *-ик* у номені *Ум'елік* є результатом не стільки невеликого розміру комахи (вона більша за бджолу чи осу), скільки її нешкідливості для людини.

Найменування *бУ'іл* (пор. лемк. *бжів* [176, с. 193], біл. *біжУól* [84, с. 95], пол. *pszmiel, przmiel* [204, с. 145]) утворене від лексеми *бУо́ла* флективним способом, очевидно, як результат народної етимології, де джмеля вважають самцем бджоли, хоча спробу пов'язати назву *Ум'іл'* з *бьčela* 'бджола' (*čьbela) вважають малопереконливою [ЕСУМ II, с. 52], пор. також: / *то пчóли* / *то йак ж'інкі^е* / *а* / *бУ'іл* / *то-то́ вже йак мужчéна* // (н. п. 55). У карпатських говірках зафіксоване паралельне вживання ентомонімів *осá* – *ос* 'джміль'. На підставі дериваційних зв'язків номен *ос* І. Я. Філак вводить у семантичне поле назви *оса*, що утворює в ньому нове семантичне протиставлення за граматичним родом: *ос* – *осá* (самець – самка) [176, с. 192–193].

З тієї ж причини виникло двокомпонентне найменування *дéка пчолá* (пор. болг. *земна пчела* 'джміль'). Респонденти спостерігають, що джміль збирає мед, однак цей продукт рідко знаходять. Комаха живе переважно в дуплах дерев і зовні схожа на бджолу.

Номен *запéлувач* походить від назви дії – запилювати, – виконавцем якої є джміль. Найменування такого типу О. В. Верховод вважає евфемістичними (пор. сх.-слоб. *мед'їуниц'а* 'бджола', *волохáтиї* 'джміль' [35, с. 51–52]).

§ 15. Дикі бджоли. Назви лісових бджіл фіксуємо у 23 н. пп. (див. додаток Б, к. 17). Частіше вживані такі найменування: *дiк'и бУóли* (125, 136, 144, 145) || *дéк'и пчóли* (34, 49, 81, 86) || *дiк'и пчóли* (43, 104, 117) || *дéк'е пчóли* (66) || *пчóлк'и дiк'и* (84). Спорадично використовують назви: *болóтн'и Ум'іл'ї* (107), *Уиршiї* (77), *дiчки* (127), *л'есн'и пичóли* (42), *л'исовi пчóли* (138), *л'исов'и* (143), *чм'іл'ї* (38, 153) || *Ум'іл'ї* (14) || *чм'іл'ї* (22).

Найпоширеніші номени – двокомпонентні, означальним словом у яких є *дiк'и*, тобто виразно протиставлені назвам бджоли домашньої. Спорадично в цій позиції виступає означення *л'исовi*, мотивоване місцем існування комах, яке може перейти до розряду субстантивованих іменників (*л'исов'и* 'лісові бджоли'). За фонетичними ознаками форму *л'есн'и пичóли* вважаємо

полонізмом. Способом контамінації утворена назва *дїчки* ‘дикі бджоли’ (пор. також *майówka* ‘травневий (майський) хрущ’, *нічка* ‘метелик нічний’, *водянік* ‘жук водяний’).

Іноді на диких бджіл переносять назви інших комах розряду бджолиних, підкреслюючи протиставлення бджолі домашній: *Уирші* (пор. *Уерш* ‘шершень’), *чм’іл’ї* (пор. *чм’іл’* ‘джміль’, а також *бУ’іл* ‘джміль’).

Нечітка мотивація у двокомпонентного найменування *болóтн’ї Ум’іл’ї*, оскільки жоден респондент не назвав болото місцем існування диких бджіл, пор. / *дék’ї пчóли живúт / в л’іси //* (н. п. 49), / *в дúплах //* (н. п. 125), / *в нóрах //* (н. п. 14) тощо.

§ 16. Довгоносик коморний (*Sitophilus granarius*) – комаха родини жуків з довгими хоботками; небезпечний шкідник рослин [СУМ II, с. 331]. Назви комахи зафіксовані у 137 н. пп. (див. додаток Б, к. 40). Найчастіше вживаний ентонім *довгонóсик* (поширений майже на всій території Західного Полісся) || *довгонóс’їк* (північні говірки) || *до’вго’но́сик* (46, 78, 79, 92, 142) || *доўгонóсик* (54) || *дувгунóсик* (29, 40, 93, 110) та його варіанти: *дóвг’ї нóсики* (мн.) (106), *довгонóс* (79, 119), *но́сик* (56, 62, 122) || *но́с’їк* (24). У підляських та південно-західних говірках Західного Полісся фіксуємо лексему *вовк* || *воўк* || *волк* (42) та варіанти *вовчáк* (1), *вóвчик* (142), *вовчóк* (102). Рідко вживані найменування *зернойід* (117, 135, 145), *кúзка* (51, 58, 59). Спорадично фіксовані ентоніми *бз’ука* (86), *блúска дéкайа* (34), *жéтник* (68), *жéтн’ївка* (57), *клоп-чирипáшка* (107), *комáшка чóрна* (94), *кузáка чóрнайа* (76), *мукойéd* (6), *попи’лиц’а* (56), *смирд’úх* (107), *сúслик* (113). Досить поширеним є явище називання комахи загальними назвами: *жук* (15, 27, 33, 53), *жучóк* (12, 14, 25, 56, 60, 61, 130, 148); *зирновéї жучóк* (66), *жук чóрнин’к’її* (123, 129), *жучóк чóрний* (147); *м’їл’* (76, 143) || *мил’* (103, 112) || *мол’* (120, 125, 139) || *мул’* (78, 89, 150), *м’їл’ка* (44); *робачóк* (115), *рубáк* (125); *чирвáк* (39), *чирвачóк* (34, 80), *чирйачóк чóрнийк’її* (16).

Найпоширеніша назва *довгоносик* та її фонетичні й словотвірні варіанти походять від сполучення прикметника *довгий* та іменника *носик* і мотивовані зовнішнім виглядом комахи: помітно виступаючою передньою частиною голови, схожою на ніс. Демінутивна форма *довгонос* спричинена, очевидно, негативним ставленням людини до істоти, яка є шкідником злакових культур. Втрата першого компонента складного номена в ентонімі *носик* спричинена втратою необхідності підкреслювати розмір цієї частини тіла, оскільки характерною ознакою комахи є сама наявність “носа”.

Назва *вовк*, поширена в західних говірках досліджуваного ареалу, побутує й на суміжній території Польщі й Білорусі. Б. Сеген вважає це найменування характерним виключно для східнослов'янських говірок Білосточчини, а міжмовні паралелі вбачає лише з лексемою *вовк* ‘вовк; дика тварина’ [221, с. 149]. Підставою для перенесення назви за схемою дика тварина – комаха може бути зовнішня схожість певними рисами, зокрема, видовженою частиною голови (пор. також *ведмедик* ‘вовчок’, *о́лин*’, *во́лик* ‘жук-рогач’). Спільність може підкреслити й однакове сприйняття обох істот як шкідників (вовка – для господарства, довгоносика – для зерна, пор. також *поўх* ‘діал. крит; ент. борозняк’). Зв’язок вовка з комахами можна підтвердити й тим, що в народних уявленнях вовк часто перебуває у класі гадів, що значно зближує його з комахами, які, за народною зоологічною системою, теж пов’язані з гадами. Про це свідчить наявність у слов’янських мовах номена *га́ди* як на позначення комах, так і на позначення вовка [110, с. 66]. Демінутивні форми *во́вчик*, *вовчо́к* підкреслюють різницю в розмірах між комахою та твариною.

Окремо виділяємо групу найменувань, які Н. П. Дейниченко назвала “за вподобаннями” [63, с. 42]. Сюди входять ентоніми *жётник*, *жётн'івка* (комаха – шкідник зерна, в т. ч. й жита), *мукойёд* (жук може заводитися в муці), *су́слик* (зоол. *суслик* ‘ховрах, невелика тварина з роду гризунів, що

завдає великої шкоди посівам' [СУМ XI, с. 103], пор. із поясненим вище номеном *вовк*).

Невмотивованим уважаємо перенесення на довгоносика назв та ознак блощиці: *клоп-чирипáшка*, *бз'ука*, *смирд'ух*. У першому найменуванні різниця між комахами проведена завдяки прикладці *чирипáшка*, мотивованої, очевидно, зовнішнім виглядом комахи, причому на позначення блощиці у цьому н. п. уживана назва *блошч'иця*. Лексема *бз'ука* утворена від дієслова *бзд'іти*, що походить від прасл. *bъzděti < *ръzděti 'випускати газу', яке вважають індоєвропейським утворенням від звуконаслідувального кореня *bz- / *ps- або *bhes- [ЕСУМ I, с. 180–181]. Однак комаха не має властивості виділяти неприємний запах. Можливо, назва мотивована запахом решток зерна, зіпсованого довгоносиком, і перенесена на комаху як причину його виникнення. Ці ж характеристики властиві ентомоніму *смирд'ух*, утвореному від дієслова *смерд'іти* 'мати, виділяти неприємний запах'.

Лексему *попи^еліця* вважаємо вторинно зближеною з ентомонімом *попилиця* 'тля; попелиця'. Мотивована, очевидно, здатністю довгоносика пошкоджувати зерно, залишаючи після цього попіл (рештки муки).

Як і в інших групах ентомонімів, фіксуємо явище означення довгоносика загальними родовими найменуваннями: *жук*, *жучок*, *мол'*, *робачок*, *чирвачок* тощо.

Переважне поширення демінутивних форм (*жучок*) підкреслює невеликий розмір комахи порівняно з іншими цього ж виду (пор. *жук* 'хрущ; жук водяний; гнойовик та ін.'). Для двокомпонентних найменувань характерна пестлива форма хоча б для одного з компонентів: *жук чорнин'к'її*, *жучок чорний* (пор. *жук чорний* 'водяний жук'), *зирновей жучок*. Означення у цих номенах вказує на зовнішні особливості чи місце існування істоти.

Поширення ентомонімів *мол'*, *рубак*, *чирвак* спричинене сплутуванням довгоносика з іншими видами комах-шкідників зерна.

Означення у двокомпонентних назвах сприяють виникненню антонімічних відношень між однаковими означуваними словами, пор.:

чирйачок чорнийк'її ‘довгоносик’ – *чирвák б'їлий* ‘борозняк’ – *жóвтий чирйák* ‘дротяник’.

§ 17. Кліщ (Acarina) – маленька членистонога тварина з класу павукоподібних, що паразитує на тілі тварин і людини, а також на рослинах [СУМ IV, с. 186].

Найменування кліща на Західному Поліссі відзначені лексичною однорідністю: майже у всіх говірках уживана назва *кл'їшч* із фонетичними варіантами *клишч* (13, 15, 57, 95, 103), *кл'ешч* || *клешч* (1, 26, 52, 61, 70, 105, 113), *кл'ашч* (42), *кл'Кшч* (75). Одинична назва *кл'їшча* (8), утворена флективним способом зі зміною граматичного роду.

Номен *кл'їшч* (пор. біл. *клешч*, пол. *kleszcz*, рос. *клещ*, словац. *kliešť*, словен. *klešč*, чес. *klišť*) походить від прасл. **klěšćь* ‘кліщ’, який виводять від **klěstiti* ‘кліщити, стискати’ або від звуконаслідувального **kleskati/klěskati* ‘ляскати’. Намагання деяких дослідників пов’язати із **kleviti se* ‘тремтіти, корчитися (від холоду, болю)’ [ЕСУМ II, с. 463] недостатньо обґрунтовані. Неприязним ставленням респондентів до істоти пояснюємо форму *кл'їшчéско*.

§ 18. Колорадський (картопляний) жук (Leptinotarsa decemlineata) – бурувато-жовтий прожерливий жук, що об’їдає листя картоплі та інші рослини родини пасльонових і завдає цим великої шкоди [СУМ II, с. 546]. Найменування істоти зафіксовані у всіх говірках і не відзначені багатством синонімів, очевидно, тому, що комаха порівняно недавно існує на території Західного Полісся. Тому для її означення використовують переважно літературну назву із певними фонетичними чи словотвірними модифікаціями: *колорáц'к'її* (4, 17, 34, 38, 45, 56, 57) || *карарáц'к'її* (37) || *каравгрáц'киї* (97) || *кологрáц'к'її* (21, 105) || *криворáц'киї* (41) || *кулувгрáц'киї* (115) || *курулáц'к'її* (22) || *логрáц'к'її* (69) || *харбрáц'киї* (118) *жук*. У більшості західнополіських говірок уживана загальна назва *жук*, що часто позначає й

інших представників цього розряду. Спорадично фіксовані ентоніми: *каларáц'к'її* (72), *ко'лурáд* (53) || *каларáд* (75); *стóнка* (27, 42, 70), *стонг* (15); *довгонóсик* (148), *т'ур'éмичик* (127).

Двокомпонентне найменування *колорáц'к'її* жук має прозору мотивацію: за походженням комахи (зі штату Колорадо, США). Словотвірні та фонетичні зміни основної форми спричинені пристосуванням незвичного слова до місцевої говірки та, очевидно, наданням вторинної мотивації. Появу звука /г/ (*каравгрáц'киї*, *кологрáц'к'її*) вважаємо пов'язаною з лексемою *горóд* як місцем існування комахи. Усічення початкового складу в номені *логрáц'к'її* відбулося для спрощення вимови запозиченого слова. Форму *харбрáц'кий* вважаємо пов'язаною із ентонімом *хрушч* на підставі належності обох істот до розряду жуків. Перша частина номена *криворáц'киї* пов'язана з прикметником *кривій*. Виникнення такої назви, можливо, спричинене негативним ставленням людини до комахи (пор. у фразеологізмах *крíво диві́тися* ‘неприятно, з підозрою’, *крíво всмі́хатися* ‘нещиро, глузливо’ [СУМ IV, с. 340]).

Номен *ко'лурáд* утворений в результаті контамінації розглянутої вище двокомпонентної назви. Зауважимо, що у новотворі не використаний демінутивний суфікс, властивий контамінованим ентонімам (пор. *майóвка* ‘хрущ травневий’, *вод'ані́к* ‘водяний жук’, *гно́йові́к* ‘жук-гнойовик’, *ні́чний метелик* тощо). Це підкреслює негативне ставлення респондентів до реалії.

Найменування *стóнка* || *стонг* – очевидне запозичення з польської мови. Назва штучна, використовувана з XIX ст. для кількох видів цього жука. Походження лексеми затемнене [221, с. 146] (пор. інше пол. найменування *chrząszcz kolorado*).

Невмотивованим вважаємо перенесення назви довгоносика на колорадського жука. Можливо, воно зумовлене шкідливістю обох комах для продуктів харчування. Для самого довгоносика (*Sitophilus granarius*)

у говірці н. п. 148 уживане найменування *жучок* (див. § 16 “Довгоносик коморний”), тобто лексема *довгоносик* не полісемічна.

Евфемізм *т'уремичик* мотивований зовнішнім виглядом жука: смугастим забарвленням верхніх надкрилець, що перегукується із одягом ув'язненого.

Характерно, що респонденти вважають колорадського жука більш шкідливим, ніж домашніх комах-паразитів (бліх, блощиць, тарганів) і мотивують зникнення останніх появою першого: / *йак ста́ли жу́к'і на бу́л'бу / то ї́ тейі по́гэну́ли* // (н. п. 49).

§ 19. Комар (Culex) – двокрила кровосальна комаха з тонким довгастим тільцем і хоботком [СУМ IV, с. 240]). Найменування *комар* || *ко́мар* || *кума́р* зафіксоване в усіх 153 говірках.

Назва побутує у всіх слов'янських мовах в одному значенні. У деяких говірках поширений варіант із суфіксом -ор (*комор*). А. Брюкнер уважав таку форму первинною [203, с. 249], а О. М. Трубачов називав форму із -ор ареально обмеженою (верхньолужицькі, старопольські, польські діалекти), тому її не можна називати старою чи первинною [195, с. 169]. Походить від прасл. *комагъ*, що пов'язане чергуванням голосних з *сьтеі҃ль* ‘джміль’ [ЕСУМ II, с. 531]. Утворене, очевидно, від і-є. звуконаслідувального кореня **kem-, *kom-* ‘бзичати, бриніти’ з первісним значенням ‘комаха, що бзичить’ [202, с. 246]. Припускають також зв'язок із прасл. **(š)šьmiti / šьemiti* ‘затискати; щемити’, яка характеризує комара як комаху, що кусає. Менш переконливе виведення від прасл. *котъ* ‘брила, глиба; грудка’, якому відповідає укр. *кім* ‘брила, грудка’ [ЕСУМ II, с. 531]. Ще один варіант, представлений в “Етимологическом словаре славянских языков”: нім. *Mücke* ‘комар’ порівняно із слов'янськими **тъшса, *тъшъка*, а також **тиха* вказують на нерозрізнення назв комар і мошка, муха, які, у свою чергу, пов'язані з **тъхъ-* ‘мох’. А безумовна спорідненість **тъшъка* і **тиха* зі словом **тушь* підводить до семантики окреслення кольору [195, с. 170].

Отже, первісна мотивація не звуконаслідувальна, а є означенням кольору, тобто ‘щось темне, сіре’.

А. Лавріненко пропонує вихідний корінь ком- (комар) вважати глухим варіантом кореня гом-, який зводить до і-є. форми *dh(e)gh(o)m із загальним значенням ‘земля’. Семантичну структуру цього кореня, на думку дослідниці, становлять: 1) скупчення, велика кількість елементів, схильних до дріблення; 2) маса темного кольору; 3) маса, пов'язана з рухом (одно- чи різнонапрямовим); 4) маса, пов'язана з дією колоти, різати [113, с. 57–58]. Усі вказані семантичні компоненти характеризують також комарів, мух, мошок, мурах. У західнополіських говірках корінь ком- має загальна назва класу комах (Insecta) (пор. зб. *комаши́н'а* ‘мошка’), а також (у перехідних західнополісько-середньополіських говірках) ентомонім *кома́ха* ‘мураха’, *комаши́ник* ‘мурашник’. Бачимо, що всі наведені вище значення властиві комарам, мурахам, мошці. Однак ні мурахи, ні мошка не видають жодних звуків, тому звуконаслідувальний характер кореня ком- у цих випадках сумнівний.

Очевидно, жодну із зазначених версій відкидати не варто. “Індоевропейські корені за своєю семантикою були синкретичними. І цей синкретизм [...] передавався у спадок похідним окремим кореням, які виокремлювалися і створювали свої мікроструктури на основі закладеної в них семантико-генетичної пам'яті” [113, с. 61].

§ 20. Коник польовий (*Tettigonia viridissima*) – комаха з довгими ногами, що стрибає й крилами утворює сюркітливі звуки [СУМ IV, с. 260]. На території Західного Полісся назву цієї комахи зафіксовано у 148 н. пп. (див. додаток Б, к. 24). Найпоширеніші варіанти: *ко́ник* (уживаний у більшості досліджуваних говірок) || *ко́н'ік* (5, 27, 52, 75), *ко́н'ік по́л'ниї* (27, 42), *кон'а́ка* (49), *ко́ничок* (63) (у н. пп. 96, 97 назва *ко́ник* позначає й *цвіркуна*); *скаку́н* (без виразної локалізації) || *скаку́нч* (15), *скаку́нчик* (60, 73, 96, 139), *скакуне́ц'* (65, 72, 124), *ска́чик* (4, 24), *скачо́к* (29); *ко́ник-стрибуне́ц'*

(30, 81, 88, 102, 107, 121, 125, 127, 131, 142, 149, 152), *кóник-стрибуно́к* (44); *стрибуне́ц'* (22, 45, 88, 109, 119, 127), *стрибу́н* (22); *с'в'éришчик* (2) || *св'эришчик* (7, 19, 32, 34, 38, 55), *св'іришчо́к* (17) || *сви'ришчо́к* (31) || *свиришчо́к* (47) || *св'ірчо́к* (117), *св'ірсту́н* (1, 101), *цв'ірку́н* (96, 104, 111, 126, 128), *сви́ргу́н* (71, 74) || *с'в'іргу́н* (110) || *цв'іргу́н* (141), *кóзлик* (12, 14, 25, 40, 59, 69, 83, 119) || *кóзл'ік* (3, 61), *кузн'э́чик* (6, 30, 36, 41, 46, 66), *не́ст'ор* (11), *кóст'ік-ма́ст'ік* (12).

Коника часто порівнюють із худобою (конем, кобилою, козою) на основі таких мотиваційних ознак, як довгі ноги, стрибучість і скрегочучий звук, що нагадує іржання коня [110, с. 61.] (пор. також пол. *konik*, *konik polny*, *rasikonik*, рос. *конёк*, *коник-смолик*, болг. *зелено кончя*, *зелен кон*, словен. *kunjek*, *kobilica*, *kobilčnik*, хорв. *konik*, чес. *kůň*, *koňiček*, *koňik* [56, с. 517; 219, с. 90–91]). Найменування *кóник* пішло від прасл. *konikъ* ‘комаха, що стрибає’ і пов’язане з *konikъ* ‘невеликий кінь’ за спільною ознакою – здатністю стрибати [ЕСУМ II, с. 550]. Очевидно, під впливом польської та білоруської мов утворений фонетичний варіант *кóн'ік* (пор. виразний полонізм *кóн'ік пól'ниї*, де означення уточнює значення означуваного слова порівняно з основною назвою *кóник* ‘зменшене від кінь’). Таке ж уточнення простежуємо й у прикладці *стрибуне́ц'* (*стрибунок*) в номенах *кóник-стрибуне́ц'*, *кóник-стрибуно́к*, яка походить від дієслова *стрибати*. Невмотивованим вважаємо використання згрубілої форми *кон'а́ка*. Перенесення назв тварин, у тому числі й домашніх, на комах поширене в ентомологічній лексиці Західного Полісся (пор. *бóжа корóвка* ‘сонечко семикрапкове’, *сві́нка* ‘блощиця-солдатик’, *вовчо́к*, *видме́дик*, *рак* ‘вовчок’, *воўк* ‘довгоносик’ та ін.). На думку Ю. О. Кривошапової, така “зоолого-ентомологічна” модель існує у всіх слов'янських мовах і нерозривно пов'язана з універсальним механізмом найменування комах за аналогією з крупнішими тваринами [110, с. 57]. За твердженням В. Будзішевської, ентонім *кóник* (*kónik*) має значення ‘коник польовий, *Locusta Viridissima*’ у польській мові, в чесько-словацькій та українській групі. В мовах лужицьких,

південнослов'янських (без словенської) номен означає 'бабка' [204, с. 157]. Зазначимо, що в більшості західнополіських говірок комаха бабка теж має назву *кóник* (переважно у власне західнополіських, спорадично – у перехідних західнополісько-середньополіських) (див. про це в § 3 “Бабка”).

Ентомоніми *скаку́н* та *стрибу́н* (пор. сер.-поліс. *скоку́н*, *скокун'е́ц* [41, с. 176]; рос. *скачек*, болг. *скакалец*, словен. *skoček*, кашуб. *skiečk*, в.-луж. *skóčk*, *skop(čk)*, н.-луж. *skóck*, *skokac* [204, с. 158], макед. *skačka*, *skakules*, серб. *skačak*, *skačok*, *skakutka*, хорв. *skakavac* [219, с. 90–91]) утворені від дієслів *скакати* і *стрибати* відповідно й мотивовані здатністю комахи стрибати, яка вирізняє її з-поміж інших істот цього ж класу. Демінутивні форми *скаку́нчик*, *скакун'е́ц'*, *ска́чик*, *стрибун'е́ц'* підкреслюють невеликі розміри комахи (пор. сх.-поліс. *скачо́к* [60, с. 360], біл. *скаку́н*, *скачо́к* [84, с. 86]). Саме цим номеном, на думку Й. О. Дзендзелівського, північні, зокрема, західнополіські, говірки протиставлені переважній більшості південно-східних та південно-західних говорів, де найпоширенішим є ентомонім *кóник* [70, с. 82].

У ряді н. пп. на позначення коника використовують найменування цвіркуна (*Gryllus domesticus*): *св'єришчик*, *свиришчо́к*, *св'ірсту́н*, *цв'ірку́н*, *свиргу́н* та їх фонетичні варіанти. Така суміжність номенів, очевидно, мотивована зовнішньою подібністю і перенесенням здатності видавати сюркотливі, цвіркаючі звуки (пор. сер.-поліс. *ци'рку́н* [41, с. 176]; біл. *сыку́н*, *свіргу́н*, *свірсту́н* [84, с. 86] на позначення коника) (про поширення цих номенів на позначення цвіркуна див у § 40 “Цвіркун”). Пор. також біл. назви цвіркуна *скаку́н*, *скачо́к*, *кóн'ік*, *казёл*, *казяло́к* [84, с. 94]. Схоже явище простежене В. Помяновською, яка в деяких південнослов'янських говорах для коника польового фіксує номени *bogotoljka*, *boži sluga*, *bogorodička*, характерні для позначення іншої комахи – богомола (Mantodea) [219, с. 91].

Найменування *кóзлик* (пор. біл. *казёл*, *казяло́к*, *казельчык*, *казельчык*, *казель*, *казю́лька*, *казю́ля*, *казлю́ок*, *кóзлік*, *кóзка* [84, с. 86], пол., підляс. *koza*, *kozka* [56, с. 517]) – похідне утворення від *козёл*, зумовлене, очевидно,

формою вусиків комахи, схожих до рогів козла [ЕСУМ II, с. 500] (пор. із *куза́ка* ‘комаха’ (§ 1 “Комахи”), пов’язане із *коза́*). Й. О. Дзендзелівський вважає, що принцип номінації в цьому випадку такий же, “як і в *копик*, *кобилка* (від назви тварини, що скаче; пор. загальноновживане в народі порівняння *скаче, як коза*)” [70, с. 76].

Запозиченням із російської мови є номен *кузн'єчик* (пор. рос. *кузнечик* ‘коник’), що не набув на Західному Поліссі значного поширення. Походить від рос. *кузнéц* ‘коваль’ і мотивований, очевидно, тим, що в російських говорах дієслово *ковáть* уживане й на позначення “мерного трещання шашня, кузнечика” [57, с. 320] (пор. біл. *кузнéц*, *кузнéчык*; *кава́лік*, *кавалёк* [84, с. 86]). На думку Ю. О. Кривошапової, ентомологічний термін *кузн'єчик* співвідносний з рос. лексемою *кузнец* і є результатом семантичного перенесення “професійна діяльність → комаха” на підставі мотивуючої ознаки ‘той, хто створює постійний звук, шум’ – очевидно, звук ударів молота порівнюють зі звуком, що створює комаха [111, с. 17]. В українській мові ентонім *ковáлик* позначає жука, який “перевертаючись зі спинки на черевце, видає характерний тріскотливий звук” [СУМ IV, с. 201]. У деяких говірках (119, 153) номен *ковáл'* використовують на означення лісової мурахи (про семантику номена див. § 25 “Мураха”).

Невмотивованим вважаємо ентонім *не́ст'ор*. Відантропонімні назви комах – поширене явище у західнополіських говірках (пор. *в'ірка*, *катири́нка*, *йіва́нко* ‘сонечко семикрапкове’, *катири́но'ўка* ‘метелик; невеликий метелик червоного кольору’).

У складеній назві *ко́ст'ік-ма́ст'ік* перша частина теж є відантропонімним утворенням від варіанту імені Костянтин. Друга частина – *ма́ст'ік* – утворена від дієслова *масти́ти*. У деяких н. пп. вважають, що після здушення з комахи виділяється специфічна речовина, якою змащують дрібні ранки для швидшого заживання (*ко́ст'ік-ма́ст'ік даї маст'і / пор'ізала пáл'чик до кос'т'і* (н. п. 12), пор. пол. “*Daj mi, koniu, maści na toje boleści; jak mi nie dasz maści, rzucę cię na przepaści!*” [56, с. 519] ‘*Дай мені, коню, мазі для*

моїх болячок; якщо не дасиш мені мазі, кину тебе в прірву'). Деякі російські діалектні назви комахи пов'язані з цією властивістю: *смолка*, *смолик*, *дихтяр* тощо [там же].

Й. О. Дзендзелівський слов'янські найменування на позначення коника польового об'єднує у 12 груп [70, с. 70–74]: 1) назви з коренем *skok-*, *skak-* (пор. зах.-поліс. *скаку́н*, *ска́чик*, *скачо́к*); 2) номени з коренем *koń-* (пор. зах.-поліс. *ко́ник* / *ко́н'ік*, *ко́ничок*, *кон'а́ка*); 3) ентомоніми з коренем *koz-* (пор. зах.-поліс. *ко́злик* / *ко́зл'ік*); 4) найменування з коренем *svъrk-* (пор. зах.-поліс. *све́риччик*, *свиричо́к*, *свиригун* та ін.); 5) назви з коренем *сугк-* (пор. зах.-поліс. *цв'ірку́н*, *цвиригун*); 6) лексеми з коренем *ku-zn-* (пор. зах.-поліс. *кузн'єчик*); 7) номени з коренем *kos-* (*koska*), що, на думку автора, походить від дієслова *косіти* (пор. зах.-поліс. *ко́ст'ік-ма́ст'ік*, хоча ця форма, очевидно, не має стосунку до такої мотивації). Інші групи (із коренями *kobyl-*, *štjur-*, *zor-*, *koval'-*) не мають відповідників у західнополіських говірках. З найменувань, зафіксованих на Західному Поліссі, виділяємо також групу із коренем *стриб-* (*стрибу́н*, *стрибунéц'*, *стрибуно́к*), утворену від дієслова *стриба́ти*, ряд двокомпонентних номенів (*ко́ник-стрибунéц'*, *ко́ник-стрибуно́к*, *ко́н'ік по́л'ниї*), друга частина яких звужує й уточнює багатозначне поняття *ко́ник* (пор. інші значення 'зменш. до кінь; вибрик; вирізана прикраса на дахові, що має форму кінської голови; діал. зах.-поліс. комаха *бабка* та ін.). Спорадичні також відантропонімі назви незрозумілої мотивації *не́ст'ор* і *ко́ст'ік-ма́ст'ік*.

§ 21. Метелики, або лускокрилі (Lepidoptera) – ряд комах, що мають по дві пари крил, укритих дрібними лусочками, які зумовлюють яскраве й різноманітне їх забарвлення [СУМ IV, с. 688]. Ентомоніми на позначення комахи зафіксовані в усіх 153 н. пп. (див. додаток Б, к. 5). На території Західного Полісся поширені 34 номени: *митéлик* || *ме"тéлик* || *м'ітéлик* || *мі'тéлик* || *митéл'ік* || *мотéлик* (114, 131, 133, 137, 153) || *мотéл'ік* (4), *моті́лик* (27, 70), *мутéлик* (117, 128, 143, 152), *моті́л'* (15, 27, 70) || *мо́тил'*

(42), *мит'іл'* (53), *м'утел'* (127) || *мут'ел'* (130), *мот'іл'ка* (1, 69, 82, 93), *м'ит'іл'ка* (54) || *м'ит'іл'ка* (71) || *мит'іл'ка* (87), *мут'іл'ка* (109, 110, 119), *м'ит'ол'ка* (36, 58), *мит'ел'ка* (66), *мат'ул'ка* (111), *мит'ел'иц'а* (119), *мо'т'іличка* (118), *мотил'ок* (42, 56), *мотел'ок* (60), *мотил'ец'* (117), *митл'ук* [СЗГ I, с. 313]; *пирип'іл'ка* (2, 3, 8, 9, 11, 12, 19, 21, 22, 28, 33, 35, 43, 45, 57, 74, 80) || *парап'іл'ка* (16) || *п'ірип'іл'ка* (20, 23, 24, 39); *папин'ух* (17, 30) || *по'пипин'ух* (6), *попип'уха* (46) || *папин'уха* (47), *попел'ушка* (70), *поп'іл'нушка* (10) || *попил'нушка* (55) || *попил'нушка* (65); *ба'бка* (2, 4, 26, 28, 53, 97, 113, 134), *ба'бо'чка* (1, 5) || *ба'бочка* (2, 17, 97, 139), *ба'бушка* (44); *в'ід'ма* (49), *в'ід'мочка* (72); *катирино'ўка* (84), *л'ал'очка* (26, 41, 52); *л'ейка* (51); *мид'ан'ік* 'червоний метелик' (78); *мі'етрик* (14); *молітавка* (83); *моло'чний м'ит'ел'ик* 'білий метелик' (78) (у словацьких говірках В. Важний зафіксував близько двохсот найменувань цих комах, не враховуючи фонетичних та словотвірних варіантів [234]).

На основі розгляду народних назв метелика у словацькій мові В. Важний звертав увагу, що ці номени належать до лексичної категорії “несталіх слів”, оскільки самі комахи належать до істот, які мало цікавлять звичайну людину. Вони є ні корисними, ні небезпечними. Своєрідна байдужість до них виявлена в уживанні приблизних назв, чітко не окреслених, часто плутаних, що зазнають змін у різних діалектах і говірках [86, с. 324].

Найменування *мет'ел'ик* утворене від прасл. *motylь*, *metylь* 'жук, метелик, що заводиться у бруді, гною', що похідне від *mot-* (*met-*) 'гній, покидьки' (пор. старосл. **МОТЫЛО** 'гній'), пов'язане з *metati* 'кидати', пор. зах.-поліс. *митл'ук*, *мот'ілик*, *мот'іл'ка*, *мо'т'іличка*, *мотил'ец'*, *мотил'ок*, хоча на функціонування останнього мала вплив, очевидно, російська мова (рос. *мотылёк*). В українській мові до прасл. форми був доданий демінутивний суфікс *-ик*. У кінці праслов'янського періоду назва була вторинно зближена з дієсловами *metati se* 'метатися', *motati se* 'мотатися' (за характером літання) [ЕСУМ III, с. 450]. Безпосереднє виведення лексеми від

motyľ від *motati* [202, с. 338] менш обґрунтоване. Форми типу *мотéлик* (*мотéл'ік*) І. Я. Філак вважає контамінаціями давнього *мотил'* (*мотал'*) із засвоєним з літературної мови неологізмом *метелик* [172, с. 532]. Праслов'янські форми *motyľ*, *metyľ* збережені також у південослов'янських говірках: болг. і макед. *метил*, словен. *metúlj*, серб. і хорв. *мèтиль*. Однак ці лексеми мають істотну відмінність у семантиці, позначаючи 'метелицю, хворобу овець' [204, с. 151].

Назви *мотіл'* і *мол'* (пор. сх.-поліс. *матилік*, *матуль*, *матильга* [60, 359], карп. *метелик*, *мотелик*, *мутелик*, *мотыл'*, *мотил'*, *мытыл'*, *мотул'*, *мотал'* [172, с. 531], біл. *матъіль*, *матылек*, *мятлік*, рос. *мотылёк*, *метелик*, *метыль*, пол. *mytel*, *mętel*, словац. *motýl*, чес. *motýl*, *motejlik*, *motilák* [204, с. 151]) В. Важний вважає праслов'янськими і спільнослов'янськими. "Перша назва пов'язана, очевидно, з найдавнішим уявленням метелика як нічного створіння чи чудовиська, яке метушиться і крутиться. Можна також припустити залишок найдавнішого елементарного словотворення звуконаслідувального чи експресивного за допомогою гри з будь-якими комбінаціями звуків, для вираження зорового враження від метелика" [234, с. 31]. У варіанті *мўтел'* (127) можливий вплив польської мови (пор. пол. *mątel*, *mątelek*, де носовий голосний є відповідником укр. [у]), яким пояснює І. Я. Філак аналогічний карпатський номен (*мутил'*) [172, с. 532] (у цьому ж н. п. зафіксований фонетичний варіант *пичóла* 'бджола' – виразний полонізм, нехарактерний для західнополіських говірок). Форму *ментáлик* в "Етимологічному словнику української мови" вважають запозиченням із польської мови [ЕСУМ III, с. 437]. "Слово *мол'* можна пояснити як результат такого ж елементарного експресивного словотворення" [234, с. 53]. Цю назву вчений вважає поширеною для молей та частини вечірніх та нічних метеликів чи для їх різновидів. Номен вважають похідним від і-с. *mel- 'молоти, дрібнити', хоча пов'язують також із прасл. *motyľ* 'метелик'.

Номен *пирип'ілка* (пор. біл. *перанёлка* [84, с. 87]) пов'язаний з орнітонімом *перепілка*, *перепеліця* 'самка перепела; невеличка польова

перелітна пташка родини фазанових, яка має темно-буре плямисте забарвлення' [СУМ VI, с. 245]. Таке перенесення відбулося, очевидно, на основі спільних мотиваційних ознак: прасл. *perpelъ, що виникло внаслідок подвоєння звуконаслідувального кореня *pel- або *per-, який відтворює крик перепела чи його пурхання з наступним розподібненням сонорних (пор. прасл. *p^rgxati 'легко перелітати' – як про пташку, так і про метелика). В. Важний одну з мотиваційних груп словацьких найменувань метелика вважав утвореною за принципом елементарного звуконаслідування (точніше звукової образності чи експресивності) [234, с. 290]. Однак словац. ентомоніми *prepelka*, *prepel'ica* дослідник вважає такими, що мають в основі змішування метеликів з іншими спорідненими їм істотами, певним чином близькими чи схожими [там же, с. 290–291]. На думку В. Будзішевської, найменування властиве переважно говіркам Західного Полісся, зокрема змішаним українсько-білоруським [206, с. 16]. Однак назви, похідні від прасл. *perperica, спорадично зафіксовані в наріччях словенських (*prepelica*), македонських та болгарських (*perperuga*, *perperuda*). В Румунії ентомонім *raparúgă* вживаний на позначення сонечка семикрапкового [там же, с. 16–17]. Польська дослідниця зазначає, що найбільш імовірно назва *perperica була вживана в значенні 'обряд викликання дощу', що підтверджують й інші "магічні" найменування комах. В західнополіських говірках зафіксовані повір'я, в яких ці комахи передбачають погоду (залежно від того, метелики якого кольору першими вилітають навесні): / *йак б'іли / то сух'е л'іто / а йак жóвти / то кáжут' шо мóкре л'іто* // (н. п. 117); / *йак б'іли / то тéпле л'іто / а йак чирвóн'і / трóшк'і хо'ло'дн'іше* // (н. п. 124). Однак такі прикмети спорадичні. Частіше появу першими метеликів певного кольору співвідносять із "урожаєм": білі – на молоко / сметану, жовті – на масло / мед, червоні – на мед.

Корінь пепер- (perer-) В. Помяновська вважає лексикалізованим та історично пов'язаним із прасл. per- у значенні 'летіти', а з етимологічного погляду належить до тієї ж родини, що й *pero* (пол. *pioro*) [219, с. 95]. Думку

В. Будзішевської та В. Важного про належність ентоніма *переп'ілка* (*perperica*) до онома топів (слів, які наслідують звучання живої й неживої природи; умовне відтворення різних звуків навколишнього світу за допомогою елементів мовної системи [197, с. 4]) вважаємо помилковою, адже метелик не видає жодних звуків (пор. онома топи *бжук* ‘жук’, *цв'іркун*, *цв'іркотун*, *свершч* ‘цвіркун’ тощо). Очевидно, в основі найменування – ознака дії, тобто ймовірнішою визначаємо думку В. Помяновської.

Ентоніми *папин'ух*, *попин'уха*, *поп'іл'нушка* (пор. біл. *папяльнуха*, *папяню́х* [84, с. 87]) – похідні утворення від *пóпiл*. Назви зумовлені сіруватим кольором пилку, подібним до попелу, який покриває метелика і залишається на руці після дотику до комахи (у кашубських говірках найменування *porielniczka* вживане на позначення сонечка семикрапкового [226, с. 220], мотивоване, очевидно, тими ж зовнішніми ознаками).

Лексему *ба́бка* (біл. *ба́бка*, *ба́бачка* [84, с. 87], пол. *babka*, *babusia*, рос. *бабочка*, *бабуля*, *бабура*, *бабурка*, *бабушка*, словен. *babučka*, чес. *babka*, *babočka* [234]) вважають утвореним від *ба́ба* в значенні ‘відьма, чарівниця’ на тій підставі, що неприємних для людей тварин, в тому числі й деяких комах, вважали в минулому чарівниками; можливий зв'язок із уявленнями про переселення душі померлого (баби) в комаху (пор. ентонім *ба́бушка*) (див. також § 3 “Бабка”, § 22 “Метелик нічний”).

Цими ж уявленнями мотивовані й назви *в'ід'ма*, *в'ід'мочка* (пор. біл. *вэдзьма* ‘великий метелик темного кольору’ [84, с. 87]). Частіше це найменування використовують для позначення нічного метелика (див. § 22 “Метелик нічний”).

Відантропонімі найменування *катири́но'ўка* та *мі'етрик* похідні від варіантів імен Катерина і Дмитро. Мотивація неясна, однак така схема творення назв комах (антропонім → ентонім) поширена в ентомологічній лексиці (пор. *в'ірка*, *йівáнко*, *катері́нка*, *хвѐдорко* ‘сонечко семикрапкове’, *не́ст'ор* ‘коник польовий’).

Номен *л'ал'очка* зумовлений, очевидно, зовнішнім виглядом комахи та, можливо, ставленням респондентів до неї, оскільки метелик не є шкідником рослин (у народних уявленнях метелик та гусінь переважно не ототожнюють) (пор. словац. *rapenka, rapna*).

Ентомонім *лєйка* незрозумілого походження. Можливо, пов'язаний із грец. прикметником *λευκός* 'білий, світлий, ясний, яскравий' [ЕСУМ III, с. 214].

Найменування *молітавка* походить, на нашу думку, від дієслова *літати* (діал. *литати*) і вторинно зближене з *молітися*. Це ще раз вказує на сакральне уявлення про комаху як про істоту, пов'язану з вищими силами, з Богом. Таке зближення відбулося, на нашу думку, під впливом народної етимології на підставі звукової схожості: мотил- > молит-. Хоча не виключеним є і вплив на останню ентомоніма *мол'*.

Конструкції *мид'анік* 'червоний метелик' та *молочний м'ітелік* 'білий метелик' постали завдяки повір'ю про те, які метелики навесні вилітають першими: / *йакшó багáто чирвóних пирип'ілок / на мед / а б'ілих / на мо'локó* // (н. п. 35). Номен *мид'анік* – універбація словосполучення *мид'аній мителік* (пор. також повір'я, що у східних і південних слов'ян білі метелики віщують молоко і дощі, червоні – мед і посуху; у західних слов'ян білі обіцяють смерть, червоні – життя [СД I, с. 126]). У двокомпонентному найменуванні *молочний м'ітелік* такий процес не відбувся. Ці назви вважаємо інноваціями в ентомологічній лексиці (пор., В. Важний стверджує, що нові спеціальні назви метеликів утворені за зовнішнім виглядом, передусім завдяки забарвленню крилець, за якоюсь особливою дійсною чи уявною властивістю тощо [234, с. 292]; див. також § 5 "Білан капустяний").

За словами В. Важного, поряд зі стихійним наслідувальним, експресивно-звуковим словотворенням, характерним для найдавніших типів назв метеликів, до якого народна творчість у цій категорії назв часто повертається, в народній термінології у великій кількості застосовують метафоричне словотворення, що має джерела в народному міфі, традиціях та

віруваннях. Тож метафора, що виступає під час творення назв метеликів первинним фактором і значно розширює чи навіть руйнує старий, порівняно бідний запас термінів, виявляється у більшості випадків джерелом “домашньої” етимології [234, с. 295–296].

§ 22. Метелик нічний. Назви комахи фіксовані у 51 н. пп. і не утворюють жодного окремого ареалу поширення (див. додаток Б, к. 6). Найчастіше вживані: *мол'* (4, 36, 101, 110, 143, 144) || *мил'* (66) || *м'іл'* (12, 14) || *мул'* (35, 65, 79, 88, 128), *нічка* (27, 28, 43, 53, 80, 100, 142) || *н'ічка* (134), *ічнийк* (127) || *ночнийк* (3), *ночний мителік* (18, 38, 48, 109, 136) || *ночний мутелік* (152); *ц'ма* (8, 15, 70, 107) || *т'ма* (15, 70, 107, 117); *в'ід'ма* (32, 49, 102); *чорна п'ірип'іл'ка* (19, 39); *мителік* (56, 64, 73, 117, 125), *м'ител'ка* (71), *м'отил'* (149) || *м'утил'* (153), *п'ірип'іл'ка* (57). Спорадично трапляються найменування *ба́бка* (84), *ба́бочка* (57), *н'ів'ід'імка* (123), *пл'ушчик* (143), *попил'у́ха* (47), *смерт'* (19), *чм'іл'* (70).

На думку І. Я. Філак, назви нічного метелика відбивають давні міфологічні уявлення і виникли внаслідок заборони називати власне ім'я об'єкта, щоб не викликати неприємних наслідків. За легендами, нічні метелики зв'язані з душами померлих [169, с. 51], пор. / *йак вночі прил'іта́йє мителік / то душі́ пок'і́йно́йі л'уді́ни прил'іта́йє* // (н. п. 109), хоча існують й інші прикмети: / *то вже ка́жут дошч бу́де / йак вони́ увече́ра нал'іта́йут'* // (н. п. 84).

Номен *т'ма* (пор. карп. *тьма*, *цьма*, *цьмок* [169, с. 51], біл. *цьма* ‘маленький нічний метелик’ [84, с. 87], пол. *ста*, словац. *ста*, *става пос* [234]) споріднений з прасл. **тъма* ‘темнота’. Перенесення назви темної частини доби, мороку на комаху, що літає в темноті, розвинулося тільки в польській мові [221, с. 136]. Тому лексему *т'ма* вважаємо запозиченням із польської мови і похідною від *ц'ма*, оскільки початкове /ц'/ нетипове для української мови, де розвинуте давнє палатальне /т'/. Однак деякі говірки запозичили початкове /ц'/ (пор.: *ц'іхо* ‘тихо’, *ц'о́у'а* ‘тьотя’).

“У західнозакарпатських говірках інформатори вказують, що нічні метелики мають свою назву – душа чи душка, проте її називати не можна, а слід казати цьма (із тьма), щоб душа не могла заподіяти якусь шкоду” [169, с. 51].

Вильотом комахи в темну пору доби мотивовані й ентомоніми *нічка*, *нічний*, *ночний мотілик* (пор. сх.-слоб. *нічній білан* [35, с. 51], словац. *nos, noska, nosnica, počná sova* та ін., пол. *posnica* [234], *zaposnica*, чes. *zapošnice* [204, с. 152–153]).

Назва *в'ід'ма* походить від апелятиву *відьма*, перенесеного на комаху в результаті народних вірувань у те, що чарівниці можуть приймати образ метелика [203, с. 345]. Такий ентомонім, на думку Б. Сегена, є українсько-білоруською говірковою інновацією [221, с. 149] (пор. також словац. *čarodejnica*). У болгар, сербів, хорватів існує повір'я, що душа відьми під час сну покидає її тіло в образі метелика [56, с. 488]. У слов'ян часто трапляються повір'я про перетворення відьми в метелика, від чого й походять назви комахи: пол. *czarownica, ciota, wieszczycza*, болг. *вещица, вещирица, магесница, магьосница, мамница, мамник*, серб. і хорв. *вештица, стрижица, vešća, vištica*, словен. *veša, vešča, veščka, veščec*, словац. *bosorka, bosorak, striga, strigač, bogiňa* [56, с. 489–490], серб. і хорв. *вештица, стрижица* [СД I, с. 125], лемк. *viščyća*, макед. *вештица* [204, с. 153], рос. *ворогуйш, ворогуша* [203, с. 14]. На думку респондентів, істота ця нечиста, тому для її називання нехарактерні демінутивні суфікси, притаманні більшості ентомологом. Виразно протиставлений у цьому значенні номен *в'ід'мочка* ‘сонечко семикрапкове’. Пестливий суфікс -очк- підтверджує позитивне ставлення до комахи і відділяє її від світу темних сил.

Думку про те, що нічні комахи – істоти нечисті, а їх поява небезпечна для людини, підтверджують номени *смерт'*, *чорна пирин'ілка* (пор. біл. *смяртэльнік*, пол. *śmierci głowa*, словац. *smrt, smrtihlav, smrtník, smrtonoš*, чes. *černokněžník, smrt, smrtka* [84, с. 87], а також кашуб. *mora*, чes. *míra*, словац., словен., серб, хорв. *mora*). Прикметник *чорний* уживаний у говірках у значенні ‘страшний, небезпечний’, пор. *чорна хвороба, чорний ліс* тощо.

Номен *смерт'*, можливо, виник під впливом уявлення про комаху як провісницю смерті. Так, у Польщі метелика, що літає у домі, пов'язують зі швидкою смертю когось із домашніх [56, с. 487–488].

Номен *мол'*, можливо, мотивований тим, що поява комах небажана для респондентів, і її намагаються знищити.

Найменування *ба́бка*, *ба́бочка* (пор. кашуб. *babuška*, серб. *baba veštica* ‘нічний метелик’, рос. *бабочка* ‘метелик’ [204, с. 153], сх.-слоб. *ба́боч'ка* ‘метелик’ [35, с. 51]) мотивовані переконанням, що душа померлого продовжує жити у вигляді метелика (існує повір'я: якщо увечері чи вночі на світло прилітає метелик, – це приходять душа померлого родича), хоча, на думку В. Будзішевської, назва постала у зв'язку з наділенням метелика, особливо нічного, надприродними і шкідливими для людини властивостями [204, с. 151]. Однак демінутивна форма найменування спростовує це твердження (див. § 3 “Бабка”).

Непримітним сірим забарвленням мотивований ентономім *н'ів'ід'імка*.

Назва *пл'ушчик* пов'язана, очевидно, із *плющити* ‘робити плоским, роздавлювати’ [ЕСУМ IV, с. 461] і зумовлена зовнішнім виглядом комах: нічний метелик крильця складає горизонтально (на відміну від звичайного), тому виглядає сплющеним.

Найменування *попил'уха* мотивоване наявністю специфічного нальоту на крильцях комах у вигляді сірого пилку, пор.: / *остайе́ц':а по́пил / коли́ по них сту́книш* // (н. п. 47).

Використання лексеми *чм'іл'* на позначення нічного метелика вважаємо безпідставним.

§ 23. Міль (Tinea) – невеликий метелик, гусінь якого є шкідником вовняних виробів, зерна злакових і т. ін. [СУМ IV, с. 738]. Комаха репрезентована переважно лексемою *мол'* з певними фонетичними модифікаціями, що не мають виразної локалізації й не утворюють однорідних ареалів (див. додаток Б, к. 32): *мил'* || *ми'л'* (45, 84) || *м'іл'* || *мул'* || *му^л'* (95, 97) || *му^о'л'* (120, 153). Спорадично фіксовані словотвірні варіанти

мол'е (42), *мұл'а* (30), *мұл'ка* (22, 33, 35, 38, 49) || *мол'ка* (38, 57, 127) || *м'іл'ка* (63, 71).

Назва *мол'* (пор. словен. *molj*, хорв. *moljac*, *moles*, серб. *moles*, *moljak*, макед., болг. *молец* [219, с. 104–105]) походить від прасл. *molь*, спорідненого з і.-є. **mel-* ‘молоти, дрібнити’ [ЕСУМ III, с. 476]. Первинне значення ‘той, що подрібнює, меле’ позначало, очевидно, личинок комах, що точили, нищили щось, у першу чергу гусінь молі, яка пошкоджувала одяг [202, с. 339]. Лексема загальнослов'янська, а в групі лужицьких говірок *mól*, *mola*, крім основного значення ‘міль’, під впливом нім. діал. *Motte* ‘міль; тарган’ має значення ‘тарган’. Деякі дослідники пов'язують *м'іл'* також із прасл. *motylь* ‘метелик’. Неприйнятним вважають зіставлення з ірл. *míl* ‘тварина’ [ЕСУМ III, с. 476].

Демінутивна форма *мол'ка* (*мұл'ка*) постала, на нашу думку, під впливом зовнішнього вигляду комахи (менший розмір порівняно з іншими представниками лускокрилих).

§ 24. Мокриця – дрібна ракоподібна тварина, яка живе в темних вологих місцях [СУМ IV, с. 782; IX, с. 730]. Найменування на позначення комахи вживані у 26 н. пп. (див. додаток Б, к. 46). Найчастіше використовують два типи лексем: *стонóга* (переважно південно-західна частина досліджуваної території) || *стоу́нога* (125) || *стунóга* (110), *стонóх* [СЗГ II, с. 176], *стонóшка* (17, 117, 145), *сороконóшка* (19) та *мокри́ця*'а (66, 73, 119, 144), *мокру́ха* (30), *мокре́ц'* (127), *пóйїзд* [СЗГ II, с. 64].

Номен *стонóга* (пор. сер.-поліс. *стонóга* [41, с. 180]; біл. *станóга*, *станóжка*, *сараканóжка* [84, с. 90], рос. *сороконожка*, пол. *stonoga*, болг. *стонажка*, в.-луж. *stonóžka*, макед. *стонога*, *стоногалка*, словац. *stonožka*, *stonoha*, словен. *stonoga*, чes. *stonožka* [204, с. 161]) утворений у результаті словоскладання лексем *сто* і *нога*. Як і *сороконóшка*, мотивований наявністю в комах великої кількості лапок. Демінутивні форми (*стонóшка*,

сороконóшка) підкреслюють малий розмір істоти порівняно з іншими комахами.

Найменування *мокри́ця'а*, *мокру́ха*, *мокре́ц'* (біл. *макру́ха*, *макру́ша*, *макра́нка* [84, с. 90]) вказують на особливості існування, оскільки комаха живе переважно у вологих місцях. Схожий номен функціонує в польській мові – *tokradlica* – і позначає метелика [231, с. 230]. Українську назву вважаємо більш умотивованою.

Наявне своєрідне гендерне розрізнення: *мокру́ха* (пор. *молоду́ха*) – *мокре́ц'* (пор. *молоде́ц'*), *стонóга* – *стонóх*.

Ентомонім *пóйїзд* вважаємо неологізмом у досліджуваному шарі лексики, що виник під впливом дитячого мовлення. В основі мотивації лежить зовнішній вигляд – істота довга, з багатьма ногами, що нагадує численні колеса потяга.

§ 25. Мураха лісова (*Formica rufa*). Мура́шки – ‘невеликі комахи ряду перетинчастокрилих, що живуть великими колоніями’ [СУМ IV, с. 828]. Найменування зафіксовані у 152 н. пп. (див. додаток Б, к. 9). У досліджуваних говірках розрізняють назви мурах за видами. На позначення великих лісових мурах, а також маленьких чорних мурашок, які можуть заводитися в хаті, використовують такі ентомоніми: *мура́ха* || *му́раха* (6, 7, 28, 29, 43), *му́раха* (44). Спорадично трапляються пестливі варіанти: *мура́шка*, *мура́шичка* (68), *мура́шина* (45) та згрубілі – *мура́шис'ко* (134), також *мураві́а* (збір.) (60), *мураве́ї* (56, 108, 124, 136, 153). Інші найменування одиничні: *во́н'аха* (86), *гайове́ї мураве́ї* (124), *к'індрі́ца* (13), *ковáл'* (119, 153), *пале́муда* (87), *параму́д* (150), *паре́ц'а* (151), *пол'ова́ мура́ха* (21), *лісова́ мура́ха* (107), *висн'ана́ мура́ха* (107), *лит'у́ча мура́ха* (107), *при́ца* [СЗГ II, 91]. У перехідних західнополісько-волинських і власне волинських говірках поширена назва *кома́ха* || *кума́ха* (125, 133, 142, 144), *ко'ма́ха* (108, 131, 132, 137, 143, 148, 151). Характерно, що респонденти майже не вживали цих назв

в однині, адже символіку мурах визначають в основному ознакою множинності [СД III, с. 335].

Назва *муравей* (пор. пол. *mrówka, mrośka, mróśka*, рос. *муравей*, болг. *мравка*, макед. *мрава*, серб. *mrav*, хорв. *mrav, mravica, mravac (mravec)*, словен. *mravlja* [204, с. 150]; на польсько-українському пограниччі зафіксовано *murawia, murawka, murawla, murawel* [214 IX, с. 59]) походить від прасл. **morъjь* ‘мураха’. Паралельно в українській та білоруській мовах постали інноваційні форми *мурáха, мурáшка* [221, с. 141–142]. Крім них до новоутворених, на думку В. Будзішевської, належать чес. і словац. *mravenec* [204, с. 151]. Причиною цього стала, очевидно, відсутність демінутивного суфікса -к-, властивого давній формі найменування.

Найменування *ковáл'* утворене семантичним способом, перенесенням назви з коваля (людини, що кує залізо) на комаху. Причини такої семантики не зовсім зрозумілі. Можливо, в основі лежить розмір та сила комахи (зазвичай *ковалém* називають руду лісову мурашу, яка у кілька разів більша і, відповідно, сильніша за польову).

Двокомпонентні назви *гайовей муравей, пол'ова мура́ха, л'ісова мура́ха* мотивовані місцем поширення зазначеного виду комах. *Висн'анá мура́ха* – від часу першої появи істот. Ще один вид – *лит'уча мура́ха* – позначає істот, що мають крильця. Цією характеристикою такий вид мурах споріднюють із мухами, пор. / *му́х'і / то кома́х'і* [мурахи. – Л. Ш.] / *шо ма́йут' крэла* // (н. п. 143).

Номени *к'індрі́ца, палéмуда, параму́д, парéц'а* – результат сплутування респондентами двох видів мурах: мураха лісова і руда садова мураха та перенесення найменування з першої на другу (детальніше про це див. § 26 “Мураха руда садова”).

Ентомонім *прі́ца* – одиничний на позначення мурахи лісової. Мотивація не зовсім ясна. Можливо, має зв'язок із *прі́си* ‘вуса тварин’ [ЕСУМ IV, с. 576] за наявності досить довгих вусиків. Якщо лексема позначає руду садову мурашу, то очевидний зв'язок із *прі́скати* у значенні

‘обдавати дрібними краплями, бризками якоїсь рідини кого-, що-небудь’ [СУМ VIII, с. 21]. Оскільки укус такої мурахи дуже болючий, то існує думка, що комаха містить певну отруту, яку випускає (такою ж ознакою характеризують бджолу).

Неясним є походження ентомоніма *вон'аха*, утвореного, очевидно, від дієслова *вон'яти* ‘мати, виділяти неприємний запах, погано пахнути’ [СУМ IX, с. 397]. Однак прасл. *vonjati* означало ‘приємно пахнути’ (пор. пол. *wonies*, чес. *voněti* та ін. ‘пахнути’). Проте мураха не виділяє ніякого запаху. Його, можливо, мають ліки, які роблять з цих комах (мурашиний спирт): / *змáзуйиш бутéл'ку мéдом // нал'íze // зако'ркóвуйиш / замáзуйиш і / йак рóбл'ат' хл'іб / то заліпл'уйут ту бутéл'ку в т'істо і стáвл'ат' в п'іч / шоб воні там ро'зтóпл'увалис' / потóm до'бавл'éйут' сп'ірт // од вс'іх бол'áчок по'мага́йе //* (н. п. 37). Інший спосіб лікування теж, очевидно, пов'язаний із певним запахом: / *колé гайно́* [мурашник. – Л. Ш.] / *і на́смарк у тибé / колé приходиш і на те гайно́ положé рúк'і / і вонé такó-такó* [прикладає долоні до носа] / *пот'агнé ск'іл'ка раз / і на́смарку в тибé ни бúде //* (н. п. 36).

Номен *кома́ха* на позначення мурахи, очевидно, має зв'язок з ентомонімом *кома́р*. Контамінацією назв комар та мураха могло виникнути найменування *кома́ха*. У говірках закріпилося й завдяки співзвучності з літературним *комаха* ‘Insecta; загальна назва’. Використання назви комара для позначення *Formica rufa* характерне для українських і російських говорів, що пояснюють екстралінгвістичними факторами. К. Дейна зауважує, що паралель комар – мураха розмежовує волинські і подільські говірки та наголошує на зв'язку такого явища з рельєфом та кліматичними умовами [178, с. 117]. Ентомоніми *кома́ха* – *мура́ха*, за нашими спостереженнями, розмежовують волинські і західнополіські говірки. На думку І. Я. Філак, “назви комаха, муха взагалі дуже поширені в українській ентомологічній лексиці і можуть стосуватися будь-яких видів невеликих комах як з крилами,

так і без них” [178, с. 116]. У західнополіських говірках видовими часто стають родові найменування *ку́ска*, *жук*, *роба́к* / *чирва́к*.

Зв'язок мурах із землею, світом померлих та нечистою силою виявлений у таких повір'ях: / *вже принисла́ му́сит' то з мо́г'ілок в'іника / чи шо худéла зам'іта́ти / то вже ї мура́х'і завиду́ц':а* // (н. п. 106), / *то напуска́йут' чарод'її мурашк'é / і му́х'і напуска́йут'* // (н. п. 68), / *вонó все з:имл'ї вз'а́тийе* // (н. п. 41).

§ 26. Мураха руда садова. Назви на позначення цього виду комах зафіксовані у 129 говірках (див. додаток Б, к. 10). Найпоширеніше найменування – *палéмутка* || *палéм'ітка* (20) || *палі́мотка* (144) || *палі́мутка* (23, 144) || *паліму́тка* (17) || *пал'іму́тка* (2, 34, 94), *палéмуда* (переважно в західних та центральних говірках) || *палéмида* (48, 66) || *палéмода* (49, 54, 77) || *палемóда* (10) || *пал'éмуда* (63) || *палéмута* (79) || *палі́мода* (85), *чирво́на палéмуда* (64). Інші поширені назви: *дирне́ца* (58, 80) || *дерні́ца* (59), *дрéц'а* (81), *здréц'а* (82) || *здри́ца* (95, 103, 104), *кандри́ца* (69) || *к'індри́ца* (60), *красна мура́ха* (3, 92, 117), *красна́я мура́шка* (105), *красни́нка мура́шка* (113), *мура́ха* (13, 26, 41, 63, 136, 141), *о́гн'анка* (4) || *огн'énка* (12), *палéпизда* (48) || *палéп'ізда* (44), *при́ца* (111, 119), *чирво́на мура́ха* (без виразної локалізації, у північній та південній частині досліджуваного ареалу) || *чирво́на му́раха* (44), *чирво́на кума́ха* (125, 131, 132, 142) || *чирво́на кома́ха* (147, 153), *чирво́на пику́ча ко́машка* (152), *шкандри́ца* (51, 75). Рідковживаними є такі лексеми: *жаламу́да* (97), *жі́ежка* (25), *жириму́да* || *жирму́да* (62), *кома́ха парше́ви́ка* (133), *кума́ха* (144), *мелі́йка* (8), *мли́йка* (9), *мудри́ц'а* (96), *мура́ха кус'у́ча* (35), *пал'іно́тка* (43), *пал'о́ха* (107), *параму́да* (149), *парі́мода* (121), *парі́мулутка* (118), *пекуча́я мура́ха* (122), *пе́рлиця* (68), *п'ізде́ц'а* (40), *ре́жа мура́ха* (79), *ц'індри́ца* (83), *чирво́ник* (150), *шари́муда* (11), *шкаламу́да* (24). Г. Л. Аркушин зафіксував також найменування *жа́раха* [СЗГ I: с. 153], *жилі́ца* [СЗГ I, 156], *пéкн'авка* [СЗГ II, с. 34], *скандри́ца* [СЗГ II, 149].

Спорадично трапляються суперечливі пояснення зовнішнього вигляду комахи, пор. / *м'єжду цєм'і мурашкам'і красними ње з крел'ц'ам'і ше мурашк'і / отó на њїх кажут палэмутк'і / шо с крел'ц'ам'і //* (н. п. 92).

Найменування цієї комахи вважаємо характерними виключно для поліських говірок, оскільки в лексикографічних працях такий вид комах не розглянутий (за винятком “Словника поліських говорів” П. С. Лисенка, де зафіксовано чотири найменування для “рудої лісової мурашки” [СПГ]). Первісним, очевидно, був номен *палімуда*, що утворений складанням основ пал- і муд-. Перша – основа дієслова *паліти* ‘обдавати жаром; пекти, припікати; (перен., розм.) кусати, жалити (про комах)’ [СУМ VI, с. 2728]), пор. *пал* ‘дуже сильне тепло, яке йде від чого-небудь нагрітого, розжареного’ [СУМ VI, с. 19], а також / *чирвóни / то палэмуди / бо вонá њак укúсит' то вже / пичé пóсл'а њейі //* (н. п. 64). Друга частина, можливо, пов’язана з *мúдо*, *мудь* ‘ядро (у чоловіка, самця)’, що не має загальноприйнятої етимології (пор. *мудóха* ‘лобкова воша’) [ЕСУМ III, с. 529], мотивована, очевидно, зовнішнім виглядом комахи, у якої задня частина тулуба набагато більша, ніж передня. Отже, у найменуванні *палімуда* поєднані дві особливості комахи: здатність боляче кусати (властивість) та характерний зовнішній вигляд. Демінутивний суфікс -к- зумовлений меншим розміром цього виду мурах, ніж лісових (див. § 25 “Мураха”, найменування *ковáл'*). Акцентне розрізнення – *палі́мутка / палиму́тка (пал'іму́тка)* – спричинене, очевидно, виділенням важливішої, на думку респондента, характеристики.

Двокомпонентна назва *чирвóна палэмуда* підкреслює колір комахи, яким вона відрізняється від чорної польової мурахи. Означення стає визначальним у таких ентонімах-словосполученнях, де означуване слово виражене загальновидовою назвою: *чирвóна мура́ха, чирвóна кума́ха, краса́на мура́ха, ре́жа мура́ха*. Інші двокомпонентні номени окреслюють властивість комахи (*мура́ха кус'úча, пекúчайа мура́ха*) чи ставлення до неї респондентів (*кома́ха парше́вийка*). Трикомпонентне найменування *чирвóна пикúча ко́мáшка* вказує на дві ознаки: забарвлення та властивість.

Ентомоніми *дирне́ца*, *дрéц'а*, *здрі́ца* спільним коренем пов'язані, очевидно, з дієсловом *дéрти* (старосл. *дѣрати*), що походить від прасл. **derti*, **dьrą* і *dьrati*, *derą* (і-є. **der-* ‘тріскатися; роздирати’), проте не можна відкидати зв'язок з дінд. *drāti* ‘біжить, поспішає’ [ЕСУМ II, с. 41–42]. Зважаючи на це, можлива подвійна мотивація: місце укусу мурахи зазвичай дуже пече та чухається, тому його часто роздирають (розчухують); друге пояснення привертає увагу до поведінки комах, які постійно бігають та метушаться.

Не зовсім ясним є походження номена *кандрі́ца*. Можливо, це – результат поєднання словотворчого компонента ка(н)- (з **н** епентетичним), того самого, що й у словах *ка́верза*, *ка́діб*, *кандзю́ба*, *канді́ба*, й основи дієслова *дéрти*, про яке було сказано вище. Очевидно спорідненим є й найменування *скандрі́ца*, утворене від аналізованої лексеми суфіксальним способом.

Номени *огн'анка*, *огн'énка* утворені від іменника *огóнь* ‘вогонь’. Назви зумовлені червоним забарвленням істоти та здатністю боляче жалити (пекти).

Найменування *палéпизда* протиставлене, на нашу думку, ентомоніму *палéмуда* семантикою другого компонента. Оскільки в останній назві ми визначили зв'язок другої частини основи з *мúдо*, *мудь* ‘ядро (у чоловіка, самця)’, то у номені *палéпизда* цей компонент похідний від жарг. *пизда́* ‘жіночий статевий орган’ [11, с. 80]. Про цей зв'язок свідчить і зафіксована в н. п. 48 приказка / *вкусéли палéпизди за пизду́ / думала шо ї вéчo'ра ни до'жду́* //. Очевидна дифереціяція за статевою ознакою. Однокореневі назви *мудрі́ц'а* та *п'ізде́ц'а* мають таке ж протиставлення, причому виникнення першої вважаємо результатом зближення з фонетично подібною основою прикметника *мúдрий*.

Складними найменуваннями з другим компонентом основи *муд-* є *жсаламúда*, *жсиримúда*. Перше похідне від дієслова *жáлити* й підкреслює основну властивість комах. Друге, очевидно, споріднене з *жéрти* (похідне

утворення від кореня жер- (< žer- < *ger-) у значенні ‘роз’їдати’ або ‘пекти, бути пекучим’ [ЕСУМ II, с. 195]) й мотивоване тією ж характеристикою.

Ентомонім *жиліца* має схожу мотивацію й походить, очевидно, від слова *жálити*. Однак певний вплив мала народна етимологія і вторинне зближення найменування із номеном *жіла* у значенні ‘нитка, дріт’ [ЕСУМ II, с. 197], спричинене зовнішнім виглядом комахи (тіло мурахи схоже на перетягнуте ниткою).

Номен *жі^ежка* пов’язаний з дієсловом *жегті* ‘палити, пекти’ (пор. *жігáлка* ‘вид мухи; комаха, що жалить; жалка кропива’ [ЕСУМ II, с. 191]), що походить від прасл. *žegti < *gegti (і-є. *dheg^{uh}- ‘палити’) й також вказує на здатність комахи боляче кусати.

Схожа мотивація й у номена *жáраха*, пов’язаного із *жáрити* у значенні ‘зробити боляче’, пор. *жарьóха* ‘прочухан, биття’, *віджáрити* ‘відлущувати’ [ЕСУМ II, с. 187] (пор. також *Уáрка* ‘кропива жалка’ [СЗГ I, с. 127], *Уáрити* ‘жалити кропивою’ [там же]).

Найменування *пéкн'авка* пов’язане із дієсловом *пекті*, що походить від прасл. *ректі. Ентомонім позначає комаху, що боляче жалить, пече (пор. *пíкун* ‘мурашка (будь-яка), Formica’; *допíклівий* ‘пекучий, болісний’ [ЕСУМ IV, с. 329]).

Ентомонім *млі́йка* походить, можливо, від дієслова *мліти* ‘знемагати від болю’ або ‘ставати нечутливим; терпнути (про руки, ноги, пальці тощо)’ [СУМ IV, с. 765] й мотивоване індивідуальною реакцією на укуси такої мурахи. Спорідненою вважаємо назву *мéлійка*, фонетично зближену з прикметником *мілий*. Зближення, очевидно, безпідставне, оскільки респонденти негативно характеризують істоту (пор. *кома́ха парше́вийка*).

Дещо затемненою вважаємо етимологію лексеми *мудрі́ця*. На нашу думку, номен похідний від проаналізованого вище іменника *му́до* й необґрунтовано (за першою частиною основи) зближений з прикметником *му́дрий*.

Складне утворення *пал'інотка* утворене, очевидно, від основ дієслова *паліти* й іменника *потка* ‘жіночий статевий орган’ (прасл. *рѣтъка ‘статевий орган’, результат перенесення на орган назви рѣтъка ‘птах’; як семантичну паралель пор. укр. *кúрка* ‘жіночий статевий орган’) [ЕСУМ IV, с. 539] та за мотивацією є абсолютним синонімом найменування *палéпизда*.

Назва *пал'о́ха* пов'язана з дієсловом *паліти*, пор. також *пáля, паль* ‘жар, полум'я’ (можливий зв'язок із зах.-пол. *пал'он'іти* ‘горіти, палати’ [СЗГ II, с. 25]) та мотивована тими ж ознаками, що й *о́гн'анка*.

Найменування *парамúда* утворена, ймовірно, флексійним способом від *парамúд* [див. ЕСУМ IV, с. 291]. Основи, з яких складена назва, похідні від дієслова *пáрити* (у значенні ‘сильно кусати’, пор. ‘обпікати чим-небудь гарячим’ [СУМ VI, с. 69]) та іменника *мúдо* (пор. також *парамúд* ‘комар’ у тернопільських говірках). Так мотивовані, очевидно, й номени *парімода, парімулутка*, хоча поява в останньому прикладі епентетичної звукосполуки -лу- неясна.

Недостатньо вмотивованим вважаємо виникнення лексеми *пéрлиця*, яка, ймовірно, є похідним утворенням від *пéрло* ‘перламутрове зерно, що утворюється в черепашках деяких молюсків’ [ЕСУМ IV, с. 351]. Можливо, пов'язана із зовнішнім виглядом комахи (округлими частинами тулуба).

У результаті усічення першої частини основи номена *палéпизда* утворений ентомонім *п'ізде́ц'а*.

Назва *ц'індрі́ца*, очевидно, пов'язана з іменником *ц'індра, ц'індря* ‘окалина; дуже гаряча металева стружка’ [СЗГ, с. 241]. Мотивована спільними властивостями, що провокують однакові відчуття.

Зовнішнім виглядом, забарвленням комахи пояснюємо ентомонім *чирво́ник*, що, на нашу думку, є контамінацією словосполучення *черво́на мура́ха* || *черво́ний муравéй*.

Етимологію назв *шарі́муда, шкаламúда* вважаємо затемненою.

§ 27. Муха (Muscina) – дуже поширена комаха ряду двокрилих, що є переносником збудників заразних хвороб [СУМ IV, с. 832]. Загальне

найменування комахи – *му́ха* – зафіксоване в усіх 153 н. пп. без фонетичних чи словотвірних варіантів. Окремі види комахи інколи мають власні назви: *мо́шка* (у всіх н. пп.); *бомбобо́з* (21, 38, 127, 144), *бзі́кавка* (38), *бжикю́ха* (143), *му́ха-цокоту́ха* (56), *пчолá* (22), *к'ін'с'ка му́ха* (35), *бз'омкоту́ха* (27); *зилéна му́ха* (15, 143, 144), *домóва му́ха* (15); *вели́ка зилéна му́ха* (127), *ре́жа му́ха* (21), *раба́ му́ха* (4), *чо́рна му́ха* (45), *тве́рда му́ха* (84); *спа́с'івс'ка му́ха* (19) || *спа́сувс'ка му́ха* (57); *туал'ётна му́ха* (57), *гну́йова́ му́ха* (144), *зал'ізна му́ха* (82); *коро́вйача му́ха* (136), *скот'áча му́ха* (3), *му́ха пудхво́сниц'а* (84); *му́ха / шо чирвак'é рóб'ит* (37), *му́ха / шо ро'бакáм'і се́ре* (42), *кровосóс* (125); *мо́с'ка* (дит.) (127).

Номен *му́ха* поширений на всьому слов'янському терені. Його виводять від прасл. **tucha*, утвореного від і-є. кореня **mū-*, **tus-* ‘комар, муха’ і має звуконаслідувальний характер (за звуком, що видає літаюча комаха) [202, с. 342].

Лексеми *мо́шка*, *му́шка* – похідні від *му́ха*. Назви є демінутивними формами, утвореними за допомогою суфікса *-ька від прасл. **tъša* [202, с. 342] і чергуванням голосних пов'язані з *ти́ха* (*ти́шка*, *ти́ска*) [ЕСУМ III, с. 526]. Така форма характерна для східнослов'янських мов (пор. рос. і біл. *мо́шка*). Західні та південні слов'яни використовують іншу демінутивну форму – *миши́ця*, – де вирізняємо суфікс *-іса (пор. пол. *mszyca*, макед. *мушичка*, серб. і хорв. *мушица*, словац. *tšica*, словен. *mešica*, чес. *tšice*, [204, с. 146]). Специфічна форма, що побутує в дитячому мовленні, – *мо́с'ка*. Утворена, очевидно, від номена *мо́шка*, де фонетичне чергування [ш] – [с] є характерним для дитячого мовлення в цілому (пор. також *му́с'á* ‘дит. комаха’ (125)), оскільки зв'язок із *мо́ська* ‘мопс’ [ЕСУМ III, с. 520] безпідставний.

Найменування *бз'омкоту́ха* походить від звуконаслідувальних дієслів *бз'омкати*, *бз'омкота́ти* ‘бзичати’. Уживане переважно на означення мухи плюйки (*Calliphora vomitoria*), оскільки саме цей вид комахи вирізняється голосним, часто надокучливим бзичанням. На думку Б. Сегена,

із семантичної точки зору лексема належить до говіркових інновацій [221, с. 134]. Цією ж ознакою мотивовані номени *бзі́кавка*, *бжикі́уха*.

Назва *бомбово́з* – складне утворення від слів *бомба* і *возити*, буквально ‘той, що возить бомби’, мотивоване великим розміром комахи.

Виразний вплив літературної мови простежуємо у двокомпонентному найменуванні *му́ха-цокоту́ха*, мотивованому, очевидно, російською однойменною казкою.

Дещо затемнена мотивація використання лексеми *пчолá* у значенні *Musca domestica*. Можливо, цим ентономімом позначають вид мухи, що боляче кусається (пор. пасічники зазвичай називають бджолу мухою, а поляки вважають мух бджолами диявола. Зв’язок мух та бджіл демонструє російська прикмета: багато мух восени віщують велику кількість бджолиних роїв наступного літа [56, с. 452]).

Виразну мотивацію мають двокомпонентні назви *к’інс’ка му́ха*, *зилéна му́ха*, *рéжа му́ха*, *раба́ му́ха*, позначаючи різні види комахи. Перший номен використовують для мух, що завдають шкоди худобі (можливо, різновид овода). Означення *зилéна*, *рéжа*, *раба́* (*ряба́* ‘така, що має неоднорідне, плямисте забарвлення’ [СУМ VIII, с. 920]), *чо́рна* мотивовані зовнішнім виглядом, забарвленням. Вираз *домóва му́ха* окреслює місце існування комахи. Найменування *кінс’ка му́ха* та *зал’ізна му́ха* позначають кровососку кінську, *Hirroboscidae*. Остання лексема мотивована особливістю тіла комахи: воно надзвичайно тверде, *йійі ни мо́на розчавéти* (н. п. 82). Ця ж характеристика лягла в основу номена *твéрда му́ха*. Спорадично номен поширюють третім компонентом, що вказує на розмір комахи відносно інших представників виду – *вели́ка зилéна му́ха*. Означення у двокомпонентному найменуванні *чо́рна му́ха* мотивоване не тільки зовнішнім виглядом. Ад’єктив *чо́рний* на Західному Поліссі уживаний також у значенні небезпечний, пов’язаний з нечистою силою, пор.: *чо́рна хворóба* (*бол’ез’н’*) ‘епілепсія’, *чо́рний ліс* ‘частина лісу, де трапляються нещасні

випадки? тощо. Очевидно, номен *чорна му́ха* має подвійну семантику: зовнішнє забарвлення та негативне ставлення респондентів до комахи.

Найменування *спáс'івс'ка му́ха* ‘назва мухи у кінці серпня’ пов’язане із назвою християнського свята – Спас (Преображення Господнє), 19 серпня, конкретніше – із назвою одного із чотирьох постів, що припадає саме на той період, – *спáсівка*. У цей час мухи особливо боляче кусаються, пор. приказку *як му́ха у спáсувку* ‘про сердиту людину’ (н. п. 36).

Муха, яка боляче кусає корів, – *корóвйача му́ха* – схожа зовні на овода та має схожі характеристики, але меншого розміру.

Термін *кровосóс* позначає кровососку кінську, хоча у “Словнику української мови” зафіксоване значення ‘кажан, що висмоктує кров із теплокровних тварин’ [СУМ IV, с. 362]. Назва утворена від словосполучення *ссáти кров*, що характеризує основну функцію комахи.

Ще одне найменування на позначення паразита домашніх тварин – *скот'áча му́ха*, де ад’єктив пов’язаний із номеном *скот* ‘четвероногі свійські сільськогосподарські тварини’ [СУМ IX, с. 307], хоча на Західному Поліссі частіше вживана лексема *скотíна*.

Ще один вид мухи, що кусає корів, – *му́ха пудхвóсниця*. Найменування походить від того, що ці комахи сідають біля основи хвоста тварини, тому що там корова не може їх зігнати.

Ентомонім *туал'ётна му́ха* походить від лексеми *туалёт* ‘вбиральня’ і пов’язаний із тим, що комаха мешкає в місцях із неприємним запахом, у гною. Ця ж мотивація властива найменуванню *гнуйová му́ха*.

На думку респондентів, існує певний вид мух, що на продуктах харчування відкладають яйця. З останніх з’являються черв’ячки (личинки). Найменування такого виду комах – цілі описові синтаксичні конструкції (*му́ха, шо чирвак'é рóб'ит*; *му́ха, шо ро'бакáм'і сэре*), в основі яких – характеристика, названа інформаторами. Вважаємо однак, що це – не окремий вид мух, оскільки всі істоти класу *Insecta* розмножуються таким способом.

Спорадично за допомогою народного словотворення постають опозиції – протиставлення за родом: *му́ха* (ж. р.) – *муху́ї* (ч. р.) (61), хоча за зовнішніми ознаками не можна розрізнити стать комах. Одично фіксована також специфічна форма однини *муше́на* (*муше́ни нима́йе*) (81). Утворена за зразком однинних форм із суфіксом -ин(а), що позначають предмет невеликого розміру: *соломи́на*, *волосі́на*, *картоплі́на*, *цибулі́на* тощо.

Словосполучення “*б’їли му́х’ї*” (36) часто використовують на позначення снігу: “Білі мухи – поширена метафора снігу: пор., напр., словен. приказку: “*Bele muhi frkajo, črne muhe srkajo* [Коли “білі мухи” літають (випадає сніг), “чорні мухи” (мухи) здихають]” ” [СД III, с. 342].

На підставі деяких народних переконань висновуємо про тісний взаємозв’язок між мухами та мурахами, пор. / *му́х’ї* / *то кома́х’ї* [мурахи. – Л. Ш.] / *шо ма́йут’ крэла* // (н. п. 143), / *те́йї виле́ки* [мурахи. – Л. Ш.] *крі́гла ма́йут* / *то лит’а́т* // (н. п. 128), / *то напуска́йут’ чарод’ї́ї мурашк’е́* / *і му́х’ї напуска́йут’* // (н. п. 68).

§ 28. Овід (Hypoderma) – двокрила комаха, личинки якої паразитують в організмі різних тварин [СУМ V, с. 611]. Номени на позначення овода зафіксовані у 144 говірках (див. додаток Б, к. 43). Найчастіше уживана назва *овад* (*ова́д*, *овод*) з певними фонетичними варіантами: *вад* (9, 20, 23, 28, 48, 49, 57) || *в:ад* (6, 10, 35, 43, 65) || *вовад* (центральні говірки досліджуваного ареалу) || *вова́д* (7, 8, 32, 54) || *говад* || *гова́д* (82, 118, 120) || *вово^уд* (12, 71, 93, 105, 147) || *говод* (83, 100, 128); *овадн’а* (зб.) (96). На прикордонній території поширене найменування *бомк* (пор. з ідентичною назвою гедзя) / *бо́мка* (ж. р.) (117). Поодинокі лексеми: *к’їнс’ка пшчо́ла* (27), *крово́ва му́ха* (117), *о́двуд* (89).

Назва *ов’їд* (*овад*) (пор. закарп. *овад*, *вовод*, *вовад*, *вова*, *вод*, *вад’* [174, с. 146], біл. *ова́д*, *гава́д* [84, с. 80]) походить від прасл. *ovadъ* (< **obvadъ*) і, можливо, перебуває у зв’язку з *ва́дити* [ЕСУМ IV, с. 148]. За іншою версією, це – результат контамінації **ov-* (**ovis* ‘вівця’) та **ōd-* < **ēd-* ‘їсти’, тобто

‘той, хто їсть вівцю’ [168 III, с. 114]. Фонетичний варіант *óвод* – результат видозміни початкової форми в умовах акаючих говорів як прояв гіперизму (для території Західного Полісся нехарактерне) або через зближення з іменником *водá* [ЕСУМ IV, 150]. Назва поширена в усіх слов’янських мовах, тільки в польській має узагальнене значення (пол. *owad* ‘комаха, загальна назва’). Поява протетичного приголосного в- (г-), поширена в досліджуваних говірках, зумовила виникнення варіантів *óвод*, *góвод*. Цим же явищем пояснюємо поширення форм *вод*, *в:ад*. Збірна форма *овадн’á* утворена за зразком лексеми *комашин’á*. Поширений у говорах району Карпат варіант *óва* І. Я. Філак вважає наслідком зближення з лексемою *вова* ‘вовк, щось страшне’ (дит.) під впливом народної етимології [174, с. 146]. Така зоолого-ентомологічна модель функціонує і в західнополіських говірках (пор. *вовк* ‘довгоносик’, *видмédик* ‘вовчок’ тощо).

Запозичений з польської мови ентонім *бомк* був проаналізований вище. На позначення овода ця лексема уживана частіше, ніж гедзя. На творення флексійним способом назви *бóмка* (пор. біл. *бóнка* [84, с. 80]), очевидно, мали вплив ентоніми жіночого роду *мúха*, *бУола*. Я. Рігер зазначає, що полонізм *bak* з певними мовними модифікаціями (напр., *бóмко*) поширений у надсянських та наддністрянських говірках [200 I, с. 83].

Ад’єктив у сполученні *крово́ва мúха* походить, на нашу думку, від *кров*, а не від *кривáвий*, оскільки після укусу комахи може виступити кров, але її не буде надто багато. Друга частина назви мотивована зовнішньою схожістю овода та мухи.

Означення у двокомпонентному найменуванні *к’інс’ка пичóла* мотивоване тим, що оводи найчастіше нападають на коней. Поява лексеми *пичóла* у виразі можлива через те, що укусу овода болючіший, ніж мухи.

Ентонім *óвуд* має, очевидно, інше походження, ніж овід, адже поява вставного д у такій позиції нехарактерна. Можемо простежити зв’язок з діал. *одвóдити* ‘відводити’, оскільки укусу комахи настільки болісний, що худоба часто втікає з поля додому.

§ 29. Оса (*Paravespula vulgaris*) – чорна з жовтими поперечними смужками перетинчастокрила комаха, що жалить, як бджола [СУМ V, с. 751]. Прасл. *osa* (< **opsa*) походить від і-є. **ǫobhsā i*, очевидно, пов'язане з **uebh-* ‘ткати’ [ЕСУМ IV, с. 217]. Тобто, оса – комаха, що “тче” свої гнізда з рослинних волокон. Хоча початковий *v-* у слов'янських мовах зник “можливо, під впливом прасл. *ostrъ* “гострий” ” [там же], у говірках він з'являється як протетичний (пор. *восá, госá*).

§ 30. Павук (*Arachnea*) – членистонога тварина з отруйними залозами, що звичайно живиться дрібними комахами, вловлюючи їх у виткану нею самою павутину [СУМ VI, с. 8]. Ця тварина належить до типу членистоногі (*Arthropoda*), підтипу хеліцерові (*Chelicerata*), класу павукоподібні (*Arachnida*), підкласу павуки (*Aranei*) [100]. Вона плете легку тонку сітку, в яку потрапляють комахи, і живиться їхньою кров'ю.

У сучасних дослідженнях з ентомології павука не розглядають, оскільки за традиційним зоологічним поділом павуки і комахи належать до різних підтипів (хеліцерові і трахейні відповідно), хоч і до одного типу. “Павуки, всупереч поширеній думці, не комахи: у них немає вусиків-антен і ніг більше – аж вісім” [182, с. 40]. Проте, досліджуючи комах з точки зору поширення їх номенів у говірках, ми не можемо брати за основу лише зоологічну класифікацію, тому в роботі назви павука розглядаємо в контексті ентомологічної лексики. Уважаємо такий підхід виправданим, оскільки самі респонденти співвідносили останнього з комахами, а не виділяли його в окремий вид. Зважаючи на це, термін ‘ентомонім’ поширюємо й на павука.

Етимологію номена *паву́к* трактують по-різному. Прасл. **раакъ / раѣкъ*, що складається з префікса *ра-*, кореня **ǫ / *ę-* і суфікса *-k-*, пов'язують з (j)*ęti* ‘брати, хватати’. Менш переконливим вважають виділення в слові кореня **ǫk*, спорід. з лат. *ancus* ‘загумий, крющуватий’ з огляду на характерні

для павука дугоподібні ноги або пов'язання з дінд. *ūvuh, utáh* від кореня **ua / ū-* 'ткати' [ЕСУМ IV, с. 249–250].

М. Фасмер в “Этимологическом словаре русского языка” вважає переконливішим пов'язання лексеми з латинськими назвами і виводить назву павука тільки з лат. ‘крючок’ [168 III, с. 218]. Твердження про непереконаливість зв'язку з дінд. ‘ткати’ спростоване думкою О. О. Потебні, який реконструює вихідну форму **пауть* і зіставляє *ут-* з *wāttan* ‘одягати’, *wādh* ‘тканина’ [ЕСУМ IV, с. 250].

Зважаючи на дані, отримані в західнополіських говірках, найімовірнішою вважаємо позицію О. О. Потебні. Думку про етимологію назви, пов'язану зі словами ‘ткати’, ‘тканина’, підтверджують повір'я про павука як рятівника Божої Матері з Немовлям: / *йак м'ят'ір б'ожа втикала до йег'інта / то втиклá в пишч'еру і павук вейшов і снував свойé павут'ен':e // і од'ен каже / пиришукáймо там / а друг'ий каже / нáшо / там див'ес' павут'ен':e //* (н. п. 15); і як засновника світу: / *ни м'ожна б'ети / бо в'ін св'ит заснував / йогó павут'ена / то оснóва св'іту //* (н. п. 57) (пор.: “На Поліссі заборону вбивати павука мотивують деміургічною роллю павука: тим, що він “світ сноваў” (волин.) або снує павутину “як Бог небо” (рівн.)” [СД III, с. 647]); / *павук'ів ни м'ожна б'ети / бо кажут / шо павук / то хаз'áйін //* (н. п. 22) (пор.: “...в житомирському Поліссі павука, що живе в домі, називають, як і домового вужа, хазяїном, не чіпають і не викидають його, вважаючи, що він приносить в дім багатство і благополуччя” [СД III, с. 647]).

§ 31. Попелиця, тля (Aphis) – дрібна паразитична комаха, яка живиться соком рослин [СУМ VII, с. 184; X: с. 156]. Назви комахи зафіксовані у 36 н. пп. (див. додаток Б, к. 47). Найпоширеніше найменування – *попилиц'а* || *попилиц'а* || *попил'ец'а* || *поп'ил'ец'а* (99, 108) (поширене переважно у південних говірках Західного Полісся). Інші вживані ентоніми: *попел'ниці* (117) || *попил'ниці* (121), *попел'уха* (117, 136, 144,

149) || *попил'ўха* (132) || *по'не"л'ўха* (143), *пaпил'ўхá* (128), *поп'илéчка* (108); *тл'а* (1, 13, 23, 24, 30, 35, 38, 53, 66, 87, 125, 127, 135, 149).

Найменування *попилиц'а* та його варіанти похідні від іменника *пóпил*. Назва, очевидно, зумовлена сіро-білим кольором пилку, подібним до попелу, який покриває комаху [ЕСУМ IV, с. 515], пор.: *так'é йак пóпил* (н. п. 147); *так'é тáйак пóпилом по'сiпана цибул'а* (н. п. 53). Крім того, попiл є основним знаряддям боротьби з цим шкiдником.

Демiнутивна форма *поп'илéчка* пiдкреслює дрiбнi розмiри комахи.

Ентомонiм *тл'а* (пор. сер.-полiс. *тл'а* [41, с. 177]; бiл. *тля* [84, с. 93]) походить вiд дiєслiв *тлiти* / *тлiти*. Прасл. *тълѣти* 'тлiти' пов'язане з *тълити* 'губити, псувати'; iснує також думка про зв'язок з *тъло* 'оброблювана (випалювана) земля' [ЕСУМ V, с. 583]. Мотивуючою ознакою стала здатнiсть комахи псувати, нищити сiльськогосподарськi культури.

§ 32. Рогач (*Lucanus cervus*) – жук, верхня щелепа якого має форму рога [СУМ VIII, с. 591]; **жук-рогáч** 'великий чорний з рогами жук, що живе в гнилій деревині і харчується головним чином соком листяних дерев' [СУМ II, 546]. Назви на позначення жука зафіксовані у 36 н. пп. (див. додаток Б, к. 48): *рогáч* (*ро'гáч*, *ругáч*), *жук* (у частині говiрок цi два ентомонiми уживанi паралельно – н. пп. 109, 136, 143), *жук-рогáч* (107, 121), *жук з рогáм'и* (103), *жук з йаднiм рóгом* (97); *бóжа курóвка* (110), *корóв'иц'а* (142), *корóвка* (150); *носорóг* (90), *носорóжок* (135); *óлин'* (23, 107); *вóлик* (117); *довгонóс* (134); *курчáтник* (127, 138); *тої шо рéйе в зимн'и* (143).

Найменування *рогáч* походить вiд iменника *риг* (прасл. *гогъ*) та пов'язане з наявнiстю рiзка на голiвцi комахи. Характерно, що респонденти не розрiзняють номенiв для жукiв з одним та з двома рогами, даючи їм однаковi назви. Вважаємо невиправданим твердження О. В. Верховод, що *рогáч* – евфемiстичне найменування, мотивоване зовнiшнiстю [35, с. 52], адже номен вказує на найяскравiшу ознаку комахи, а не приховує її.

Поширення загальної лексеми жук на позначення рогача відображає тенденцію використання родових назв у функції видових (пор. також *жук* ‘хрущ травневий; водяний жук; колорадський жук тощо’). Для звуження й конкретизації значення в деяких говірках використовують означення-прикладки та описові конструкції: *жук-рогáч*, *жук з рогáм'і*, *жук з йадні́м рóгом* (пор. сер.-поліс. *жук із рóгом* [41, с. 176]). Остання назва підкреслює розрізнення жука з одним рогом і жука з двома рогами.

Сакральна роль комахи висвітлена у двокомпонентному номені *бóжа курóвка*, омонімічному до поширеної у ряді говірок назви сонечка семикрапкового (на позначення сонечка у цьому н. п. вживане найменування *бéдрик*).

Перенесення назви домашньої тварини на рогача простежуємо в ентомонімах *корóв'іц'а*, *корóвка*, *вóлик*, де виразне родове протиставлення. Найменування, очевидно, вказують на жука з двома рогами.

Назви диких тварин та зовнішня схожість з жуком сприяли поширенню ентомонімів *носорóг*, *носорóжок*, *óлин'*. Два перших номени походять від фаунономена *носоріг* за загальною схожістю, остання – від іменника *олень* за наявністю пари ріг.

Найменування *довгонóс* мотивована, очевидно, сплутуванням рогу на голові комахи із носом (пор. із назвами довгоносика коморного та їх мотивацією; див. § 16 “Довгоносик коморний”). Дедемінутивна форма *довгонóс* виникла внаслідок протиставлення рогача жуку-довгоносику за розміром.

Не зовсім мотивованою вважаємо номен *курчáтник*. Жук, за словами респондентів, заводиться у курячому посліді (можливе сплутування із гнойовиком). Очевидно, вважають, що комаха може завдавати шкоди курчатам, затискуючи їх двома рогами.

Описова форма *тої шо рéйє в зимн'і* зумовлена, ймовірно, хибними уявленнями про функції ріг у комахи (можливе сплутування із вовчком).

§ 33. Сарана (*Locusta migratoria*) – комаха, схожа на коника, яка перелітає величезними зграями, знищує посіви й рослинність; небезпечний шкідник сільського господарства [СУМ IX, с. 58]. Ця комаха не поширена на Західному Поліссі, тому її найменування зафіксовані у 23 н. пп. Найуживаніша літературна назва *сарана́* (18, 34, 63, 103, 117, 125, 134, 144, 145, 152), а також *саранча́* (19, 83, 84, 102, 109, 127, 136, 149), *ко́ник* (40, 64, 66, 115, 147).

Ентомонім *сарана́* – запозичення з тюркських мов (тат. *саранча*), похідне від тюрк. *saγy(γ)* ‘жовтий’ [ЕСУМ V, с. 180]. Варіант *саранча́* став поширеним, на нашу думку, під впливом російської мови, хоча у “Словнику української мови” цей номен поданий поряд із *сарана́* без вказівки на іншомовний вплив [СУМ IX, с. 58].

Найменування *ко́ник* у західнополіській ентомологічній лексиці багатозначне (пор. *ко́ник* ‘коник польовий; бабка’). Використання його на позначення сарани мотивоване зовнішньою схожістю комах, пор.: / *ко́ник* / *то йак скаку́н* / *тіл'ко б'іл'ше* // (н. п. 147).

§ 34. Світлячок (*Lampyris*) – невеликий жук, який світиться в темряві [СУМ IX: с. 94]. Найменування комахи зафіксовані у 69 н. пп. (див. додаток Б, к. 4). Найпоширеніша назва співзвучна з літературною – *св'ітл'ачо́к* (*с'в'ітл'ачо́к*, *світл'ачо́к*) і поширена майже на всій території Західного Полісся. Рідше фіксовані варіанти: *св'ітл'а́к* (109, 117, 125, 136), *с'в'іт'ачо́к* (29), *св'ітлик* (15); *жук* (43, 99, 104), *жучо́к* (25, 94, 97), *жучо́к-св'ітл'ачо́к* (124); *цв'ірку́н* (39, 57, 69); *чирй'ачо́к* (25, 28), *чирва́к* (65); *чирй'а́к* / *тої шо св'ітит'* (59), *чирй'е́к* / *шо св'ітит'* (71), *чирй'а́к шо св'ітит* (111), *жук шо св'ітиц':а* (103), *кома́ха шо св'ітиц':а* (143); *йак жар'є́нка* (34); *л'іхта́р* (20), *ночний фона́рик* (90), *с'в'єнтоїа́н'с'киї робачо́к* (70), *св'єри́чик* (14), *св'ітичо́к* (118), *св'іт'іл'н'ік* (121), *св'іточ* (31), *швед^m* (45).

Назви *св'ітл'ачо́к* та *св'ітлик* (пор. біл. *святля́к*, *светлячо́к* [84, с. 91], пол. *światlik*, болг. *светулка*, макед. *светилка*, *светулка*, *светка*, чес.

světluška [204, с. 162], хорв. *svetevica, svetlak (svitlac, svijetlac), svetnjak (svitnjak, svijetnjak), svitka* [219, с. 98–99]) – похідні утворення від основи прикметника *світлий* і зумовлені здатністю комахи світитися в темряві (пор. також *світлушка, світлянка, світун, свічник* [ЕСУМ V, с. 196]). Невмотивованою вважаємо дедемінутивну форму *св'ітл'ак*, оскільки в респондентів істота не викликає негативних емоцій.

Найменування *с'в'іт'ачок, св'ітичок, св'іточ*, очевидно, похідні від дієслова *світити* й мотивовані тією ж ознакою (пор. *світоч* ‘велика свічка; свічник; світило’ [СУМ IX, с. 96]).

Здатність виділяти світло є ключовою ознакою в описових конструкціях *чирй'ак / той що св'ітит', чирй'ак що св'ітит, жук що св'ітиц':а, комаха що св'ітиц':а* (пор. біл. *чарвяк, чарвячок што свеціць, свеціца* [84, с. 91], словен. *crv ki svetli* [219, с. 98–99]), причому в ролі означуваних слів виступають різні родові назви: *чирй'ак, жук, комаха*. Це, ймовірно, зумовлено тим, що респонденти рідко бачать, як виглядає істота, оскільки звертають увагу лише на її світіння.

Складні конструкції типу *жуч'ок-св'ітл'ачок* виникли, очевидно, в дитячому мовленні як наслідок римування (пор. також *шч'єдрик-б'єдрик* ‘сонечко семикрапкове’, *муха-цокотуха* ‘муха’ та ін.).

Сяйво, що виділяє комаха вночі, нагадує світло невеликих ліхтариків. Такою схожістю мотивовані ентоніми *л'іхтар, ночній фон'арик, св'іт'іл'н'ік* та, опосередковано, *св'іточ*. Означення *ночний* в одному з номенів підкреслює час найактивнішого існування комахи, оскільки вдень її майже не помічають.

Невмотивованим вважаємо поширення назв цвіркуна (*цв'іркун, св'єрищик*) на світлячка. Підставою для такого перенесення може бути час, коли найчастіше бачать та чують комах (переважно вночі).

Лексеми *жук, жуч'ок, чирй'ачок, чирв'ак* поширені за загальною схемою заміни видових назв родовими за відсутності перших у говірці. Демінутивні форми із суфіксом -ок вказують на приязне ставлення респондентів до істоти

(для деяких комах загальні назви не творять пестливих форм, пор. *жук* ‘хрущ; колорадський жук’, *ро’б’ак* ‘гусінь’ тощо).

Двокомпонентне найменування *с’в’ентойа́н’с’киї робачо́к* (біл. *светая́нскі чарва́к* [84, с. 91]) – виразний полонізм: пор. пол. *robaczek świętojański*. Назва пов’язує комаху зі святом Івана Купала. Ймовірно, тоді найбільше людей, беручи участь у нічних купальських розвагах, бачили світляків (пор. також біл. *свентаянскі*, рос. *ивановский (иванский) червячок, ивановски огни*, словац. *svátojańska muška*, хорв. *ivanjska iskrica*, чes. *svatojanská muška* [56, с. 502], серб. *ivančica* [219, с. 98–99]).

Рідкісна форма існування ентомоніма – частина порівняльного звороту. Не знаючи точної назви комахи, респондент використав описову конструкцію (*йак жар’енка*), яка, на нашу думку, може функціонувати як окреме найменування.

Номен *швед*^m походить від діал. назви шашеля (*Anobium pertinax*). Вважають, що світлячок, як і шашіль, часто заводиться в трухлявому дереві: / *св’ітл’ак / то в’ін с пурухна́ / с трухл’авини* // (н. п. 125), пор., на запитання про назву жука, який світить у темряві, респонденти відповідали, що це не жук, а саме трухляве дерево світиться.

§ 35. Сліпак (Chrysops) – сліпень; двокрила комаха, самка якої живиться кров’ю тварин і людини [СУМ IX, с. 361]. На всій досліджуваній території уживана назва *сл’іпа́к* || *слипа́к* на позначення комахи. У деяких н. пп. цю істоту теж ототожнюють із оводом.

Номен *сл’іпа́к* (пор. біл. *сляпéнь, сляпéц* [84, с. 83], пол. *ślupiec, ślepa tucha*, кашуб. *slerc*, рос. *слепец*) походить від прасл. *slěрьсь, slěракъ*, утворене від *slěрь* ‘сліпий’ [ЕСУМ V, с. 303]. Найменування мотивоване тим, що сліпак, коли п’є кров, ніби сліпне, і його можна зняти чи вбити, не сполохавши, пор.: / *а в’ін слипій / в’ін ма́йе о́чи / алé ни ба́чит’* // (н. п. 121); / *бо його́ ма́ло зам’ётно* // (н. п. 151).

На думку Б. Сегена, семантика говіркової єдності лексеми *с'л'інак* вказує на можливість запозичення з польської мови [221, с. 146] (пол. *ślepak*; пор. рос. *слепень*, біл. *сляпень*, *сляпіца*).

§ 36. Сонечко семикрапкове (*Coccinella septempunctata*) – невеликий жучок круглої або подовженої форми, що має червонувате або жовтувате з чорними цяточками забарвлення [СУМ IX, с. 456]. Найменування комахи зафіксовані у 150 н. пп. обстеженої території (див. додаток Б, к. 3). Трапляються випадки омонімізації із назвами деяких інших комах. Найпоширеніший варіант – *бédрик* (поширений переважно у західних та південних говірках досліджуваного ареалу) || *ба́дрик* (112) || *бéздрик* (107, 136, 150), *бéздр'ік* (143), *ба́їздрик* (131), *бédричок* (94, 96, 116), *бедро́нка* (15), *б'едро́нка* (42), *бéрдичко* (27), *бидирéц'* (110), *свédрик-бédрик* (81), *шчóдрик-бédрик* (24) || *шчédрик-бédрик* (137). Інші найменування: *пéтрик* (північно-східні говірки) || *па́трик* (48), *п'ітро́* (28), *пéтрик-бра́тон'ко* (120), *чінчик-пéтрик* (29), *со́ничко* (очевидно, під впливом літературної мови поширене на всій території й не має чіткої локалізації) || *со́н'ічко* (32, 151) || *со́начко* (77) || *со́не"чко* (109) || *со́нечко* (125, 127, 144) || *со́н'ачко* (18), *со́нійко* (4, 25), *со́не"чко-ро́не"чко* (109), *чирво́не со́ничко* (143); *бо́жа коро́вка* (уживане рідко, переважно на території Білорусі) || *бо́жа ко'ро́вка* (137) || *бо́жа куро́вка* (135) || *бо́жа кори́вка* (87) || *бо́жа кор'івка* (127, 145), *бо́жайа ко'ро́вка* (1, 98). Наступні назви є рідковживаними чи подинокими: *вédрик* (3, 80, 96), *коро́вка* (72, 79, 98, 144) || *ко'ро́вка* (152), *зузу́л'ка* (44, 45, 63, 76, 117) || *зо'зу́л'ка* (53, 54), *зузу́л'а* (44, 45), *зизу́ла* (70), *борушо́к* (21) || *бурушо́к* (36, 37, 57), *шчédрик* (55, 60, 102), *в'ірка* (23, 57), *в'ерочка* (10), *хвédорко* (12, 14), *жу́чик* (68, 89), *жидо́ўка* (54), *жиді́вочка* (71), *рабén'к'їй вéприк* (3), *пен'-ко'ло́да* (7), *ба́бочка* (11), *ту́зочка* (26), *пого́да* (30), *бру́шка* || *жовтобру́шка* (38), *чéжик* (39), *кате"рінка* (41), *золота́ ку́зочка* (51), *йіва́нко* || *йіва́нец'* (74), *вéрбочка* (85), *рабушо́к* (86), *либédик* (111), *до́л'а* (118), *бо́жа ма́ти* (122). Г. Л. Аркушин зафіксував також найменування *андр'ї́ко* [СЗГ I, с. 3], *бро́нка*

(*бру́нка*) [СЗГ I, с. 33], *ва́ндрик* [СЗГ I, с. 44], *га́н:очка-па́н:очка* [СЗГ I, с. 85], *до́мка, до́мочка* [СЗГ I, 138], *з'і́рка* [СЗГ I, с. 190], *іва́нчик* [СЗГ I, с. 197], *кате"ру́нка* [СЗГ I, с. 213], *ма́л'а́тко* [СЗГ I, с. 303], *ма́тру́нка* [СЗГ I, с. 307], *па́ра́сочка* [СЗГ II, с. 27], *пе́рдичок* [СЗГ II, с. 36], *се́рдин'ко, се́рдичко* [СЗГ II, с. 141], *фе́дірка-комі́рка, фе"до́ра, федо́ра-комо́ра* [СЗГ II, с. 221], *хведі́рка* [СЗГ II, с. 226], *цибу́рка* [СЗГ II, с. 240], *шче́дрик* [СЗГ II, с. 280], *йу́р'ік* [СЗГ II, с. 283], *йару́шка* [СЗГ II, с. 288].

В “Етимологічному словнику української мови” наведено три тлумачення лексеми *бе́дрик*: 1) “від прасл. *bedrǫ ‘перістий, плямистий (на бедрах)’ ” [ЕСУМ I, 160]; 2) “результат видозміни деетимологізованої форми *ве́дрик*, фонетично зближеної з *бе́дрик*” [там же]; 3) “результат видозміни деетимологізованої форми *бе́зрік* [‘через рік, наступного року’. – Л. Ш.]; проміжним варіантом могла бути форма *бе́здрик*” [там же].

Щодо першого тлумачення, Г. Л. Аркушин зазначає, що важко встановити, де саме бедра у цієї комахи [Арк, с. 77]. Із прикладу, наведеного в ЕСУМ (“*бедрáта* “чорна, руда або сіра, через середину впоперек біла” (про корову)” [ЕСУМ I, 160]), висновуємо, що з часом уточнення ‘на бедрах’ втратилося, тобто, *бе́дрик* – перістий, плямистий, крапчастий. Спорадично це найменування використовують і для інших комах: *йе чирво́ни / а йе б'іли бе́дричк'і* (н. п. 133).

Форму *ве́дрик* як похідну від “ведро” – ясна, гарна, тиха погода вважають первинною І. І. Огієнко, В. С. Ващенко, Г. Л. Аркушин [Арк], Г. Ф. Шило [188], (пор. також біл. *вэдрык-пэдрык, вэдрык-чыпыньчык, пэтрык-вэдрык* [84, с. 173]). Тип *ve(d)гопъка / ve(d)ьrko* визначають як похідні епітета сонця, пов’язаного з кліше “солнышко-ведрышко” [СД I, с. 221]. Народні прикмети, за якими *бе́дрик* може передбачати погоду, підтверджують цю думку: */ пэ́трику питро́ / коли́ бу́де тупло́? //* (н. п. 60); */ п'ітро́ / п'ітро́ / коле́ бу́де тупло́ / чи пен' / чи куло́да / чи за́втра пуго́да //* (н. п. 28); */ бе́дрик-ве́дрик / в'іл':і во́ду на коло́ду / а з коло́ди на крини́ц'у / V'у́р: / та й полит'ів //* (н. п. 96). В останньому прикладі простежуємо

деетимологізацію, за якою лексема асоціюється не з гарною погодою, а з дощем (пор.: дощ, як з відра). Пор. також: “*Вéдрик, вéдрик, колóда! Чи бóде вzáвтра погóда? Як бóде – то пуцú, Як не бóде – то забьú*” [188, с. 37], “*/ пéтрику / пéтрику // ко́ли́ буде тéплийко? // ц'і тепér / ц'і в четвéр? // ой йак скáжиши / то пус't'ú // йак не скáжиши / задуш'ú //*” [Арк, с. 80]. Повною деетимологізацією вважає Г. Л. Аркушин назву *свéдрик-бéдрик*. Складну назву *шчéдрик-бéдрик* || *шчóдрик-бéдрик*, а також її першу частину *шчéдрик* вичленовують із новорічного віншування. За матеріалами М. В. Никончука, остання назва – нова, створена дітьми, “*ко́ліс' бéдрик, шчéдрик-бéдрик приkáзували*” [Ник, с. 162]; Номен *шчéдрик* вважаємо вторинним від складеного найменування *шчéдрик-бéдрик* і утвореним внаслідок розпаду останнього на дві рівноправні за функціонуванням частини.

Форма *бéздрик* також зафіксована в говірках Західного Полісся. На думку І. Я. Філак, на форму *бéздрик* має певний вплив іменник *дрік* ‘овід’, дієслово *дрочити* [183, с. 82]. Вважаємо це не досить обґрунтованим, адже зазначені комахи не мають жодної схожості, а в респондентів викликають протилежне емоційне маркування.

У статті В. М. Топорова назва *бéдрик* потлумачена нетрадиційно [164]. Сім крапок на спині комахи він співвідносить із сімома днями тижня та сімома дітьми Перуна і божої корівки. Щодня верховний бог карав (ударяв блискавкою) одного із синів, а на тілі їх матері з’являлася нова пляма (крапка). Тож російський дослідник вважає первинним походження назви *бéдрик* від основи *bed- / *bod- – ‘колоти’. Звичайно, таке тлумачення має не лінгвістичне підґрунтя, а міфічне.

Поширену на Західному Поліссі форму *пéтрик* Г. Л. Аркушин вважає наслідком народної етимології – зближенням із варіантом чоловічого імені Петро [Арк, с. 79] (номен поширений також у східній частині західнополіського білоруського говору [84, с. 84], у середньо- та східнополіських українських говірках: *петрó, пéт'ік, п'ёт'ка, пéтрик* [Ник, с. 162] та ін.). Саме ця назва з-поміж інших відантропонічних номенів

пов'язана з лексемою *бѣдрик* і постала, вочевидь, внаслідок оглушення дзвінких звуків в останній (назву *пѣдрик* [Ник, с. 162] розглядаємо як перехідну на цьому етапі). Схожі назви в білоруській мові (*пытро, пѣтро, пятро, пятрок, пятрусь, пятрук*) Л. Ф. Шаталова пов'язує із християнським святом Петра і Павла (12 липня), наводячи також приклад *пѣтра-паўла* [186, с. 174]. Вважаємо таке твердження сумнівним, оскільки відантропонімі найменування сонечка становлять одну з найбільших мотиваційних груп і не можуть бути прив'язані до якогось одного свята. Необґрунтованою є й заувага І. Я. Філак про мотивацію назви тільки римою, “особливо коли в говірці поширені примовки до цього жука. Так пояснюється назва сонечка Петро: скажи, Петре, чи буде тепле?” [183, с. 83–84]. Очевидно, ентомологічна назва не мотивована римою, а навпаки – мотивує її. Про виключно українсько-білоруських характер цього номена говорить Б. Сеґен [221, с. 144].

Такими ж фонетичними процесами мотивована, очевидно, назва *пѣрдичок* (оскільки лексему *пѣдрик* розглядали як перехідну).

Ряд назв також мають відантропонімі походження: *андр'їйко, в'їрка, ган:очка-пán:очка, дѣмка, йівáнко, йу́р'ік, кате"рінка, матру́нка, парáсочка, федѣ́ра, хведѣ́орко* (пор. також *марі́нка, сѣ́дорко* [Арк, с. 80], *елѣ́нка, олѣ́нка* [Верх'08, с. 29], *парáска, парасу́ле* [Верх VI, с. 20], сер.-поліс. *семѣ́нко* [Ник, с. 162], біл. *тодор* [186, с. 169], *клемка* [186, с. 171], *прѣ́шка-рябѣ́шка, анциѣ́н-паланциѣ́н, сѣ́дорко* [ЛАБНГ I, с. 138], а також *кандра́цька, бра́тка-кандра́тка, сі́дарка* [84, с. 84], *марі́а, вероні́ка, теодорка, ісидорко, магда́ленка* [ОЛА I, с. 112–113], н.-луж. *тарі́йка* [204, с. 160]). Найменування очевидно не мають тісного зв'язку із християнськими святами. Таку мотивацію можемо простежити лише в номені *йу́р'ік* – сонечка зазвичай з'являються після дня святого Юрія (6 травня), коли встановлюється тепла погода. Друга частина складених назв *феді́рка-комі́рка, федѣ́ра-комѣ́ра* мотивована зовнішнім виглядом комахи – опуклою спинкою, яку асоціюють

із коміркою або коробочкою (пор. також біл. *бабочка-коробочка*, *бабка-карабка* [186, с. 172]).

Складена назва *бóжа кор'івка* (сх.-слоб. *бóжа корóвка* [35, с. 51], сер.-поліс. *бóжа кордўка* [41, с. 176], пор. рос. *божья коровка*, біл. *божая кароўка*, пол. *boża krówka*, болг. *божа кравица*, *божа кравичка*, серб. *божја овчица*, словац. *ránbožková kravička* [204, с. 160]) не набула поширення в західнополіських говірках. На думку Ю. О. Кривошапової, сфера Бога в цьому випадку є неосвоєна, чужа людині. У визначенні *божий* для тварин підкреслена їхня локалізація в божому, тобто не освоєному людиною, дикому світі. Так спрацьовує модель *божий* = *дикий* [110, с. 58]. Вважаємо, що компонент *бóжий* у назві сонечка не може бути ототожнений зі значенням 'дикий' (пор. назву *бóжа мáти*). Можливо, він указує на священність комахи (заборона вбивати жучка за будь-яких умов) і її здатність, за народними віруваннями, передбачати майбутнє і приносити щастя: / *бéдрик* / *бéдрик* / *бедричóк* / *де м'ї́ бóде мужичóк?* // (н. п. 96); / *рабушóк* / *рабушóк* / *де м'ї́ бóде жинишóк?* // (н. п. 86); / *туді́ дóл'а* / *туді́ дóл'а* / *а в'ін полит'ів* / *то зна́йе д'івчина* / *кудá йї́ї́ дóл'а понисé* // (н. п. 118); / *пéтрику-брáтику* / *скажі́ мин'ї́ прáвдоїку* / *чи йа вмру́* / *чи йа зáмуж пуйду́* // (н. п. 120); / *хвéдорко* / *хвéдорко* / *скажі́* / *куді́ ми зáмуж п'їдем* // (н. п. 14) (цією здатністю мотивовані й ентоніми *дóл'а*, *в'їд'мочка* [Арк, с. 79]). В. Будзішевська вважає, що звернення до Бога в назві комахи з'явилося з хвилею прийняття християнства й утвердження його в народних масах, заступивши сонце як найвищу святиню [204, с. 160]. Сакральне значення сонечка підтверджує постійна зацікавленість людини в тому, де знаходиться житло комахи: / *бéдрику* / *бéдрику* / *де тво́йá хáта?* // (н. п. 46); / *пéтрику* / *пéтрику* / *де твуйá хáтке?* // (н. п. 48); / *чінчику-пéтрику* / *де тв'ї́ дом* / *там у л'їси пун курчóм* // (н. п. 29); / *сón'їчко* / *сón'їчко* / *де тво́йї д'їтк'ї?* // (н. п. 32); / *жидóўка* / *жидóўка* / *де тво́йá дóмка* / *ци там* / *ци там* / *ци там* / *литé к чортáм* // (н. п. 54). Сонечко асоціюється переважно з позитивною

характеристикою, пор. болг. *божа кравичка* на позначення покірливої, добродушної людини [СД I, 222].

Назва *сонечко*, на думку І. Я. Філак, поширилася в говірках під впливом літературної мови [183, с. 84] (біл. *солнышка, сонейка* [186, с. 172]). Однак комашка з'являється саме тоді, коли навесні починає пригрівати сонце, а в народних повір'ях цілком виразний її зв'язок як із сонячною погодою, так і з сонцем узагалі. До того ж сонцю, найвищому небесному світилу, наші предки поклонялися як божеству (див. про це вище). Можливо, назва асоціативно пов'язана із зовнішнім виглядом комахи, пор. також *сонечко-ронечко*. Думку про те, що сонечко своїм забарвленням схоже до вогню, світла і тому має таку симпатію в респондентів, висловлює й Б. Сихта, наводячи кашуб. найменування *gąguleczka, gągulinka*, оскільки лексема *gągulka* в мовленні дітей означає 'вогонь' і 'світло' [226, с. 219]. Нерозривний зв'язок комахи й небесного світила підтверджує народна примовка: / *пéтрику / пéтрику / покажі куді литіти / де соничко сходить* // (н. п. 95). Поширеним є прохання у сонечка показати дорогу додому: / *пéтрику / пéтрику / де мо'йá хата? // то в йакú стóрону литéт' / то там хата* // (н. п. 33); / *воз'мé бурушкá в рúку і крúтит' / крúтит' / а тогд 'і / кудá в'ін политéт' / то там і мо'йá дóма* // (н. п. 37); / *йівáнку / йівáнку / скажé де мойá хата? //* (н. п. 74); / *сонечко / сонечко / де нáше в'ікóнечко? //* (н. п. 125) (пор. традиційне орієнтування за Сонцем, коли шукають дорогу в лісі).

Зовнішній вигляд комахи зумовив і поширену в надсвітязьких говірках назву *зозул'ка* (пор. бойків. *зazúl'a, zazúl'ka, зозул'ка* [200 I, к. 80], пол. *zezula, zuzula, zuzula, zyzulka, gżegżółka, kukułka* [56, с. 498], біл. *зозуля* [186, с. 168], *зозуля-ковуля* [186, с. 169], *зёзюлька, зозулька, зязюлька* [186, с. 171], *зозулька-вырбулька* [186, с. 172], а також кашуб. *karkúkuczka* [226, с. 220]). Лексема походить від прикметника *зозулястий* 'рябий', що характеризує забарвлення жучка. О. А. Терновська вважає можливим зв'язок "зозулиних" назв сонечка з обрядом хрещення й поховання "зозулі", характерним

моментом якого є покумання його учасниць (мотив покумання є частиною обряду “весілля” Сонця, відображеного в лексичному полі сонечка в різних слов’янських мовах [110, с. 67]). Сонечко споріднює з цією пташкою й роль провісниці в гаданнях про одруження чи смерть [56, с. 498]. Характеристикою зовнішнього вигляду пояснюємо назви *рабушо́к* (пор. біл. *рабо́нька* [48, с. 220]), *рабе́н'к'і́й ве́прик*, *че́жик*. Здатністю передбачати погоду мотивовані найменування *пого́да*, *дошч-пого́да* [Арк, с. 81], хоча, можливо, перший номен походить від того, що комахи з’являються тоді, коли вже встановлюється тепла погода.

Оригінальні назви зафіксовані в Камінь-Каширському районі (північна частина Волинського Полісся): *борушо́к*, *бру́шка* (*жовтобру́шка*) (пор. біл. *каро́ўка-буру́шка* [84, с. 84]). У перших назвах виділяємо корінь бор-. Давньоруське боръ < псл. *вьгъ* – різновид чорного проса [ЕСУМ I, 229]. Таку гіпотезу висуває Г. Ф. Шило [188, с. 36]. Мотивація може бути зумовлена зовнішнім виглядом комахи, спинка якої всіяна чорними цятками (пор. також кашуб. *krępniczka*, *krępuszka*, *krępka*; *tákówka*, *tákoweczka*; *kropélniczka* [226, с. 219], що означають ‘всіяна крапочками, маком, крапельками’). Друга назва теж, очевидно, утворена за зоровим сприйняттям: “*бру́хо*, [*брухій*] “пузань, черевань”; рос. *брю́хо* “пузо”...; – прасл. *br(j)ux*, *brjuxo* пов’язане з і-є. **bhreuso-*, *bhrēu-s-* “пухнути, набрякати, розбухати; надимати, роздувати”, дірл. *brū* “тіло; живіт, черево, пузо”” [ЕСУМ I, 271]. За допомогою *бру́шки* могли навіть “чистити око”: / *йакшо́ ко’лі́е шос’ по’пáло в’о́ко / то б’іре́ ве́рхн’у в’і́йу і тако́ трасе́ / тупе́ пáл’чикам’і трóшк’і / кáже / бру́шка / бру́шка / ве́к’ін’ запору́шка / тфу-тфу / бру́шка / бру́шка / ве́к’ін’ запору́шка / тфу-тфу / бру́шка / бру́шка / ве́к’ін’ запору́шка / тфу-тфу-тфу / тре́ рáзи // і вс’о // ве́чистилос’а о́ко //* (н. п. 38).

Ентомонім *брóнка* походить, очевидно, від *броня́* ‘панцир, лати, захисна обшивка’ [ЕСУМ I, с. 262] і мотивований твердим покриттям зовнішньої сторони черевця комахи. Однак цю властивість мають усі жуки, а лексема *брóнка* – одинична назва. Вважаємо можливим також зв’язок із болг.

бръ́нка ‘невеликий обруч’ [там же], що опосередковано пов’язане з шістьма чорними цятками на спинці комахи.

Лексему *мал’átko* вважаємо утвореною під впливом дитячого мовлення і використання комахи в дитячих іграх.

Ставлення мовців до комахи як до істоти вищої, ніж інші представники цього ж класу, підкреслює складене найменування *гáн:очка-пáн:очка*. Перша частина – відантропонімна, однак вважаємо її вторинною відносно другої. Виникла вона, очевидно, як наслідок римування з лексемою *пáн:очка* й не прив’язана до конкретного християнського свята (пам’ять святої Ганни – зах.-пол. назва *ганкі* – відзначають 22 грудня). Можливо, друга частина найменування *гáн:очка-пáн:очка* підкреслює “вищість” комахи над іншими представниками виду (пор. також кашуб. *rapna, ránienska, ránienczka* [226, с. 219]).

Зовнішній вигляд комахи мотивує ентонім *з’ірка*. Назва очевидно походить від яскраво-червоного забарвлення спинки комахи, що робить її помітною з-поміж інших представників класу.

Найменування *сérдин’ко, сёрдичко*, походять, на нашу думку, від народного вірування в магічні властивості комахи знаходити майбутнього коханого: / *вёрбочко / вёрбочко скажі де мойé сёрдичко* // (н. п. 85). Лексеми могли бути утворені безпосередньо з приказок такого типу.

Дещо затемненим є ентонім *цибрúнка*. Вважаємо, що лексема пов’язана із *цебрó* ‘конічна дерев’яна посудина з дужкою, призначена для носіння і зберігання води та іншої рідини; велике відро’ [СУМ XI, с. 191]. Очевидний зв’язок із *вёдрик* (див. вище) і здатністю комахи передбачати погоду.

Лексему *йару́шка* вважаємо похідною від прикметника *я́рий* у значенні ‘яскравий’ [СУМ XI, с. 648], оскільки комаха виділяється яскраво-червоним забарвленням.

Незрозуміла мотивація у назв *ба́бочка* (пор. сер.-поліс. *ба́бка олёнка, ба́бка-кôзка* [Ник, с. 162], біл. *бабочка-коробочка, бабка-карабка, бабушка-*

рабушка [186, с. 172]) (можливий зв'язок із метеликом, пор. народне повір'я: якщо першими з'являться червоні сонечка, буде багато меду, якщо жовті – молока [СД I, с. 222] із аналогічними прикметами про метелика, § 21), *вандрик*, *вэрбочка* (пор. біл. *зозулька-вырбулька* [186, с. 172]), *гузочка* (пор. сер.-поліс. *гузка* [Ник, с. 162], карп. *гудзул'а* [17, с. 94]; Г. Л. Аркушин зафіксував назву *гузка* як найменування для будь-якої комахи [Арк, с. 80]), *жидівочка*.

Відомо, що до більшості комах мовці ставляться байдуже і використовують для їх найменування загальні назви: *муха*, *комаха*, *жук* тощо. Сонечко семикрапкове теж має назви, співвідносні з родовими найменуваннями комах: *жук* (68) (лексема *жу́чик* (68) відрізняється від загальної назви *жук* пестливим суфіксом -ик, що підтверджує любов людей до цієї комахи, пор. біл. *жу́чка-кароўка* [186, с. 172], а також *казявачка*, *кузька* [186, 172], *козулька* [ЛАБНГ, с. 139], що інколи супроводжуються прикметниками та прикладками для уточнення: *золотá ку́зочка* (н. п. 51) (схожу назву – *золотá му́шка* – зафіксував на Бойківщині Я. Рігер, назвавши її виразним локалізмом [200 I, с. 84]), карп. *золотá козу́л'ка*, *му́шка золотá* [87, с. 94], біл. *бо́жая казю́лька* [48, с. 213], *жук-пятру́к* [84, с. 85], *жу́чка-кароўка* [186, с. 172].

У кількох населених пунктах зафіксоване перенесення характеристик сонечка на комаху блощиця-солдатик (червоноклоп *Purrrhocoris*):

Сонечко	Блощиця-солдатик	
<i>пéтрик</i>	<i>бо́жої ма́тери росá</i>	(97)
<i>бе́дрик</i>	<i>бо́жа кору́йка</i>	(96)
<i>бе́дрик</i>	<i>бо́жа коро́вка</i>	(121)
пор. <i>андрэ́йка</i>	<i>бо́жа кароўка</i>	[186, с. 170–171]

Таке перенесення, на нашу думку, не зовсім умотивоване, оскільки відбулося виключно завдяки певній зовнішній схожості комах. Жодними сакральними властивостями блощиці-солдатики в народних віруваннях не наділені. Отримати ці назви вони могли за пересування великими колонами,

тобто на підставі множинності (саме ця характеристика властива росі й, очевидно, коровам, які пасуться стадами). Однак магичні функції із перенесенням найменування на іншу комаху не поширюються.

§ 37. Тарган (Blatta) – прямокрила комаха чорного чи бурого кольору з довгими вусиками, що живе в приміщеннях і пошкоджує харчові продукти, а іноді переносить збудників різних захворювань людини; прусак [СУМ Х, с. 40]). Непослідовно в говірках розрізняють назви чорного (*Blatta orientalis*) та рудого (*Blattella germanica*) таргана (пруса), пор.: прус (рудий тарган): *чорни так'е / довгийк'і* (н. п. 77), *так'і йак хрушчє / онó чорнийе* (н. п. 96), *чорни лапати* (н. п. 68); тарган (чорний): *коричн'овий / бул'шиї і з в'усами* (н. п. 17), *такéйї с'єрин'ки* (н. п. 6), *коричн'ови / рудé так'і* (н. п. 87), *йак'ес' так'е св'итл'ушчийї* (н. п. 115). На позначення першого вживають переважно номен *таракán* на його фонетичні чи словотвірні модифікати (див. додаток Б, к. 29): *каракán* (80), *тарагán* (34), *тарán* (27, 91, 111), *тарикán* (69), *таргán* (102, 125, 132, 133, 136, 142, 144) || *таргán* (71, 72) || *таркán* (64, 103) || *тарчán* (70) || *торгán* (137), *торокán* (49); *карарúk* (15), *чорний жук* (129), *прус* (у більшій частині говору, без виразної локалізації), *бузаўка* [СЗГ I, с. 35].

Лексема *прус* (біл. *прус* [84, с. 89]) на позначення рудого таргана уживана переважно в північних і східних говірках досліджуваного регіону (див. додаток Б, к. 30). Рідше фіксовані словотвірні варіанти цього найменування: *прусáк* (49, 56, 84, 90, 97, 107, 117, 119, 127, 152) (біл. і рос. *прусáк* [84: с. 89], пол. *prusak*, чes. *prusák, prušák* [215, с. 31]) та *пру́сик* (73, 84).

Найменування *таракán* (пор. сер.-поліс. *торокán* [41, с. 179]; біл. *таракán, тарагán* [84, с. 89], пол. *tarakan*, рос. *таракан*, чes. *tarakán*, [215, с. 31]) – запозичення із тюркських мов. Пов'язують із *tar-aqan* 'утікач, той, хто рятується втечею', а також *тарка-* / *тара-* 'розповзатися, розлазитися', означає буквально 'той, що розповзається в усі боки' [ЕСУМ V, с. 518].

Таргани в народних уявленнях віщують багатство й матеріальне благополуччя. О. В. Гура вважає, що таргани виконують функцію домашнього покровителя, яка властива іншим хтонічним тваринам – гадам і деяким комахам (змії, ласці, жабі, черепаці, кроту, черв'яку, павуку, цвіркуну, мурахам тощо) [56, с. 423], пор.: / *йакшó в хáти йе карару́к'и / то хáта ни згорéт' // колéс' тiл'ко в нас булé // і в войну́ почт'і все по'го'р'iло / а нáша хáта встáлас'а //* (н. п. 15).

Ентомонім *карака́н* вважаємо утвореним внаслідок злиття полонізму *каралюх* (*karaluch*) та *таракáн*.

Двокомпонентна назва *чо́рний жук* мотивована зовнішнім виглядом комахи, де означення виокремлює комаху з ряду інших жуків.

Номен *прус* запозичений з балтійських мов (*prūsis*) через польське посередництво й дослівно означає ‘мешканець Пруссії’ [ЕСУМ IV, с. 617]. Назва *пруса́к* постала внаслідок конденсації словосполучення типу пруський тарган (пор. поляк ‘житель Польщі’). Також форму прус О. О. Потебня виводить від пружи ‘сарана’, та від пругь ‘коник’ [там же]. В різних слов’янських говорах для тарганів та деяких інших комах цього ж ряду використовують назви, що визначають їх як чужорідних, напр.: рос. *прусак*, пол. *prusak, szwab, francuz*, чес. *šváb* ‘тарган’, болг. *турчин-кукурчин* ‘наземна блощиця-солдатик’ [56, с. 434], а також пол. *moskal (mozgol), rus, persak, mandzak* [215, с. 31], причому, якщо для східнослов’янських та деяких західнослов’янських мов таким чужорідним є *пруса́к* (житель Пруссії), то для більшості західнослов’янських – *rus (moskal)* (житель Росії).

Демінутивна форма *пру́сик* мотивована, очевидно, меншим, ніж у чорного таргана, розміром комахи.

§ 38. Трутень – самець бджоли, який не виконує ніякої роботи [СУМ X, с. 302]. На всій території розповсюджена назва *тру́тин'* (див. додаток Б, к. 20) з незначними фонетичними варіантами (*тру́тен'*, *тру́те"н'*). Одиначні

лексеми: *силók* (77), *лéжин'* (40, 105, 122), *лигун* (діал. *ледар*) (91), *гул'т'аї* (24), *дармойід* (53), *ниробóча пчолá* (115).

Лексема *трúтен'* походить від прасл. **trąť* / *trutъ* [trąďъ], яке зіставляють із *Drohne*, що пов'язане із *dröhnen* 'гудіти', і зводять до ієвропейського кореня **dher(eu)-* / *dhren* 'гудіти, дзичати, бурмотіти, бурчати' [ЕСУМ V, с. 660]. Вважаємо ймовірним також варіант зв'язку із лит. *trandès* (*trandė*) 'личинка молі; деревний черв'як' [там же] та чес. *trubec* (*trút, trout*) 'шкідлива комаха; черв'як на капусті' [221, с. 148], тобто можливе первісне значення 'комаха, що приносить шкоду' (пор. також старосл. *òď@äú* 'хвороба').

Головна ознака комахи – неробство – лягла в основу найменувань *лéжин'*, *лигун* (діал. 'ледар'), *гул'т'аї*, *дармойід*, *ниробóча пчолá*.

У народних уявленнях ця комаха не завжди описана як непрацююча, а може виконувати різні функції: вони *вóду нóс'ат'* (н. пп. 5, 9, 11, 84), *пчóли дýшит'* і *мед йіс'т'* (н. п. 8), *камáндуйе йіме* [бджолами. – Л. Ш.] (н. п. 16), *вонé йак т'іпа охрáн':ік'і* (н. п. 33), *во'нé грáйут / пчо'лám грáйут* (н. п. 80), *то-то воні нийтрáл'н'і / ни до чо́го* (н. п. 112).

§ 39. Хрущ травневий (*Melolontha*) – жук родини пластинчастовусих, який має червоно-буре забарвлення; шкідник лісу й саду [СУМ XI, с. 160]. Назви на позначення комахи зафіксовані у 149 н. пп. (див. додаток Б, к. 35). Майже на всій території Західного Полісся уживана лексема *хрушч*; варіанти – *храбушч* (27), *храбу́шч* (15), *храшч* (22). Спорадично фіксовані найменування *жук* (переважно у північній частині західнополіських говірок), *маїс'к'ії жук* (3, 4, 5, 6, 17, 21, 52). Поодинокі назви: *майовс'кій жук* (2), *майóвий жук* (26, 41), *маїс'кий хрушч* (127), *травне́вий жук* (109); *майóвка* (107), *майові́ї* (23), *сал'ібир* (46).

Номен *хрушч* (пор. біл. *хрушч*, рос. *хрущ*, пол. *chrząszcz, chrąst*, словац. *chrúst*, словен. *hrošč*, чес. *chroust* [204, с. 147]) походить від прасл. **chrąšť*, **chrąščь* (< **chrąšť-ь*), що утворене від прасл. дієслова **chręstiti* 'хрускати;

видавати хрускіт, тріск'. Цієї ж думки дотримується М. Фасмер, пор.: “псл. *xraſtio-, поряд з *xreſtio-, пов’язане з “хруст” [168 IV, с. 279–280] (комаха має твердий панцир, тому, коли її роздушити, лунає специфічний тріскаючий звук). Б. Сеген вважає, що форма *хрущ* має виключно східнослов’янський характер [221]. У підляських номенах відчутний вплив польської мови.

Двокомпонентні назви *ма́йс'киї жу́к*, *майо́вий жу́к* (сх.-слов. *хруш'ч' травне́вий* [35, с. 51], біл. *ма́йскі жу́к*, *маёвы жу́к* [84, с. 93]) функціонують під впливом російської мови (пор. рос. *майский жу́к*) і фіксовані переважно на території Білорусі. Найменування *травне́вий жу́к* вважаємо калькованою назвою від попереднього номена. Назва *ма́йс'киї хрушч*, очевидно, відображає перехідний етап від рос. *майский жу́к* до укр. *хрущ*. Лексеми *майо́вка*, *майо́вий* (біл. *маёвік*, *маёўка* [84, с. 93]) є результатом універбації розглянутих вище найменувань, причому остання вже не вимагає для себе означуваного слова. Усі ці номени похідні від *май* ‘травень’ і мотивовані часом найактивнішого вильоту комах.

Мотивація лексеми *сал'їбир* затемнена. Можливо, має зв’язок із лат. *salix* ‘верба’ [ЕСУМ V, с. 169]. Однак комахи рідко живуть на цьому дереві.

§ 40. Цвіркун (*Gryllus campestris*; *Gryllus domesticus*) – комаха ряду прямокрилих, яка тертям крил створює тріскучі звуки [СУМ XI, с. 187]. Істоту інколи сплутують або ототожнюють із коником польовим (див. § 20 “Коник польовий”). На Західному Поліссі, де зафіксовано 20 ентомонімів на позначення комах (див. додаток Б, к. 25), побутує переважно найменування *цв'ірку́н* (нави простежені на всій досліджуваній території з такими фонетичними варіантами: *свирку́н* (87), *с'в'ірку́н* (16, 56, 73, 105, 128, 132, 135, 140), *цвирку́н* (79, 86, 117, 120, 121, 129), *ц'в'ірку́н* (60, 69, 82, 83, 93, 103, 104, 111, 122, 137, 139) (номен зафіксований також на Буковині [200 II, с. 33]). Словотвірні варіанти: *цв'ірку́н* (3, 23, 58, 66, 68, 78, 80, 108, 116, 125, 144, 147, 148) || *свирку́н* (21, 22, 90, 100) || *с'в'ірку́н* (45, 54, 73, 85, 91,

98, 106, 114, 115, 123, 124, 153) || *цвиргун* (9, 64), *цв'ірко'тун* (28, 29, 44) || *цвирко'тун* (53), *с'в'ірготун* (54, 133) || *цв'ірготун* (63), *свершч* (8, 15, 35, 36, 65, 134) || *све^аршч* (48) || *св'іршч* (70), *св'іршчик* (14, 32, 33, 34, 49) || *св'іршчик* (27, 42), *свиргунчик* (71), *свирстун* (1, 11) || *св'ірстун* (101), *свирчук* || *свиршчук* (20), *свиршчак* (46), *св'іршчик* (77), *свисток* (25), *св'іргунец'* (153), *с'в'іркунчик* (95) || *цв'іркунчик* (131), *с'в'ірчок* (3, 107, 117, 142, 152) || *свирчок* (30, 36) || *свиршчок* (6, 10, 30, 47, 89) (за спостереженнями Я. Рігера, останній варіант простежений на Бойківщині, Лемківщині, Гуцульщині та інших західно-українських ареалах [200 II, с. 33]) || *св'іршчок* (12, 31) || *цв'ірчок* (43), *с'іргун* (109), *цв'іркунец'* (125), *циркун* (92), *чиркун* (118), *дз'уркотун* [СЗГ I, с. 130].

Усі зафіксовані найменування – звуконаслідувальні (похідні від дієслова *цв'іркати*) із найпоширенішим суфіксом -ун, що означає виконавця дії. Назви мотивовані звуком, що видає цвіркун під час тертя крилом об крило.

Ентомоніми *цв'іргун*, *св'іргун* (пор. сер.-поліс. *ци'ркун* [41, с. 176], біл. *цвыргун*, *цыргун*, *свіргун* [84, с. 93–94]) – результат контамінації форм *цв'іркун* і запозиченого *св'ірготати* ‘цвірінькати’ [ЕСУМ V, с. 195] (*св'ірготати* – запозичення з польської мови: пол. *świegotać* ‘цвірінькати, щебетати’ є варіантом форми *świerkotać* (*świerkać*) і звуконаслідувальним утворенням, паралельним до чес. *svěchtati* ‘базікати’ [ЕСУМ V, с. 188, 194]).

Найменування *цв'іркотун* || *св'іркотун*, *цв'ірготун* || *св'ірготун* похідні від дієслів *цвіркотати*, пол. *świerkotać* за допомогою того ж суфікса.

Лексеми з основою *свершч-* (пор. також біл. *свершч*, *свіршч*, *свиршчок* [84, с. 94]), на нашу думку, утворені під впливом польської назви *świerszcz* ‘цвіркун’ (пор. також пол. *śwyrć*, *swyrć*, *świr(sz)czek*, *świerczek* [204, с. 144]). Найменування, очевидно, похідні від прасл. *svirati* (*svrěti*) ‘свистіти’, *svrčьkь* ‘цвіркун’, з яким пов’язане *svirěľь* ‘дудка, сопілка’; менш переконлива думка про звуконаслідувальний характер цих слів і про їх безпосередній зв’язок із *свгк-, укр. *цвіркати* [ЕСУМ V, с. 189].

Для західнополіських говірок характерні назви комах із демінутивними суфіксами. Цим пояснюємо виникнення словотвірних форм *свѣршчик*, *свиричѡк*. Однак, на нашу думку, поява суфікса -ок спричинена впливом російської назви *сверчѡк* (пор. також зах.-поліс. *с'в'ірчѡк*, *свиричѡк*).

Очевидно, під впливом асимілятивних процесів постав початковий [с'] (← [ц'в']) у найменуванні *с'іргун*.

Неологізмом вважаємо ентономім *свистѡк*, похідний від дієслова *свистіти*. Назва недостатньо мотивована, оскільки комаха не видає свистячих звуків.

Номен *циркун* (біл. *цыкун*, *цыргун*, *циркун* [84, с. 94]), похідний від дієслівної форми *циркати* 'сюрчати; видавати різкі, переважно високі й часто повторювані звуки (про коників, цвіркунів, птахів і т. ін.) [СУМ IX, с. 909]', теж звуконаслідувальний (пор. болг. *сврѡак*, словен. *srček* [204, с. 144]). Ентономім *чиркун* вважаємо словотвірним варіантом від основи чирк-, черк- (пор. *чирк* 'звуконаслідування, що означає різкий звук з шумом від тертя одного предмета об інший' [СУМ XI, с. 328]; *черкати* 'терти чимось твердим об щось тверде' [СУМ XI, с. 309]).

§ 41. Шашіль (*Anobium pertinax*) – коричневий жук завдовжки 2–3 мм, личинки якого, розвиваючись переважно у мертвій деревині (меблях, будівлях тощо) чи борошні, точать їх [СУМ XI, с. 425]. У західнополіських говірках назви має лише личинка цього жука. 77 лексичних варіантів зафіксовані у 147 населених пунктах (див. додаток Б, к. 31): *шашил'* (19, 84, 90) || *шаш'іл'* (136, 144) || *шашил'ел'* (141, 148), *шашил'а* (ж.р.) (144), *швед* (2, 3, 6, 7, 8, 9, 32, 36, 37, 46, 47, 64, 66, 86, 88, 98, 106) || *швед^m* (17, 45) || *швет* (49), *шендил'* (22, 35, 38, 50, 57, 80) || *шендил* (36, 49, 68) || *шіндил* (58), *шенд'ол* (39), *шершил'* (90, 110) || *шершил* (109, 110, 135), *шершин'* (139, 144) || *шершин* (153), *шешел'* (94, 121) || *шешил'* (153), *шешшил'* (102), *шишил'* (81, 87), *шишел'* (118), *шішил'* (122), *шіши'іл'* (127), *шиніл'* (95), *шинал'* (111), *шинел'* (119), *шілин'* (11, 23), *чирвйак* (1) || *чирв'ек* (16) || *чирвйек* (85) || *чирвак*

(33, 56, 72, 101) || *чирй'ак* (43, 65) || *чирй'ек* (89), *б'іли червй'ак* (61), *роб'ак* (70) || *ро'б'ак* (99, 114, 130) || *руб'ак* (42), *руб'ак / той шо д'ериво то'чит'* (115), *сидн'ар* || *ситн'ар* (27), *сит'ар* (44, 63, 71, 76), *чирвот'очина* (123, 131, 132, 133, 142, 149, 150), *червот'оча* (24), *шк'іл'* (4, 13), *шп'іл'* (12, 14), *корой'ід* (47, 56, 59, 107) || *корой'ед* (84) || *куруй'ед* (124), *шил'г'а* (26, 105), *ш'іл'га* (26), *шул'а* (41), *ш'іл'а* (61), *шул'г'а* (75, 112), *шил'уг'а* (83, 120), *ш'іл'ага* (105, 113), *шел'у'г* (60), *ш'ел'на* (10) || *ш'ел'на* (73), *шул'* (91, 108), *уш'ул'* (79), *ш'іл'ник* (85, 127) || *ш'іл'ник* (137) (біл. *шыльн ік*, *шыльняк* [84, с. 95]), *швак* (48, 55, 73), *шил'ак* (77, 78, 126), *шил'ах* (103, 104), *шв'іл'* (18), *шнал'* (21), *шваї* (30), *коз'оба* (34), *шчил'* (40), *ш'іл'ва* (51), *сви'шч* (66), *шул'ї'* (69), *шул'ак* (93), *ш'іл'ейа* (96), *ст'ол'ар* (107), *острон'осик* (128), *ширш'ун* (143) (біл. *шаш'ун* [84, с. 95]), *шил'у'х* (147), *ш'ерстин'* (152). У частині н. пп. назва істоти уживана тільки у множині, що зумовлене, очевидно, повторюваними тріскаючими звуками, які створює істота: *ш'ашл'і* (19, 100, 122, 125, 145), *шв'еди* (88, 98, 106), *ш'ендли* (36), *ш'ендили* (68), *шиндил'і* (80), *ш'ерсн'і* (140), *шишил'і* (94), *шишил'і* (118, 122), *шинил'і* (111, 119), *ш'іл'ни* (11), *шк'іл'і* (4), *шкл'і* (25), *ш'ел'ни* (10), *шнал'і* (21), *ш'ешл'е* (62), *шулий'і* (69), *ш'ін:ик'і* (136), *шил'ух'і* (147), *ш'ішил'і* (151).

Номен *ш'ашил'* (пор. сер.-поліс. *ш'ашел'* [41, с. 179]; біл. *ш'ашаль*, *ш'ашань* [84, с. 95]) вважаємо звуконаслідувальним: коли істота точить дерево, то видає неприємні повторювані шкребучі звуки.

Назва *швед* (біл. *швед* [84, с. 95]) постала, очевидно, від етноніма *швед* ‘мешканець Швеції, представник шведського народу’ [168 IV, с. 432]. Мотивація номена затемнена. У кашубських говірках ця лексема позначає бабку [204, с. 159], а в деяких російських – один із видів таргана, який узимку линяє і стає білим.

Найменування *ш'ершин'* (*ш'ершил'*) перенесене із шершня (*Vespa crabro*) і мотивоване, очевидно, здатністю останнього теж робити дірки в дереві, у яких він і живе.

Загальні назви на позначення будь-якої личинки – *чирв'ак*, *роб'ак* – мотивовані зовнішнім виглядом істоти. Спорадично для уточнення виду

комахи (личинки) використовують двокомпонентну конструкцію *б'їли черв'їак*, де означення вказує на забарвлення істоти (пор. омонімічне сполучення *б'їлиї чир'їак* 'борозняк'), чи описову – *руб'ак / тої шо д'єриво т'очит'*, яка підкреслює основну характеристику істоти.

Ентомонім *сит'ар* та його варіанти *сидн'ар* || *ситн'ар* пов'язані із *с'їто* (*сит'ар* 'виготовлювач сит' [ЕСУМ V, с. 246]). Мотивований, очевидно, виглядом деревини, якого надає шашіль (пор. *ситов'їна* 'трухлявість дерева'), тобто буквально означає 'той, що робить із дерева сито'.

Лексема *острон'осик* споріднена із *довгон'осик* акцентуванням на передній частині голови комахи. Утворена від ад'ектива *г'острий (острий)* і мотивована, очевидно, здатністю істоти "просвердлювати" дірки в дереві, хоча насправді комаха такою здатністю не володіє.

Найменування *чирвот'очина* – складне утворення від слів *черв'їак* і *точ'їти* та характеризує істоту за двома ознаками: зовнішнім виглядом і дією, яку виконує. Лексема *точ'їти* вжита у значенні 'поступово псувати щось, гризучи, проїдаючи, роблячи дірки' [СУМ X, с. 214] (пор. ентомонім *т'їчка* 'вовчок'). Спорадично назва комахи переходить на реалію, що позначає результат дії істоти: пор. біл. *чарват'очына, чарвят'очына* 'дірки в чому-небудь, проїджені черв'їаками чи личинками комах' [84, с. 134].

Номен *корой'їд* омонімічний до назви *Scolytus mali*. Найменування було перенесене на підставі спільної характеристики – обидві комахи живуть у дереві й пошкоджують його, хоча шашіль не заводиться в корі живих дерев.

Ентомонім *швай* походить, очевидно, від зах.-пол. *шв'їйка* 'шило; пристрій із загостреного металічного прута для коління свині' [СЗГ II, с. 260]. Лексема мотивована дією – здатністю комахи проточувати, ніби пробивати, дерево.

Назва *ш'єндил'*, *ш'їндил* пов'язане із зах.-пол. *ш'їндити* 'вертїти чимось' [СЗГ II, с. 263]. Останнє, очевидно, має стосунок до лексеми *ш'їло*, пор. *ш'їндит з'адом, їак на ш'їлови сид'їт* (там же), а також *вже ш'єндил' в їїдн'ому*

м'ісци крутит (36) ‘про непосидючу людину’, тож ентомологема мотивована тими ж ознаками, що й *швай*.

Номен *шп'іл'* походить від іменника *шп'іл'ка* у значенні ‘невелика металева голка, яку використовують для приколювання чого-небудь’ [СУМ XI, с. 521] або ж зах.-пол. *шпил'ок* ‘загострена гілка’ [СЗГ II, с. 274]. Мотивована уявленням комахи як істоти із гострою передньою частиною тіла.

Найменування *шчил'* чергуванням приголосних пов'язане, на нашу думку, із *штил'* (*рожén*) ‘загострена гілка, загострений кілок’ [СЗГ II, с. 276; 123] і мотивоване тією ж ознакою комахи.

§ 42. Шершень (*Vespa crabro*) – велика перетинчастокрила жаляча комаха родини ос переважно жовтого забарвлення з червоно-бурим відтінком [СУМ XI, с. 446]. Найменування комахи зафіксовані у 140 н. пп. (див. додаток Б, к. 22). У більшості досліджуваних говірок поширена назва *шérшин'* || *шérше"н'*. Досить рідко трапляються фонетичні чи словотвірні варіанти цієї лексеми: *г'іршун* (116) || *гérшон* (149) || *гérшун* (135) || *г'érшун* (142) || *тиршун* (150), *жérкут* (43), *жерш* (8, 30, 46, 66, 77) || *г'ерш* (124) || *Уерш* (45, 77) || *жирш* (58) || *шерш* (8), *жérшин'* (39, 47, 74, 80) || *жérш'ін'* [СЗГ I, с. 154] || *Уérшин* (65) || *шérшин* (53, 84, 153) || *ширші́н* (105), *шérстин'* (4) || *шérстен'* (128), *шérшил'* (69, 97, 101) || *шérшил* (40), *ширшéл'* (101), *ширшén'* (36), *ширшун* (54, 63, 64, 71, 76, 85, 86, 88, 98 – 100, 106) || *шérшун* (55, 87, 93) || *шé^aршун* (123) || *шérшон* (117), *шурушун* [СЗГ II, с. 279]. Поодинокі назви: *діка осá* (19), *пчол'іниї вовк* (84).

Лексема *шérшен'* (біл. *шэ́ршань*, *шаршэ́нь*, *шэ́рсцень*, *шаршóн*, *шыршóль* [84, с. 96], пол. *szerszeń*, *sirszeń*, болг. *стършен*, макед. *стршен*, словен. *sršen*, чес., словац. *sršeň* [204, с. 144]) має загальнослов'янський характер. Походить від прасл. *sřšень. Дослідники виділяють корінь *(s)ker-, тобто первісне значення слова – ‘комаха, що жалить’ [202, с. 602]. Поява

початкового U- (*Uerui*) свідчить, на нашу думку, про вплив номена *Um'il'* як назви спорідненої комахи.

Двокомпонентні найменування мають різну мотивацію. Сполука *діка оса* утворена перенесенням назви іншої комахи за зовнішньою подібністю із підкресленням її небезпечності (означення *дикий* характерне для небезпечних, на думку людей, явищ, пор. *дикі ягоди* ‘отруйні ягоди’).

Найменування *пчол'їний вовк* мотивоване здатністю комахи поїдати бджіл.

§ 43. Щипавка (*Forficula*) – комаха, що має видовжене плоске тіло з недорозвиненими придатками у вигляді кліщів на задній частині черевця [СУМ XI, с. 584]. Найменування комахи зафіксовані у 77 н. пп. (див. додаток Б, к. 49). Найчастіше уживаний номен *шчіпавка* || *шчіпавка* (19, 38, 115) || *шчепавка* (71, 77, 86, 89, 106, 107, 108, 124, 131, 133) || *шчіпавка* (20) || *шчіпаўка* (43, 53) || *шчіпалка* (3, 46, 64, 73, 76, 118, 119, 122) || *шчепалка* (98, 99, 100, 123, 130, 132) || *шч'іпалка* (149), *шчипак* (22, 49) (пор. біл. *шчипак* [84, с. 95]). Одиначно фіксовані назви: *друт'яник* (135), *ковалик* (142), *косун* (113), *кузачка* (32), *мокріц'я* (144), *прусак* (87).

Назва *шчіпавка* (пор. карп. *шчипалка*, *шчипец'*, *шчипак*, *шчипавиця*, *шчипиця*, *шчипачок*, лемк. *щипа-піча*, *щипипіча*, *щіпипіча*, пол. *szczypawka*, *szczypica*, *szczypawica* [177, с. 222]) утворена від дієслова *щипати* і мотивована наявністю “щипців” у нижній частині тулуба комахи, які вона використовує для самозахисту.

Зважаючи на зафіксований матеріал, вважаємо невиправданим використання в українській літературній мові лексеми *вуховертка*, що є виразною калькою з російської мови (*уховёртка*) [134, с. 690].

Зафіксовані випадки перенесення назв інших комах на щипавку. Зовнішньою схожістю тулуба із коваликом та його личинкою мотивовані найменування *друт'яник*, *ковалик*. Через появу істоти переважно у вологих місцях постав номен *мокріц'я*. Дещо рудуватий колір тіла й невеликі вусики

мотивують омонімічну форма *пруса́к*. Використання загальної назви – *куза́чка* – неодноразово фіксоване для різних комах.

Дещо затемнена етимологія найменування *косу́н*. Можливо, номен пов'язаний із прасл. *kosъ < і-є. kosŭ- ‘обрубаний, обрізаний’ і мотивований непропорційним тілом комахи.

§ 44. Назви інших комах. У західнополіських говірках зафіксовані поодинокі найменування інших комах: *ковáл'* (49) || *кóвал'* (102), *ковáлик* (18), *ковал'о́к* (107) ‘ковалик, *Alaus oculatus*’; *жук шо скрипíт'* (117) ‘скрипун, *Saperda*’; *золотíй жук* (117, 135) ‘оленка золота’; *жук-хл'ібойíд* (117); *жівчик* (57) ‘черв'ячок у зерні (на колосі)’; *йáтрун'* (77) ‘?’; комаха родини бджолиних’.

Ентомонім *ковáл'* (*ковáлик*) – похідне утворення від назви професії. Коли комаха впаде на спину, для того, щоб повернутися назад, різко скорочує тіло, створюючи характерні цокаючі звуки.

Слухове сприйняття лягло в основу описового найменування *жук шо скрипíт'*.

Жовте забарвлення (максимальне виявлення кольору – золотий) тіла мотивує номен *золотíй жук*. Виявлена продуктивна для західнополіських говірок модель “ад’єктив + загальна назва”.

Складене найменування *жук-хл'ібойíд* мотимоване властивістю, поведінкою комахи. Похідне від лексеми *хліб* у значенні ‘зерно, з якого виготовляють борошно’ [СУМ XI, с. 78], оскільки істота заводиться в зібраному збіжжі.

Дещо затемненим вважаємо ентомонім *жівчик*. Походить, очевидно, від лексем *жítи*, *живíй*. Вважаємо можливим зв'язок із флорономеном *жítо*, оскільки аналізований номен характерний для черв'яка, що пошкоджує колоски жита.

Точне значення лексеми *йáтрун'* не було визначено. Очевидно, це – комаха роду бджолиних, але не джміль і не шершень. Походить, від дієслова

ятрїти ‘спричиняти, викликати чим-небудь запалення, біль, подразнення в чому-небудь’ [СУМ XI, с. 659]. Ймовірно, респонденти вважають її найбільш небезпечною із бджолиних.

2.3. Говіркові назви личинок комах

§ 1. Черв'як – безхребетна тварина, яка пересувається, вигинаючи своє м'яке видовжене тіло [СУМ XI, 300]. На Західному Поліссі номен *чирв'як* / *роб'як* / *хроб'як* використовують для найменування личинок різних видів комах.

Черв. Назва загальнослов'янська, походить від прасл. *čřvь ‘хробак, личинка комахи’ [168 IV, с. 335–336].

Б. Сеген вважає, що назва *черв'як* – східнослов'янська словотвірна інновація. Виникла як наслідок суфіксації (суф. -ак) від *черв* і зберігає початкове значення [221, с. 135].

Роб'як. Назва походить від прасл. *chrobakъ, що постало від звуконаслідувального дієслова *chrobati ‘тріщати, хрустіти, хрупати’ за допомогою суфікса *-акъ й означало ‘той, що хрускає’ [202, с. 515]. Номен вважають запозиченням із польської мови, де він утратив початкову приголосну ch- [221, с. 145]. Також лексему виводять від *гроб'як* (втрата початкового г- – наслідок другої деетимологізації), що є результатом видозміни форми *хробак* під впливом основи гроб- з переосмисленням, можливо, як назви могильного черв'яка [ЕСУМ I, с. 599]. Пор. також чес. *chrobák* ‘жук’, словац. *chrobák* ‘жук, метелик’, біл. *рабак* ‘гусінь’.

§ 2. Борозняк (*Larva melolonthinarum*) – личинка хруща травневого. Найменування істоти зафіксовані у 149 н. пп. (див. додаток Б, к. 36). Найпоширеніша назва – *борозн'як* та її фонетичні і словотвірні варіанти: *бурузн'як* (57, 92, 94, 103, 110, 117), *бо'ро'зн'як* (51, 104), *бо'рузн'як* (148), *бурузн'як* (22), *борозн'як* (56, 97, 105, 113, 127), *бороз'як* (144), *бороз'як*

(144), *борозéник* || *бо^уро^узéник* (142) || *бо^урузéник* (76), *борозén:ик* (74, 131, 143) || *бо^уро^узен:ик* (126, 132) || *бурузéн:ик* (135), *забурузéлник* (131, 144, 150), *забурузéник* (134), *заборозéнок* (144), *заборозн'ák* (145). Інші фіксовані номени: *пендрák* (36, 53) || *пе^ндрák* (1) || *пиндрák* (116, 117) || *п'індрák* (42, 124), *пернák* (17), *робák* (15, 85, 86, 88, 116, 123) || *ро^убák* (27, 70, 87, 124, 130) || *рубák* (42, 63, 99, 106, 118, 131), *рибák* (91), *зробák* (117), *робák б'íлиї* (114, 115), *чирвák* (переважно північна частина західнополіських говірок), *чирвйák* (76, 125), *чирв'ák* (11, 148), *чирйák* (2, 4, 5, 6, 13, 14, 24, 40, 55, 66, 89) || *чирйék* (12, 29, 71) || *черйák* (52, 62), *чирйачók* (48), *б'íлиї черйák* (122), *б'íлиї чирйák* (3, 10, 25, 41, 77, 90), *б'íли чирйák* (101), *б'íли чирвák* (20), *б'íлиї чирйék* (44), *б'íлиї чирв'ék* (16), *червйák бй'íлиї* (26), *чирвák б'íлиї* (1, 9, 34, 45, 56, 61, 78), *чирвачók б'íлиї* (64). Спорадично трапляються назви *б'íла личінка* (125), *б'íлиї хрушч* (73), *личінка* (152), *начáток* (127), *п'íдйїден'* (109), *поўх* (100), *рак* (53), *скарб* (48), *тíчка* (71), *хрушч* (98), *хрушчóва личінка* (132), *чérва* (зб.) (49), *чорносрáкиї чирйák* (24).

Лексема *борозн'ák*, на нашу думку, походить від дієслова *борозніти* ‘робити борозни’ [ЕСУМ I, с. 232], означає ‘той, що борознить, робить борозни’ й мотивована здатністю личинки під’їдати корені сільськогосподарських культур. Виведення назви безпосередньо від *борознá* менш імовірно. Форма *борозн'úk* утворена, очевидно, за аналогією до зах.-поліс. *дит'úk* ‘мала дитина’, *тил'úk* ‘мале теля’, *порос'úk* ‘мале порося’ і підкреслює невеликі розміри істоти. Словотвірні варіанти із суфіксом -ик (*борозéник*, *заборозéник* тощо) вважаємо похідними утвореннями від *борозн'ák* і вторинно зближеними з іменником *борознá* (буквально ‘той, що живе у борозні’).

Найменування *пендрák* – виразне запозичення із польської мови (пор. пол. *peńdrak* ‘вид гусениці; личинка’; чес. *pondrava*, *pondrav*, словац. *randrav(a)*, *randrak*), куди потрапило з угор. *pondro* ‘черв'як’. Загальноприйнятої етимології немає. Польські етимологи виводять форму **po-porv-ъje* ‘те, що живе в норах’ [204, с. 148], однак зазначена назва

позначає тільки личинки жуків. Пов'язування із *pęder* ‘болячка, виразка (на губах, на спині)’, що зводять до *pęd* ‘(стрімкий) рух, біг, літ, гін’ [ЕСУМ IV, с. 334] вважаємо малоімовірним (пор. також пол. жартівливе ‘малюк, опецьок’).

Часто істоту позначають загальними назвами (*черв'як*, *роб'як*) (пор. сер.-поліс. *ч'ер'й'як б',ли'* [41, с. 176]), які використовують для личинки будь-якої комахи, а також дощового черв'яка (про етимологію цих номенів див. § 1 п. 2.3. “Черв'як”).

Використання означення *б'ілий* у двокомпонентних найменуваннях *б'ілий чир'як*, *роб'як б'ілий* уточнює й конкретизує загальну назву, а в сполучі *б'ілий хрущ* вказує саме на личинку хруща (пор. *хрущова личинка*). Таке ж уточнення виділяємо в номені *чорносракий чир'як*.

Спорадично фіксуємо явище сплутування борозняка із вовчком (*Gryllotalpa gryllotalpa*): *п'ідйіден'*, *рак*, *тічка*. Це зумовлене, очевидно, тим, що обидві істоти живуть у землі і пошкоджують коріння сільськогосподарських культур.

Місце існування личинки стало мотиваційною основою для використання назви *поўх* (пор. зах.-пол. *поўх* ‘кріт’).

Найменування *нач'аток* вживане у словосполученні *нач'аток хруща* (127) й означає фактично ‘зародок’. Походить, очевидно, від іменника *поч'аток* ‘те, що починає’.

Інколи на личинку переносять назву самої комахи. Таке явище відображене в найменуваннях *хрущ*, *б'ілий хрущ*.

§ 3. Гнида (яйце воші). На Західному Поліссі ця реалія зафіксована в усіх обстежених н. пп. Загальне найменування – *гнида* – реалізоване переважно у фонетичному варіанті *гнѣда* || *гниѣда*. Спорадично вживані номени *гнид* (102) та *мокліц'а* (21, 111) ‘порожня, висохла гнида, з якої не буде воші’.

Назва загальнослов'янська (прасл. *gnida*). Можливо, номен пов'язаний із *гнити* (прасл. *gniti*) [ЕСУМ I, с. 536]. За іншою версією, лесему зводять до праіндоєвропейського кореня **g^hen-* ‘терти, розтирати; щось розтерте, дрібне’ [202, с. 168].

Форма *гнид* утворена, очевидно, за аналогією до діалектних назв *вош* і *блех*, що підкреслює спорідненість цих комах як паразитів людини.

Назва *мокліц'а*, очевидно, – похідне утворення від *мокрій*, *мокнути*. Етимологія затемнена, хоча припускаємо зв'язок із *мокляк* ‘порожній горіх’ “назва зумовлена повір'ям, за яким зерно горіха вимокає, коли на свято Івана йде дощ” [ЕСУМ III, с. 498].

Невмотивованим вважаємо перенесення назви *гнида* на личинки інших комах, пор. *то блóх'і з гніди стай'ут'* (н. п. 127).

§ 4. Гусінь – видовжена личинка метелика з кількома парами ніг і гризучим ротовим апаратом [СУМ II, с. 197]. Назви личинки метелика зафіксовані в усіх 153 говірках (див. додаток Б, к. 8). Переважно вживане найменування *гусиниц'а* || *всєниц'а* (20) || *вусєлниц'а* (135) || *вусєниц'а* (центральна частина північних говірок) || *вусєниц'а* (113) || *вусєн:иц'а* (73, 93, 130) || *в'усиниц'а* (19, 56, 96, 110, 128, 151) || *в'ус'єн'ица* (29) || *в'усин'ица* (24, 122) || *г'ус'аниц'а* (80, 81, 136) || *г'усєниц'а* (120) || *гусєниц'а* (36, 38, 48, 57, 66, 78, 102, 134) || *гусєн:иц'а* (98) || *г'усє"ниц'а* (11, 85, 109) || *г'усєн'ица* (60) || *г'усиница* (103) || *г'усин'ица* (17, 28, 92) || *г'ус'ін'ица* (1, 3, 4, 6, 14, 43, 89) || *ксєниц'а* (101) || *оксєниц'а* (49) || *уксєниц'а* (91) || *осєниц'а* (74) || *осєн:иц'а* (72) || *усєница* (104, 129) || *усєниц'а* (57, 79) || *усєн:иц'а* (99) || *усєн'ица* (26) || *усил'ниц'а* (84) || *усиниц'а* (83, 119, 139, 152, 153). Інші словотвірні варіанти: *гусєла* (45, 53, 54, 86) || *вусєла* (63, 64, 71, 76), *г'ус'ін'* (18, 46, 47, 90, 125, 143, 144) || *в'усєн'* (41, 51, 97, 111) || *в'усин'* (12, 13, 46, 56, 75, 105) || *г'усан'* (94) || *г'ус'ан'* (58, 80) || *г'усєн'* (52, 59, 61, 62, 81, 102, 112, 137) || *г'усин'* (15, 50, 82, 95, 108, 121, 127) || *г'ус'ін'* (107) || *усєн'* (69) || *усин'* (25, 40, 83, 141, 147, 148) || *ус'ін'* (126), *усєлниц'а* (116, 131, 132, 133, 142, 150) || *в'исєлниц'а* (143) || *вусєлниц'а* (33, 34) ||

гусѣлница (7) || *гусѣл'ниц'а* (117) || *г'усел'ниц'а* (149) || *г'усилниц'а* (44, 117) || *осѣлниц'а* (144), *осѣнка* [СЗГ II, с. 16]. Рідко трапляються лексеми *гон'сен'їца* (42) || *гон'сен'їца* (70), *Уоўн'їца* (27), *капуст'анка* (115), *почв'арка* (15), *пур'ун* [СЗГ II, с. 107], *ро'б'ак* (15, 114, 123), *рус'авка* (87, 106), *рус'авниц'а* (87), *ч'ерви* (мн.) (1, 4, 31, 43, 94), *ч'ер'яч'ок* (2), *ч'ирв'а* (зб.) (56, 68), *ч'ирв'ак* (16), *ч'ир'як* (28).

Найчастіше вживана назва – *г'усиниц'а* – та її варіанти (пор. також біл. *вусень*, *вусеница*, рос. *гусеница*, болг. *гъсеница*, *въсеница*, кашуб. *vąsevńica*, макед. *гасеница*, словац. *húsenica*, словен. *gosenica*, *vosenca*, чes. *housesnice*, *housesnka* [204, с. 154]) походять від прасл. *gašēnica*: **gašēnica* є похідним від **gašēna* / **gašēna*, що зводять до *gašь* / *vašь* ‘вус’ як субстантивований прикметник з первинним значенням ‘космата, кудлата’ (риса, характерна для багатьох різновидів гусениць) [ЕСУМ I, с. 626]. Цієї ж думки дотримується В. Будзішевська, проводячи паралель зі словом *geśь*, тобто бере за основу схожість ворсинок, що покривають тіло гусені, з вусами. У деяких західнополіських говірках відсутнє фонетичне явище переходу протетичного *v-* в *g-* (через **gu-*) (*вус'ениц'а*, *вус'ел'ниц'а*, *в'усиниц'а* та ін., пор. також біл. *в'усень*, *в'усеница*, *в'усельница* [84, с. 82], пол. *vąśěl*, *vąsevńica*, *vąsońka* [214 VII, с. 8]). Ряд фонетичних та словотвірних варіантів узагалі втратив приставний приголосний (*ус'ениц'а*, *ус'ен'їца*, *усин'* тощо).

Спорадично найменування гусені співзвучні із загальними назвами личинки будь-якої комахи: *ч'ирв'а*, *ч'ерви*, *ч'ирв'ак*, *ро'б'ак* та ін. (пор. біл. *ч'арв'я*, *раб'ак* [84, с. 82], пол. *r^uobak* [214 VII, с. 8]).

Номен *капуст'анка* мотивований здатністю гусені об'їдати капустяні листки.

Виразними полонізмами є ентомоніми *гон'сен'їца* (пол. *gąsienica*, *wąsienica* [204, с. 154]), *Уоўн'їца* (пол. *dżdżownica*, *dżdżewnica* ‘дощовий черв'як’ [204, с. 155]), *почв'арка*. Останній походить, очевидно, від пол. *roczwara* ‘потвора, бридка людина; страховище; мара’, яке вважають давнім запозиченням з ірл. **ratí-vāra* ‘дракон, летючий злий дух’ [ЕСУМ IV,

с. 546]. Найменування підкреслює неприязне, гидливе ставлення людини до істоти. Номен *Уоўн'іца* пов'язаний із лексемою *дош* (пол. *deszcz*) і перенесений на гусінь за зовнішньою подібністю тіла із дощовим черв'яком.

Затемненою є мотивація ентомонімів *русáвка, русáвниця*'а. В ЕСУМ зафіксована назва *русáлка* 'бабка; великий яскравий метелик, ванеса' [ЕСУМ V, с. 147]. Очевидно, виникнення назви – результат перенесення на комаху назви *русáлка* 'водяна німфа'. Це сталося внаслідок давніх вірувань про перевтілення душ померлих не тільки в інших людей, а й у тварин, комах та ін. [там же] (пор. походження найменувань метелика *ба́бка, ба́бочка, в'ід 'ма, смерт'*). Можливо, відбулося перенесення назви за схемою “комаха – личинка комахи” (пор.: *хрушч* 'хрущ; личинка хруща'; пол. *motylíca* 'гусінь' [214 VII, с. 6], а також зворотня модель “личика – комаха”: рум. *găselniță* ('гусінь') 'невеликий метелик, який з'їдає віск у вулику' [205, с. 298]). Імовірно також пов'язування мотивації номена із часом появи істоти – переважно в кінці травня – червні, пор. / *русавк'é* / [з'являються. – Л. Ш.] *по зáвйаз'у чіриз два м'іс'ац'і* // (н. п. 106). На цей період припадає т. зв. русальний тиждень (за народними повір'ями, перший тиждень після Трійці називають русальним і вважають, що тоді можна побачити русалку).

Ентомонім *пур'ун* не має чіткої мотивації та поширення на Західному Поліссі. Вважаємо можливим пов'язати його із гол. *pura* 'мішок' [ЕСУМ IV, с. 637], оскільки гусінь перетворюється у лялечку метелика, дещо схожу на мішок.

§ 5. Дротяник – личинка жука – шкідника сільськогосподарських культур родини коваликових, що живе в ґрунті, у гниючій деревині, під корою мертвих дерев [СУМ II, с. 422]. Назва личинки жука-ковалика (лускуна [60, с. 359]) зафіксована у 141 н. пп. (див. додаток Б, к. 37). Найпоширеніше найменування – *дрот'áник* || *дрот'áник* || *дрот'áник* || *дрот'áн'ік* (61, 75) || *дрот'áнік* (25, 51, 96, 112, 113, 122), *дрот'áничок* – фіксоване майже на всій досліджуваній території. Немає визначеного ареалу й у

поширеного номена *дрот'анка* || *дрот'анка* || *друт'анка*. Переважно в центральних та південних говірках уживане найменування *дротик* || *дрот'ик* (124) та *дрот'ак* (140). Рідше фіксовані варіанти: *гвозд'ик* (18, 23, 35), *гвозд'ичок* (54); *чирв'ак* (8, 33, 47, 49, 56), *чирй'ак* (135, 141), *чирй'ек* (12), *черй'ачок* (62); *дрот'аній чирй'ак* (2, 16); *жовтий чирй'ак* (3, 82, 128); *ро'б'ак* (70), *робачок* (150). Поодинокі назви: *гостр'ак* (89), *гостронос'ик* (73), *крут'ах* || *крут'ашок* (97), *круцик* (94), *мид'ак* (1), *мид'анка* (53), *проволочн'ик* (17), *сверличок* (153), *швед* (64).

Характеристика зовнішнього вигляду – основна мотиваційна ознака назви *дротик*. Вона походить від іменника дріт (дротик) що запозичений з німецької мови через польське посередництво і пов'язаний з *drehen* ‘крутити, повертати’ [ЕСУМ II, с. 131]. Ця здатність безпосередньо властива личинці, яка прокручує в коренеплодах (особливо в картоплі) невеликі дірки, а ззовні схожа на шматок дроту. Ентонім *дрот'аник* || *дрот'анка* вважаємо наслідком універбації словосполучення *дрот'аній чирй'ак* (2, 16), а номен *дрот'ак* – перехідною формою між цими найменуваннями.

Майже всі лексеми на позначення дротяника мають демінутивний характер, спорадично посилені формами *дрот'аничок*.

Російськомовний вплив простежуємо в назвах *гвозд'ик*, *гвозд'ичок*, *проволочн'ик*. Перші дві походять від рос. *гвоздь* ‘цвях’, остання – від рос. *провода* ‘дріт’ і мають ту ж мотивацію, що й дротяник.

Лексеми *крут'ах*, *крут'ашок*, *круцик*, утворені від дієслова *крутити* й означаючи букв. ‘той, хто крутить’, мотивовані здатністю личинки прокручувати дірки в картоплі. Схожа мотивація – у найменування *сверличок*, що походить від дієслова *сверлить* й означає ‘той, хто сверлить’.

Опосередковано мотивованими вважаємо назви *гостр'ак*, *гостронос'ик*. Властивість гострий мають цвях, дріт, тому, очевидно, вона необґрунтовано перенесена й на дротяника. Лексема *гостронос'ик* має, на нашу думку, зв'язок із найменуванням *довгоносик* ‘довгоносик, *Sitophilus granarius*’ за схемою властивість комахи – зовнішня характеристика.

Ентомоніми *мид'ак*, *мид'анка* теж мають паралелі з назвами довгоносика, пор. *мід'янчик* ‘мідний довгоносик’ [ЕСУМ III, 472]. Найменування вважають похідними утвореннями від *мідь* і зумовлені мідним забарвленням жука [там же] та дротяника.

Номен *швед* зумовлений асоціаціями із шашелем (*Anobium pertinax*). Обидві личинки мають здатність точити, прокручувати дірки в коренеплодах (дротяник) та в дереві (шашіль). Спорадично фіксуємо сплутування не тільки назв, а й їх носіїв, пор.: *вонé* [шведи; дротяники. – Л. Ш.] і *дéриво йід'ém'* (н. п. 64).

Часто для означення дротяника використовують загальні назви для личинок комах: *чирв'ак*, *чирй'ак*, *ро'б'ак* тощо. Така тенденція характерна і для називання інших видів цих істот (пор. назви борозняка (§ 2, п. 2.3.), довгоносика (§ 16), гусені (§ 4, п. 2.3.)). Вирізняють дротяника з-поміж інших личинок завдяки використанню означень *жóвтий* (мотивоване кольором) та *дрот'аній* (мотивоване характеристикою тіла) *чирй'ак*.

§ 6. Личинка мурахи – одна з перших стадій розвитку живого організму, що передує стадії лялечки [СУМ IV, с. 502]. Найменування функціонують у 19 говірках, представлені 5 номенами, що не становлять виразної локалізації (див. додаток Б, к. 12): *подушичка* (1, 47, 72, 83, 98, 122, 126, 133, 142, 143), *йайічкó* (15, 42) || *йайічко* (27, 99, 138, 152) || *йайéчко* (64), *мишéчок* (14), *личéнка* (127), *пузір* (127).

Лексема *личі́нка*, на думку авторів “Етимологічного словника білоруської мови”, запозичена з російської, де, як наслідок деетимологізації, походить від *личі́на* ‘маска’ [196 VI, с. 20]. Вважаємо можливим пов’язати походження номена із *лі́шній* (прасл. *lišpъ*) ‘той, що залишається, непотрібний’, оскільки більшість комах покидають свої личинки, і ті розвиваються самостійно.

Усі інші найменування пов’язані, очевидно, із зовнішнім виглядом істоти: видовжене конусоподібне яечко білого кольору.

2.4. Діалектні номени на позначення житла деяких комах

§ 1. Мурашник – конусоподібна купа з хвої, сухої трави, землі, шматочків листя й т. ін., що є надземною частиною житла мурашок [СУМ IV, с. 828]). Назва зафіксована у всіх досліджуваних говірках (див. додаток Б, к. 11) і репрезентована 34 лексемами (на позначення мурашника Н. М. Бунько зафіксував двадцять вісім назв, що, за його словами, відрізняються від нормативної лексеми своєрідним фонетичним, словотвірним, акцентологічним оформленням [28]). Найчастіше уживане найменування *мурáшник* || *мурашнѐк*, *мурашні́к* (126, 143). Рідше фіксуємо такі номени: *гайно́* (36, 74, 80, 97), *ко́маши́к* (114, 123, 131, 137, 149, 151) || *комаши́к* (135, 144, 145, 147, 152, 153) || *кома́шник* (130) || *кома́шни'к* (148) || *кумаши́к* (142) || *кумаши́к* (132, 143), *кумаши́с'ко* (133) || *кума́шнис'ко* (142), *чирво́ний комаши́к* (147), *чо́рний мурáшник* (107), *кублó* (110, 119, 139), *ку́па* (9, 30, 33, 47, 49, 88, 110, 137, 150, 153), *купина́* (96) || *куп'іна́* (56), *ку́ча* (17, 35, 91, 111, 144), *ку́ча мурахі́в* (7), *муравѐї* (14, 40, 51, 60, 94, 100, 108, 121, 127), *муравѐл'* (говірки, перехідні до середньополіських), *мураві́я* (58, 62, 111) || *мураві́е* (105, 106, 128), *муравні́к* (1, 2, 42), *мурав'ѐн'ік* (3, 6, 39) || *муравѐїник* (91), *муравѐл'н'ік* (75), *мурав'ѐл'н'ік* (5), *мура́х'і* (20, 68, 122) || *мура́хи* (55). Спорадично зафіксовані найменування: *гн'іздо́* (127), *гулк'ѐ* (10), *ко́п'ец* (27), *ко́т'ол* (78), *крутувѐло* (57), *ку́бок* (87), *мура́ва* (116), *муравѐк* (100), *мураві́с'ко* (70), *мурашкові́на* (117), *мурошчѐн:ик* (93), *симн'а́* (24), *скоп'ѐц* (69), *тру́шник* (41). У “Словнику західнополіських говірок” зафіксовано також лексеми *гайманѐча* [СЗГ I, с. 83], *здрі́цник* [СЗГ I, с. 187], *прі́цник* [СЗГ II, с. 91].

На думку В. Помяновської, назви мурашника – яскравий приклад розрізнення формантів, що творять найменування локації (місця), а їх розповсюдження пов'язане з ізоморфами, утвореними за аналогією до назв кротовини (кротовиння) [219, с. 89].

Лексема *мурáшник*, *комáшник* (пор. біл. *му́рашнік*, *муражнік* [84, с. 106], болг. *мравуняк*, макед. *мравјалник*, словен. *travljišče*, серб. і хорв. *travinjak*) похідні від назви істот, що там живуть (мураха, комаха). Форми *кumāшнис'ко*, *муравіс'ко* підкреслює великі розміри реалії.

Двокомпонентна структура *чирвóний комаши́к* вказує на різновид мурашника, де живуть *чирвóн'і кома́хи*. Антонімною назвою вважаємо вираз *чóрний мурáшник*, хоча двокомпонентного найменування *чóрн'і мура́хи* не було зафіксовано. Очевидно, ад'єктив ужитий у значенні 'темний, темніший у порівнянні зі звичайним кольором' [СУМ XI, с. 353], у цьому випадку – темніший, ніж червоний.

Номен *муравéї* (пор. сер.-поліс. *муроўйé* [41, с. 176], біл. *му́раў*, *мураўль*, *муравéль*, *муравéй* [84, с. 106]) сягає прасл. **могвьѣ* 'мураха', а власне східнослов'янською рисою є зміна суфіксального приголосного *ј* на *і* (*муравéл'*).

Запозиченням з російської мови вважаємо форми *мурав'éйн'ік*, *мурав'éл'н'ік* (біл. *муравéйнік*, *муравéльнік* [84, с. 106]).

Найменування *муравіс'ко* мотивоване місцем проживання мурах (пор., напр., *пасовіс'ко*). Цим же мотивуємо лексеми *кублó*, *гн'іздо́*.

Зовнішній вигляд мурашника ліг в основу назв *мурашкові́на* (пор. *кратові́на* 'нарита кротом земля'), *крутувéло* і, очевидно *ку́па*, *купина́*, *ку́ча*, *ку́бок*, *ко́т'ол*, *ко́п'ец*, *скоп'éц* (пор. діал. *скупéц'* 'кагат з картоплею'), пор. також серб. *kušica od travencov (bravencov)*.

Назва *тру́шник* походить, очевидно, від ад'єктива *трухлявий* (прасл. *trux(l)- / trax(l)-* 'ламкий, трухлявий'; пор. *труш* 'гниль') і теж мотивована зовнішнім виглядом реалії (мурашник містить дрібні, поломані гілочки та хвою). Так пояснюємо й номен *гулк'é*.

Оскільки символіку мурах визначають найчастіше як множинну, закономірною стає поява найменування *мура́х'і*, *симн'á* на позначення мурашника (пор. біл. *мураўё*, *мураўé* [84, с. 106]).

Найменування *здріцник* і *пріцник* – похідні від назв мурах *здріци* і *пріци* відповідно, утворені за допомогою суфікса -ик, що в цьому випадку позначає місце проживання, існування істоти.

§ 2. Осине гніздо. Місце, де живуть оси, може мати різну форму й розміщуватися в різних місцях. На Західному Поліссі зафіксовано 34 назви цієї реалії (див. додаток Б, к. 23): *кублó*, *гн'іздо́* (поширені на всій досліджуваній території без виразної локалізації) || *кўблó* (44), *кубилéчко* (19), *кубилцé* (13, 17, 46, 85) || *кубéлце* (14) || *кубéл'це* (38), *кўбало* (16, 28); *гн'óздо* (27), *гн'ізdéчко* (31), *гн'іздо́ óс'аче* (127); *вошчéна* (39, 46, 115, 124, 131, 150) || *вушчéна* (88, 106, 116, 123) || *вушчїна* (103, 112, 147); *мишóк* (20, 43) || *мешóк* (113), *мишéчок* (22, 24, 30, 92); *бáн'ка* (75, 136), *банV'ура* (53), *банду́ра* (54); *нора́* (137) || *нурá* (110); *с'éтка* (12, 82); *збанóк* (73, 78). Інші найменування одиничні: *балóн* (98); *будїночок* (126); *в'іск* (8) || *воск* (60); *воскобóйн'а* (111); *гладéшка* (65); *збанóчок* (65); *капшўк* (136); *кóшик* (152); *купина́* (110); *м'ісцичко* (68); *óси* (74); *ос'їна* (26), *пóдушка* (47); *струп* (69); *стўм'ік* (90); *хатїнка* (66); *шáпка* (21).

Найменування *кублó*, *гн'іздо́* та похідні від них утворені за аналогією до назви житла птахів (осине гніздо зовні дещо схоже на ластів'яче), пор. також *гніздо́* 'місце, пристосоване тваринами або комахами для зимівлі, виведення малят і т. ін.' [СУМ II, с. 95] (спорадично для уточнення приналежності гнізда уживаний ад'єктив – *гн'іздо́ óс'аче*); *кублó* 'заглиблення в землі, часто під кореннями дерев, де живуть і розмножуються звірі, плазуни' [СУМ IV, с. 381]. На Західному Поліссі побутує твердження, що оси найчастіше живуть в землі, у норах (пор. найменування *нора́*). Залежно від розміру реалії номен може бути утворений за допомогою демінутивного суфікса (*кубилéчко*, *кубилцé*) або суфікса згрубілості (*кўбало*). На поширення лексеми *гн'óздо* очевидний вплив мала польська мова.

Номен *вошчéна* утворений від іменника *віск* і мотивований тим, що, за народними уявленнями, для будівництва свого гнізда оси використовують

цей продукт (пор. у бджільництві терміном *вощина* позначають воскову основу стільника або штучно зроблений восковий лист із витиснутими на ньому шестикутними денцями, в яких бджоли будують собі комірки [СУМ I, с. 746]). Очевидно, найменування житла бджіл за аналогією перенесене на осине гніздо. Лексема *в'іск* (*воск*) має таку ж мотивацію. Номен *воскоб'їн* 'а (*воскоб'їня*) у “Словнику української мови” має значення ‘приміщення або підприємство, де добувають віск із вощини’ [СУМ I, с. 743]. Однак імовірнішим вважаємо зв'язок із *воскоб'їна* ‘вощина, яка залишається після топлення воску’ [ЕСУМ I, с. 430], оскільки на будівництво гнізда зазвичай використовують перероблений продукт.

Найменування *бан'ка* вживане у значенні ‘куля; кулястий або опуклий предмет, здебільшого порожній усередині’ [СУМ I, с. 102] і мотивоване зовнішнім виглядом предмета.

Для позначення осинового гнізда у західнополіських говірках досить широко використане явище метафоризації, називання реалії за асоціацією з іншим предметом. Таке перенесення відбувається переважно на підставі зовнішньої схожості двох реалій. Вважаємо, що так утворені найменування *миш'ок*, *бандура* (‘велика або незграбна річ’ [ЕСУМ I, с. 133]; ‘велика, неохайно зроблена річ’ [СЗГ I, с. 10]), *с'етка*, *збан'ок*, *бал'он*, *глад'ешка*, *капш'ук*, *к'ошик*, *п'одушка*, *ш'апка*. Більшість цих лексем позначають реалії досить великого об'єму, що мають отвір або порожні всередині. Спорадично використаний демінутивний суфікс -ок: *миш'ечок*, *збан'очок*, який підкреслює менший розмір осинового гнізда порвняно з основною реалією.

Номен *банV'ура* утворений, очевидно, шляхом контамінації лексем *бандура* і зах.-пол. *V'ура* ‘дірка; нора’ (пор. також найменування *нора* (*нур'а*) на позначення осинового гнізда, зробленого в землі).

Не зовсім умотивованим вважаємо найменування *струп*. Можливий зв'язок із зах.-пол. *струп* ‘гуля на голові лося, оленя, козла в тому місці, де був ріг’ [СЗГ II, с. 179] за зовнішніми ознаками.

Досить поширеним на Західному Поліссі є явище перенесення на місце проживання комах множинної назви самих істот. Так, полісемічною стала лексема *оси*, що позначає також осине гніздо (пор. *мурáх'і* ‘мурашник’, *пчóли* (65) ‘пасіка’).

Спорадично для називання осиною гнізда використані найменування людського житла: *будіночок*, *хатінка*. У цих випадках респонденти не вважають осу шкідливою комахою, про що свідчать демінутивні суфікси. Для назв житла інших комах таких номенів не зафіксовано.

Використання номена *ос'іна* на позначення осиною гнізда мотивоване, очевидно, фонетичним зближенням *осá* → *ос'іна* (‘осика’) (прасл. *osina*, *osika*, **osa* < **opsa*).

Невмотивованою вважаємо поодинокую лексему *стум'ік*.

§ 3. Павутина – легка сітка із тонких волокон, утворених із клейкої рідини, яку виділяють павуки та деякі інші членистоногі тварини, а також окрема нитка такої сітки [СУМ VI, с. 8]. Найменування зафіксовані у 149 н. пп. (див. додаток Б, к. 33). Найпоширеніша назва – *павутén':e* || *павутén'e* || *павутін':e* || *павутін'e* (119, 147, 152) || *павутén':a* (3, 66, 117, 125, 131, 134, 135, 145, 149, 151) || *павутén'a* (41, 44, 87, 98, 100) || *павутін'a* (83, 84) || *павут'ін':e* (52) || *пагутén':e* (79, 82, 128) || *пагутін'e* (111) || *паутін':a* (109) || *паутén':e* (59) || *паутін':e* (90, 94, 97, 103, 120, 121, 127, 129, 136, 137) || *пауті'н':e* (61) || *паут'ін':a* (104), *павутіна* (62, 113, 134, 136, 139, 144, 148) || *павутéна* (4, 17, 37, 69, 81) || *паутéна* (56, 57) || *паутіна* (18), *павтén'e* (80), *пайончіна* (27, 42), *павутá* (1, 2, 7, 16, 28, 43) || *паутá* (18, 141), *павутіца* (105) || *паутіца* (96). Спорадичні та поодинокі найменування: *гн'іздо* (40), *кл'ётка* / *павукóва кл'ётка* (122), *мохнатén':e* (114), *пáвут'* (26), *павут':e* (5), *полотно́* (56), *рубéл' павутóвий* (44), *с'ётка* (30, 35, 109), *с'ётчка* (61), *тинитó* (55), *осно́ва* (36).

Номен *павутén':e* (біл. *павуцінне*, *павуцénне* [84, с. 107]) походить від лексеми *паву́к* і букв. означає ‘місце, де живе павук; місце після павука’,

пор. також *гарбузін':е* 'місце, де ростуть гарбузи'. Літературна форма *павутіна*, хоч і має те ж значення, формально мала б означати одну, окрему нитку сітки (пор. *соломіна*, *картопліна*, *стебліна* тощо). Іноді на місці вставного -в- з'являється характерний для західнополіських говірок -г-, що має переважно протетичний характер: *пагутін'е*, *пагутен':е*.

О. О. Потебня реконструює вихідну форму ентоніма *паву́к* від *пауть і зіставляє ут- з *wāttan* 'одягати', *wādh* 'тканина' [ЕСУМ IV, с. 250]. Можливість такої етимології підтверджують і форми *паутін':а*, *паутен':е*, *паутін':е*, *паут'ін':а*, *паутена*. Очевидно, флексійним способом від номена *паву́т* утворені варіанти *паву́та́* / *паута́* (біл. *павута́* [84, с. 107]).

Найменування *павути́ця* поширене в результаті вторинного зближення з лексемою *повути́ця* 'березка польова; витка, без коренів, паразитична однорічна трав'яниста рослина' [СУМ VI, с. 662], теж зближеної з *павути́на*, *павути́ння* [ЕСУМ IV, с. 250].

Назва *гн'іздо́* вживана на позначення місця існування різних комах (пор. *осі́не гн'іздо́*, *гн'іздо́ шéршин'уў*). Походить від прасл. *gnězdo* як результату нез'ясованої видозміни і-є. **ni-sd-o-s* 'гніздо', складного слова, утвореного з префікса **ni-* на позначення руху зверху вниз, спорідненого з прасл. *niśь*, укр. *ниць*, *низький*, і нульового ступеня основи **sēd-* (**sd-*) 'сидіти', що мали б дати прасл. **nyzdo* з первісним значенням 'усаджування, сидання' [ЕСУМ I, с. 538].

Зовнішнім виглядом павутини мотивований номен *кл'ётка*, що також входить до двокомпонентного найменування з уточнюючим означенням *павуко́ва*.

Не зовсім мотивований, на нашу думку, номен *мохнатен':е*, що походить від прикметника *мохна́тий* (*волоха́тий*). Можливо, назва зумовлена властивістю павутини, що залишає на тілі відчуття наявності волосся.

Уявлення про павука як про ткача зумовили появу наступних назв. Лексема *полотно́* відображає народні вірування про павука як ткача [СД III, с. 647]. Повір'ями типу *паву́к св'іт сновáв* / *його́ павути́на то осно́ва*

св'іту мотивуємо виникнення номена *осно́ва* (пор. *осно́ва* ‘подовжні нитки в тканині, а також пряжа для них’ [СУМ V, с. 776]). У двокомпонентній назві *рубéл' павуто́вий* означення похідне від ентоніма *паву́т*. Невмотивованим вважаємо означуване слово *рубéл'*. Пов'язане воно, очевидно, із діал. *рубéль* ‘вузька дерев'яна дошка з ручкою і поперечними зарубками для качання білизни’ [СУМ VIII, с. 892]. Можливо, має опосередкований зв'язок із найменуванням *полотно́*.

Лексеми *с'ётка*, *с'ёточка* похідні від *сітка* й мотивовані зовнішнім виглядом павутини (пор. також біл. *сіта* [84, с. 107]).

Номен *тинито́* пов'язаний з іменником *тенéта* ‘сітка для ловлі звірів, птахів’ завдяки зовнішній подібності та функціям. У СУМі одним зі значень лексеми *тенéта* вказано ‘те саме, що *павути́на*’ [СУМ X, с. 73].

2.5. Особливості мотиваційних ознак у народній ентомологічній номенклатурі

Ентоніми можуть бути немотивованими (із затемненою мотивацією), мотивованими (мономотивованими) та полімотивованими. В основі більшості назв комах покладена одна мотиваційна ознака. Однак у деяких найменуваннях їх виявлено кілька.

За Й. О. Оссовецьким, диференційні ознаки діалектної лексики порівняно з лексикою літературної мови охоплюють як план вираження, так і план змісту. В останньому це насамперед стосується категорії значення, оскільки спільна семантична ідея по-різному зреалізована в тій чи тій діалектній мікросистемі [140, с. 78].

Лексемам говорів властива складна семантична структура. Між планом вираження (лексемою) і планом змісту часто спостерігають асиметрію, оскільки одиниця плану вираження може бути пов'язана з кількома одиницями плану змісту і навпаки, одиниця плану змісту може мати кілька засобів вираження. Зв'язок засобу вираження з кількома елементами плану

змісту є реалізацією здатності лексеми до семантичного варіювання [49, с. 14]. У представленій номенклатурній групі простежуємо явище омонімії ентомонімів. Одне найменування може позначати до шести реалій. Такими виступають родові назви, уживані для позначення видових: *жук* ‘колорадський жук; жук-плавунець; жук-гнойовик; рогац; світлячок; хрущ травневий’, *робák* || *чирвák* ‘гусінь; борозняк, личинка хруща травневого; дротяник, личинка жука-ковалика; шашіль’. Однак частіше вживані спеціальні найменування: *кóник* ‘коник польовий; бабка’, *свѣршчик* ‘цвіркун; коник польовий’, *капуст'ánка* ‘білан капустяний; вовчок’, *бóжа курóвка* ‘сонечко семикрапкове; жук-рогац’ тощо. Розширення семантики ентомоніма, вторинна номінація ґрунтуються на встановленні інтегральних ознак, певної залежності між денотатами чи їх спільності. На певному етапі пізнання позамовної дійсності у свідомості мовців об’єднуються у цілісності ті об’єкти, які на іншому етапі розвитку мови й мислення оцінені як віддалені й незалежні один від одного [49, с. 34–35].

Більшість народних ентомологічних назв мають прозору мотивацію та етимологію. Зафіксовані номени об’єднуємо в такі мотиваційні групи:

1. За зовнішнім виглядом:

1.1. Похідні від назв інших звірів:

1.1.1. Модель ‘фаунономен – ентомонім’: *корóвка*, *рабѣн'к'їй вѣприк* ‘сонечко семикрапкове’; *рак*, *видмѣдик*, *вóвчик* ‘вовчок’; *кóник* ‘коник польовий; бабка’; *свѣнка* ‘блощиця-солдатик’; *вовк*, *сўслик* ‘довгоносик’; *корóвка*, *носорóг*, *óлин'*, *вóлик* ‘жук-рогац’; *поўх* ‘борозняк’.

1.1.2. Модель ‘орнітонім – ентомонім’: *зозул'ка*, *чѣжик* ‘сонечко семикрапкове’; *пирип'їлка* ‘метелик’.

1.1.3. Модель ‘ентомонім – ентомонім’: *чирвóна мура́ха* ‘блощиця-солдатик’; *ба́бочка* ‘сонечко семикрапкове’; *ковáлик* ‘жук-гнойовик’; *ба́бка*, *чм'їл'* ‘метелик нічний’;

- 1.2. За кольором (забарвленням): *жовтобрушка*, *сонечко* ‘сонечко семикрапкове’; *пужарнік* ‘блощиця-солдатик’; *туремичик* ‘колорадський жук’; *чирвоник* ‘червона мураха’; *біланка* ‘білан капустяний’.
- 1.3. За формою тіла чи його частин: *блощиця*, *плуска* ‘блощиця’; *вусак* ‘блощиця-солдатик’; *борушок* ‘сонечко семикрапкове’; *дротик*, *звездик* ‘дротяник, личинка жука-ковалика’; *рогач* ‘жук-рогач’; *самолот-кукурузник* ‘бабка’.
- 1.4. За тактильними відчуттями: *папинух* ‘метелик’; *попилиця* ‘попилиця’.
- 1.5. За запахом: *клоп-вонучка*, *смердух* ‘блощиця-солдатик’; *вон'аха* ‘мураха лісова’.
2. Відантропонімі найменування:
- 2.1. За власними іменами (чоловічими та жіночими): *катириноўка*, *мітрик* ‘метелик’; *вірка*, *йіванко*, *катерінка*, *петрик*, *хведорко* ‘сонечко семикрапкове’; *нест'ор* ‘коник польовий’.
- 2.2. За назвами професії: *стол'ар*, *сит'ар* ‘шашіль’; *ков'ал* ‘мураха лісова’; *ков'алик* ‘ковалик’.
3. За поведінкою, дією: *палімуда*, *жаламуда* ‘червона мураха’; *скачун* ‘коник польовий’; *сит'ар* ‘шашіль’; *п'ідійд*, *тічка*, ‘вовчок’; *зернойід* ‘довгоносик’; *плавун* ‘жук-плавунець’; *щипавка* ‘щипавка; водяний жук’; *мукойед* ‘довгоносик’; *крут'ах* ‘дротяник’.
4. За звуками, які створює (ономатопи): *свершчик* ‘цвіркун’; *бомк* ‘овід’; *стрикоза* ‘бабка’; *хрушч* ‘хрущ травневий’.
5. За середовищем існування:
- 5.1. За місцем існування: *борозн'ак* ‘борозняк, личинка хруща травневого’; *мог'іл'нік* ‘блощиця-солдатик’; *нориця* ‘вовчок’; *вод'анік* ‘жук-плавунець’; *жётник* ‘довгоносик’; *капуст'анка* ‘білан капустяний’; *мокриця* ‘мокриця, стонога’.
- 5.2. За часом існування: *нічка* ‘метелик нічний’; *майówka*, *майовій* ‘хрущ травневий’.

6. За ставленням респондентів до комахи: *паску́цтво* ‘комахи, загальна назва’; *гад’а́ча му́ха* ‘бабка’; *в’і́д’ма* ‘метелик нічний’; *кома́ха парше́ви́ка* ‘червона мураха’; *л’а́л’очка* ‘метелик’.
7. Вказівка на зв’язок із погодою та народними віруваннями: *дошч-пого́да*, *пого́да*, *бе́дрик*, *ве́дрик*, *све́дрик-бе́дрик* ‘сонечко семикрапкове’; *мид’а́ник* ‘червоний метелик’.
8. Віра у сакральність комахи: *бо́жа коро́вка*, *бо́жа ма́ти*, *с’в’а́та коро́вка*, *воро́жка*, *до́л’а* ‘сонечко семикрапкове’; *молі́тавка* ‘метелик’; *смерт’* ‘метелик нічний’.
9. Загальні назви для будь-якої комахи та найменування з уточнюючими прикметниками: *жу́чик*, *ку́з’ка*, *золота́ ку́зочка* ‘сонечко семикрапкове’; *ма́йс’ки́ жу́к* ‘хрущ травневий’; *чо́рний жу́к* ‘тарган’; *б’і́ли черв’я́к* ‘шашіль’.
10. Складені лексеми як наслідок римування: *жучо́к-св’і́тл’ачо́к* ‘світлячок’; *пе́трик-бра́тик*, *со́нечко-ро́нечко*, *чи́нчик-пе́трик* ‘сонечко семикрапкове’; *ко́ст’ік-ма́ст’ік* ‘коник польовий’.
11. Запозичення з інших мов: *бомк* ‘овід’; *сто́нка* ‘колорадський жу́к’, *карару́к* ‘тарган’ (пол.); *кузн’е́чик* ‘коник польовий’; *нас’і́кóми* ‘комахи, загальна назва’ (рос.).
12. Лексеми незрозумілої мотивації: *ве́рбочка*, *гу́зочка*, *жидо́ўка* ‘сонечко семикрапкове’; *сал’і́бир* ‘хрущ травневий’; *скарб* ‘борозняк’; *ле́йка* ‘метелик’.

Затемнена етимологія найчастіше у найдавніших найменувань. Часто існує кілька версій мотивованості лексеми (пор. *бе́дрик* (§ 36), *кома́р* (§ 19) та ін.). Новотвори, навпаки, мають прозору мотивацію. На думку П. Ю. Гриценка, новішими є фрагменти структури, що виявлені не у всіх говірках, мають низьку репродуктивну потужність, репрезентанти часто словотворчо мотивовані лексемами, що входять до складу репрезентантів давніших фрагментів структури [49, с. 113].

У дво- та багатокомпонентних номенах основне мотиваційне навантаження несе зазвичай допоміжна складова (найчастіше – прикметник): *жук чорний, зилéна мұха, чирвóна мура́ха, чирвóна пикуча ко́машка, мура́ха кус'уча, кома́ха шо св'ітиц':а* тощо. Складені терміни характерні переважно для наукової номенклатури. Однак у діалектах респонденти здатні створювати на основі вже існуючих найменувань нові, часто експресивні ентомоніми (*кома́ха парше́ви́ка* ‘червона мураха’, *ночний фонáрик* ‘світляк’, *бóжжой ма́тери росá* ‘блощиця-солдатик’ тощо).

В. Л. Карпова вважає такі дво- чи багатокомпонентні номени виявом вторинної номінації [95, с. 67]. Додаткові конкретизатори дослідниця ділить на такі групи:

1) конкретизатори-іменники (в західнополіській ентомологічній номенклатурі це переважно лексеми-прикладки): *шчéдрик-бéдрик, пен'-ко'ло́да, пéтрик-бра́тон'ко, чінчик-пéтрик; жучо́к-св'ітл'ачо́к; ко́ник-стрибунéц', кост'ік-ма́ст'ік* тощо;

2) конкретизатори-прикметники: *бóжжа коро́вка, бóжжа ма́ти, золотá ку́зочка; ночний фонáрик; н'ічний митéлик, чорна пирип'ілка; рéжжа мура́ха; дік'і пчо́ли; ко́н'ік по́л'ний; чорний жук; майо́вий жук; чорносра́кий чирйáк; дрот'аний чирйáк* та ін.

Вважаємо доцільним виділити й групу описових конструкцій з конкретизаторами-дієсловами: *чирйáк шо св'ітит'*; *рубáк / тої шо дéриво то́чит'*; *мұха / шо чирвак'é рóб'іт, мұха / шо ро'бакáм'і сэре*. Такі мовні конструкції використовують у тих випадках, коли не знають / не пам'ятають конкретної ентомологемі.

Також для діалектних найменувань характерне явище, коли від одного кореня за допомогою різних суфіксів виникає багато номенів: мит- (мот-): *митéлик, мотіл', моті́лка, мотил'о́к* ‘метелик’; мураш- (мурав-): *мура́шник, мурашкові́на, мурашчén:ик, муравні́к, муравéйн'ік, муравéл', муравйá, муравá, муравéк, мураві́с'ко* ‘мурашник’; скак-: *скаку́н, скакунéц', скаку́нчик, ска́чик*

‘коник’; цвірк- (цвірг-): *цв’іркун, цв’іргун, цв’іркотун, цв’ірготун, цв’іркунчик* ‘цвіркун’.

Одним із основних чинників широкого функціонування вторинних та паралельних назв О. В. Верховод вважає наявність великої кількості міжговіркових відповідників, які “виникли внаслідок впливу діалектів різних мов під час контактування їх носіїв, можуть вільно взаємозамінюватися, не мають стилістичних розрізень” [35, с. 52]. Однак діалектний матеріал, зібраний у західнополіських н. пп., свідчить, що ентомоніми-відповідники існують навіть у межах однієї говірки, а міжмовні контакти та їх наслідки в ентомологічній лексиці досить незначні й становлять невеликий відсоток від загальної кількості номенів.

На думку О. О. Корнилова, будь-яка сема ЛСГ назв комах може бути конкретизована в десяти аспектах [107, с. 37]:

1. Належність до певного розряду комах.
2. Розмір.
3. Забарвлення.
4. Форма тіла й особливості морфології.
5. Середовище існування.
6. Особливості харчування.
7. Шкідливість / нешкідливість для людини й сільськогосподарських культур.
8. Час активності.
9. Характерні дії.
10. Спосіб пересування.

За цими ознаками зазвичай описують більшість комах. Однак характерним для народного термінотворення є етнолінгвістичний аспект найменування. Вибір на позначення реалії певної лексеми із ряду можливих мотивований переважно сакральним значенням істоти, напр., *корів’ица* ‘жук-рогач’ (/ *йак ужé зна́йдиш тогó / корів’ицу / то бирéш тирик’іда́йиш чі́риз хл’ів / шоб худóба в’і́лас’а / отó вже дуже дóбре* // (н. п. 142); в н. пп.,

де вживані найменування *довгонос, носорожок, олин', рогач*, таких прикмет не зафіксовано); *русавка* 'гусінь, личинка метелика' (/ *русалки часто йавл'алис'а у ві'глад'і пирип'ілок* [метеликів. – Л. Ш.] // (н. п. 21) або один із методів виведення гусені: / *на трійц'у йак стил'ели лип'еху / то вин'осили круг'ом м'іж кап'усто'йу до'ж'ели ту лип'еху* // (н. пп. 9, 10, 20, 21) – русалки, за народними уявленнями, з'являлися у перший тиждень після Трійці); *мид'анік* 'червоний метелик' (78) (у більшості н. пп. зафіксоване повір'я: якщо першими навесні вилітають білі метелики – буде багато молока, якщо червоні – меду); *погода* 'сонечко семикрапкове' (30) – за ним визначали погоду, *дол'а* 'т. с.' (118) – гадали на майбутнього нареченого тощо.

Інколи, очевидно, відбувається зворотний процес: назва комахи породжує повір'я про неї, пор.: *рак* 'вовчок' (/ *а йім л'ічат' рак / наст'ойу'ют' й'акос'* // (н. п. 19); бачимо вторинне зближення номена із назвою важкої хвороби (карцинома, лат. Cancer), на нашу думку, безпідставне).

На думку С. М. Толстої, будь-яке семантичне поле має ліву (лексема мотивована певним явищем) і праву (лексема сама мотивує назву іншого явища) мотивації [162]. У випадку лівої мотивації ентонім утворений завдяки лексемі з іншої тематичної групи (напр., антропоніма, зооніма, флороніма тощо). Напр., *ведмедик* 'вовчок', *божа мати, в'ербочка, в'ірка, жидо'йка, зузул'ка, п'етрик, хведорко* 'сонечко семикрапкове', *вовк* 'довгоносик', *вод'анік* 'водяний жук', *гвозд'ік* 'дротяник', *ковал'* 'мураха', *козлик* 'коник польовий', *кор'овка, олен', рогач* 'жук-рогач', *л'ал'очка, пирип'ілка* 'метелик', *нічка* 'нічний метелик', *пожарн'ік, солдат'ік* 'блощиця-солдатик', *скарб* 'борозняк' тощо.

Праву мотивацію ентоніми реалізують, позначаючи переважно риси характеру людини або прізвиська: *бУола (пчолá)* 'такá б'истра (23, 109), *роб'оча* (3, 20, 56, 98), *д'обра л'уд'іна* (12, 26, 104), *мал'ен'ка, нивродл'іва такá* (30), *вредна* (68), *нид'обра* (125), *лих'айа* (43), *такá зй'длива, шука'є шоб вкусіти* (119), *серд'іта* (97), *х'етра* (53), *йазічниц'а вил'іка* (118), *все гриб'е до сиб'е* (52)', *бл'ох* 'блоха; *шо то вона найм'енча* (137)', *кл'ішч* 'очипл'ушча л

'удéна (48), плóха (55), нахál'на (7)', мура́ха, мура́шка 'малéн'ка (18, 64, 87, 107), старайу́шча (99), йак багáто рóб'it' (31, 78), тонéсин'ка (48), п'ікучкá (100)', му́ха 'набрíдливиї (134), вйíдлива (111), врэдна (111), бéстра (73), прожóрл'івайа (3), худá (20)', осá 'лидáча (42), сирдéта (66), худá (85), говóрит' ни те шо трéба (87)', наву́к 'той, хто експлуатує інших, відзначається жорстокістю, підступністю, хитрістю' [СУМ VI, с. 8], тру́тин' 'ледар, нероба', хробáк 'маленька дитина' [СУМ XI, с. 150], шéршун 'такá сирдéта (55)'. У більшості випадків ентоніми введені в порівняльні звороти, напр.: йак (би, н'іби) пчолá, мура́ха, осá; му́хойу (присл. – 'швидко').

Прізвиська, утворені він назв комах, – численна група неофіційних найменувань, яка має таку ж розгалужену мотиваційну систему, що й уся система прізвиськ Західного Полісся (нами зафіксовано 220 прізвиськ, мотивованих ентонімами). Більшість неофіційних найменувань утворена за зовнішнім виглядом чи поведінкою: *Ба́ба Му́ха* 'перша жінка, що їздила в селі мотоциклом'; *Бéдрик* 'має ластовиння на обличчі'; 'їздив на червоному "Запорожці" '; *Жук* 'має довгий ніс'; 'лінивий'; 'їсть багато картоплі'; 'любить збирати різних жуків'; 'часто наспівував пісню про жука'; *Таракáн*, *Хруц* 'довгі вуса'; 'має довгі і руді вуса'; *Мохна́тий Шміль* 'рідко стрижеється і має довгі чорні вуса'; *Мошкe_n* ('родинне; мошки') 'родина, де всі мали тонкі риси обличчя'; *Тру́тень* 'лінивий'; 'неодружений і живе з матір'ю'; *Хруц* 'власник найдорожчого магазину'; 'часто змінював роботу'; 'любив ловити хрущів'; 'в дитинстві дуже боявся хрущів'. Вуличні назви несуть у собі найчастіше негативне емоційне забарвлення (*Воші́ва*, *Стикоза́*, *Бо́мко*, *Кліц*, *Таракáн*, *Щі́павка* тощо), але інколи – й позитивне (*Бджі́лка*, *Метéлик*, *Шмі́лик* та ін.). Часто одне прізвисько в різних населених пунктах має різну мотивацію й позначає різне емоційне забарвлення (напр., *Му́ха* 'швидка проворна дівчина' і *Му́ха* 'дуже набридлива').

Ю. О. Кривошапова, аналізуючи ентомологічну лексику російської мови, виокремлює для неї так звані "концептуальні коди" [111, с. 12]. На підставі регулярних мотиваційних моделей дослідниця виділяє

зоологічний, антропологічний та хронологічний концептуальні коди. У першому випадку комахи отримують назви через великих тварин, зокрема домашню худобу. Західнополіські ентоніми не підтверджують цієї думки, оскільки більшість лексем із моделі “тварина → комаха” утворені від назв диких звірів чи птахів (пор.: *кóник*, *вóлик*, *корóвка*, *св́инка*, але *видмédик*, *вовк*, *носорóг*, *óлин'*, *рак*, *сúслик*, *зузу́лка*, *пирип'ілка*, *чéжжик*), причому різних за розміром. Вважаємо доцільним виділити в межах цієї моделі такі схеми: “дикий звір → комаха”, “домашня тварина → комаха”, “птах → комаха”.

Антропологічний концептуальний код має в основі зіставлення світу людини й комахи. Дві моделі, виділені Ю. О. Кривошаповою, зреалізовані й у західнополіських говірках. Перша – етнічна (найменування певного народу чи етнічної групи): *прус* (*пруса́к*) ‘тарган’, *жидо́ўка* ‘сонечко семикрапкове’, *швед* ‘шашіль’. Друга (переважаюча) – антропонічна: *катири́но’ўка*, *мі’трик* ‘метелик’; *в’ірка*, *йівáнко*, *катері́нка*, *пéтрик*, *хвédорко* ‘сонечко семикрапкове’; *кóст’ік-ма́ст’ік*, *не́ст’ор* ‘коник польовий’. Крім того, виділяємо третю модель – “назва професії → назва комахи”: *ковáл* ‘мураха’, *ковáлик* ‘гнойовик; щипавка’, *кузн’éчик* ‘коник польовий’, *пожáрн’ік*, *солда́т’ік* ‘блощиця-солдатик’, *ситáр*, *сто́л’ар* ‘шашіль’, *т’урéмишчик* ‘колорадський жук’. Ентомологічне позначення людини (див. вище, т. зв. “права мотивація”) вважаємо вторинним в аналізованій моделі.

Хронологічний концептуальний код (роль комахи у часовому полі) у говірках простежений рідко: *ма́йс’киї жук*, *майові́й*, *майóвка* ‘хрущ’, *майу́вік* ‘гнойовик’, *ночній митéлик*, *ночні́к*, *т’ма* ‘нічний метелик’, *ночній фонáрик*, *с’в’ентойáн’с’к’і робачóк* ‘світлячок’, *русáвка* ‘гусінь’, *спáсуўс’ка му́ха* ‘муха, що боляче кусається’. Бачимо, що реалізований різний хронотоп: від місяця до конкретного дня.

Більш характерний для західнополіських ентонімів концептуальний код локусу (місця), не виділений у Ю. О. Кривошапової: *борозéн:ик* ‘борозняк’, *вод’ані́й жук* / *хрушч*, *вод’ані́к* ‘водяний жук’, *гн’і́ннік*, *гнойові́к*, *гумн’анéї жук* ‘жук-гнойовик’, *же́тн’івка* ‘довгоносик’, *л’ісов’і пчо́ли* ‘дикі

бджоли', *землеройка*, *рак земланий* 'вовчок', *мог'іл'н'ік*, *христоносиц'* 'блошиця-солдатик', *водом'ірка*, *мокриц'а* тощо.

Назви тварин певного біологічного роду утворюють окрему лексико-семантичну парадигму. Виявом цілісності такої парадигми у мовному плані, на думку П. Ю. Гриценка, є наявність загальної назви, співвіднесеної з узагальненим поняттям про тварин певного біологічного роду. Спеціальні найменування ж об'єднані в ряд опозицій, мікропарадигм на основі спільних диференційних ознак денотатів [49, с. 16–17]. Однак для групи ентомогічних назв важко виділити такі опозиції, які були б характерні для всіх досліджуваних говірок, оскільки вплив комах на життя людини невеликий і переважно негативний. Спорадично зафіксоване протиставлення за статтю в межах одного виду комах або міжвидові опозиції: *вушá* – *вошун*, *мурáха* – *муравéй*, *мúха* – *мухúй*, *стонóга* – *стонóх*, *мокриц'а* – *мокрéц'*; *бУолá* – *бУ'іл* 'джміль' (пор.: "у говорах слов'янських мов зафіксовано похідні від кон'-, кобил- в ентомологічній лексиці як назви коника *Locusta viridissima*, *Tetigonia viridissima*, бабки *Libellula*, пор. також кайкавські назви божої корівки *Coccinella septempunctata* – *bož'ja ov'ščica* і ~ *baraš'ky*" [49, с. 100], однак у західнополіських говірках такої опозиції не простежено, зафіксовано лише паралельне вживання чоловічих та жіночих власних імен на позначення останньої комах: *андр'ійко*, *йівáнко*, *йúр'ік*, *хвéдорко*, *в'ірка*, *гáн:очка* *пáн:очка*, *дóмка*, *кате"рінка*, *матрунка*, *парáсочка*, *федóра*). Опозиція 'домашні бджоли – лісові бджоли' реалізована переважно за допомогою ад'єктива *дiк'і* щодо останнього виду. Важаємо, що для ентомологічної лексики характерне явище не протиставлення, а зіставлення, пор: *вод'анéй жук* / *маiс'кий жук* / *гумн'анéй жук* / *чóрний жук* / *зилéний жук*; *чирвóна кома́ха* / *кома́шка чóрна* / *кома́ха паршеви́йка*; *зилéна мúха* / *рэжа мúха* / *раба́ мúха* / *чóрна мúха* / *твéрда мúха* / *зал'ізна мúха* / *спáс'івс'ка мúха* / *туал'ётна мúха* / *гну́йова́ мúха* / *домóва мúха* / *корóвийча мúха* / *скот'áча мúха* / *мúха пудхвóсниц'а* та ін.

Висновки до II розділу

Польове дослідження 153 говірок дозволило зафіксувати близько тисячі ентонімів. Частина з них спільні з літературними назвами, однак більшість – західнополіські діалектні найменування. Кількість назв для кожної комахи різна і коливається від однієї (*кома́р, му́ха, оса́*) до сімдесяти семи (найменування шашеля). Незначну частину ентомологічної лексики становлять двокомпонентні номени (до них зараховуємо також ентоніми-прикладки) – 15 %. У ряді населених пунктів наявне паралельне використання кількох (переважно двох) синонімічних лексем. Одна з них найчастіше літературна. Очевидно, досліджуваний шар лексики поступово олітературнюють, а народні назви нівелюють.

Для максимального висвітлення предмету дослідження у ТГЛ “ентомологічна лексика” було виділено дві ЛСГ: “назви комах”, “найменування личинок комах”, а також окрему ТГЛ – “номени на позначення житла комах”. За потреби наведені записи говіркового матеріалу, якщо вони сприяють визначенню мотивів номінації.

Зафіксовані ентоніми об’єднано у дванадцять мотиваційних груп. Визначено, які лексеми мають ліву і праву мотивації.

Для процесів номінації важливими є зовнішній вигляд істоти (забарвлення, форма тіла, запах, тактильні відчуття), її поведінка, дія, звуки, які створює комаха, місце та час існування, ставлення респондентів до істоти, віра в її сакральність.

Для більшості ентонімів характерна одна мотиваційна ознака. Виділено також полімотивовані та лексеми із затемненою мотивацією. Народні ентомологічні назви мають переважно прозору мотивацію та етимологію.

План вираження і план змісту ентоніма не завжди співпадають: для одиниці плану вираження можуть бути характерні кілька планів змісту, а один план змісту може мати кілька одиниць плану вираження.

Проаналізований матеріал дає підстави стверджувати, що ентомологічні назви – поліфункціональний і полімотивований пласт лексики, для якого характерна чітка структурованість і творення нових номінативних одиниць за законами мови.

РОЗДІЛ III

ЛІНГВОГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕНТОМОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРОК

Сучасній діалектології властиві три основні аспекти опису лексики територіальних говірок: лексикографічний, картографічний і лексикологічний. Чільне місце посідає лінгвогеографічний опис говіркових явищ. Цей метод ефективний для одержання нових важливих матеріалів, які дозволять глибше вникнути у процеси мовного розвитку, а також взаємозв'язок між історією мови та історією народу чи окремої його групи. Історія мовного явища, за словами Й. О. Дзендзелівського, включає в себе не тільки етимологію, зв'язки з іншими явищами, послідовність трансформацій його зовнішнього чи матеріального вираження, стилістичне функціонування та ін., а й територіальне поширення, географію [69, с. 4]. Діалектологія, особливо використання лінгвогеографічного методу, є втіленням єдності синхронного опису мови й діахронії, тому лінгвогеографія – це історія мови в географічній проекції [49, с. 104].

Цінним є мовно-географічний погляд для перевірки часу й місця походження досліджуваного словникового матеріалу. Мовна географія в більшості випадків розбила легенду про древність словесного матеріалу, що зберігся в діалектах, і показала, що словник говірок виник переважно новим домашнім творчим розвитком в окремих частинах мови. Однак така сила обмежена переважно географічним і соціальним середовищем [234, с. 293].

Лінгвістичні атласи ділять на атласи макро- і мікротериторій. Вважають, що макроатласи більше пристосовані до характеристики зовнішньо- і внутрішньолінгвістичної ситуації, однак тільки в мікроатласах з достатньо густою сіткою можлива характеристика ареалу настільки детально, щоб робити висновки не тільки про мовленнєву ситуацію певної території, а й про особливості її історичного розвитку [36, с. 19]. На противагу загальномовному атласу, який зазвичай складають з карт таких

мовних явищ, що є важливими в загальнонаціональному масштабі, у регіональних лінгвогеографічних працях досліджений ряд вузькодіалектних рис, які становлять цінний матеріал для подальших розвідок.

Визначаючи пріоритетні ареали регіональних атласів, Й. О. Дзєндзелівський виокремив Володимир-Волинщину (із включенням ряду південно-західних районів Брестської області Республіки Білорусь), де поширені волинські, західнополіські та брестські говірки, та Рівненщину (із включенням ряду південних районів Брестської області) із волинськими, західнополіськими та середньополіськими говірками. Ці атласи визначають діалектну межу між українською та білоруською мовами, межу між волинським та західнополіським, західнополіським та середньополіським говорами, а також виявляють значну кількість архаїчних рис, дадуть чимало фактів про впливи білоруської та польської мов [69, с. 9]. Вибрана для дослідження територія Західного Полісся об'єднує й поширює вказані ареали.

Спостерігаючи на картах систему окремих ізолекс, які розділяють говірки чи виокремлюють певні мікрозони, не можна говорити про незакономірність чи анархію, адже терміни створюють групи, які вказують на поширення (з центрами та периферійними зонами) комплексу визначених процесів у сприйманні й мисленні, що стає джерелом мовних нововведень.

Ізолекси певного типу окремих назв неоднакового обсягу, і деякі з них потрапили в термінологію сусідніх діалектів інших мов [234, с. 293]. Регіональний атлас, створений на основі наріччя, що межує з іншими мовами, відображає також уплив сусідніх мов та їх говорів.

Лінгвогеографічний аналіз західнополіського діалектного континууму допоможе вирішити ряд актуальних проблем: дослідження зовнішніх кордонів говору, його внутрішньої диференціації, місця у системі загальноукраїнського діалектного ареалу. Можна встановити також межі між

західнополіським і волинським та середньополіським говорами, а також південно-західним говором білоруської мови та польськими говірками [78, с. 7].

Територія Західного Полісся була скартографована окремими дослідниками, що розглядали різні шари лексики: Г. О. Козачук – сільськогосподарська [104], Г. Л. Аркушин – мисливська та лексика фаунономенів [2; 3], О. М. Євтушок – будівельна [78], Р. С. Омельковець – лікарських флорономенів [135], Л. Г. Пономар – назви одягу [146]. Діалектна лексика Західного Полісся становить значний за обсягом репертуар одиниць, для яких характерна складна сітка протиставлень [137, с. 70]. Однак ентомологічна лексика не була предметом лінгвогеографічного опису раніше (дисертація І. Я. Філак “Ентомологічна лексика українських говорів району Карпат” додатком мала 10 карт, однак окремим виданням вони не вийшли; про одиничні карти в окремих атласах див. у I розділі).

На основі аналізу ареального розміщення ентомологічних назв було укладено “Атлас ентомологічної лексики Західного Полісся”, що налічує 51 атомарну карту та 10 зведених, синтетичних. Останні окреслюють внутрішні межі західнополіського говору, зокрема, західнополісько-середньополіські та західнополісько-волинські. Більшість ізолекс мають продовження в сусідніх говірках польської та білоруської мов. Оскільки берестейські та підляські говірки були обстежені обмежено, чіткої північної та західної межі досліджуваного діалекту не виявлено. На території Західного Полісся виділяємо окремі мікрозони: центральну, північно-західну, північно-східну, південно-східну. Простежені також межі певних ареалів: світязький, любомльсько-шацький, прибузький, камінь-каширський.

Хоча ентомологічну лексику прийнято вважати загальноновживаною, під час її фіксації виникали певні труднощі. Зважаючи на відчутний вплив літературної мови, не завжди вдавалося записати давній говірковий ентонім, пор.:

/ то митѣлик / митѣлик'і лѣтали //

А не казали на нього *патин'у́х* чи *патин'у́ха*?

/ *тож каза́ли* / *але́ то ті́л'ко старі́^е л'у́ди^е* // (н. п. 46).

Тому часто тільки після запропонованого ряду назв респондент міг згадати ту, якою користувався в молодості чи чув від батьків. Зважаючи на це, у ряді н. пп. записи зроблено від кількох інформаторів (див. список осіб, від яких зроблено записи в додатку Б).

Найменування одних комах зафіксовані в усіх н. пп., інших – лише в частині. Це спричинено незнанням комахи (деякі респонденти не знали, що таке вовчок чи жук-рогач) або позначення її загальним номеном (напр., *жук* ‘хрущ; колорадський жук; жук-рогач; водяний жук; світлячок’). Спорадично інформатор, що не знає певного ентомоніма, спонтанно творить власний, напр. / *то йакшо́ та кома́ха чирво́на* / *то певна́ чирво́ник* // (н. п. 150).

Іноді комаха має в говірці дві назви, які використовують у різних мовленнєвих ситуаціях. Так, у н. п. 29 на позначення сонечка семикрапкового вживають найменування *пéтрик*, але у примовці до комахи уживаний двокомпонентний ентомонім: / *чінчику-пéтрику* / *де тв'ї́ дом* / *там у л'іси пун курчо́м* //.

За даними більшості ізолекс*, що відділяють західнополіський говір від волинського, умовна межа проходить по лінії Володимир-Волинський – Губин – Копачівка – північніше Луцька – Дерно – Суськ – на південь від Костополя – Борщівка. Шість ізолекс формують такі протиставлення: *мура́ха* – *кома́ха* ‘мураха’, *мура́шник* – *комаши́ник* ‘мурашник’, а також південну межу поширення номенів *пале́муда* ‘червона мураха’, *прус* ‘рудий тарган’, *ко́ник* ‘бабка’ та виразу *сту́пки бйут'* ‘товкотнеча комах у повітрі’. Г. О. Козачук на основі аналізу західнополіської сільськогосподарської лексики поділяє волинсько-поліські говірки на дві групи: північну (волинсько-поліську) і південно-західну (волинську). Умовна межа між ними: на півночі – Забужжя – Згорани – Стара Вижва – Скулин – Градиськ, на півдні – П'ятидні – Холопичі – Небіжка – Воротнів, тобто дещо на північ

* Оскільки пучок ізолекс охоплює різну територію, інколи до 40 кілометрів, тут і далі намагатимемося виділити середню лінію.

від традиційно визначеної [104]. Г. Л. Аркушин, аналізуючи західнополіські фаунономени, проводить цю межу південніше [2, с. 307].

Межа між західнополіським і середньополіським говорами представлена п'ятьма ізолексами, причому на півночі для них характерна більша однорідність, ніж на півдні. За даними ентомологічної лексики, східна межа західнополіського діалекту проходить умовною лінією Мохро – Дольськ – Любешів – Замостя – Маневичі – Боровичі – дещо східніше Ківерець – Дерно – Бронники – Рівне. Цю межу формують ентоніми *куза́ки* ‘комахи, загальна назва’, *пале́муда* || *пале́мутка* ‘червона мураха’, *мураве́л'* ‘мурашник’, *цв'іргу́н* ‘цвіркун’, *тічка* ‘вовчок’. За спостереженнями О. М. Євтушка, східна межа західнополіського говору проходить приблизно посередині між ріками Стир і Горинь [78, с. 9]. Матеріал ентомологічної лексики переміщує її на захід приблизно на 20 кілометрів, проводячи північну і центральну частину територією Волинської області. В “Атласі західнополіських фаунономнів” західнополісько-середньополіська межа більш неоднорідна на півночі і в окремих місцях досягає ширини 90 кілометрів. Ізолекси розташовані далі на схід, ніж за нашими даними [2, с. 309]

Значна неоднорідність притаманна виділеним мікрозонам, зокрема, центральній, північно-західній, північно-східній, південно-східній. Межі першої пролягають від Шацького району до Ковельського на заході, від Маневицького до Ковельського на сході, від Ратнівського і Любешівського до Старовижівського на півночі, тільки південна лінія відносно стала – Локачинський та Луцький райони. Незважаючи на таку різномірність, у центрі кожної ізоглоси опиняються говірки Ковельського району, що й становлять, очевидно, ядро західнополіського діалекту. Ентоніми, що виділяють центральну частину західнополіських говірок: *гусе́ниця*'а ‘гусінь’, *симі́я* ‘бджолиний рій’, *пруса́к* ‘рудий тарган’, *дро́тик* ‘дротяник, личинка жука-ковалика’, *рак* || *рак земл'ані́й* ‘вовчок’. Такі ж результати дає лексика

фауни [2, с. 311]. Центральну зону виділяють також Р. С. Омельковець [135] та О. М. Євтушок [78].

Неоднорідними є й межі північно-західної мікрозони. Усі п'ять виділених ізоглос мають продовження в білоруських, зрідка – у підляських говірках. Цю зону виокремлюють такі номени: *плўска* 'блощиця', *швед* 'шашіль', *павутá* 'павутина', *жук* 'хрущ травневий', *вад* 'овід', причому найменший ареал становить лексема *павутá*, а найбільший – *плўска* і *швед*. Північно-західні говірки охоплюють територію переважно півночі Шацького, Ратнівського та західну частину Любешівського й Камінь-Каширського районів. Зафіксована межа частково перегукується із поділом Г. О. Козачук західнополіських говірок на західні і східні, межа між якими проходить приблизно по р. Турії [104]. Цю територію виокремлюють з-поміж інших Р. С. Омельковець [135], Л. Г. Пономар [146] та О. М. Євтушок [78]. Ототожнення Р. С. Омельковець присвітязьких, любомльсько-шацьких, які виділяє Г. Л. Аркушин, та ратнівських (Г. О. Козачук) говірок із північно-західними [137, с. 74–75] вважаємо недостатньо обґрунтованим, оскільки виділяємо їх окремими ареалами (див. нижче). Надсвітязькі та любомльсько-шацькі говірки входять до складу північно-західних.

Найбільша неоднорідність характерна, за нашими спостереженнями, північно-східній мікрозоні. З п'яти ізолекс, що виділяють цю територію, три зовсім не перетинаються між собою, очевидно, тому, що займають порівняно невеликий ареал. Ентомоніми, які окреслюють вказану територію: *л'áл'очка* 'метелик', *óгн'анка* 'червона мураха', *шéршил'* 'шершень', *кóзлик* 'коник польовий', *шк'іл'* 'шашіль'. Північно-східну мікрозону становлять переважно говірки Заріччянського, східної частини Дубровицького, північної та центральної частини Володимирецького районів. Таку ж територію виділяє Г. Л. Аркушин на підставі одинадцяти ізолекс фаунономів [2, с. 317], хоча деякі з них, на нашу думку, виокремлюють уже середньополіські говірки (східні говірки Дубровицького та Сарненського районів Рівненської області).

Північно-східну зону виділяють усі дослідники діалектної лексики Західного Полісся

Південно-східна частина західнополіського говору представлена, за даними ентомологічної лексики, п'ятьма ізогласами, чотири з яких мають продовження у волинському діалекті (*пчол'ар* 'пасічник', *клоп* 'блощиця', *тарган* 'тарган', *шешел'* 'шашіль'), одна – замкнена (*капуст'анка* 'вовчок'). Центральними у південно-східному ареалі стають говірки східної частини Локачинського, південної частини Луцького, Млинівського району. Цю діалектну територію виокремлюють також Р. С. Омельковець [135] та Г. Л. Аркушин [3].

Р. С. Омельковець на матеріалі назв лікарських рослин виділяє на території Західного Полісся, крім основних діалектних зон, перехідні мікрозони [139]. Існуванням таких явищ можна пояснити зазначену вище територіальну неоднорідність окремих діалектних ареалів. Так, перехідну мікрозону між південно-східною та східною зонами становить поширення найменування *шешел'* 'шашіль'.

Окремі ареали у межах діалектних зон виділені меншою кількістю ізоглас. Так, надсвітязькі говірки виокремлені трьома ізогласами (номени *зузул'ка* 'сонечко семикрапкове', *цв'іркотун* 'цвіркун', акцентний варіант *мураха* 'мураха'). Територія охоплює переважно шацькі говірки, частково – північнолюбомльські, окремі підляські, берестейські та північні ратнівські. У Г. Л. Аркушина цей ареал, за даними деяких ізоглас, охоплює також майже всі любомльські та західні старовижівські говірки [2, с. 319].

Чітко й досить однорідно всім західнополіським говіркам протиставлені любомльсько-шацькі, що охоплюють південь Шацького та Любомльський райони. Ареал представлений чотирма ізогласами: *гусєла* 'гусінь', *плуса* 'блощиця', *ситар* 'шашіль' (із продовженням у підляських говірках), *стовна бйут'* 'товкотнеча комах у повітрі'.

Значна кількість ізоглас та їх неоднорідне територіальне поширення характеризують прибузькі говірки. Ця мікрозона окреслена п'ятьма

опозиціями: *ширшун* ‘шершень’, *пл’усква* ‘блощиця’, *робак* ‘борозняк, личинка хруща травневого’, *вовк* ‘довгоносик’, *бомк* ‘овід’. Для зазначених говірок характерне використання полонізмів (*пл’усква*, *бомк* та ін.) частіше, ніж для інших мікрозон. Дещо невмотивоване, на перший погляд, просування прибузької межі на схід пояснюємо використанням полонізмів у мовленні жителів-переселенців у н. пп. 117, 118, де корінне населення знайти складно. Ядро вказаної території становлять, очевидно, західні говірки Любомльського, Володимир-Волинського та Іваничівського районів, а також підляські та східна частина берестейських говірок.

Чотирма компактно розміщеними ізолексами виділені камінь-каширські говірки. Крім власне камінь-каширських, ареал охоплює також південні говірки Любешівського та північні – Маневицького районів. Ентомоніми, що формують вказану територію: *бурушók* ‘сонечко семикрапкове’, *шéндил’* ‘шашіль’, *му́л’ка* ‘міль’, *жéтн’івка* ‘довгоносик’. Зазначимо, що Г. О. Козачук на матеріалі сільськогосподарської лексики теж виділила на північному сході Західного Полісся камінь-каширські говірки (поряд із ратнівськими – на північному заході, цуманськими – на південному сході) [104]. У діалектних атласах Західного Полісся цю територію не виокремлювали.

Внутрішня класифікація досліджуваного діалектного континууму підтверджена матеріалами різних рівнів “Атласу української мови” [АУМ II, кк. 389–395].

На основі лінгвогеографічного опису ентомологічної лексики західнополіського говору виокремлюємо певні групи ентомонімів за ступенем територіального поширення: загальноновживані, локальні, вузьколокальні, одиничні назви.

1. Загальноновживані лексеми. До цього виду номенів відносимо літературні назви, якщо вони широко вживані, похідні від них, а також діалектні ентомоніми, що охоплюють переважну частину Західного Полісся: *жуки́* / *жук’é* ‘жуки, загальна назва’, *св’ітл’ачók* ‘світляк’, *митéлик*

‘метелик’, *гусиниця* ‘гусінь’, *мураха*, *мурашник*, *Ум’іл’*, *шершин’* ‘шершень’, *кони́к* ‘кони́к польовий’, *цв’ірку́н*, *блoхá* || *блoх*, *м’іл’* || *мол’*, *хрушч*, *дрот’áник* ‘личинка жука-ковалика’, *довгоно́сик*, *овад* || *ова́д* ‘овід’.

2. Локальні номени – ентономіми, що формують певні діалектні зони: *бédрик*, *пéтрик* ‘сонечко семикрапкове’; *пирип’ілка* ‘метелик’; *гусéниця* ‘гусінь’; *кома́ха* ‘мураха’; *палéмуда* ‘червона мураха’; *муравéл’*, *комаши́к* ‘мурашник’; *скаку́н* ‘кони́к польовий’; *свéршчик* ‘цвіркун’; *клоп* ‘блощиця’; *прус* ‘рудий тарган’; *борозн’áк*, *чирва́к* ‘борозняк, личинка хруща’; *дрот’áнка* ‘дротяник’; *тічка*, *видмédка* || *видмédик* ‘вовчок’; *вовк* ‘довгоносик’.

3. Вузьколокальні найменування – лексеми, що відділяють окремі мікрозони чи обмежені ареали: *зузу́лка*, *бурушо́к*, *в’ірка* ‘сонечко семикрапкове’; *папи́н’ух*, *л’áл’очка* ‘метелик’; *русáвка*, *ро’ба́к* ‘гусінь’; *здрéц’а*, *огн’анка* ‘червона мураха’; *гайно́* ‘мурашник’; *бУ’іл* ‘джміль’; *ширишун*, *жерш* ‘шершень’; *кóзлик*, *кузн’éчик* ‘кони́к польовий’; *плу́са*, *пл’у́ска* ‘блощиця’; *ше́ндил’*, *ше́ршил*, *ситáр* ‘шашіль’; *п’ідйід’*, *рак* ‘вовчок’. Сюди належать також двокомпонентні номени (прикладки чи словосполучення), одна частина яких може функціонувати самотійно: *шчóдрик-бédрик*, *свédрик-бédрик*, *чінчик-пéтрик*, *пéтрик-бра́тон’ко*, *со́не"чко-ро́не"чко*, *чирво́не со́ничко* ‘сонечко семикрапкове’; *чо́рна пирип’ілка* ‘нічний метелик’; *кони́к-стрибунéц’* ‘кони́к польовий’; *б’ілії чирва́к* ‘борозняк’; *дрот’ані́ї чирйáк* ‘дротяник’; *рак земл’ані́ї* ‘вовчок’.

4. Оди́нчні назви, спорадично фіксовані й не становлять жодної закономірності. Г. О. Козачук назвала їх окремими острівками на фоні суцільного ареалу. Окремі з них – іншомовні запозичення, частіше фіксовані в надбузько-поліських говірках; на півночі трапляються окремі запозичення з білоруських говірок [104]. До цієї групи включаємо й синтаксичні описові конструкції: *ба́бочка*, *вэрбoчка*, *жидо́ўка*, *либédик*, *до́л’а*, *бо́жа ма́ти* ‘сонечко семикрапкове’; *чирйéк / шо св’ітит’*, *кома́хи / шо св’іт’ац’а*; *жари́нка*, *св’ітач* ‘світляк’; *в’ід’ма*, *лéйка*, *мі’трик*, *катири́но’ўка* ‘метелик’; *н’ів’ід’імка*, *пл’у́шчик*, *смерт’* ‘нічний метелик’; *моті́л’ на капу́сти* ‘білан

капустяний'; *Уоўн'іца, капуст'анка, почварка* 'гусінь'; *вон'аха, к'індріца* 'мураха'; *жїежка, мелика, перлица, чирвоник, шкаламуда* 'червона мураха'; *кóp'ец, кут'ол, трушник* 'мурашник'; *дека пчолá, запел'увач* 'джміль'; *ди́ка осá, пчол'іни́ воўк* 'шершень'; *кост'ік-маст'ік, нест'ор* 'коник польовий'.

На основі порівняльної характеристики ентомологічної лексики говірок Західного Полісся з таким же шаром лексики в інших українських говорах, а також білоруської та польської мов, визначаємо групу ентонімів, характерних виключно західнополіським говіркам, а також дев'ять груп номенів, що мають зовнішні ізоглоси: західнополісько-волинські, західнополісько-середньополіські, західнополісько-середньополісько-волинські, західнополісько-польські, західнополісько-середньополісько-польські, західнополісько-волинсько-польські, західнополісько-білоруські, західнополісько-середньополісько-білоруські, західнополісько-білорусько-польські. Проте більшість ізоглюс є власне західнополіськими, отже цей лексичний шар формують питомі джерела, а не запозичення. Власне західнополіськими вважаємо такі ентоніми: *бурушóк, в'ірка, жидóўка* 'сонечко семикрапкове'; *пирип'ілка, папин'ух* 'метелик'; *гусéла, русáвка* 'гусінь'; *огн'анка* 'червона мураха'; *жерш* 'шершень'; *плúса* 'блощиця'; *шéндил', шілник* 'шашіль'; *мул'ка* 'міль' тощо.

Західнополісько-волинські ентомологічної паралелі: *комаши́к* 'мурашник'; *ширишóн* 'шершень'; *кóник-стрибунéц'* 'коник'; *чирвотóчина* 'шашіль'; *борозén:ик || заборозén:ик* 'борозняк, личинка хруща'; *капуст'анка* 'вовчок'; *зернойід* 'довгоносик'; *ба́бочка* 'бабка'; *шчипалка* 'щипавка'; *курчáтник* 'жук-рогач'; *гн'йнік* 'гнойовик'.

Західнополісько-середньополіські паралелі: *гайно́, муравéл'* 'мурашник', *здрéц'a, жири́муда* 'червона мураха'; *шéришил'* 'шершень'; *кóзлик* 'коник польовий'; *прус* 'чорний тарган'; *шил'га́, шилáк* 'шашіль'; *ти́чка* 'вовчок'; *жучóк* 'довгоносик'; *овáд* 'овід'.

Західнополісько-середньополісько-волинські паралелі: *клоп* 'блощиця'; *пруса́к* 'рудий тарган'.

Західнополісько-польські паралелі: *свершч* ‘цвіркун’; *пл’усква* ‘блощиця’; *тар’ан* ‘чорний тарган’; *ш’ершил, ш’ешел’* ‘шашіль’; *дрот’анка* ‘дротяник, личинка жука-ковалика’; *видм’едка* || *видм’едик* ‘вовчок’

Західнополісько-білоруські паралелі: *пал’емутка* ‘червона мураха’; *свирст’ун* ‘цвіркун’; *мид’ак* ‘дротяник’; *вад* ‘овід’.

Західнополісько-середньополісько-білоруські паралелі: *ск’ачик*, *св’ершчик* ‘коник’; *шк’іл’* ‘шашіль’; *ма’йс’киї жук* ‘хрущ травневий’; *здрик* ‘тедзь’; *стон’ога* ‘мокриця’.

Західнополісько-польські: *сит’ар* ‘шашіль’; *пл’усква* ‘блощиця’; *жук* ‘хрущ травневий’; *роб’ак* ‘борозняк’.

Західнополісько-середньополісько-польські паралелі: *пчол’ар* ‘пасічник’; *св’ершчик* ‘цвіркун’.

Західнополісько-волинсько-польські паралелі: *бомк* ‘овід’; *во’ук* ‘довгоносик’.

Західнополісько-білорусько-польські паралелі: *муравнік* ‘мурашник’, *пл’уска* ‘блощиця’; *пендр’ак* ‘борозняк’; *п’ід’йід’* ‘вовчок’; *ко’ник* ‘бабка’.

Частина ентономінів мають не однорідні території поширення, а диз’юнктивні (розірвані) ареали (використовуючи принцип Р. С. Омельковець, подаємо їх у таблиці 1).

Таблиця 1

№ п/п	Номен	Десигнат	Зони, де зафіксовано найменування
1	2	3	4
1.	<i>п’етрик</i>	‘сонечко семикрапкове’	північна / східна, південно-східна
2.	<i>в’едрик</i>	‘сонечко семикрапкове’	північно-східна / східна
3.	<i>чир’йак</i>	‘світлячок’	північно-західна / північно-східна
4.	<i>ба’бка</i>	‘метелик’	північно-західна / північно-східна, східна / південна
Продовження таблиці 1			
1	2	3	4

5.	<i>моті́л'</i>	‘метелик’	північно-західна / південна
6.	<i>ні́чка</i>	‘метелик нічний’	північно-західна / центральна / південно-східна
7.	<i>т'ма</i>	‘метелик нічний’	північно-західна, північна / південна
8.	<i>вусéлниця'a</i>	‘гусінь’	північно-західна / південно- західна
9.	<i>чирво́на мура́ха</i>	‘мураха руда садова’	північна / південна
10.	<i>кра́сна мура́ха</i>	‘мураха руда садова’	північно-східна / центральна
11.	<i>гаїно́</i>	‘мурашник’	центральна / східна
12.	<i>мураві́я</i>	‘мурашник’	південно-східна / південно- західна
13.	<i>симі́я</i>	‘рій бджіл’	північна / центральна / південна
14.	<i>бУ'іл</i>	‘джміль’	центральна / південна
15.	<i>жерш</i>	‘шершень’	північна / південна
16.	<i>стрибунéц'</i>	‘кони́к польовий’	північно-західна / південно- східна
17.	<i>ска́чик</i>	‘кони́к польовий’	північно-західна / північно- східна
18.	<i>цв'ірготу́н</i>	‘цвіркун’	північно-західна / південно- західна
19.	<i>клоп</i>	‘блощиця’	північна / південна
20.	<i>пл'у́сква</i>	‘блощиця’	північно-західна / південно- східна

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
21.	<i>пруса́к</i>	‘тарган рудий’	центральна / південно-східна
22.	<i>тара́н</i>	‘тарган’	північно-західна / центральна / південно-східна
23.	<i>чирва́к</i>	‘шаші́ль’	північно-західна / північно- східна
24.	<i>шилáк</i>	‘шаші́ль’	центральна / південно-східна
25.	<i>шил'га́</i>	‘шаші́ль’	центральна / східна
26.	<i>му́л'ка</i>	‘мі́ль’	центральна / північно- західна

27.	<i>павутá</i>	‘павутина’	північно-західна / південно-східна
28.	<i>ма́їс'киї жук</i>	‘хрущ травневий’	північно-західна / північно-східна
29.	<i>пендрáк</i>	‘борозняк’	північно-західна / південно-західна
30.	<i>чирва́к</i>	‘дротяник’	північно-східна / південно-східна
31.	<i>робáк</i>	‘дротяник’	північно-західна / південна
32.	<i>дрóтик</i>	‘дротяник’	північно-західна / центральна / південна
33.	<i>рак</i>	‘вовчок’	північна / центральна / південно-східна
34.	<i>п'і́йїд'</i>	‘вовчок’	північно-західна / південно-східна
Продовження таблиці 1			
1	2	3	4
35.	<i>видме́дка</i>	‘вовчок’	центральна / південна
36.	<i>капуст'áнка</i>	‘вовчок’	північно-західна / південно-східна
37.	<i>жучо́к</i>	‘довгоносик’	центральна / північно-східна / південно-східна / південно-західна
38.	<i>вовк</i>	‘довгоносик’	північно-західна / південно-західна
39.	<i>ба́бочка</i>	‘бабка’	північно-західна / південно-східна
40.	<i>г'іVу́н</i>	‘гедзь’	північна / східна
41.	<i>бомк</i>	‘овід’	північно-західна / південно-західна
42.	<i>вод'ані́ї хрушч</i>	‘жук водяний’	північно-західна / південно-східна
43.	<i>жук</i>	‘гнойовик’	північно-західна, північна / південно-східна
44.	<i>стонóшка</i>	‘мокриця’	північно-західна / південно-

			східна
45.	<i>мокриця</i> 'а	‘мокриця’	центральна / південно-східна
46.	<i>тля</i> 'а	‘тля, попелиця’	північна / південна
47.	<i>жук-рогач</i>	‘жук-рогач’	північно-східна / південна
48.	<i>олень</i> 'а	‘жук-рогач’	північно-східна / південно-західна

Наведені дані збільшують кількість діалектних зон, виділених раніше на основі ряду ізоглос. Це спричинено тим, що ентомоніми, які представляють певну зону, становлять невелику кількість одиниць (інколи одну-дві), а тому не можуть бути достатнім матеріалом для проведення окремої ізолекси.

Отже, ізоглосою було виділено чотири діалектні зони (центральна, північно-західна, північно-східна, південно-східна), а на підставі додаткового аналізу рідко вживаних найменувань виокремлюємо також північну, південну та південно-західну.

Натомість межі окремих ареалів усередині таких діалектних зон досить чіткі. Любомльсько-шацькі лише однією ізоглосою перегукуються із дубровицькими (н. п. 41) (вираз *стовна бйут'*), камінь-каширські – із любомльськими (н. пп. 63, 71) (ентомонім *м'ул'ка*), а прибузькі – із старовижівськими (н. п. 55) (номен *ширш'ун*). Поширення прибузького ареалу далі на схід у південній частині пояснюємо мовленням переселенців у н. пп. 117, 118, які часто використовують полонізми (напр. *пл'усква*, *бомк* тощо).

На підставі окремих ізолекс можемо виділити й інші мікроареали на території Західного Полісся: любешівські (*в'ірка* ‘сонечко семикрапкове’), старовижівсько-ратнівсько-берестейські (*папин'ух* ‘метелик’) (пор. ратнівську групу говірок, яку виділяє Г. О. Козачук [104]), любомльсько-володимир-волинські (*рус'авка* ‘гусінь’), любомльсько-старовижівські (*пл'уса* ‘блощиця’), камінь-каширсько-старовижівсько-ковельські (*швак* ‘шашіль’), ковельсько-рожищенські (*шул'* ‘шашіль’), луцькі (*вовч'ок* ‘вовчок’), ківерцівсько-рівненські (*шіл'ник* ‘шашіль’, *курч'атник* ‘жук-рогач’), луцько-рожищенські

(*зернойід* ‘довгоносик’), маневицько-володимирецькі (*ку́зка* ‘довгоносик’) (пор. маневицько-цуманські говірки у Г. О. Козачук [104]), дубровицько-сарненські (*жиримуда* ‘червона мураха’), костопільсько-березнівські (*павута́* ‘павутина’), берестейські (*мураве́йн'ік* ‘мурашник’), шацько-берестейські (*мид'ак* ‘дротяник’), підлясько-берестейські (*муравні́к* ‘мурашник’).

Дослідники лінгвогеографії часто наголошують на можливості картографування не лише окремих лексем, а їх мотиваційних груп. Так, М. В. Поїстогова, аналізуючи можливість картографування мотиваційних ознак, зауважує, що за просторовою поведінкою мотиваційні ознаки (МО) поділяють на кілька типів: 1) МО, яка диференціює континуум на мікроареали або більші ареали чи зони; 2) МО, що інтегрує діалект як цілість. На рівні номінативних одиниць ареал може бути подрібнений, диференційований, а на рівні мотивації – інтегрований [143, с. 165–166].

Більшість діалектних опозицій в ентомологічній лексиці Західного Полісся протиставлені на основі мотиваційних ознак.

До МО, які інтегрують діалект як цілість відносимо ті, що поширені на всій досліджуваній території:

- 1) зовнішній вигляд: *св'ітл'ачок*, *блошчи́ця*, *дрот'я́ник*, *довгонóсик*, *попи́лиц'я́*;
- 2) звуки, які створює комаха (ономатопи): *жук*, *Ум'і́л'*, *бУола́*, *му́ха*, *кома́р*, *цв'іркун*;
- 3) поведінка: *метéлик*, *овад*, *шчі́павка*.

МО, які диференціюють континуум на діалектні зони чи мікроареали, частково повторюють попередні МО:

- 1) зовнішній вигляд: *зузу́лка*, *бурушо́к* ‘сонечко семикрапкове’; *папин* ‘ух’, *л'я́лочка* ‘метелик’; *ко́злик* ‘коник польовий’; *гво́зд'ік* ‘дротяник’; *видме́дик*, *рак* ‘вовчок’;
- 2) поведінка, дія: *палі́муда* ‘червона мураха’; *скаку́н* ‘коник польовий’; *сита́р* ‘шашіль’; *п'і́дйід'*, *тічка* ‘вовчок’; *зернойід* ‘довгоносик’;

- 3) звуки, які створює: *свѣршчик* ‘цвіркун’, *бомк* ‘овід’;
- 4) місце існування: *борозн'як* ‘борозняк, личинка хруща травневого’;
- 5) ставлення респондентів до комах: *паскѹцтво* ‘комахи, загальна назва’;
- 6) двокомпонентні найменування: *чорна пирип'їлка* ‘метелик нічний’, *рак земл'аній* ‘вовчок’;
- 7) використання видової назви на позначення родової: *чирвѧ* ‘гусінь’; *комѧха* ‘мураха’; *чирвѧк*, *робѧк* ‘борозняк’; *кузка* ‘довгоносик’.

Висновки до III розділу

Лінгвогеографія займає чільне місце в сучасних діалектологічних дослідженнях. Ряд лексичних атласів Західного Полісся не дає вичерпної інформації про членування досліджуваної території, оскільки дані різних шарів лексики дозволяють виділити різні діалектні мікрозони.

За даними західнополіської ентомологічної лексики виділено чотири діалектні зони: центральну, північно-західну, північно-східну та південно-східну. Окремі мікроареали утворені на основі надсвітязьких, любомльсько-шацьких, прибузьких, камінь-каширських говірок. Межі між західнополіськими і волинськими говорами просуваються дещо на північ, а між західнополіським і середньополіським – на захід від традиційно визначених. Очевидно, що територія західнополіського діалекту звужується, однак деякі ізоглоси продовжуються в сусідніх берестейських та підляських говірках.

За ступенем територіального поширення виділяємо чотири групи ентонімів: загальноновживані, локальні, вузьколокальні та одиничні назви. Найбільші групи становлять вузьколокальні та одиничні найменування, що підтверджує самодостатність західнополіського говору та обмежені впливи на нього сусідніх діалектів і літературної мови.

Дев'ять груп номенів мають зовнішні ізоглоси, однак більшість ізоглос є власне західнополіськими. Для частини найменувань характерні диз'юнктивні ареали.

За даними одиничних ізоглос виділено також 15 мікроареалів: любешівський, старовижівсько-ратнівсько-берестейський, любомльсько-володимир-волинський, любомльсько-старовижівський, камінь-каширсько-старовижівсько-ковельський, ковельсько-рожищенський, луцький, ківерцівсько-рівненський, луцько-рожищенський, маневицько-володимирецький, дубровицько-сарненський, костопільсько-березнівський, берестейський, шацько-берестейський, підлясько-берестейський.

Лінгвогеографічний аналіз проведено також на основі мотиваційних ознак.

На основі отриманих результатів висновуємо, що південна межа західнополіського говору пролягає на 20–25 кілометрів північніше, ніж тридцять років тому (для порівняння взято “Атлас західнополіських фаунономенів” Г. Л. Аркушина [2]). Західнополісько-середньополіська межа пролягає через ті ж території, що й раніше, причому на півночі пучок ізолекс розміщений компактніше, ніж на півдні.

ВИСНОВКИ

Детальний системний аналіз народної ентомологічної лексики дає підстави для таких висновків.

Народні говори великою мірою зберігають старі форми й відображають інноваційні процеси, зумовлені як внутрішніми законами мови, так й екстралінгвальними факторами. Тому важливим аспектом діалектології є вивчення окремих пластів лексики певних говорів у синхронії й діахронії та лінгвогеографічний опис отриманого матеріалу.

Вивчення ентомологічної лексики спорадичне та несистемне. Однак назви комах – окрема лексико-семантична група слів, яка відрізняється від інших як у плані семантичних зв'язків між її членами, так і в плані функціонування окремих складників. Ця лексика становить інтерес також як джерело для етнолінгвістичних досліджень.

Ряд ентонімів (*мúха, осá, шéршен', вóша, блохá* тощо) мають переважно фонетичні варіанти та незначні словотвірні модифікації. Це спричинено тим, що в народних віруваннях комахи часто ототожнені з гадами, тому люди переважно не дають найменування таким явищам, інколи навіть не згадують уголос (назви стають табуйованими, використовують евфемізми). Для решти номенів характерне багатство синонімів

Найрізноманітніші назви характерні для шашеля (56), сонечка семикрапкового (48), червоних мурах (40), метелика (35), вовчка та коника польового (по 23).

Етимологічний аналіз засвідчив, що більшість ентомологічних номенів належать до новішого шару лексики. Найдавніші найменування ті, що не мають різноманіття синонімів у говірках, лише незначні фонетичні (*осá, госá, вусá, óса*), словотвірні (*шéршин', ширишúн, шéршил, ширишéл', жери*) модифікації чи поширені означенням, що робить із видового поняття родове (*к'ín'с'ка мúха, зилéна мúха, домóва мúха*). Інші номени мають переважно

чітку мотивацію. Зафіксовано випадки, коли обидва елементи мотиваційної пари (мотивоване слово та лексема-мотиватор) належать до діалектних найменувань. Ряд номенів вважаємо неологізмами у цьому пласті лексики, напр.: *стóл'ар*, *т'урéмичик*, *самол'от-кукуру́зник*, *пожáрн'ік*. Інколи їх творять спонтанно в процесі мовлення: / *то йак та мура́ха чирвóна* / *то знáчит' / чирвóник* // (н. п. 150). Для таких ентомонімів найлегше визначити мотиваційні зв'язки.

На основі аналізу принципів мотивації ентомологічної лексики Західного Полісся було виділено 12 мотиваційних груп та ряд підгруп: за зовнішнім виглядом; відантропонімні назви (за чоловічими та жіночими іменами, назвами професій); за поведінкою, дією; за звуками, які створює; за середовищем існування; за ставленням респондентів до комахи; вказівка на зв'язок із погодою та народними віруваннями; віра в сакральність комахи; загальні назви для будь-якої комахи з уточнювальними прикметниками; складені лексеми як наслідок римування; найменування, запозичені з інших мов; лексеми незрозумілого походження (затемненої мотивації). Серед останніх – більшість найдавніших найменувань.

Для називання комах використовують різні засоби номінації: однослівні назви (83,25 %, в тому числі – субстантивовані прикметники (близько 1 %)), двокомпонентні найменування (15 %), полікомпонентні словосполучення (0,5 %), порівняльні звороти (0,25 %), реченнєві конструкції (близько 1 %). В одній говірці може функціонувати кілька синонімічних назв (часто одна з них – літературна), напр., на позначення сонечка семикрапкового: *зузу́лка* і *жидо́йка* (н. п. 54), *бурушо́к* і *в'ірка* (н.п. 57), *бе́дрик* і *бо́жа коро́вка* (н. пп. 88, 98), *бе́дрик* і *со́ничко* (н. пп. 90, 92, 116, 125, 127, 145). Убачаємо в цьому виразний вплив літературної мови (не завжди української), нівелювання й, отже, поступову втрату народних говіркових найменувань.

У двокомпонентних найменуваннях означення несе основне мотиваційне навантаження, оскільки, додане переважно до видового поняття,

звужує та конкретизує його значення: *к'інс'ка му́ха, чирво́на мура́ха, вод'аний жу́к, ма́йс'кий жу́к* тощо. Конкретизаторами в таких сполученнях виступають переважно іменники та прикметники.

Ентомонімам властиве явище омонімії (одне найменування може позначати до шести реалій): *ко́ник* ‘коник польовий; бабка’, *све́ричик* ‘цвіркун; коник польовий’, *бо́жа куро́вка* ‘сонечко семикрапкове; жук-рогач’ тощо. Родові назви спорадично вживані для позначення видових: *жу́к* ‘колорадський жук; жук-плавунець; жук-гнойовик; рогач; світлячок; хрущ травневий’.

Визначено чотири концептуальні коди номінації: зоологічний (*во́лик, сві́нка, вовк, рак*), антропологічний (*в'ірка, пе́трик, не́ст'ор; прус, швед; кова́л', пожа́рн'ік*), хронологічний (*ма́йс'кий жу́к, ночні́й мите́лик*), код локусу (*борозе́н:ик, гно́їнік, мог'і́л'ник*).

Спорадично фіксоване протиставлення за статтю, не характерне для ентомологічної лексики: *во́лик – коро́вка, вуша́ – вошу́н, мура́ха – мураве́ї, бUола́ – бU'і́л*.

Прикордонне розташування досліджуваної території та поширення говірок за офіційні межі держави сприяє використанню в говірках запозичених найменувань, переважно з польської (*теV, бомк, роба́к, пичо́ла, Uоу́н'іца*) та російської (*бо́жа коро́вка, клоп, кузн'е́чик*) мов. Ентомологічна лексика, зафіксована на Берестейщині та Підляшші підтверджує, що межі західнополіського діалекту української мови не обмежені офіційними кордонами.

Найчастіше діалектні найменування утворені лексико-семантичним способом (*пирип'і́лка* ‘метелик’, *ко́ник, в'і́ртал'о́тик* ‘бабка’, *солда́т'ік, пожа́рн'ік* ‘блощиця-солдатик’, *рак, видме́дик* ‘вовчок’) та універбацією (*дрот'а́ник* || *дрот'а́нка* ← *дрот'аний чирйа́к; майо́вка* ← *майо́вий жу́к; мид'а́ник* ← *мид'аний мите́лик*). Продуктивним є суфіксальний спосіб словотворення, причому від одного кореня може бути утворено багато нових

номенів: мураш- (мурав-): *мурáшник*, *мурашковіна*, *мурашчén:ик*, *муравнік*, *муравéйн'ік*, *муравéл'*, *мураві́а*, *муравá*, *муравéк*, *муравіс'ко* ‘мурашник’.

Отриманий матеріал дав змогу укласти “Атлас ентомологічної лексики Західного Полісся”. Чітко простежені межі західнополіського діалекту, зокрема західнополісько-середньополіську та західнополісько-волинську. За нашими даними, вони проходять дещо західніше та північніше, ніж традиційно визначені в діалектології. Більшість ізолекс мають продовження в сусідніх говірках польської та білоруської мов. На території Західного Полісся виділяємо такі діалектні зони: центральну, північно-західну, північно-східну, південно-східну, а також окремі ареали: світязькі, любомльсько-шацькі, прибузькі, камінь-каширські говірки. Одиначними ізогласами виокремлюємо також північну, південну та південно-західну. Часто виділені зони є неоднорідними, що пояснюємо значним впливом сусідніх мікроареалів та літературної мови.

Лінгвістичні карти показують, що більшість комах не має окремих найменувань у всіх обстежених говірках. Часто окремі ентомоніми об’єднані в певні локуси, іноді – розпорошені без виразної локалізації. Окремі представники Insecta мають спеціальні назви тільки в одній говірці (*жук*, *шо скрип’іт'*, *золотій жук*, *жук-хл’ібойід*, *жівчик*, *йáтрун'*).

Лінгвогеографічний аналіз дав змогу виокремити групу номенів, характерних для західнополіських говірок, а також дев’ять груп номенів, що мають зовнішні ізоглоси: західнополісько-волинські, західнополісько-середньополіські, західнополісько-середньополісько-волинські, західнополісько-польські, західнополісько-середньополісько-польські, західнополісько-волинсько-польські, західнополісько-білоруські, західнополісько-середньополісько-білоруські, західнополісько-білорусько-польські. Однак більшість ізоглас – власне західнополіські, отже цей лексичний шар формують питомі джерела, а не запозичення. Для 48 ентомонімів виділено окремі мікрозони поширення (північну, північно-східну, північно-західну, східну, південно-східну, південну, південно-західну, центральну).

За територіальним поширенням виділено чотири групи ентомонімів: загальноновживані (літературні назви, похідні від них та діалектні ентомоніми, що охоплюють переважну частину Західного Полісся), локальні (найменування, що формують певні діалектні зони), вузьколокальні (лексеми, що відділяють окремі мікрозони чи обмежені ареали), одиничні назви (спорадично фіксовані й не становлять жодної закономірності). Найбільшу кількість лексем охоплює третя та четверта групи.

Підтримуючи тезу про можливість картографування мотиваційних ознак, виділено три типи МО, що інтегрують діалект як цілість, і сім типів МО, які диференціюють досліджуваний континуум на діалектні зони чи мікроареали.

Завдяки отриманим результатам висновуємо, що за останніх тридцять років південна межа західнополіського говору просунулася на 20–25 кілометрів північніше від загальноприйнятої лінії Володимир-Волинський – Луцьк – Рівне. Однією з причин цього явища вважаємо вплив літературної мови.

Отже, системний опис ентомологічних назв Західного Полісся дає підстави стверджувати, що ця номенклатурна група становить невід’ємну ланку діалектної лексики, пов’язаної з живою природою. Спільність виявлена на основі мотиваційних ознак, способів і засобів номінації, метафоричного використання окремих лексем. Ентомологічна номенклатура становить відкриту групу завдяки постійним інноваціям та інтеграції в інші лексичні пласти.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ ДЖЕРЕЛ

Арк – Аркушин Г. Л. Західнополіські назви сонечка семикрапкового (Coccinella) / Г. Л. Аркушин // Українська мова. – 2005. – № 3. – С. 77–81.

АУМ – Атлас української мови : у 3 т. – К. : Наук. думка, 1984.

Т. П. : Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. – 1988. – 520 с.

Босак – Босак А. А. Атлас гаворак Пружанскага раена Брэсцкай вобласці і сумежжа (Верхняга Над'ясельдзя) : Лексіка / А. А. Босак, В. М. Босак. – Мінск, 2006. – 124 с.

Верхратський І. Г. Початки до уложення номенклатури і термінології природописної, народної / І. Г. Верхратський. – Львів, 1864.

[Зб.] 1. – 1864. – 17 с.

[Зб.] 2. – 1869. – 40 с.

[Зб.] 3. – 1869. – 23 с.

[Зб.] 4. – 1872. – 23 с.

[Зб.] 5. – 1872. – 40 с.

[Зб.] 6. – 1879. – 24 с.

Верх'08 – Верхратський І. Г. Нові знадоби до номенклатури і термінології природописної, народної, збирані між людом / І. Г. Верхратський // Збірник математично-природописно-лікарської секції Наукового Товариства імени Шевченка. – Львів, 1908. – Т. XII. – С. 1–84.

Грінч – Словарь української мови / [упоряд. Б. Д. Грінченко] : У 4 т. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958.

Т. I : А–Ж. – 1958. – XLIII + 494 с.

Т. II : З–Н. – 1958. – 573 с.

Т. III : О–П. – 1959. – 506 с.

Т. IV : Р–Я. – 1959. – 563 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : В 7 т. / [ред. кол.: О. С. Мельничук (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка., 1982.

Т. I : А–Г. – 1982. – 632 с.

Т. II : Д–Копці. – 1985. – 571 с.

Т. III : Кора–М. – 1989. – 550 с.

Т. IV : Н–П. – 2003. – 656 с.

Т. V : Р–Т. – 2006. – 704 с.

К – Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок / М. М. Корзонюк // Українська діалектна лексика : [зб. наук. праць / за ред. І. Г. Матвіяса]. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 62–267.

ЛАБНГ – Лексичны атлас беларускіх народных гаворак : У 5 т. / [ред. М. В. Бірыла, Ю. Ф. Мацкевіч]. – Мінск : Інстытут мовазнаўства АНБ, 1993.

Т. I : Раслінны и живёльны свет. – 1993. – 160 с.; 368 карт.

Ник – Никончук М. В. Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся) / М. В. Никончук. – К. : Наук. думка, 1979. – 316 с.

ОЛА – Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-образовательная / [гл. ред. Р. И. Аванесов]. – Вып. 1. Животный мир. – М. : Наука, 1988. – 188 с.

СД – Славянские древности : этнолингвистический словарь: В 5 т. / [Т. А. Агапкина и др.; отв. ред. Н. И. Толстой]. – М. : Международные отношения, 1995.

Т. I : А–Г. – 1995. – 584 с.

Т. II : Д–К (Крошки). – 1999. – 697 с.

Т. III : К (Круг)–П (Перепелка). – 2004. – 699 с.

СЗГ – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : У 2-х т / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Ред.-вид. відд. “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000.

Т. I : А–Н. – 2000. – XXIV + 354 с.

Т. II : О–Я. – 2000. – 458 с.

СПГ – Лисенко П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – К. : Наук. думка, 1974. – 260 с.

СУМ – Словник української мови : У 11 т. / [наук. редкол. :
І. К. Білодід та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970–1980.

AGWB – Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny / pod. red.
Stanisława Glinki. – Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład narodowy imienia
Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, 1980.

T. I. – 1989. – 230 s.

T. II. – 1989. – 217 s.

T. V : Leksyka 1. – 1995. – 272 s.

T. VIII : Leksyka 4. – 2002. – 351 s.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Анохина В. В. Полесская терминология пчеловодства / В. В. Анохина, Н. В. Никончук // Лексика Полесья : Материали для полесского диалектного словаря / [отв. ред. Н. И. Толстой]. – М. : Наука, 1968. – С. 320–365.
2. Аркушин Г. Л. Атлас західнополіських фаунономенів / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 322 с.
3. Аркушин Г. Л. Атлас мисливської лексики Західного Полісся / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 410 с.
4. Аркушин Г. Л. Голоси з Підляшшя : [тексти] / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Вежа, 2007. – 533 с.
5. Аркушин Г. Л. Західнополіський ономастико-діалектологічний центр ВНУ імені Лесі Українки / Г. Л. Аркушин // Наш університет. – 2011. – № 2 (55). – С. 6–7.
6. Аркушин Г. Л. Західнополіські деривати з суфіксом -ун // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. / ред. М. І. Сюсько [та ін]. – Ужгород, 2000. – Вип. 2. – С. 3–9.
7. Аркушин Г. Л. Межі західнополіського діалекту / Г. Л. Аркушин // Волинь філологічна : Текст і контекст / Західнополіський діалект у загальноукраїнському і всеслов'янському контекстах / [упор. та ред. Г. Л. Аркушин]. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – Вип. 4. – С. 9–13.
8. Аркушин Г. Л. Мисливська лексика західнополіського говору (Матеріали до “Лексичного атласу української мови”) / Г. Л. Аркушин // Дослідження з української діалектології : [зб. наук. пр. / відп. ред. П. Ю. Гриценко]. – К. : Наук. думка, 1991. – С. 181–225.
9. Аркушин Г. Л. Повір'я мисливців Західного Полісся / Г. Л. Аркушин // Древляни : зб. статей і матеріалів з історії та культури

Поліського краю / [відп. ред. С. Павлюк]. – Л. : Інститут народознавства НАН України, 1996. – Вип. 1. – С. 183–193.

10. Аркушин Г. Л. Силенська гуторка / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Вежа, 1996. – 168 с.

11. Аркушин Г. Л. Словник евфемізмів, уживаних у говірках та молодіжному жаргоні Західного Полісся та західної частини Волині / Г. Л. Аркушин. – Луцьк–Люблін : ВАТ “Волинська обласна друкарня”, 2005. – 198 с.

12. Атлас української мови: У трьох томах. – К. : Наук. думка, 1984–2001.

13. Бабій Ф. Й. Еволюція сільськогосподарської термінології в говірках горянського Полісся / Ф. Й. Бабій // Науково-технічний прогрес і мова. – Житомир, 1990. – С. 10–11.

14. Бевзенко С. П. Поліські (північні) діалекти / С. П. Бевзенко // Бевзенко С. П. Українська діалектологія : [навч. посіб. для студ. філол. факультетів університетів і пед. інститутів]. – К. : Вища шк., 1980. – С. 200–208.

15. Безруков В. И. Номинация – единично-индивидуальный акт закрепления предмета в сознании / В. И. Безруков // Вопросы языкознания и сибирской диалектологии. – Томск, 1977. – Вып. 7. – С. 26–31.

16. Берест З. Л. Страшний звір – вухокрутка / З. Л. Берест // Науковий світ. – 2007. – № 12. – С. 19.

17. Бернштейн С. Б. Карпатский диалектологический атлас / [Бернштейн С. Б., Иллич-Свитыч В. М., Клепиков Г. П. и др.]. – М., 1967. – 272 с.

18. Біологія : [навч. посібник / за ред. В. О. Мотузного]. – К. : Вища школа, 2003. – С. 394–414.

19. Биологический энциклопедический словарь / [гл. ред. М. С. Гиляров]. – М. : Советская энциклопедия, 1989. – С. 393–394.

20. Блинова О. И. Лексическая мотивированность и некоторые проблемы региональной лексикологии / О. И. Блинова // Вопросы изучения лексики

русских народных говоров : диалектная лексика. 1971. – Ленинград : Наука, 1972. – С. 92–104.

21.Блинова О. И. Мотивационные отношения слов диалекта / О. И. Блинова // Проблемы грамматики, словообразования и лексики сибирских говоров / [отв. ред. В. Н. Рогова]. – Красноярск : Красн. гос. пед-ий ин-ут, 1978. – С. 91–98.

22.Блинова О. И. Мотивационный словарь диалекта и некоторые вопросы теории / О. И. Блинова // Вопросы языкознания и сибирской диалектологии. – Томск, 1977. – Вып. 7. – С. 107–110.

23.Блинова О. И. Мотивационный словарь и его информативные возможности // Международный симпозиум по проблемам этимологии, исторической лексикологии и лексикографии : тез. докл. – М. : Наука, 1984. – С. 108–109.

24.Боброва Т. А. О природе названия и принципах номинации / Т. А. Боброва // Русский язык в школе. – 1974. – № 4. – С. 73–79.

25.Бороздина Л. Спутницы нищих и королей / Л. Бороздина // Природа и человек. Свет. – 2003. – № 11. – С. 22–23.

26.Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства / Л. А. Булаховський. – К. : Рад. школа, 1955. – 248 с.

27.Булашев Г. О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях : Космогонічні українські народні погляди та вірування / Г. О. Булашев. – К. : Довіра, 1993. – 414 с.

28.Бунько Н. М. Назвы мурашкі, мурашніку і чмяля ў беларускіх народных гаворках / Н. М. Бунько // Беларуская лінгвістыка. – Мінск: Беларуская навука, 2003. – Вып. 53. – С. 85–91.

29.Васянович О. О. Метеорологічні прикмети в народному календарі українців Полісся / О. О. Васянович // Народна творчість та етнографія. – 2005. – №. 3. – С. 77–81.

30.Ващенко В. С. З історії та географії діалектних слів. – Харків, 1962. – 175 с.

31. Вербич С. О. Західнополіська лексика крізь призму слов'янської архаїки / С. О. Вербич // Волинь філологічна: Текст і контекст / Західнополіський діалект у загальноукраїнському і всеслов'янському контекстах / [упор. та ред. Г. Л. Аркушин]. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – Вип. 4. – С. 46–55.

32. Веремійчик І. М. Короткий словник сільськогосподорської, побутової та ремісничої лексики / І. М. Веремійчик // Веремійчик І. М. Традиційні знаряддя праці, промисли і ремесла на Волині. – Луцьк, 1995. – С. 118–221.

33. Веренич В. П. Лексика городненских гончаров / В. П. Веренич, А. А. Кривицкий // Полесье: Лингвистика. Археология. Топонимика. – М.: Наука, 1968. – С. 175–192.

34. Вештарт Г. Ф. Назвы ежы на пріпяцкім Палессі Беларусі / Г. Ф. Вештарт // Жывое народнае слова: [дыялект. зб.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992. – С. 139–151.

35. Верховод О. В. Номінативні процеси в лексичі живої природи (на матеріалі українських східнослобожанських говірок) / О. В. Верховод // Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в часі: до 100-річчя професора Федота Трохимовича Жилка / [відп. ред. П. Ю. Гриценко]. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – С. 50–52.

36. Взаимодействие лингвистических ареалов: теория, методика и источники исследования / [отв. ред. М. А. Бородина]. – Л.: Наука, 1980. – 272 с.

37. Владимирская Н. Г. Полесская терминология ткачества / Н. Г. Владимирская // Лексика Полесья: материалы для полесского диалектного словаря / [отв. ред. Н. И. Толстой]. – М.: Наука, 1968. – С. 193–280.

38. Выгонная Л. Т. Полесская земледельческая терминология / Л. Т. Выгонная // Лексика Полесья: материалы для полесского диалектного словаря / [отв. ред. Н. И. Толстой]. – М.: Наука, 1968. – С. 93–130.

39.Ганцов В. М. Діалектологічна класифікація українських говорів / В. М. Ганцов. – Koln; Wien, 1974. – 67 с.

40.Герд А. С. Методы лингвистической географии и сопоставление локальных микрозон / А. С. Герд // Ареальные исследования в языкознании и этнографии : тезисы третьей конф. на тему “Методика лингво- и этнографических исследований. Маргинальные и центральные ареалы”, 10–12 февраля 1975 г. / [отв. ред. М. А. Бородина]. – Ленинград : Наука. Ленинградское отделение, 1975. – С. 20–21.

41. Говірка села Машеве Чорнобильського району. – Ч. 3 : Матеріали до Лексичного атласу української мови / [уклад. Ю І. Бідношия та ін. ; відп. ред. Л. А. Москаленко]. – К., 2003. – 225с.

42. Голев Н. Д. О некоторых общих особенностях принципов номинации в диалектной лексике флоры и фауны / Н. Д. Голев // Русские говоры Сибири. – Томск : ТГУ, 1981. – С. 12–20.

43.Голев Н. Д. О соотношении семантических и мотивировочных признаков / Н. Д. Голев // Вопросы языкознания и сибирской диалектологии. – Томск, 1977. – Вып. 7. – С. 21–26.

44.Голіченко Л. М. Назви сільськогосподарських угідь і процесів їх обробітку в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Л. М. Голіченко. – К., 2008. – 21 с.

45.Горбач О. Т. Говірки Теробовельщини / О. Т. Горбач // Горбач О. Зібрані статті. – Мюнхен, 1993. – Т.V. Діалектологія. – С. 173–255.

46.Горбач О. Т. Західньо-поліська говірка с. Остромичі кол. повіту Кобринь / О. Т. Горбач // Горбач О. Зібрані статті. – Мюнхен, 1993. – Т. V. Діалектологія. – С. 269–328.

47.Горбач О. Т. Західньо-поліські говірки в діалектологічному атласі Білоруси / О. Т. Горбач // Сучасність. – Мюнхен, 1964. – № 7 (43). – С. 107–109.

48.Грачыха Т. А. Назвы жывёл у гаворках Віцебшчыны : назвы насякомых / Т. А. Грачыха // Жывое наша слова. – Мінск, 2001. – С. 212–222.

49.Гриценко П. Ю. Модэлювання системи дыялектнай лексики / П. Ю. Гриценко. – К. : Наук. думка, 1984. – 227 с.

50.Гримашевич Г. І. Номінацыя одягу та взуття в сярэдняполіскім дыялекце : авторэф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філал. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Г. І. Гримашевич. – К., 2003. – 23 с.

51.Гримашевич Г. І. Словник назв одягу та взуття сярэдняполіскіх і суміжных гавірок / Г. І. Гримашевич. – Житомир, 2002. – 184 с.

52.Громик Ю. В. Дыялектна спецыфічнасьць гавірковага масіву в раённе басейну річкі Туріі (на матэрыялах прыслівніковай лексики) / Ю. В. Громик // Наукое вісник ВДУ ім. Лесі Украіны : Літэратурознаўство. Мовознаўство. Фольклорыстыка. – Луцьк : Вежа, 1996. – Вип. 1. – С. 147–150.

53.Громик Ю. В. Прыслівныкі відзайменніковага паходжэння в заходнаполіскіх гавірках украінскай мовы : авторэф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філал. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Ю. В. Громик. – К., 1999. – 17 с.

54.Громик Ю. В. Фразеологізмы поліскай гавірки села Ліпно Ківерцаўскага раёну Воіныскай абласці / Ю. В. Громик // Воіны-Жытомыршына : іст.-філал. зб. з раёны. праблем. – Жытомыр, 2002. – № 8. – С. 152–170.

55.Груцо О. П. Про лексычны асоблівосты поліскаіх гавірок : на матэрыялах “Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы” / О. П. Груцо // Праці ХІІ Рэспубліканскай дыялекталагічнай нарады / відп. ред. Ф. Т. Жылко. – К. : Наукова думка, 1971. – С. 326–333.

56.Гура А. В. Сымволыка жыотных в славянскай народнай традыцыі / А. В. Гура. – М. : Індрык, 1997. – 912 с.

57.Даль В. І. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. І. Даль. – М. : ТЕРРА, 1995.

Т. 2 : И–О. – 1999. – 779 с.

58. Данилюк О. К. Географічна термінологія Волині : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. К. Данилюк. – К., 2000. – 18 с.

59. Данилюк О. К. Словник народних географічних термінів Волині / О. К. Данилюк. – Луцьк : Надстир’я, 1997. – 108 с.

60. Дейниченко Н. П. Зовнішні ізоглоси зоологічної лексики східнополіського говору / Н. П. Дейниченко // Волинь-Житомирщина : іст.-філол. зб. з регіон. проблем. – 2001. – Вип. 6. – С. 358–363.

61. Дейниченко Н. П. Зоологическая лексика в восточнополесском говоре украинского языка : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.02 “Языки народов СССР (украинский язык)” / Н. П. Дейниченко. – К., 1985. – 22 с.

62. Дейниченко Н. П. Регіональні особливості зоологічної лексики східнополіського говору / Н. П. Дейниченко // Актуальные проблемы исторической лексикологии и лексикографии восточнославянских языков : тез. докл. и сообщ. всесоюз. науч. конф., 12–14 октября 1988 г. / [ред. Ф. П. Филин и др.]. – Днепропетровск, 1988. – Ч. 2. – С. 138–140.

63. Дейниченко Н. П. Як народ творить терміни / Н. П. Дейниченко // Культура слова. – К.: Наук. думка, 1984. – Вип. 26. – С. 41–44.

64. Десницкая А. В. К вопросу о предмете и методах ареальной лингвистики / А. В. Десницкая // Ареальные исследования в языкознании и этнографии / [отв. ред. М. А. Бородина]. – Ленинград : Наука. Ленинградское отделение, 1977. – С. 22–29.

65. Дзендзелевский И. А. К изучению тайных языков Западного Полесья / И. А. Дзендзелевский // Региональные особенности восточнославянских языков, литератур, фольклора и методы их изучения. – Гомель, 1985. – С. 57–59.

66. Дзендзелевский И. А. Названия для кузнечика (*Locusta viridissima*) в говорах славянских языков / И. А. Дзендзелевский // Совещание по

Общеславянскому лингвистическому атласу. Ужгород, 25-28 сентября 1973 г. : тез. докл. – М., 1973. – С. 201–202.

67. Дзендзелевский И. А. Названия для стрекозы (*Libellula*) в говорах славянских языков // Совещание по Общеславянскому лингвистическому атласу. Воронеж, 11-16 сентября 1974 г. : тез. докл. – Воронеж, 1974. – С. 189–192.

68. Дзенделівський Й. О. Арго нововижвівських кожухарів на Волині / Й. О. Дзенделівський // Українське і слов'янське мовознавство : зб. наук. праць. – Львів, 1996 – С. 245–285.

69. Дзенделівський Й. О. Засади укладання регіональних атласів слов'янських мов / Й. О. Дзенделівський. – К., 1963. – 44 с.

70. Дзенделівський Й. О. Из спостережень над слов'янською народною ентомологічною лексикою / Й. О. Дзенделівський // *Bereiche der Sluivistik. Festschrift zu Ehren von Josip Hamm.* – Wien, 1975. – S. 69–82.

71. Дзенделівський Й. О. Традиційна сільськогосподарська лексика говірки села Залісся Кобринського району на Берестейщині / Й. О. Дзенделівський // Полісся : етнікос, традиції, культура / [ред. кол. В. Ф. Давидюк та ін.]. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1997. – С. 200–210.

72. Дзенделівський Й. О. Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі / Й. О. Дзенделівський. – К. : Наук. думка, 1969. – 211 с.

73. Дмитренко М. К. Народні повір'я / М. К. Дмитренко. – К. : Народознавство, 1997. – 68 с.

74. Дмитрієв Г. В. Комахи в біосфері : [посібник для вчителів] / Г. В. Дмитрієв. – К. : Рад. школа, 1978. – 119 с.

75. Дмитрієв Ю. Д. Ця дивовижна наука зоологія : етюди про зоологію та зоологів / Ю. Д. Дмитрієв. – К. : Веселка, 1981. – С. 10–57.

76. Дяченко Н. М. Номінативні поля соматизмів та відсоматичних утворень в українських діалектах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. М. Дяченко. – Ужгород, 2008. – 19 с.

77.Євтушок О. М. Ареалогія будівельної лексики західнополіського говору / О. М. Євтушок // Дослідження з української діалектології : [зб. наук. пр. / відп. ред. П. Ю. Гриценко]. – К. : Наук. думка, 1991. – С. 81–93.

78.Євтушок О. М. Атлас будівельної лексики Західного Полісся / О. М. Євтушок. – Рівне : Держ. ред.-вид. т-во, 1993. – 134 с.

79.Євтушок О. М. Західнополіські лексичні ареали (на матеріалі будівельної лексики) / О. М. Євтушок // Актуальные проблемы исторической лексикологии и лексикографии восточнославянских языков : [тез. докл. и сообщ. всесоюз. науч. конф., 12–14 октября 1988 г. / ред. Ф. П. Филин]. – Днепропетровск, 1988. – Ч. 2. – С. 205–207.

80.Євтушок О. М. Народна будівельна лексика Західного Полісся / О. М. Євтушок. – Рівне, 1990. – 145 с.

81.Єрмоленко В. М. Визначник комах / В. М. Єрмоленко, З. Ф. Ключко. – К. : Рад. школа, 1971. – 184 с.

82.Жилко Ф. Т. Волинсько-поліські говірки / Ф. Т. Жилко // Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови. – К. : Рад. шк., 1966. – С. 165–172.

83.Жилко Ф. Т. Західнополіські говірки / Ф. Т. Жилко // Жилко Ф. Т. Говори української мови. – К. : Рад. шк., 1958. – С. 42–47.

84.Жывёльны свет : [тэматычны слоўнік / склад. В. Дз. Астрэйка і інш.; Рэд. Л. П. Кунцэвіч, А. А. Крывіцкі]. – Мн. : Беларуская навука, 1999. – 239 с.

85.Загальнокарпатський діалектологічний атлас / відп. ред. Я. В. Закревська. – Л. : Інститут українознавства, 1993. – Вип. 4. – 183 с.

86.Закревська Я. В. Шляхи дослідження народних назв рослин / Я. В. Закревська // Праці XII Республіканської діалектологічної наради / [відп. ред. Ф. Т. Жилко]. – К. : Наукова думка, 1971. – С. 318–325.

87.Зінченко О. П. Українсько-російсько-латинський ентомологічний словник : термінологія і номенклатура : у 2 т. / О. П. Зінченко,

К. Б. Сухомлін. – Луцьк : Українське ентомологічне товариство, Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2002.

Т. 1 : Термінологія. – 2002. – 226 с.

Т. 2 : Номенклатура. – 2002. – 426 с.

88. Зінчук Р. С. Атлас словозміни іменників у західнополіських говірках / Р. С. Зінчук. – Луцьк : РВВ Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. – 162 с.

89. Злотін О. З. Свійські комахи / О. З. Злотін. – К. : Рад. школа, 1988. – 80 с.

90. Злотин А. З. Занимательная энтомология / А. З. Злотин, А. П. Галкин. – К. : Наук. думка, 1982. – 160 с.

91. Ижевский С. С. Удивительный мир жуков / С. С. Ижевский. – М. : Фитон+, 2000. – 176 с.

92. Історія міст і сіл Української РСР : Волинська область / [гол. ред. П. Т. Тронько]. – К. : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1970. – 745 с.

93. Каабак Л. В. Бабочки в мифах, легендах и литературе / Л. В. Каабак // Химия и жизнь. – 2006. – № 11. – С. 60–63.

94. Каминский В. Отчетъ о поѣздкѣ по Волинскому Полѣсью для изученія народныхъ говоровъ лѣтомъ 1913 года / В. Каминский // Известія отдѣленія русскаго языка и словесности императорской Академии наукъ. – Петроградъ, 1914. – Т. XIX. кн. 2. – С. 68–89.

95. Карпова В. Л. О некоторых особенностях вторичной номинации растений в староукраинском языке / В. Л. Карпова // Международный симпозиум по проблемам этимологии, исторической лексикологии и лексикографии : тез. докл. – М. : Наука, 1984. – С. 67–68.

96. Климчук Ф. Д. До класифікації говірок Берестейщини / Ф. Д. Климчук // Праці XIII Республіканської діалектологічної наради / [відп. ред. Ф. Т. Жилко]. – К. : Наук. думка, 1970. – С. 178–183.

97. Климчук Ф. Д. К генезису брестско-пинскихъ говоровъ / Ф. Д. Климчук // Проблеми української діалектології на сучасному етапі : тези доп. і повід. – Житомир, 1990. – С. 49–50.

98. Клімчук Ф. Д. З народных назваў грыбоў / Ф. Д. Клімчук // Жывое слова. – Мінск : Навука і тэхніка, 1978. – С. 184–196.
99. Клімчук Ф. Д. Полесье и этногенез восточнославянских народов / Ф. Д. Клімчук // Український діалектологічний збірник / [упоряд. та відп. ред. П. Ю. Гриценко]. – К. : Довіра. – 1997. – Кн. 3. – С. 237–241.
100. Ковальчук Г. В. Зоологія з основами екології : [навч. посіб. для студ. вузів] / Г. В. Ковальчук. – Суми : Університетська книга, 2003. – С. 222–294.
101. Козачук А. А. Древнеукраинские и древнерусские элементы в лексике волинско-полесских диалектов / А. А. Козачук // Актуальные проблемы исторической лексикологии восточнославянских языков : [тез. докл. и сообщ. всесоюз. науч. конф., ноябрь 1975 г. / ред. Ф. П. Филин]. – Днепропетровск, 1975. – С. 127.
102. Козачук А. А. Сельськогосподарська лексика говорів Волини : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 “Языки народов СССР (украинский язык)” / А. А. Козачук. – К., 1971. – 19 с.
103. Козачук Г. О. Динаміка побутової лексики поліських говірок / Г. О. Козачук // Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі : XV Республіканська діалектологічна нарада : [тези доп. і повідомл. : до IX Міжнародного з'їзду славістів / відп. ред. М. В. Никончук]. – Житомир, 1983. – С. 196–198.
104. Козачук Г. О. Лексичні ареали волинсько-поліських говірок (на матеріалі сільськогосподарської лексики) / Г. О. Козачук // XIV Республіканська діалектологічна нарада : тези доп. – К. : Наук. думка, 1977. – С. 93–94.
105. Коломієць В. Т. Коза бедра, щедрик-бедрик і сонечко-бабарунка / В. Т. Коломієць // Мовознавство. – 1967. – № 3. – С. 49-52.
106. Кононенко В. І. Символи української мови / В. І. Кононенко. – Івано-Франківськ : Плай, 1996. – 272 с.

107. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О. А. Корнилов. – М. : Че Ро, 2003. – 349 с.

108. Краєвська Г. П. Народна виробнича термінологія центральних говірок Поділля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Г. П. Краєвська. – К., 2010. – 22 с.

109. Красножан Ж. В. Найменування хвороб і шкідників винограду в українській мові / Ж. В. Красножан // Питання лексикології і граматики : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 1979. – С. 70–75.

110. Кривошапова Ю. А. Об одной символической модели в славянской народной энтомологии / Ю. А. Кривошапова // Славяноведение. – 2007. – № 6. – С. 57–70. (юлия александровна)

111. Кривошапова Ю. А. Русская энтомологическая лексика в этнолингвистическом освещении : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Ю. А. Кривошапова. – Екатеринбург, 2007. – 24 с.

112. Куриленко В. М. Лексика тваринництва поліських говорів / В. М. Куриленко. – Суми : Мрія, 1991. – 124 с.

113. Лавриненко А. *Ком- как комар (семантико-генетический анализ) / А. Лавриненко // Język rosyjski w konfrontacji z językami Europy w aspekcie ligwokulturoznawczym / [pod. red. Piotra Czerwińskiego i Henryka Fontańskiego]. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2004. – S. 53–62.

114. Лексіка Палесся ў прасторы і часе / Г. Ф. Вештарт [и др.]; рэд. В. У. Мартынаў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1971. – 214 с.

115. Лесів М. Українські говірки у Польщі / Михайло Лесів. – Варшава: Український архів, 1997. – 496 с.

116. Лінгвістычная геаграфія і групоўка беларускіх гаворак. – Мінск: Навука і тэхніка, 1968. – Ч. 1. – 320 с.

117. Ломаков В. М. Некоторые случаи мотивированности слова в диалектной речи (на материале, собранном для ОЛА) // Совещание по

Общеславянскому лингвистическому атласу. Ужгород, 25–28 сентября 1973 г. Тезисы докладов. – М., 1973. – С. 92–94.

118. Мамаев Б. М. Определитель насекомых европейской части СССР / Б. М. Мамаев, Л. Н. Медведев, Ф. Н. Правдин. – М. : Просвещение, 1976. – 318 с.

119. Матвіяс І. Г. Суміжні говори трьох українських наріч / І. Г. Матвіяс // Структурні рівні українських говорів. – К. : Наук. думка, 1985. – С. 3–23.

120. Матвіяс І. Г. Українська мова та її говори / І. Г. Матвіяс. – К. : Наук. думка, 1990. – 164 с.

121. Мацкевіч Ю. Ф. Лексика пчелярства / Ю. Ф. Мацкевіч // З народнага слоўніка / [рэд. А. А. Крывіцкі, Ю. Ф. Мацкевіч]. – Мн. : Навука і тэхніка, 1975. – С. 204–217.

122. Мацюк З. С. Из народа не викинеш : Діалектний словник фразеологізмів / З. С. Мацюк. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – 136 с.

123. Михальчук К. П. Нарѣчія, поднарѣчія и говоры Южной России въ связи съ нарѣчіями Галичины // Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край. – Петербург, 1877. – Т. 7. Вып. 2. – С. 453–512.

124. Михальчук К. П. Програма до збирання діалектичних одмін української мови / К. П. Михальчук, Є. К. Тимченко. – К. : Видання Українського Наукового Товариства в Києві. – К. – 202 + IV с.

125. Мойсієнко В. М. Західнополіський діалект: до витоків // Волинь філологічна : Текст і контекст / Західнополіський діалект у загальноукраїнському і всеслов'янському контекстах / [упор. та ред. Г. Л. Аркушин]. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – Вип. 4. – С. 154–167.

126. Мойсієнко В. М. Номінація в поліській народній медицині та лікувальній магії : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Мойсієнко Віктор Михайлович. – Житомир, 1994. – 22 с.

127. Москаленко Л. А. Гносеологічні корені димотивованих і полімотивованих фітономенів (на матеріалі ботанічної лексики українських степових говірок Миколаївської області) / Л. А. Москаленко // Мовознавство. – 2008. – № 6. – С. 13–27.

128. Москаленко Л. А. Подібність рослини до іншої рослини як джерело номінації / Л. А. Москаленко // Українська мова. – 2002. – № 3. – С. 39–50.

129. Назарова Т. В. К характеристике украинского волянского-полесского вокализма / Т. В. Назарова // Общеславянский лингвистический атлас : материалы и исследования. 1970 / [отв. ред. Р. И. Аванесов]. – М. : Наука, 1972. – С. 40–64.

130. “Народная Библия” : Восточнославянские этимологические легенды / [сост. и коммент. О. В. Белова; отв. ред. В. Я. Петрухин]. – М. : Индрик, 2004. – 575 с.

131. Нефедова Е. А. О возможности картографирования мотивационных отношений / Е. А. Нефедова // Совещание по общим вопросам диалектологии и истории языка : тез. докл. и сообщ. (Баку, 21–24 октября 1975 г.). – М., 1975. – С. 14–16.

132. Никонов В. А. Оптимизация методов ареальной лингво-этнографии / В. А. Никонов // Ареальные исследования в языкознании и этнографии (язык и этнос). – Л. : Наука, 1983. – С. 18–24.

133. Никончук О. М. Ареалогія північного нарiччя української мови за даними лісової лексики / О. М. Никончук // Дослідження з української діалектології. – К. : Наук. думка, 1991. – С. 61–81.

134. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Русский язык, 1988. – 750 с.

135. Омельковець Р. С. Атлас західнополіських назв лікарських рослин / Р. С. Омельковець. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – 133 с.

136. Омельковець Р. С. Ботанічні апелятиви, співвідносні з назвами тваринного світу / Р. С. Омельковець // Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки : Філологічні студії. – Луцьк, 2002. – № 3. – С. 170–182.

137. Омельковець Р. С. Діалектне членування західнополіського говору (за лексичними атласами Західного Полісся) / Р. С. Омельковець // Волинь філологічна : Текст і контекст / Західнополіські говірки в просторі та часі / [упор. та ред. Г. Л. Аркушин]. – Луцьк : Вежа, 2010. – Вип. 9. – С. 70–76.

138. Омельковець Р. С. Номінація лікарських рослин в українському західнополіському говорі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Р. С. Омельковець. – К., 2004. – 23 с.

139. Омельковець Р. С. Номінація лікарських рослин в українському західнополіському говорі / Р. С. Омельковець. – Луцьк : Вежа, 2006. – 302 с.

140. Оссовецкий И. А. Лексика современных русских народных говоров / И. А. Оссовецкий. – М. : Наука, 1982. – 198 с.

141. Павел В. К. Лексическая номинация (на материале молдавских народных говоров) / В. К. Павел. – Кишинев : Штиинца, 1983. – 231 с.

142. Пиртей П. С. Словник лемківської говірки / П. С. Пиртей. – Legnica-Wrocław, 2001 – 345 s.

143. Поістогова М. В. Мотиваційні ознаки на лінгвістичній карті М. В. Поістогова // Діалектна мова : сучасний стан і динаміка в часі : до 100-річчя професора Федота Трохимовича Жилка / [відп. ред. П. Ю. Гриценко]. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – С. 165–166.

144. Поістогова М. В. Номінаційні процеси у ботанічній лексиці східнополіських говірок : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / М. В. Поістогова. – К, 2005. – 23 с.

145. Полесские говоры в составе белорусского и украинского языков // Полесье. Материальная культура / [В. К. Бондарчик, И. Н. Браим, Н. И. Бураковская и др.]. – К. : Наук. думка, 1988. – С. 56–64.

146. Пономар Л. Г. Назви одягу Західного Полісся / Л. Г. Пономар. – К., 1997. – 182 с.

147. Попов И. А. О некоторых аспектах лингвогеографического изучения диалектной лексики / И. А. Попов // Ареальные исследования в языкознании и этнографии / [отв. ред. С. И. Брук]. – Уфа : Изд-во БФАН СССР, 1985. – С. 146–147.

148. Поповський А. М. Розвиток бджільницької термінології в умовах науково-технічного прогресу / А. М. Поповський // Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики української народно-розмовної мови : тези доп. – Ужгород : Вид-во Ужгородського ун-ту, 1989. – С. 117–119.

149. Радова М. Кліщі – смертельні німфи / М. Радова // Політика і культура. – 2003. – № 24 (203). – С. 34–35.

150. Росс Г. Энтомология : [пер. с англ.] / Г. Росс / [под ред. Г. А. Мазохина-Поршнякова]. – М. : Мир, 1985. – 572 с.

151. Руснак Ю. М. Лексика родинних обрядів у буковинському діалекті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Ю. М. Руснак. – Чернівці, 2010. – 20 с.

152. Русский язык : Энциклопедия / [гл. ред. Ф. П. Филин]. – М.: Сов. энциклопедия, 1979. – С. 162–163.

153. Селіванова О. О. Когнітивний аспект термінотворення (на матеріалі української номенклатури ентомофауни) / О. О. Селіванова // Українська термінологія і сучасність : [зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко]. – К. : КНЕУ, 2002. – Вип. 8. – 2009. – 316 с.

154. Сербин В. В. Тараканье братство // Химия и жизнь. – 2004. – № 4. – С. 41–43.

155. Скопненко О. І. Генеза берестейсько-пинських говірок : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. І. Скопненко. – К., 1997. – 21 с.

156. Словник прізвицьк північно-західної України : у 3 т. / [упор., вступ. ст. і ред. Г. Л. Аркушин]. – Луцьк : Вежа, 2009 .

Т. 1 : А–И. – 2009. – 409 с.

157. Соколовская А. С. Полесские названия одежды и обуви / А. С. Соколовская // Лексика Полесья : [материалы для полесского словаря / отв. ред. Н. И. Толстой]. – М. : Наука, 1968. – С. 281–319.

158. Старостенко Н. А. Вторичная номинация от славянских названий животных в украинских диалектах / Н. А. Старостенко // Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі : XV Республіканська діалектологічна нарада : [тези доп. і повідомл. : До IX Міжнародного з'їзду славістів / відп. ред. М. В. Никончук]. – Житомир, 1983. – С. 224–226.

159. Терновская О. А. Божья коровка или ночь накануне Ивана Купалы (соотношение микро- и макроструктур) / О. А. Терновская // Славянское и балканское языкознание. Структура малых фольклорных текстов / [отв. ред. С. М. Толстая, Т. В. Цивьян]. – М. : Наука, 1993. – С. 41–55.

160. Тищенко Т. М. Лексика бджільництва Східного Поділля / Т. М. Тищенко. – Умань : РВЦ “Софія”, 2008. – 88 с.

161. Тищенко Т. М. Лексика на позначення бджіл у говірках Східного Поділля (матеріали до “Лексичного атласу української мови”) / Т. М. Тищенко // Діалектологічні студії. Традиції і модерн. – Львів, 2008. – Вип. 7. – С. 323–334.

162. Толстая С. М. Мотивационные семантические модели и картина мира / С. М. Толстая // Русский язык в научном освещении. – 2002. – № 1 (3). – С. 115–118.

163. Толстой Н. И. Об изучении полесской лексики // Лексика Полесья : [материалы для полесского словаря / отв. ред. Н. И. Толстой]. – М. : Наука, 1968. – С. 3–19.

164. Топоров В. Н. Ещё раз о балтийских и славянских названиях божьей коровки (*Coccinella septempunctata*) в перспективе основного мифа / В. Н. Топоров // Балто-славянские исследования. 1980. – М. : Наука, 1981. – С. 274–300.

165. Українська мова : Енциклопедія / [редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.; 2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Українська енциклопедія, 2004. – С. 417–419. (О. О. Тараненко)

166. Українські замовляння / упор. М. Н. Москаленко. – К. : Дніпро, 1993. – С. 5–23.

167. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклав М. Номис / [упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка]. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.

168. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : В 4 т. / Макс Фасмер ; [пер.с нем.и доп. О. Н. Трубачев ; ред. и предисл. Б. А. Ларин]. – М. : Прогресс, 1964.

Т. 1 : А–Д. – 1964. – 562 с.

Т. 2 : Е–Муж. – 1967. – 671 с.

Т. 3 : Муза–Сят. – 1971. – 827 с.

Т. 4 : Т–ящур. – 1973. – 852 с.

169. Філак І. Я. Евфемізми і табу як відображення духовності народу / І. Я. Філак // Мова і духовність нації : зб. тез допов. регіональної науково-практичної конференції. – Львів, 1989. – С. 50–52.

170. Філак І. Я. Ентомологічна лексика українських говорів району Карпат : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / І. Я. Філак. – Ужгород, 1997. – 23 с.

171. Філак І. Я. З історії формування української ентомологічної номенклатури / І. Я. Філак // Розвиток мовознавства в Західній Україні в 20–30-их роках ХХ ст. : Регіональна наукова конференція, присвячена пам'яті Василя Сімовича. – Львів, 1992. – С. 58.

172. Філак І. Я. З української ентомологічної лексики району Карпат (назви для метелика *lepidoptera*) / І. Я. Філак // Українське і слов'янське мовознавство : зб. наук. праць. – Ужгород, 2001. – С. 531–533.

173. Філак І. Я. Мотивація вживання антропонімів в ентомологічній лексиці / І. Я. Філак // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Ужгород, 2008. – Вип. 12. Українська діалектна лексика як об'єкт словникарства та лінгвогеографії. – С. 198–199.

174. Філак І. Я. Назви для овода *Oestrus bovinus* в українських говорах району Карпат // Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики української народно-розмовної мови. – Ужгород, 1989. – С. 146–148.

175. Філак І. Я. Роль І. Верхратського у формуванні ентомологічної термінології / І. Я. Філак // 50 років возз'єднання Західної України з УРСР у складі Союзу РСР. – Львів, 1989. – С. 309–310.

176. Філак І. Я. Семантична структура ентомологічних назв в українських карпатських говорах / І. Я. Філак // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : [зб. наук. пр. / ред. М. І. Сюсько]. – Ужгород, 1999. – С. 191–193.

177. Філак І. Я. Українська ентомологічна термінологія та діалекти / І. Я. Філак // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. праць. – Ужгород, 2000. – Вип. 2. – С. 221–224.

178. Філак І. Я. Українські назви для *Formica rufa* L. / І. Я. Філак // Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами : тези доп. – Ужгород, 1982. – С. 116–117.

179. Филин Ф. П. Несколько замечаний о характере лексических диалектизмов / Ф. П. Филин // Вопросы славянского языкознания. – Львов, 1948. – Кн. 1. – С. 221–225.

180. Фроляк Л. Д. Закономірності мотивації народних назв рослин в українській діалектній мові / Л. Д. Фроляк // Flora i fitonimy na pograniczu polsko-ukraińskim. – Lublin, 2006. – С. 55–64.

181. Фроляк Л. Д. Мотивація діалектної ботанічної лексики у лексикографічному аспекті / Л. Д. Фроляк // Актуальные проблемы исторической лексикологии и лексикографии восточнославянских языков. Днепропетровск. 12–14 октября 1988 г. : тез. докл. – Днепропетровск, 1988. – Ч. 2. – С. 213–215.

182. Хеншель У. Вплетённые в мир / У. Хеншель // GEO. – 2005. – № 10. – С. 30–44.

183. Хрептак І. Я. Мотиви номінації в українській народній ентомологічній номенклатурі / І. Я. Хрептак // Дослідження лексики і фразеології говорів Українських Карпат. – Ужгород, 1982. – С. 80–84.

184. Хромчанка А. Р. Аб адной фанетычнай з’яве на беларуска-польска-літоўскім сумежжы (страта пачатковага г-) // Узаемадзеянне літаратур і моў (на прыкладзе беларуска-польска-рускіх сувязей) / [пад рэд. С. П. Мусіенка]. – Гродна, 1995. – С. 200–205.

185. Шарлемань М. В. Словник зоологічної номенклатури (хребетні тварини) / М. В. Шарлемань, К. І. Татарко. – К, 1927.

186. Шаталава Л. Ф. Назва “божай кароўкі” ў беларускіх гаворках / Л. Ф. Шаталава // 3 жыцця роднага слова : [лексікалагічны зборнік / гал. рэд. А. І. Жураўскі]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1968. – С. 166–177.

187. Шило Г. Ф. Наддністрянський регіональний словник / Г. Ф. Шило. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2008. – 288 с.

188. Шило Г. Ф. Названия божьей коровки в украинских говорах / Г. Ф. Шило // Совецание по Общеславянскому лингвистическому атласу (Одесса 4–7 июня 1969 г.). – М., 1969. – С. 35–37.

189. Шило Г. Ф. Про деякі ареальні явища в українських говорах (на рівні лексики) / Г. Ф. Шило // XIV Республіканська діалектологічна нарада : тези доп. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 92–93.

190. Шило Г. Ф. Проблема розмежування наддністрянських і західнополіських говорів / Г. Ф. Шило // Праці XII Республіканської

діалектологічної наради / [відп. ред. Ф. Т. Жилко]. – К. : Наук. думка, 1971. – С. 37–46.

191. Шовен Р. Мир насекомых : [пер. с фр.] / Р. Шовен / [под ред. И. А. Халифмана]. – М. : Мир, 1970. – 240 с.

192. Щоголів І. М. Словник ентомологічної номенклатури (проект) / І. М. Щоголів. – К., 1918. – 78 с.

193. Эккерт Р. К названиям бортников в балтийских и славянских языках / Р. Эккерт // Балто-славянские исследования. 1980. – М. : Наука, 1981. – С. 107–112.

194. Энциклопедия суеверий. – М. : Локид : Миф, 1997. – 557 с.

195. Этимологический словарь славянских языков / [ред. О. Н. Трубачёв]. – М., 1974–1999;

Т. X: с. 168–170.

196. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы : В 11 т. / [ред. Г. А. Цыхун]. – Минск : Акадэмія навук БССР; Беларуская навука.

Т. I. – 1978. – 439 с.

Т. III. – 1985. – 407 с.

Т. VI. – 1990. – 287 с.

197. Юсип-Якимович Ю. В. Ономатопоетика українських говорів Карпат : семантична, фонетична, словотвірна структура та похідність ономотопів. Монографія / Ю. В. Юсип-Якимович. – Ужгород : Гражда, 2007. – 268 с.

198. Языковая номинация : Общие вопросы. – М., 1977. – 360 с.

199. Ястремська Т. О. Структурно-семантична організація пастушої лексики гуцульського говору : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Т. О. Ястремська. – К., 2002. – 20 с.

200. Atlas gwar Wojkowskich. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk : Wydawnictwo Polskiej akademii nauk.

Т. I. – 1980. – 106 с. + 80 карт.

T. II. – 1981. – 60 с. + 52 карти.

201. Bąk M. Словообразование грибов в русских и польских диалектах. Мотивационные основания / M. Bąk // *Studia i szkice slawistyczne*. 5. Dialog w literaturach i językach słowiańskich / [pod red. Stanisława Kochmana i Czesława Lachura] – Opole, 2003. – Tom 2. Językoznawstwo. – S. 69–74.

202. Boryś W. Słownik etymologiczny języka polskiego / W. Boryś. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2005. – 862 s.

203. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego / A. Brückner. – Warszawa, 1993. – 808 s.

204. Budziszewska W. Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody żywej / W. Budziszewska. – Wrocław–Warszawa–Kraków : Zakład narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, 1965. – 357 s. + 2 mapy.

205. Budziszewska W. Słowiańskie nazwy zwierząt zachowane w języku rumuńskim / W. Budziszewska // *Systemy zoonimiczne w językach słowiańskich* / pod red. Stefana Warchoła / *Rozprawy slawistyczne*. 11. – Lublin : Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1996. – S. 297–299.

206. Budziszewska W. Z nazw motyla w językach słowiańskich na tle porównawczym / W. Budziszewska // *Rocznik Sławistyczny* / [red. Franciszek Sławski]. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź : Zakład narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, 1983–1985. – T. XLIII. – Cz. I. – S. 13–19.

207. Cirlot J. E. Słownik symboli / J. E. Cirlot / [przekład Ireneusz Kania]. – Kraków : Znak, 2006. – 509 s.

208. Czyżewski F. Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy / F. Czyżewski. – Lublin, 1986. – 230 s.

209. Dejna K. Gwary ukraińskie Tarnopolszczyzny / K. Dejna. – Wrocław : Zakład narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, 1957. – 164 s. + 8 map.

210. Gala S. Kwestionariusz do badań słowotwórstwa i słownictwa w gwarach pogranicza wielkopolsko-małopolsko-mazowiecko-śląskiego / S. Gala. – Łódź : Wydawnictwo uniwersytetu łódzkiego, 2008. – S. 33–34.

211. Gustawicz B. Podania, przesady, gadki i nazwy ludowe w dziedzinie przyrody / B. Gustawicz // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. – Kraków : Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1881. – T. V. – Cz. III. Materyjały etnologiczne. – S. 102–186.

212. Leszczyński Z. Mucha w Biblii królowej Zofii / Z. Leszczyński // Język polski. – XL. 2. – S. 143–145.

213. Małocha M. Народная ботаническая номенклатура, мотивированная анимализмами / M. Małocha // Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. 5. Opis, konfrontacja, przekład / [pod red. M. Sarnowskiego i W. Wysoczańskiego]. – Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005. – S. 203–208.

214. Mały atlas gwar polskich / [red. Z. Stieber]. – Wrocław–Warszawa–Kraków : Zakład narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej akademii nauk

T. VI. – 1963. – map 2+ 50, X + 165 + 10 + 7 s.

T. VII. – 1964. – map 2+ 50, X + 161 + 12 + 10 s.

T. VIII. – 1965. – map 2+ 50, X + 161 + 12 + 10 s.

T. IX. – 1966. – map 2 + 50, 153 + 12 + 11 s.

T. XII. – 1969. – X + 201 s.

215. Orłoś T. Z. Słowiańskie nazwy *Blatta orientalis*, *Blatta germanica* i *Periplaneta* / T. Z. Orłoś // Rocznik Sławistyczny / [red. Franciszek Sławski]. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk : Zakład narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, 1971. – T. XXXII. – Cz. I. – S. 31–37.

216. Ossowski L. Западное Полесье – прародина славян / L. Ossowski // Studia slawistyczne. – Wrocław-Warszawa-Kraków : Zakład narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, 1969. – S. 19–26.

217. Pelcowa H. Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny / H. Pelcowa. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2001. – 307 s.

218. Pigoń S. Werdykt w sprawie Mickiewiczowskiego *konika* / S. Pigoń // Język polski. – XL. 4. – S. 315–316.

219. Pomianowska W. Zróżnicowanie gwar południowosłowiańskich w świetle faktów słowotwórczych / W. Pomianowska // Prace językoznawcze. 58. – Wrocław–Warszawa–Kraków : Zakład narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, 1970. – 263 s. + 73 mapy.

220. Siatkowski J. Słowiańskie nazwy ‘pszczelarza’ w świetle materiałów “Atlasu ogólnosłowiańskiego” / J. Siatkowski // Діалектологічні студії 3. Збірник пам’яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Ю. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, Видавництво М. П. Коць, 2003. – С. 340–347.

221. Siegień B. O pochodzeniu nazw owadów w białorusko-ukraińskich gwarach przejściowych na Białostocczyźnie / B. Siegień // Białostockie Archiwum Językowe. – Białystok, 2007. – T. 7. – S. 131–152.

222. Siegień B. O specyficznych entomonimach w gwarach wschodniosłowiańskich Białostocczyzny / B. Siegień // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Ужгород, 2008. – Вип. 12. Українська діалектна лексика як об’єкт словникарства та лінгвогеографії. – С. 227–229.

223. Sławski F. Matka, mać, macica, macierz, maciora, mama / F. Sławski // Język polski. – 1998. – LXXVIII. – Cz. 1–2. – S. 6–15.

224. Smagowicz K. Mantichora. Etymologiczny słownik nazw zwierząt / K. Smagowicz. – Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2004. – 367 s.

225. Studia nad dialektologią ukraińską a polską (z materiałów B. Katedry języków UJ) // [opracował do druku Mieczysław Karaś]. – Kraków–Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1975. – 240 s.

226. Sychta B. Twórcze zdolności językowe Kaszubów (na przykładzie synonimów *biedronki*) / B. Sychta // Język polski. – 1958. – XXXVIII. – Cz. 3. – S. 217–220.

227. Udziela S. Materyjały etnograficzne zebrane z miasta Ropczyc i okolicy / S. Udziela // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. – Kraków : Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1886. – T. X. – Cz. III. Materyjały etnologiczne. – S. 75–156.

228. Utěšený S. Brumbáři a brundiváli / S. Utěšený // Naše řeč. Ročník 47. – 1964. – № 3. – S. 146–149.

229. Utěšený S. Názvy svítícího hmyzu (lampyrid) v slovanských nářečích (na základě materiálu Slovanského jazykového atlasu) / S. Utěšený // Studia z filologii polskiej i słowiańskiej. – Warszawa, 1977. – T. 16. – S. 287–298.

230. Walczak M. Мотивация звукоподражательных названий насекомых в русском и польском языках / M. Walczak // Świat słowian w języku i kulturze. VIII. Językoznawstwo. Morfologia. Składnia. Semantyka / [pod red. E. Komorowskiej i J. Misiukajtis]. – Szczecin, 2007. – S. 214–224.

231. Walczak M. O motywacji rosyjskich i polskich entomonimów (na przykładzie nazw z sufiksami -иц(a), ниц(a) / -ic(a), -nic(a)) / M. Walczak // Świat słowian w języku i kulturze. IX. Językoznawstwo. Wybrane zagadnienia z gramatyki języków słowiańskich i innych języków europejskich / [pod red. D. Dziadosz i E. Komorowskiej]. – Szczecin, 2008. – S. 228–232.

232. Wierzchowski Z. Materyjały etnograficzne z powiatu Tarnobrzeskiego i Niskiego w Galicyi / Z. Wierzchowski // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. – Kraków : Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1980. – T. XIV. – Cz. III. Materyjały etnologiczne. – S. 145–251.

233. Wyrwas K. Neosemantyzm mrówka / K. Wyrwas // Język polski. – LXXXI. 4. – Cz. 4. – S. 312–313.

234. Vážný V. O jménech motýlů v slovenských nářečích. Studie sémasiologická se zřetelem jazykové zeměpisným / V. Vážný. – Bratislava, 1955. – 340 s.

ДОДАТОК А

ІНДЕКС ЛЕКСЕМ

андр'їко с. 108, 111, 151

ба́бка с. 46, 79, 82, 84, 86, 133, 143, 164 || *ба́б'ка* с. 50, 51

ба́бочка с. 46, 51, 84, 86, 79, 108, 115, 133, 143, 162, 163, 167 || *ба́бо'чка* с. 79

ба́бушка с. 36, 79, 82

ба́їздрик с. 108

ба́н'ка с. 138, 139

бе́дрик с. 36, 55, 104, 108, 109, 110, 111, 116, 145, 162, 173 || *ба́дрик* с. 108

бе́дрик-ве́дрик с. 109

бе́дричок с. 108

бе́здрик с. 108, 109, 110

бе́здр'ік с. 108

бе́рдичко с. 108

б'едрóнка с. 108

б'іла капуст'áнка с. 50

б'іла личі́нка с. 129

б'іла́н с. 50, 51

б'іла́нка с. 56 || *б'іл'áнка* с. 50, 51, 144

б'іли во́ши с. 59

б'іли черв'я́к с. 123, 124, 145 || *б'іли чирва́к* с. 129 || *б'іли чир'я́к* с. 129 || *б'ілиї чер'я́к* с. 129 || *б'ілиї чирв'е́к* с. 129 || *б'ілиї чирва́к* с. 162 || *б'ілиї чир'я́к* с. 124, 129, 130 || *б'ілиї чир'я́к* с. 129

б'ілиї митéлик с. 50, 51 || *б'іли м'ітéлик* с. 50

б'ілиї хрушч с. 129, 130

бо́жа корóвка с. 36, 75, 108, 116, 145, 146, 173 || *бо́жа ко'рóвка* с. 108 || *бо́жа курóвка* с. 45, 103, 104, 108, 143, 174 || *бо́жа кори́вка* с. 108 || *бо́жа кор'івка* с. 108, 112 || *бо́жа кору́ка* с. 55, 116

бóжа мáти с. 108, 112, 145, 146, 148, 162

бóжа мýдрост' с. 48

бóжайа коʹрóвка с. 108

бóжої мáтери росá с. 55, 116, 146

бóмка с. 99, 100

бóмко с. 100

бóмок с. 37

бáбкí с. 42, 43

бáлóн с. 138, 139

бáнV'ýра с. 138, 139

бáндýра с. 138, 139

бéдрóнка с. 36, 108

бУ'íл с. 66, 67, 68, 151, 162, 165, 174 || *бУíл* с. 66

бУолá с. 48, 67, 100, 148, 151, 169, 172, 174

бжикýха с. 96, 97

бжук с. 37, 82

бжучкí с. 42, 43

бзíкавка с. 96, 97

бз'омкотýха с. 96

бз'ýка с. 68, 70

бз'ýки с. 42, 43

бидирéц' с. 108

блýзка с. 53

блýса с. 53

блýска с. 37, 53

блýска дéкайа с. 68

блòх с. 37, 52, 148, 162

блòхá с. 52, 162, 172 || *блòхá* с. 52 || *блòхá* с. 52 || *блòхá* с. 52

блòшчíц'а с. 53, 54, 70, 144, 169 || *блòшчéц'а* с. 53 || *блòшчí'ц'а* с. 53 ||

блòшчéца с. 53 || *блòшчí'ца* с. 53 || *блòшчíца* с. 53 || *блòшчéц'а* с. 53 ||

блоушчіц'а с. 53 || блоушчѣца с. 53 || блушчѣца с. 53 || блушчѣц'а с. 53 ||
 блушчій'ц'а с. 52
 блошчічка с. 53
 болóтн'ї Ум'іл'ї с. 67, 68
 бомбобóз с. 96, 97
 бомк с. 37, 64, 65, 99, 144, 145, 161, 164, 167, 168, 169, 174
 борозѣл'ник с. 128
 борозѣн:ик с. 37, 129, 150, 163, 174 || бо'ро'зен:ик с. 129 || бурузѣн:ик с. 129 ||
 бурізі́еник с. 37 || бурузѣник с. 37 || борозѣник с. 129 || бо'ро'зѣник с. 129 ||
 бо'рузѣник с. 129
 борозѣнок с. 128
 борозн'ák с. 37, 128, 129, 144, 162, 169 || бурузн'ák с. 128 || бо'ро'зн'ák с. 128 ||
 бо'рузн'ák с. 128 || бурузн'эк с. 128
 борозн'úk с. 128, 129
 борушóк с. 36, 108, 114, 144 || бурушóк с. 108, 161, 162, 163, 169, 173
 брóнка с. 36, 108, 114 || бру́нка с. 36, 108
 брусáк с. 53, 54
 бру́шка с. 108, 114
 буді́ночок с. 138, 140
 бузаўка с. 37, 117

вад с. 99, 100, 159, 164 || вад^м с. 37 || в:ад с. 99, 100 || во́вад с. 99 || вовáд с. 99 ||
 гóвад с. 99 || говáд с. 37, 99 || во́во'д с. 99 || гóвод с. 99 || гувáд с. 37
 вáндрик с. 36, 109, 116
 ведмѣдик с. 69, 148
 вѣдрик с. 36, 55, 108, 109, 110, 115, 145, 164
 вели́'ка зилéна мўха с. 96, 97
 вѣрбочка с. 36, 108, 116, 145, 148, 162
 весѣлиц'а с. 37
 в'ѣрка с. 36

в'єрочка с. 36, 108

видмєдик с. 56, 57, 75, 100, 143, 150, 162, 164, 169, 174 || *в'ідмáдик* с. 56

видмєдка с. 56, 57, 162, 164, 167 || *в'ідмєдка* с. 56 || *в'ідм'ід'ка* с. 56

видмєжка с. 56, 57 || *мидвєжка* с. 56

висн'анá мура́ха с. 89

в'ід'ма с. 36, 79, 82, 84, 85, 133, 145, 162

в'ід'мочка с. 36, 79, 82, 112

в'ірка с. 83, 77, 108, 111, 144, 148, 150, 151, 162, 163, 168, 173, 174

в'іртал'óтик с. 46, 47, 174

в'іск с. 138, 139 || *воск* с. 138, 139

вóвад с. 100 || *гóвад* с. 100

вовк с. 68, 69, 70, 100, 143, 148, 150, 161, 162, 167, 174 || *воўк* с. 68, 75, 164 ||

волк с. 68

вовча́к с. 68

вóвчик с. 56, 68, 69, 143

вовчо́к с. 56, 68, 69, 75, 168 || *вувчо́к* с. 56, 57

вод'анєї жук с. 58, 151 || *вод'аній жук* с. 150, 174

вод'анєї жучо́к с. 58

вод'аній паву́к с. 58, 59

вод'аній хрушч с. 58, 167

вод'аній хрушч с. 59

вод'ані́к с. 58, 68, 72, 144, 148, 150 || *во^уд'ані́к* с. 58

водом'ірка с. 58, 59, 151

вóлик с. 45, 69, 103, 104, 143, 150, 174

вон'аха с. 36, 88, 90, 144 || *вон'áха* с. 163

ворóжка с. 145

воскобóйн'а с. 138, 139

вош с. 37, 59, 60, 62

вóша с. 59, 60, 172 || *вуша́* с. 62, 151, 174

вóши порт'ánийі с. 60

вошин'áтка с. 62 || *во'ше"н'áта* с. 62 || *во'шин'éта* с. 62

вошин'é с. 62

вошин'учк'é с. 62

вошўн с. 62, 151, 174

вошчéна с. 138 || *вушчéна* с. 138 || *вушчíна* с. 138

вусáк с. 55, 144

вусéла с. 37

вусéлниц'а с. 132, 165 || *гусéлница* с. 132 || *гусéл'ниц'а* с. 132 || *гўсел'ниц'а* с. 132

|| *гўсилниц'а* с. 132 || *осéлниц'а* с. 132

вусéниц'а с. 132 || *вўсиниц'а* с. 132

гад'áча мўха с. 46, 47, 145

гáдос'ц' с. 42, 43

гайманéча с. 36, 136

гайно́ с. 36, 136, 162, 163, 165

гайовéй муравéй с. 88, 89

гáн:очка-пáн:очка с. 109, 111, 115, 151

гвóз'д'ик с. 134, 148 || *гвóзд'ик* с. 144, 169

гвóз'д'ичóк с. 134

гершўн с. 64, 65 || *г'іршўн* с. 125 || *гéршун* с. 37 || *г'ершўн* с. 37 || *гéршон* с. 125

|| *гéршун* с. 125 || *г'éршун* с. 125 || *гиришўн* с. 125

гладéшка с. 138, 139

гнéда с. 130 || *гниéда* с. 130 || *гни́да* с. 130, 131

гнид с. 130, 131

гн'издéчко с. 138

гн'издо́ с. 136, 137, 138, 140, 141

гн'издо́ óс'аче с. 138

гн'издо́ шéрин'уў с. 141

гн'ийнiк с. 63, 150, 163 || *гнойнiк* с. 63, 174

гн'óздо с. 138

гнойевій с. 63

гнойовік с. 62, 63, 72, 150 || *гнуйовік* с. 62 || *гнуйувік* с. 62 || *гно'йо'вік* с. 62 ||

гно'йо'век с. 63

гнуївник с. 63

гнуїаней жук с. 63

гнуїова му́ха с. 96, 98, 151

головні во́ши с. 59, 60

гон'сен'іца с. 132 || *гон'сен'іца* с. 132

госин'ата с. 62

гостра́к с. 134

гостронос'ік с. 134

гроба́к с. 129

гулк'е с. 136, 137

гул'т'ай с. 119

гумн'аней жук с. 63, 150, 151

гумноройка с. 63

гу́мус с. 63

гусéла с. 131, 160, 163 || *вусéла* с. 131

гу́синиц'а с. 131, 132, 162 || *всéниц'а* с. 131 || *вусéлниц'а* с. 131 || *вусéниц'а* с. 131

|| *вусеніц'а* с. 131 || *вусéн:иц'а* с. 131 || *в'усиниц'а* с. 131 || *в'ус'ен'іца* с. 131 ||

в'усин'іца с. 131 || *гу́с'аниц'а* с. 131 || *гу́сениц'а* с. 131 || *гусéниц'а* с. 131, 158, 162

|| *гусéн:иц'а* с. 131 || *гу́се"ниц'а* с. 131 || *гу́сен'іца* с. 131 || *гу́синица* с. 131 || *гу́син*

'іца с. 131 || *гу́с'ін'іца* с. 131 || *ксéниц'а* с. 131 || *оксéниц'а* с. 131 || *уксéниц'а* с.

131 || *осéниц'а* с. 131 || *осéн:иц'а* с. 131 || *у́сеница* с. 131 || *усéниц'а* с. 131 ||

усéн:иц'а с. 131 || *у́сен'іца* с. 131 || *у́сил'ниц'а* с. 131 || *у́синиц'а* с. 131

гу́с'ін' с. 51, 131 || *в'усен'* с. 131 || *в'усин'* с. 131 || *гу́сан'* с. 131 || *гу́с'ан'* с. 131 ||

гу́сен' с. 131 || *гу́син'* с. 131 || *гу́с'ін* с. 131 || *у́сен'* с. 131 || *у́син'* с. 131 || *у́с'ін'*

с. 131

теV с. 64, 174 || *zeV* с. 64 || *zeV'* с. 64 || *zez* с. 64 || *теV'* с. 64 || *г'еV* с. 64, 66 || *тез* с. 64 || *г'ез* с. 64 || *г'иV* с. 64

теVу́н с. 64 || *г'иVу́н* с. 64, 167 || *г'изу́н* с. 64

тец с. 37

г'иVи́л' с. 64

г'илéV с. 64, 66

гу́зка с. 36, 116

гу́зочка с. 108, 116, 145

дармойі́д с. 119

де́ка пчола́ с. 66, 67, 163

ди́к'и бУо́ли с. 67 || *де́к'и пчо́ли* с. 67 || *ди́к'и пчо́ли* с. 67, 146 || *де́к'е пчо́ли* с. 67

ди́ка осá с. 125, 126, 163

дирне́ца с. 91, 93 || *дерни́ца* с. 91

ди́чки с. 67, 68

до́вг'и но́сики с. 68

довгонóс с. 68, 69, 103, 104, 148

довгонóсик с. 68, 69, 73, 72, 124, 134, 162, 169 || *довгонóс'ик* с. 68 ||

доʹвгоʹно́сик с. 68 || *доўгонóсик* с. 68 || *дувгунóсик* с. 68

до́л'а с. 108, 112, 145, 148, 162

до́мка с. 36, 109, 111, 151

домóва му́ха с. 96, 97, 151, 172

до́мочка с. 36, 109

дошч-погóда с. 114, 145

дрéц'а с. 91, 93

дрóтик с. 134, 144, 158, 166 || *дрóт'ик* с. 134

дрот'áк с. 134

дрот'ані́й чирйáк с. 134, 146, 162, 174

дрот'áник с. 133, 134, 162, 169, 174 || *дрот'áнка* с. 134 || *дроʹт'áник* с. 133 ||

друт'áник с. 126, 133 || *дрот'áн'ик* с. 133 || *дрот'ані́к* с. 133

дрот'аничок с. 133, 134

дрот'анка с. 134, 162, 164, 174 || *дро'т'анка* с. 134 || *друт'анка* с. 134

Уирши́ с. 67, 68

Умелик с. 66, 67

Ум'іл с. 67 || *Ум'іл'* с. 63, 64, 66, 126, 162, 169 || *Умил'* с. 66 || *жм'іл'* с. 66 || *жмил'* с. 66

Уоўн'іца с. 132, 133, 163, 174

У'уркоту́н с. 37, 121

жсаламу́да с. 91, 94, 144

жса́раха с. 92, 94

жса́рінка с. 162

жсе́ркут с. 125

жсе́рш с. 37, 125, 162, 163, 165, 172 || *г'е́рш* с. 125 || *Уе́рш* с. 68, 125, 126 ||

жсе́рш с. 125 || *ше́рш* с. 125

жсе́рш'ін' с. 37, 125 || *жсе́ршин'* с. 125 || *Уе́ршин* с. 125 || *ше́ршин* с. 125 ||

ши́рши́н с. 125

жсе́ршу́н с. 37

жсе́тник с. 68, 70, 144

жсе́тн'івка с. 68, 70, 150, 161

жсі́вчик с. 127, 175

жсиді́вочка с. 108, 116

жсидо́ўка с. 108, 112, 145, 148, 150, 162, 163, 173 || *жсиді́вка* с. 36

жсі́^ежка с. 91, 94, 163

жсılı́ца с. 36, 92, 94

жсил'і́зна му́ха с. 37

жсе́риму́да с. 91, 94, 163, 168 || *жсе́рму́да* с. 91

жситн'а́к с. 64, 65

жсовтий чирйак с. 71, 134

жсовтобрушка с. 108, 114, 144

жсук с. 37, 45, 58, 63, 64, 69, 70, 91, 103, 104, 105, 106, 107, 116, 119, 143, 157, 159, 161, 164, 167, 169, 174

жсук-вод'анік с. 58

жсук з йаднім рогом с. 51, 103, 104

жсук з рогам'і с. 103, 104

жсук-рогач с. 103, 104

жсук-хл'ібойід с. 127, 175

жсук чорний с. 58, 70, 146

жсук чорнин'к'її с. 69, 70

жсук шо св'ітиц:а с. 51, 105, 106

жсук шо скрип'їт' с. 127, 175

жсучик с. 108, 116, 145

жсучкі с. 43

жсучок с. 37, 69, 70, 73, 105, 106, 163, 167

жсучок-св'їтл'ачок с. 105, 106, 145, 146

жсучок чорний с. 69, 70

заборозен:ик с. 163 || *забурузен:ик* с. 37 || *забурузенік* с. 129 || *заборозенік* с. 129 || *заборозенок* с. 129

заборозн'ак с. 129

забурузелнік с. 129

зайід' с. 37, 45

зал'їзна мұха с. 96, 97, 151

запел'увач с. 66, 67, 163

збанок с. 138, 139

збаночок с. 138, 139

здракач с. 64, 65

здрец'а с. 91, 162, 163 || *здріца* с. 36, 91, 93

здри́ци с. 138

здри́чник с. 36, 136, 138

здрик с. 37, 64, 65, 66, 164 || *здрак* с. 64 || *здрек* с. 64 || *здру^ок* с. 64 || *здрук* с. 64
|| *здру^ок* с. 64 || *здриг* с. 37 || *др'ік* с. 37 || *дрик* с. 64

землеро́йка с. 56, 57, 151

зернойі́д с. 68, 144, 163, 168, 169

зизу́ла с. 108

зилéна му́ха с. 96, 97, 146, 151, 172

зилéний жук с. 63, 151

зирновéї жучо́к с. 69, 70

з'ірка с. 36, 109, 115

зло́д'і́йка с. 49, 50 || *зло́д'і́ке* с. 49

зозу́л'а с. 36 || *зузу́л'а* с. 108

зозу́л'ка с. 36, 113, 143 || *зо^узу́л'ка* с. 36, 108 || *зо^узо́л'ка* с. 36 || *зузу́л'ка* с. 36,
108, 148, 150, 160, 162, 169, 173 || *зазу́л'ка* с. 36

золота́ ку́зочка с. 108, 116, 145, 146

золоті́й жук с. 127, 175

іва́нчик с. 36, 109

йайі́чко с. 135 || *йайі́чко* с. 135 || *йайéчко* с. 135

йак жарéнка с. 105, 107

йару́шка с. 36, 109, 115

йáтрун' с. 127, 175

йіва́нець' с. 108

йіва́нко с. 77, 83, 108, 111, 144, 150, 151

йу́р'ік с. 36, 109, 111, 151

каларáц'к'і́ с. 72

кандрі́ця с. 91, 93 || *к'індрі́ця* с. 91

капусн'ак с. 50
капусн'ачок с. 50
капу́сниц'а с. 50
капу́сн'ік с. 50
капус'т'ана *пирип'ілка* с. 50, 51
капуст'аній с. 50, 51
капуст'аній б'ілан с. 50, 51
капуст'аній ме"тєлик с. 50, 51
капуст'анік с. 50, 51
капуст'анка с. 50, 51, 56, 132, 143, 144, 160, 163, 167 || *капус'ц'анка* с. 50 ||
капус'т'анка с. 57
капиу́к с. 138,
каравгра́ц'киї жук с. 72
карака́н с. 117, 118
каралюх с. 118
карара́ц'к'її жук с. 72
карару́к с. 117, 145
кате"рінка с. 36, 108, 109, 111, 151 || *катері́нка* с. 83, 144, 150 || *катири́нка*
с. 77
катири́но'ўка с. 77, 79, 83, 144, 150, 162
к'ін' с. 46
к'індрі́ца с. 88, 89, 163
к'ін'с'ка му́ха с. 96, 172, 174 || *к'інс'ка му́ха* с. 97
к'інс'ка пшчо́ла с. 99, 100
кл'єтка с. 140, 141
кл'їшч с. 37, 71, 148 || *клишч* с. 71 || *кл'єшч* с. 71 || *клешч* с. 71 || *кл'ашч* с. 71 ||
кл'Кшч с. 71
кл'їшча с. 71
кл'їшчєско с. 71
клоп с. 53, 54, 55, 160, 162, 163, 165, 174

клоп-вон'учка с. 55, 144

клоп-солдát'ик с. 55

клоп-чирипáшка с. 68, 70

ковáл' 50, 88, 89, 92, 127, 144, 148, 150, 174 || *кóвал'* с. 127

ковáлик с. 63, 77, 126, 127, 143, 144, 150

ковал'ї с. 36

ковал'óк с. 127

коз'áвка с. 42, 43

кóзлик с. 75, 77, 78, 148, 159, 162, 163, 169 || *кóзл'ик* с. 75, 78

козóба с. 123

кологрáц'к'її жук с. 72

ко^улурáд с. 72 || *каларáд* с. 72

колорáц'к'її жук с. 72

комáр с. 73, 90, 145, 152, 169 || *ко^умáр* с. 58, 59, 73 || *кумáр* с. 73

комарн'á с. 37

комáха с. 36, 74, 90, 91, 89, 106, 157, 162, 170 || *кумáха* с. 89, 91 || *ко^умáха* с. 89

комáха паршéвийка с. 91, 93, 94, 145, 146, 151

комáха шо св'їтиц':а с. 105, 106, 146

комáхи с. 42, 43 || *ко^умáх'ї* с. 42 || *кумáхи* с. 42 || *кумáх'ї* с. 42

комáхи / шо св'їт'ац':а с. 162

комáшка чóрна с. 68, 151

комáшки с. 42, 43

комаши^н'á с. 42, 43, 74, 100

комáшник с. 36, 136, 137 || *комаши^нїк* с. 36, 74, 136, 157, 162, 163 || *ко^умаши^нїк* с. 136 || *комáшни'к* с. 136 || *кумаши^нїк* с. 136 || *кумаши^нéк* с. 136

кон'áка с. 75

кóник с. 46, 74, 75, 76, 78, 105, 143, 150, 157, 162, 164, 174 || *кóн'ик* с. 46, 74, 78

кóник-стрибунéц' с. 75, 78, 146, 162, 163

кóник-стрибунóк с. 75, 78

кóничок с. 46, 75, 78

ко́н'ік по́л'ниї с. 74, 78, 146

ко́п'ец с. 136, 137, 163

ко́ро́в'иц'а с. 45, 103, 104, 147

ко́ро́вйача му́ха с. 96, 98, 151

ко́ро́вка с. 45, 103, 104, 108, 143, 148, 150, 174 || *ко^уро́вка* с. 108 || *ко́роўка* с. 36

ко́ройі́д с. 123, 124 || *ко́ройе́д* с. 123 || *куруйе́д* с. 123

ко́ст'ік-ма́ст'ік с. 75, 77, 78, 145, 146, 150, 163

косу́н с. 126, 127

кот'о́л с. 36 || *ко^т'о́л* с. 136, 137 || *кут'о́л* с. 163

ко́шик с. 138, 139

кра́сна мура́ха с. 91, 92–93, 165

кра́снайа мура́шка с. 91

кра́снин'ка мура́шка с. 91

кривора́ц'кий жу́к с. 72

крово́ва му́ха с. 99, 100

кровосо́с с. 96, 98

кру́т'ах с. 134, 144

кру́т'ашок с. 134

крутуве́ло с. 136, 137

кру́цик с. 134

ку́бало с. 138

кубиле́чко с. 138

кубилце́ с. 138 || *кубе́лце* с. 138 || *кубе́л'це* с. 138

кубло́ с. 136, 137, 138 || *ку́бло* с. 138

ку́бок с. 136, 137

куз'а́во^учка с. 55, 56

куза́ка с. 37, 77 || *коза́ка* с. 37

куза́ка чо́рнайа с. 68

куза́ки с. 42 || *куза́к'і* с. 42 || *куз'а́ки* с. 42 || *гуза́к'і* с. 42

куза́чка с. 43, 126, 127

куза́чки с. 42 || гуза́чки с. 42
 ку́з'ка с. 42, 145 || ку́зка с. 42, 168, 170
 кузн'е́чик с. 75, 77, 78, 145, 150, 162, 174,
 кукуру́зник с. 46, 47
 кулувгра́ц'киї жу́к с. 72
 кумаши́нс'ко с. 136 || кума́шнис'ко с. 136
 ку́па с. 136, 137
 купина́ с. 136, 137, 138 || куп'ина́ с. 136
 ку́рачи во́ши с. 59
 курула́ц'к'ї жу́к с. 72
 курча́тник с. 103, 104, 163, 168
 ку́ска с. 42, 43, 60, 91
 ку́ча с. 136, 137
 ку́ча мурахи́в с. 136

л'а́л'очка с. 79, 83, 145, 148, 159, 162, 169
 либе́дик с. 108, 162
 лигу́н с. 50, 119
 лит'у́ча мура́ха с. 89
 личе́нка с. 135 || личи́нка с. 129
 лишчи́нка с. 37
 л'ісова́ мура́ха с. 89
 л'ісові́ пчо́ли с. 67 || л'ісов'і пчо́ли с. 150
 л'ісо́в'і с. 67, 68
 л'іхта́р с. 105, 106
 ле́йка с. 46, 48, 79, 83, 145, 162
 ле́жин' с. 50, 119
 л'ел'ечка с. 46, 48
 л'есн'і пичо́ли с. 67, 68
 логра́ц'к'ї жу́к с. 72

- майовий* с. 63, 119, 120, 144, 150
майóвий жук с. 119, 120, 146, 174
майóвка с. 63, 68, 72, 119, 120, 144, 150, 174
майовс'кий жук с. 119
маїс'кий хрушч с. 119, 120
маїс'к'ий жук с. 119, 120, 145, 150, 151 || *маїс'кий жук* с. 164, 166, 174
майувік с. 63, 150
мал'átko с. 36, 109, 115
марінка с. 111
мат'ій с. 36
мáтка с. 37
матру́нка с. 36, 109, 111, 151
мат'улка с. 79
машин'áта с. 62
медвѣдик с. 56, 57 || *мидвѣдик* с. 56 || *м'ідвѣдик* с. 56
медвѣдка с. 56 || *мидвѣдка* с. 56 || *ме"двѣдка* с. 57
медонóска с. 49 || *мидунóска* с. 49
медўйóдка с. 37
мѣли́ка с. 91, 94, 163
ментáлик с. 80
мѣшка с. 45
мид'áк с. 134, 135, 164, 168
мид'áний митѣлик с. 83, 174
мид'áник с. 83, 145, 174 || *мид'анік* с. 79, 83, 148
мид'áнка с. 134, 135
митѣлик с. 51, 84, 79, 146, 156, 161 || *метѣлик* с. 51, 80, 169 || *ме"тѣлик* с. 79 ||
м'итѣлик с. 79 || *ми'тѣлик* с. 79 || *митѣл'ік* с. 79 || *мотѣлик* с. 79, 80 || *мотѣл'ік*
с. 79, 80
митѣлиц'а с. 79

мителка с. 79

мит'іл' с. 79

митл'ук с. 79

міетрик с. 79, 83, 144, 150, 162

мишечок с. 135, 138, 139

мишók с. 138, 139 || *мешók* с. 138

м'іл' с. 69, 162 || *мил'* с. 69 || *мол'* с. 69, 162 || *мул'* с. 69

м'ісцичко с. 138

м'ітел'ка с. 84

м'іт'ілка с. 79 || *м'іт'іл'ка* с. 79 || *мит'ілка* с. 79

м'іт'ólка с. 79

млэйка с. 36 || *млийка* с. 36, 91, 94 || *мл'ейка* с. 36

мог'іл'н'ік с. 55, 144, 151 || *мог'іл'ник* с. 174

мокліц'а с. 130, 131

мокрéц' с. 42, 44, 62, 87, 88, 151

мокрéч с. 42, 44

мокріц'а с. 62, 87, 88, 126, 144, 151, 167

мокрúха с. 87, 88

мол' с. 50, 51, 70, 71, 80, 84, 86, 87 || *мил'* с. 84, 87 || *м'іл'* с. 84, 87 || *мул'* с. 37, 84 || *ми'л'* с. 87 || *му'л'* с. 87 || *му°л'* с. 87

мól'е с. 87

молітавка с. 79, 83, 145

молóчний м'ітелик с. 79, 83

мóс'ка с. 96

мотелók с. 79

мотіл' с. 79, 80, 146, 165 || *мóтил'* с. 79, 84 || *му'тил'* с. 84 || *му'тел'* с. 36, 79, 80 || *мутел'* с. 79

мотіл' на капусти с. 50, 51, 162

мотилéц' с. 79

мотілик с. 79

мо^утіличка с. 79
 мотілка с. 79, 146
 мотил'ок с. 79, 146
 мохнатен':е с. 140, 141
 мошка с. 37, 44
 мошкарá с. 45 || мо^ушкарá с. 37, 45
 мо^ушкарйá с. 45
 мудріц'а с. 91, 93, 94
 мукойéd с. 68, 70, 144
 мул'а с. 87
 мул'ка с. 37, 87, 161, 163, 166, 168 || мол'ка с. 87 || м'іл'ка с. 69, 87
 мурава с. 136 || муравá с. 146, 175
 муравей с. 36, 62, 88, 89, 136, 137, 151, 174
 муравейн'ік с. 146, 168, 175 || мурав'ейн'ік с. 136, 137 || муравейник с. 136
 муравек с. 136, 146, 175
 муравел' с. 36, 136, 137, 146, 158, 162, 163, 175
 мурав'ел'н'ік с. 136, 137 || муравел'н'ік с. 136
 муравіс'ко с. 136, 137, 146, 175
 муравішче с. 36
 муравйá с. 88, 136, 146, 165, 175 || муравйе с. 136
 муравнік с. 136, 146, 164, 168, 175 || мураўнік с. 36 || мураўн'ік с. 36
 мураўл'а с. 36
 мура́ха с. 36, 62, 88, 89, 91, 149, 151, 157, 162, 174 || му́раха с. 36, 88, 160 ||
 му́раха с. 88
 мура́ха кус'уча с. 91, 93, 146
 мура́х'і с. 136, 137, 140 || мура́хи с. 136
 мура́шина с. 88
 мураші́ник с. 36
 мура́шис'ко с. 88
 мура́шичка с. 88

мурáшка с. 88, 89, 149

мурашковіна с. 136, 137, 146, 175

мурáшник с. 36, 136, 137, 146, 157, 162, 175 || *мурашнэк* с. 136 || *му́рашник* с. 36 || *мурашнік* с. 36, 136

мурашчén:ик с. 146, 175

мурошчén:ик с. 136

мúс'і с. 37

мут' с. 42, 44

мутéлик с. 36, 79

мут'іл'ка с. 36, 79 || *мут'іл'ка* с. 36 || *муті́лка* с. 36

мúтлик с. 36

мúха с. 62, 96, 99, 100, 149, 151, 152, 169, 172

мúха пудхвóсниц'а с. 96, 98, 151

мúха-цокотúха с. 96, 97, 106

мúха / шо ро'бакáм'і сéре с. 96, 98, 146

мúха / шо чирвак'é рóб'іт с. 96, 98, 146

мухуї с. 62, 99, 151

мушéна с. 99

мúшка с. 45

нас'ікóми с. 42, 43, 145 || *нос'ікóми* с. 42

нас'ікóмийе с. 42, 43

начáток с. 129

начáток хрушчá с. 130

нénза с. 60, 61

нераді́ма с. 49, 50

неробóча пчолá с. 49 || *ниробóча пчолá* с. 119

нést'ор с. 75, 77, 78, 83, 144, 150, 163, 174

нétля с. 44

нétра с. 42, 44

нічка с. 68, 84, 85, 144, 148, 165 || *нічка* с. 84

нів'ід'імка с. 84, 86, 162

нічний мителік с. 146

нічнийк с. 72, 84, 85 || *ночнийк* с. 84, 150

нора с. 138 || *нурá* с. 138

норіца с. 56, 144

носік с. 68, 69 || *носік* с. 68

носорог с. 45, 103, 104, 143, 150

носорожок с. 37, 103, 104, 148

ночний мителік с. 84, 85, 150, 174 || *ночний мителік* с. 84

ночний фонарик с. 105, 106, 146, 150

овад с. 162, 169 || *овад* с. 162, 163 || *овод* с. 99, 100 || *увад* с. 58, 59

овади с. 42, 44

овадн'а с. 99, 100

огн'анка с. 91, 93, 95, 159, 162, 163 || *огн'енка* с. 91, 93

одвуд с. 99, 100

одéжни вóши с. 59

одинарна с. 49

олен' с. 148, 167 || *олин'* с. 45, 69, 103, 104, 143, 148, 150

ос с. 67

осá с. 37, 67, 101, 140, 149, 152, 172 || *восá* с. 101 || *вусá* с. 172 || *госá* с. 101, 172

осéлниц'а с. 37

осéниц'а с. 37

осéнка с. 37, 132

оси с. 138, 140

осіне гн'іздо с. 141

ос'іна с. 138, 140

осно́ва с. 140, 142

остронóсик с. 123, 124

паву́к с. 37, 101, 140, 141, 149

паву́т с. 141, 142

пáвут' с. 140

пáдалник с. 46, 47

пáдалниц'а с. 46, 47

павтéн'е с. 140

павуко́ва кл'ётка с. 140

павун'áта с. 62

павута́ с. 37, 140, 141, 159, 166, 168 || *паута́* с. 140, 141

паву́т':е с. 140

павутéн':е с. 140 || *павутéн'е* с. 140 || *павутíн':е* с. 140 || *павутíн'е* с. 140 ||

павутéн':а с. 140 || *павутéн'а* с. 140 || *павутíн'а* с. 140 || *павут'íн':е* с. 140 ||

пагутéн':е с. 140, 141 || *пагутíн'е* с. 140, 141 || *паутíн':а* с. 140, 141 || *паутéн'*

'е с. 140, 141 || *паутíн':е* с. 140 || *паут'íн':е* с. 140 || *паут'íн':а* с. 140, 141 ||

павутíна с. 140, 141 || *павутéна* с. 140 || *паутéна* с. 140, 141 || *паутíна* с. 140

павутíца с. 140, 141 || *паутíца* с. 140 || *пагутíца* с. 37

пагу́к с. 37

пайончíна с. 140

палéмуда с. 88, 89, 91, 157, 158, 162 || *палéмида* с. 36, 91 || *палéмода* с. 91 ||

палемóда с. 91 || *пал'éмуда* с. 91 || *палéмута* с. 91 || *палíмода* с. 91 || *палíмода*

с. 36 || *палíмуда* с. 36, 92, 144, 169

палéмутка с. 91, 158, 164 || *палém'ítка* с. 91 || *палíмотка* с. 36, 91 ||

палíмутка с. 91, 92 || *палиму́тка* с. 91, 92 || *пал'íму́тка* с. 91, 92 || *палимóт^ока*

с. 36

палéпизда с. 91, 93, 95 || *палéп'íзда* с. 91

пал'ipóтка с. 91, 95

пал'óха с. 91, 95

папил'ухá с. 103

папин'ўх с. 79, 82, 144, 156, 162, 163, 168, 169 || *по'пин'ўх* с. 79

папин'ўха с. 36

парам'уд с. 89

парам'уда с. 91, 95

пара'сочка с. 36, 109, 111, 151

паре'ц'а с. 89

пар'имода с. 91, 95

пар'имулутка с. 91, 95

парт'иза'ни с. 60

паску'да с. 60

паску'цтво с. 42, 43, 145, 169

пе'дрик с. 111

пе'кн'авка с. 36, 92, 94

пекуча'я мура'ха с. 91, 93

пендра'к с. 129, 164, 166 || *пе"ндра'к* с. 129 || *пиндра'к* с. 129 || *п'индра'к* с. 129

пенкол'ода с. 36

пен'-ко'ло'да с. 108, 146

пепен'ўх с. 36

пе'рдичок с. 36, 109, 111

переп'їлка с. 36, 82 || *пе"ре"п'їлка* с. 36 || *парап'їлка* с. 36 || *перип'їлка* с. 36 ||

п'їрип'їлка с. 36, 84 || *пирип'їлка* с. 51, 79, 81, 143, 148, 150, 162, 163, 174, ||

парап'їлка с. 79 || *п'їрип'їлка* с. 79

переп'їлочка с. 36

пе'рлица с. 91, 95, 163

перна'к с. 129

пе'трик с. 36, 55, 108, 110, 116, 144, 148, 150, 157, 162, 164, 174 || *па'трик*

с. 108

пе'трик-бра'тик с. 145

пе'трик-бра'тон'ко с. 108, 146, 162

n'ídýid' с. 56, 57, 144, 162, 164, 166, 169 || *n'ídýid* с. 56 || *nídýid* с. 56 || *núdyed*
с. 56 || *núdyid* с. 56
n'ídýiden' с. 56, 129, 130 || *núdyiden'* с. 56 || *núdyiden* с. 56 || *n'ídýidin'* с. 37
n'ídrozden' с. 56
n'izdéц'a с. 92, 93, 95
n'itró с. 108
плавун с. 58, 59, 144
плавнец' с. 58
плавунец' с. 58, 59
пл'óшча с. 52, 53
плуса с. 37, 53, 160, 162, 163, 168
плуска с. 53, 144, 159, 164 || *плуска* с. 53
плусква с. 53, 54, 161, 162, 164, 165, 168
плушчик с. 53, 84, 86, 162
погана с. 49
погана бжолá с. 49
погода с. 36, 108, 114, 145, 148
погодка с. 36
подйедач с. 56
подушичка с. 135
пóдушка с. 138, 139
пужáрн'ік с. 50, 55, 148, 150, 173, 174 || *по'жáрн'ік* с. 55 || *пужáрн'ік* с. 55, 144
пóйізd с. 37, 87, 88
пол'овá мураха с. 89
полотнó с. 140, 141
попе"лніца с. 102 || *попил'ниц'a* с. 102
попел'ушка с. 79
попиздóл'ка с. 46, 47
попилиц'a с. 102, 103, 144, 169 || *попилиц'a* с. 102 || *попилец'a* с. 102 || *попи"лиц'*
a с. 68, 70

попилну́х с. 36 || *попил'н'у́х* с. 36
попил'у́х с. 36, 37 || *папил'у́х* с. 36 || *папал'у́х* с. 36 || *попел'у́х* с. 36
попил'у́ха с. 84, 86, 103 || *по'пе"л'у́ха* с. 103 || *попел'у́ха* с. 102
попин'у́ха с. 79, 82 || *папин'у́ха* с. 79
поп'іле́ц'а с. 102 *поўх* с. 69, 129, 130, 143
поп'іле́чка с. 103
поп'іл'ну́шка с. 79, 82 || *попилну́шка* с. 79 || *попил'ну́шка* с. 79
почва́рка с. 132, 163
про́волочн'ік с. 134
прі́ца с. 36, 89, 90, 91,
прі́ци с. 138
прі́цник с. 136, 138, 36
прост'а́к с. 64, 65
прус с. 37, 117, 118, 150, 157, 162, 163, 174
пруса́к с. 37, 54, 117, 118, 126, 127, 150, 158, 163, 166
пру́сик с. 118
пудбі́й с. 56, 57
пузі́р с. 135
пуру́н с. 37, 132, 133
пчола́ с. 37, 48, 96, 97, 149
пчо́ли с. 140
пчол'і́ний вовк с. 125, 126, 163
пчо́лк'і ді́к'і с. 67
пичо́ла с. 48, 80, 174
раба́ му́ха с. 96, 97, 151
рабе́н'к'і́й ве́прик с. 108, 114, 143
рабушо́к с. 36, 108, 112, 114
рабушо́к с. 36
рак с. 56, 57, 75, 129, 130, 143, 148, 150, 158, 162, 166, 169, 174

рак земл'анійї с. 56, 151, 158, 162, 169 || *рак земл'ані* с. 56 || *рак земл'анейї* с. 56
 || *рак зимл'анейї* с. 56 || *рак зимл'анійї* с. 56 || *рак земл'аніейї* с. 57
рако'в'іц'а с. 56, 57
рѣбний жук с. 58
рѣжа мура́ха с. 92, 93, 146
рѣжа му́ха с. 96, 97, 151
рѣжи во́ши с. 60
роба́к с. 37, 91, 123, 128, 129, 130, 143, 161, 164, 166, 170, 174 || *ро'ба́к* с. 107,
 123, 129, 132, 134, 135, 162 || *руба́к* с. 36, 56, 69, 71, 123, 129 || *риба́к* с. 129 ||
ри'ба́к с. 37
роба́к б'ілий с. 129, 130
робачо́к с. 69, 70, 134
робо́ча с. 49
робо́ча бжолá с. 49 || *ро'бо́ча пчолá* с. 49
рога́ч с. 103, 144, 148, 167 || *ро'га́ч* || *руга́ч* с. 103
рубáк гнойне́й с. 63
рубáк / тої шо дѣриво то́чит с. 51, 123, 124, 146
рубáцтво с. 42, 44
рубѣл' павуто́вий с. 140, 142
русáвка с. 132, 133, 148, 150, 162, 163, 168
русáвниц'а с. 132, 133

сал'ібир с. 119, 120, 145
самол'от-кукуру́зник с. 46, 144, 173
сарана́ с. 105
саранча́ с. 105
с'в'ата́ коро́вка с. 145
с'в'ентойáн'с'к'і робачо́к с. 105, 107, 150
с'в'ірготу́н с. 121 || *цв'ірготу́н* с. 121
св'іргунѣц' с. 121

с'в'іркунчик с. 121 || *цв'іркунчик* с. 121

св'ірстун с. 75, 76

с'в'ірчók с. 121, 122 || *свирчók* с. 121 || *свиричók* с. 121 || *св'іричók* с. 121 ||
цв'ірчók с. 121

св'іричók с. 75 || *сви'ричók* с. 75 || *свиричók* с. 75 || *св'ірчók* с. 75

св'ітач с. 162

с'в'іт'ачók с. 105, 106

св'ітичók с. 105, 106

св'іт'іл'н'ік с. 105, 106

св'ітл'ák с. 105, 106

св'ітл'ачók с. 105, 161, 169 || *с'в'ітл'ачók* с. 105 || *свитл'ачók* с. 105

св'ітлик с. 105

св'іточ с. 105, 106

свэдрик-бэдрик с. 36, 108, 110, 145, 162

свербл'ачók с. 58, 59

свэрличок с. 134

свершч с. 82, 121, 163 || *све^аршч* с. 121 || *св'іршч* с. 121

свэршчик с. 37, 75, 76, 78, 105, 106, 121, 122, 143, 144, 162, 164, 169, 174 ||

св'эришчик с. 121 || *с'в'эришчик* с. 75 || *сви'ришчик* с. 121

свiнка с. 55, 75, 143, 150, 174

свиргун с. 37, 75, 76, 78, 120 || *с'в'іргун* с. 75, 120 || *цв'іргун* с. 75 || *св'іргун*
с. 37, 121 || *с'в'іркун* с. 120

свиргунчик с. 121

свиркун с. 120

свирстун с. 121, 164 || *св'ірстун* с. 121

свирчók с. 122

свирчук с. 121 || *свиричук* с. 121

свиричák с. 121

свиричók с. 76, 78, 122

свистók с. 121, 122

сви́шч с. 123
се́дорко с. 111
се́рдин'ко с. 36, 109, 115
се́рдичко с. 36, 109, 115
с'ётка с. 138, 139, 140, 142
с'ёточка с. 140, 142
сидна́р с. 123, 124 || *ситна́р* с. 123, 124
силóк с. 119
симйá с. 165
симн'á с. 136, 137
сита́р с. 36, 50, 123, 124, 144, 150, 160, 162, 164, 169,
с'іргу́н с. 121, 122
скаку́н с. 37, 75, 76, 78, 105, 144, 146, 162, 169
скакунéц с. 37 || *скакунéц'* с. 75, 76, 146
скакунч с. 75
скакунчик с. 75, 76, 146
скандрі́ца с. 36, 92, 93
скарб с. 129, 145, 148
ска́чик с. 75, 76, 78, 146, 164, 165
скачо́к с. 75
скоп'éц с. 136, 137
скот'áча му́ха с. 96, 98, 151
сл'іпа́к с. 107 || *слипа́к* с. 37, 107 || *слена́к* с. 37 || *с'л'іпа́к* с. 108
смерд'у́х с. 55, 144 || *сме"рд'у́х* с. 37 || *смирд'у́х* с. 68, 70
смерт' с. 84, 86, 133, 145, 162
смирд'у́шка с. 53, 54
солда́т'ік с. 50, 55, 148, 150, 174 || *со"лда́тик* с. 55
со́не"чко-ро́не"чко с. 108, 162 || *со́нечко-ро́нечко* с. 113, 145
со́ни́ко с. 108

сони́чко с. 108, 173 || *со́н'ічко* с. 108, 112 || *со́начко* с. 108 || *со́не"чко* с. 108 ||
со́нечко с. 108, 113, 144 || *со́н'ачко* с. 108
сороконо́шка с. 87, 88
спа́с'івс'ка му́ха с. 96, 98, 151 || *спа́сувс'ка му́ха* с. 96 || *спа́суїс'ка му́ха* с. 150
сто́л'ар с. 50, 123, 144, 150, 173
сто́нг с. 72
сто́нка с. 72, 145
стоно́га с. 62, 87, 88, 151, 164 || *сто'но́га* с. 87 || *стуно́га* с. 87
стоно́х с. 37, 62, 87, 151
стоно́шка с. 87, 88, 167
стрекоза́ с. 47
стрибу́н с. 75, 76, 78
стрибунéц' с. 75, 76, 78, 165
стрибуно́к с. 78
стрикоза́ с. 37, 46, 144
стрипке́ с. 49, 50
стро́к с. 64, 65
строка́н с. 64, 65
стропа́ч с. 64, 65
стру́п с. 138, 139
сту́м'ік с. 138, 140
су́слик с. 68, 70, 143, 150

тарага́н с. 37 || *тарага́н* с. 117
таракáн с. 37, 63, 117, 118
тара́н с. 117, 164, 166
тарга́н с. 117, 160 || *тарта́н* с. 117 || *тарка́н* с. 117 || *тарча́н* с. 117 || *торга́н*
с. 117
тари́кан с. 117
твар с. 42, 44

твѣрда мѹха с. 96, 97, 151

тенѣта с. 142

тинитѡ с. 140

тѹчка с. 56, 124, 129, 130, 144, 158, 162, 163, 169 || *тѹчка* с. 56 || *тѹчка* с. 56 ||

тѡчка с. 56 || *тѹчка* с. 56 || *тѡчка* с. 56 || *тѹчка* с. 56

тл'а с. 103, 167

т'ма с. 84, 85, 150, 165 || *ц'ма* с. 84

тої шо рѣѣ в зимн'ї с. 103, 104

торокѧн с. 117

точѹлка с. 56

то'чин'ѧтка с. 62

травнѣвий жук с. 119, 120

трѹтен' с. 118, 119 || *трѹтин'* с. 118, 149 || *трѹте"н'* с. 118

трѹшник с. 136, 137, 163

туал'ѣтна мѹха с. 96, 98, 151

т'ур'ѣмщик с. 72, 73, 144, 150, 173

усѣлниц'а с. 131 || *в'їсѣлниц'а* с. 131

усѣниц'а с. 132 || *усен'їца* с. 132

усин' с. 132

ушѹл' с. 123

федѹрка-комѹрка с. 36, 109, 111

федѡра с. 111, 151 || *фе"дѡра* с. 36, 109

федѡра-комѡра с. 36, 109, 111

харбрѹц'киї жук с. 72

хатѹнка с. 138, 140

хведѹрка с. 36, 109

хвѣдорко с. 83, 108, 111, 112, 144, 148, 150, 151

храбу́шк'і с. 42, 44

хра́бушч с. 119 || *храбу́шч* с. 119

храбу́шчій с. 42, 44

храшч с. 119

христонóсиц' с. 55, 151

хробáк с. 128, 149

хрушч с. 58, 59, 119, 120, 129, 130, 133, 144, 150, 162

хрушчóва личі́нка с. 129, 130

цв'іргу́н с. 37, 120, 121, 147, 158 || *цвиргу́н* с. 78, 121

цв'ірготу́н с. 121, 147, 165 || *св'ірготу́н* с. 121

цв'ірко́ту́н с. 37, 82, 121, 147, 160 || *цв'ірко'ту́н* || *цвирко'ту́н* с. 121 ||

св'ірко́ту́н с. 121

цв'ірку́н с. 75, 76, 78, 82, 105, 106, 147, 162, 169 || *цвирку́н* с. 120 || *ц'в'ірку́н*
с. 120

цв'іркунéц' с. 121

цв'ірку́нчик с. 147

цибру́нка с. 36, 109, 115

цирку́н с. 121, 122

ц'індрі́ца с. 92, 95

чéжик с. 108, 114, 143, 150

чéрва с. 129,

черв'áк с. 128, 130

чéрви с. 132

червйáк бй'лиї с. 129

червóна мура́ха с. 95

червóний муравéї с. 95

червотóча с. 123

черйачóк с. 132, 134

чїнчик-пéтрик с. 108, 145, 146, 162

чирва́ с. 132, 170

чирва́к с. 69, 71, 91, 105, 106, 122, 123, 128, 129, 132, 134, 135, 143, 162, 166, 170 || *чирв'áк* с. 129 || *чирвйáк* с. 122, 129 || *чирв'éк* с. 122 || *чирвйéк* с. 122 || *чирйáк* с. 106, 123, 129, 132, 134, 135, 134 || *чирйéк* с. 123, 129, 134 || *черйáк* с. 129

чирва́к б'ілий с. 71, 129

чирвачо́к с. 69, 70

чирвачо́к б'ілий с. 129

чирво́н'ї кома́хи с. 137 || 151

чирво́на кума́ха с. 91, 92 || *чирво́на кома́ха* с. 91

чирво́на мура́ха с. 55, 91, 92, 143, 146, 165, 174 || *чирво́на му́раха* с. 91

чирво́на пале́муда с. 91, 92

чирво́на пикуча ко́машка с. 91, 93, 146

чирво́не со́ничко с. 108, 162

чирво́ний комаши́к с. 136, 137

чирво́ний рак с. 56

чирво́ник с. 92, 95, 144, 157, 163, 173

чирвотóчина с. 123, 124, 163

чирйáк / тої шо св'ітит' с. 105, с. 106

чирйáк шо св'ітит с. 105, 106, 146 || *чирйéк / шо св'ітит'* с. 105, 162

чирйачо́к с. 105, 106, 129

чирйачо́к чо́рнийк'ї с. 69, 71

чирку́н с. 121, 122

чм'іл' с. 66, 68, 84, 86, 143 || *чмел'* с. 66 || *чмил'* с. 66

чм'іл'ї с. 67, 68 || *Ум'іл'ї* с. 67 || *чм'іл'ї* с. 67

чо́рна му́ха с. 96, 97, 98, 151

чо́рна пирип'їлка с. 86, 146, 162, 169 || *чо́рна п'їрип'їлка* с. 84

чо́рни во́ши с. 59

чо́рний жу́к с. 117, 118, 145, 146, 151

чóрний мурáшник с. 136, 137

чóрний рак с. 56, 57

чорносрáкиї чирйáк с. 129, 130, 146

шáпка с. 138, 139

шарíмуда с. 92, 95

шáшв'іл' с. 36

шáшил' с. 122, 123 || *шáш'іл'* с. 122 || *шáши^ел'* с. 122

шáшл'а с. 122

шáшл'і с. 123

шваї с. 36, 123, 124, 125

швак с. 123, 168

швед с. 36, 122, 123, 134, 135, 150, 159, 174 || *швед^м* с. 105, 107, 122 || *швет*
с. 36, 122

швéди с. 123

шв'іл' с. 123

шéл'на с. 123 || *шéлна* с. 123

шéл'ни с. 123

шел'у́г с. 123

шéндил' с. 122, 124, 161, 162, 163 || *шéндил* с. 122 || *шíндил* с. 122, 124 ||

шéндел' с. 36

шéндили с. 123

шéндли с. 123

шéнд'ол с. 122

шéрсн'і с. 123

шéрстин' с. 123, 125 || *шéрстен'* с. 125

шéршил с. 122, 125, 162, 164, 172 || *шéршил'* с. 122, 123, 125, 159, 163

шéршин' с. 122, 123, 125, 162, 172 || *шéрше^н'* с. 125 || *шéршен'* с. 172 ||

шéршин с. 122

шершун с. 37 || *ширшун* с. 37, 123, 125, 161, 162, 163, 168, 172 || *ш'иршун* с. 37||
шэриун с. 125, 149 || *шэ^ариун* с. 125 || *шэрион* с. 125
шэшел' с. 122, 160, 164 || *шэшил'* с. 122
шэшил' с. 122
шэш'ил' с. 36
шэшл'е с. 123
шилák с. 36, 123, 163, 166
шил'ág с. 36
шил'ага с. 123
шил'áx с. 123
шил'ва с. 123
шил'гá с. 123, 163, 166
шил'ейа с. 123
шил'ин' с. 122
шил'ни с. 123
шил'ник с. 123, 163, 168 || *шил'ник* с. 123
шил'угá с. 123
шил'úx с. 123
шил'ух'í с. 123
шинáл' с. 122
шиндел' с. 36 || *шинде^л'* с. 36
шиндил'í с. 123
шинéл' с. 122
шин:ик'í с. 123
шин'ил' с. 122
шинил'í с. 123
ширшéл' с. 125, 172
ширшén' с. 125
шишéл' с. 122
шишил' с. 122 || *шишил'* с. 122 || *шиши'ил'* с. 122

шишил'і с. 123

шійил'і с. 123 || *шишил'і* с. 123

ш'іл'а с. 123

ш'індил' с. 36

шкаламұда с. 92, 95, 163

шкандріца с. 91

шк'іл' с. 123, 159, с. 164

шк'іл'і с. 123

шкл'і с. 123

шм'іл' с. 66 || *шмел'* с. 66 || *шм'ел'* с. 66

шнал' с. 15, 123

шнал'і с. 123

шп'іл' с. 123, 125

шул' с. 123, 168

шул'á с. 123

шул'áк с. 123

шул'гá с. 123

шулийі с. 123

шул'ї с. 123

шурушұн с. 37, 125

шчáшч'іл' с. 36

шчéдрик с. 36, 108, 109, 110

шчéдрик-бéдрик с. 36, 106, 108, 110, 146 || *шчóдрик-бéдрик* с. 108, 110, 162

шчéдрик-пéдрик с. 36

шчил' с. 123, 125

шчїпавка с. 126, 144, 169 || *шчї^епавка* с. 126 || *шчéпавка* с. 58, 59, 126 ||

шчї'павка с. 126 || *шчїпаўка* с. 126 || *шчїпалка* с. 126, 163 || *шчéпалка* с. 126 ||

шч'іпалка с. 126

шчипáк с. 126

ДОДАТОК Б

АТЛАС ЕНТОМОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

Передмова

Назви комах досі не стали предметом окремої лінгвогеографічної праці в українській діалектології. Пропонований “Атлас ентомологічної лексики Західного Полісся” уперше виявляє просторову поведінку цього шару лексики у волинсько-поліських, берестейських та деяких підляських говірках. Основу роботи склали діалектні записи зі 153 населених пунктів Волинської та Рівненської областей, а також південних районів Брестської області Республіки Білорусь та західної частини повіту Влодава Республіки Польща, зроблені експедиційним методом протягом 2007-2009 рр. за спеціально складеною програмою-питальником. Атлас містить 51 атомарну карту та 10 зведених. Досить густа сітка населених пунктів дала змогу окреслити межі західнополіського говору (див. зведені карти №№ 1-2), провести внутрішнє членування діалекту (див. зведені карти №№ 3-6) та виокремити певні ареали (див. зведені карти №№ 7-10).

Найменування одних комах зафіксовані в усіх н. пп. (див. кк. 5, 8, 9 тощо), інших – лише в частині (див. кк. 38, 44, 45 та ін.). Це спричинено незнанням комахи (деякі респонденти не знали, що таке вовчок чи жук-рогач) або позначення її загальним номеном (напр., жук ‘хрущ; колорадський жук; жук-рогач; водяний жук; світлячок’). Спорадично інформатор, що не знає певного ентоніма, спонтанно творить власний, напр. / *то йакшó та комáха чирвóна / то пéвно чирвóник* // (н. п. 150).

Для картографування ентомологічної лексики було обрано два рівні протиставлення: за коренями (позначено колом, що має різне забарвлення – усього 17 кольорів) та словотворчими афіксами (передано різними геометричними фігурами – усього 5 фігур – із зафарбуванням відповідного кореня). Спорадично на карті позначені відмінності на фонетичному рівні (див. кк. 2, 8, 32), які в інших випадках розглянуті переважно в коментарях

(докладніше про принципи картографування див. [2, с. 4]). Картографовані лише такі лексеми, що зафіксовані щонайменше у двох говірках. У коментарі винесені усі поодинокі найменування, а також фонетичні та акцентні відмінності картографованих назв.

У коментарях подано також найпростіші відомості про комаху (усі використані визначення комах – зі “Словника української мови. В 11 томах”) чи інше картографоване явище, напр., до к. 50 “Товкотнеча комах у повітрі”: У хорошу погоду перед заходом сонця комахи (комарі, мушки чи мошка) збираються досить великими зграями і кружляють над землею на висоті близько 2 м. За цим явищем часто визначали погоду.

Також у коментарях часто вміщені прислів'я, приказки та повір'я, пов'язані з комахами та зафіксовані на досліджуваній території. Деякі з повір'їв, особливо погодних прикмет, мають суперечливий характер.

ЗМІСТ КАРТ

- Карта № 1. Комахи (загальна назва).
- Карта № 2. Вимова ентоніма жуки.
- Карта № 3. Сонечко семикрапкове.
- Карта № 4. Світлячок.
- Карта № 5. Метелик.
- Карта № 6. Нічний метелик.
- Карта № 7. Метелик на капусті (білан капустяний).
- Карта № 8. Гусінь.
- Карта № 9. Мураха.
- Карта № 10. Червона мураха.
- Карта № 11. Мурашник.
- Карта № 12. Личинка мурахи.
- Карта № 13. Рій.
- Карта № 14. Пасічник.
- Карта № 15. Вулик.

- Карта № 16. Пасіка.
- Карта № 17. Лісові бджоли.
- Карта № 18. Жало.
- Карта № 19. Дія вкусити (про бджолу).
- Карта № 20. Трутень.
- Карта № 21. Джміль.
- Карта № 22. Шершень.
- Карта № 23. Осине гніздо.
- Карта № 24. Коник.
- Карта № 25. Цвіркун.
- Карта № 26. Блоха.
- Карта № 27. Блощиця.
- Карта № 28. Блощиця-солдатик.
- Карта № 29. Тарган.
- Карта № 30. Прус.
- Карта № 31. Шашіль.
- Карта № 32. Міль.
- Карта № 33. Павутина.
- Карта № 34. Дія про павука.
- Карта № 35. Хрущ травневий.
- Карта № 36. Личинка хруща, борозняк.
- Карта № 37. Личинка жука-ковалика, дротяник.
- Карта № 38. Вовчок.
- Карта № 39. Дія про вовчка.
- Карта № 40. Довгоносик.
- Карта № 41. Бабка.
- Карта № 42. Гедзь.
- Карта № 43. Овід.
- Карта № 44. Водяний жук.
- Карта № 45. Гнойовик.

Карта № 46. Мокриця.

Карта № 47. Попелиця.

Карта № 48. Рогач.

Карта № 49. Щипавка.

Карта № 50. Товкотнеча комах у повітрі (комарів, мошки).

Карта № 51. Бігати від укусу гедзя (про худобу).

Зведена карта № 1. Ізолекси, які відокремлюють західнополіські говірки від волинських.

Зведена карта № 2. Ізолекси, які відокремлюють західнополіські говірки від середньополіських.

Зведена карта № 3. Ізолекси, що виділяють центральну частину західнополіських говірок.

Зведена карта № 4. Ізоглоси, які виділяють північно-західну частину західнополіських говірок.

Зведена карта № 5. Ізолекси, що виділяють північно-східну частину західнополіських говірок.

Зведена карта № 6. Ізолекси, які виділяють південно-східну частину досліджуваного ареалу.

Зведена карта № 7. Ізоглоси, які виділяють надсвітязькі говірки.

Зведена карта № 8. Ізолекси, що виділяють любомльсько-шацькі говірки.

Зведена карта № 9. Ізолекси, які виокремлюють прибузькі говірки.

Зведена карта № 10. Ізолекси, які виділяють камінь-каширські говірки.

**СПИСОК НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ,
У ЯКИХ ЗРОБЛЕНО ЗАПИСИ**

(порядковий номер н. п. відповідає номеру на карті-бланківці)

1. Страдичі Брестського району Брестської області Республіки Білорусь
2. Великорита Малоритського району Брестської області Республіки Білорусь
3. Мохро Іванівського району Брестської області Республіки Білорусь
4. Жидче Пінського району Брестської області Республіки Білорусь
5. Річиця Столинського району Брестської області Республіки Білорусь
6. Мокрани Малоритського району Брестської області Республіки Білорусь
7. Самари Ратнівського району Волинської області
8. Залухів Ратнівського району Волинської області
9. Ветли Любешівського району Волинської області
- 10.Цир Любешівського району Волинської області
- 11.Дольськ Любешівського району Волинської області
- 12.Локниця Зарічнрянського району Рівненської області
- 13.Мутвиця Зарічнрянського району Рівненської області
- 14.Вичівка Зарічнрянського району Рівненської області
- 15.Янівка повіт Влодава Люблінського воєводства Республіки Польща
- 16.Леплівка Брестського району Брестської області Республіки Білорусь
- 17.Збураж Малоритського району Брестської області Республіки Білорусь
- 18.Сільце Ратнівського району Волинської області
- 19.Хотешів Камінь-Каширського району Волинської області
- 20.Мала Глуша Любешівського району Волинської області
- 21.Видерта Камінь-Каширського району Волинської області
- 22.Ворокомле Камінь-Каширського району Волинської області
- 23.Бихів Любешівського району Волинської області
- 24.Радове Зарічнрянського району Рівненської області
- 25.Привітівка Зарічнрянського району Рівненської області
- 26.Городище Дубровицького району Рівненської області

- 27.Довгоброди повіт Влодава Люблінського воєводства Республіки Польща
- 28.Хрипськ Шацького району Волинської області
- 29.Піща Шацького району Волинської області
- 30.Гута Ратнівського району Волинської області
- 31.Жиричі Ратнівського району Волинської області
- 32.Видраниця Ратнівського району Волинської області
- 33.Добре Камінь-Каширського району Волинської області
- 34.Бузаки Камінь-Каширського району Волинської області
- 35.Раків-Ліс Камінь-Каширського району Волинської області
- 36.Підцир'я Камінь-Каширського району Волинської області
- 37.Гута-Камінська Камінь-Каширського району Волинської області
- 38.Кримне Камінь-Каширського району Волинської області
- 39.Березичі Любешівського району Волинської області
- 40.Сварицевичі Дубровицького району Рівненської області
- 41.Людинь Дубровицького району Рівненської області
- 42.Вирики повіт Влодава Люблінського воєводства Республіки Польща
- 43.Пулемець Шацького району Волинської області
- 44.Пульмо Шацького району Волинської області
- 45.Прип'ять Шацького району Волинської області
- 46.Кримне Старовижівського району Волинської області
- 47.Дубечне Старовижівського району Волинської області
- 48.Велимче Ратнівського району Волинської області
- 49.Нуйно Камінь-Каширського району Волинської області
- 50.Тоболи Камінь-Каширського району Волинської області
- 51.Великі Телковичі Володимирецького району Рівненської області
- 52.Заслуччя Дубровицького району Рівненської області
- 53.Підманове Шацького району Волинської області
- 54.Положеве Шацького району Волинської області
- 55.Синове Старовижівського району Волинської області
56. Личини Камінь-Каширського району Волинської області

57. Піщане Камінь-Каширського району Волинської області
58. Замостя Маневицького району Волинської області
59. Більська Воля Володимирецького району Рівненської області
60. Озеро Володимирецького району Рівненської області
61. Любиковичі Сарненського району Рівненської області
62. Великий Черемель Дубровицького району Рівненської області
63. Столинські Смоляри Любомльського району Волинської області
64. Заболоття Любомльського району Волинської області
65. Нова Вижва Старовижівського району Волинської області
66. Буцин Старовижівського району Волинської області
67. Карасин Камінь-Каширського району Волинської області
68. Прилісне Маневицького району Волинської області
69. Довговоля Володимирецького району Рівненської області
70. Воля-Угруська повіт Влодава Люблінського воєводства Республіки Польща
71. Полапи Любомльського району Волинської області
72. Смідин Старовижівського району Волинської області
73. Доротище Ковельського району Волинської області
74. Троянівка Маневицького району Волинської області
75. Чаква Володимирецького району Рівненської області
76. Рівне Любомльського району Волинської області
77. Старі Кошари Ковельського району Волинської області
78. Білин Ковельського району Волинської області
79. Поворськ Ковельського району Волинської області
80. Череваха Маневицького району Волинської області
81. Довжиця Маневицького району Волинської області
82. Гута-Лісівська Маневицького району Волинської області
83. Полиці Володимирецького району Рівненської області
84. Костянтинівка Сарненського району Рівненської області
85. Штунь Любомльського району Волинської області

- 86.Машів Любомльського району Волинської області
- 87.Олеськ Любомльського району Волинської області
- 88.Перевали Турійського району Волинської області
- 89.Ружин Турійського району Волинської області
- 90.Білашів Ковельського району Волинської області
- 91.Погіньки Ковельського району Волинської області
- 92.Мельниця Ковельського району Волинської області
- 93.Іванівка Рожищенського району Волинської області
- 94.Боровичі Маневицького району Волинської області
- 95.Красноволя Маневицького району Волинської області
- 96.Великий Мидськ Костопільського району Рівненської області
- 97.Зносичі Сарненського району Рівненської області
- 98.Мокрець Турійського району Волинської області
- 99.Радовичі Турійського району Волинської області
- 100.Новий Двір Турійського району Волинської області
- 101.Старий Мосир Ковельського району Волинської області
- 102.Рудники Маневицького району Волинської області
- 103.Холоневичі Ківерцівського району Волинської області
- 104.Липне Ківерцівського району Волинської області
- 105.Тишиця Березнівського району Рівненської області
- 106.Зоря Володимир-Волинського району Волинської області
- 107.Жовтневе Володимир-Волинського району Волинської області
- 108.Доросині Рожищенського району Волинської області
- 109.Топільне Рожищенського району Волинської області
- 110.Суськ Ківерцівського району Волинської області
- 111.Берестяне Ківерцівського району Волинської області
- 112.Велика Любаша Костопільського району Рівненської області
- 113.Кам'янка Березнівського району Рівненської області

- 114.Рогожани Володимир-Волинського району Волинської області
- 115.П'ятидні Володимир-Волинського району Волинської області
- 116.Хобултова Володимир-Волинського району Волинської області
- 117.Копачівка Рожищенського району Волинської області
- 118.Гайове Ківерцівського району Волинської області
- 119.Сильне Ківерцівського району Волинської області
- 120.Постійне Костопільського району Рівненської області
- 121.Борщівка Костопільського району Рівненської області
- 122.Адамівка Березнівського району Рівненської області
- 123.Бужанка Іваничівського району Волинської області
- 124.Губин Локачинського району Волинської області
- 125.Затурці Локачинського району Волинської області
- 126.Романів Луцького району Волинської області
- 127.Дерно Ківерцівського району Волинської області
- 128.Башлики Ківерцівського району Волинської області
- 129.Суськ Костопільського району Рівненської області
- 130.Литовеж Іваничівського району Волинської області
- 131.Древині Іваничівського району Волинської області
- 132.Жашковичі Іваничівського району Волинської області
- 133.Заячиці Локачинського району Волинської області
- 134.Садів Луцького району Волинської області
- 135.Одеради Луцького району Волинської області
- 136.Острожець Млинівського району Рівненської області
- 137.Личани Ківерцівського району Волинської області
- 138.Бронники Рівненського району Рівненської області
- 139.Олександрія Рівненського району Рівненської області
- 140.Котів Рівненського району Рівненської області
- 141.Вовкошів Гощанського району Рівненської області
- 142.Колпитів Локачинського району Волинської області
- 143.Шклинь Горохівського району Волинської області

144. Чаруків Луцького району Волинської області
145. Лаврів Луцького району Волинської області
146. Малі Дорогостаї Млинівського району Рівненської області
147. Дядьковичі Рівненського району Рівненської області
148. Горбаків Гощанського району Рівненської області
149. Охлопів Горохівського району Волинської області
150. Зелене Горохівського району Волинської області
151. Малі Сади Дубенського району Рівненської області
152. Варковичі Дубенського району Рівненської області
153. Кунин Здолбунівського району Рівненської області

СПИСОК ОСІБ, ВІД ЯКИХ ЗРОБЛЕНО ЗАПИСИ

(порядковий номер відповідає номеру н. п. на карті-бланківці)

1. Патіюк Ганна Антонівна, 1930 р. н.
Присмицька Марія Іванівна, 1924 р. н.
2. Касянюк Марія Григорівна, 1928 р. н.
Довгалюк Володимир Іванович, 1927 р. н.
3. Бондаренко Катерина Онуфріївна, 1925 р. н.
4. Аргір Ольга Никифорівна, 1924 р. н.
Аргір Сергій Ілліч, 1934 р. н.
5. Крицька Марія Наумівна, 1927 р. н.
6. Любчик Тетяна Максимівна, 1926 р. н.
7. Октисюк Любов Василівна, 1930 р. н.
Демидюк Олександра Степанівна, 1926 р. н.
8. Корець Олена Гаврилівна, 1923 р. н.
Куча Павліна Іванівна, 1943 р. н.
9. Мартинюк Михайло Касьянович, 1925 р. н.
Таранович Тетяна Іванівна, 1931 р. н.
10. Радчук Анастасія Онуфріївна, 1912 р. н.
11. Савчук Антоніна Герасимівна, 1923 р. н.

12. Віднічук Любов Кирилівна, 1927 р. н.
13. Баранчук Галина Іванівна, 1923 р. н.
14. Музичко Ганна Василівна, 1926 р. н.
Музичко Ганна Іванівна, 1926 р. н.
15. Петручик Анастасія Данилівна 1929 р. н.
Семенюк Зофія Дмитрівна 1928 р. н.
16. Костючик Ганна Василівна, 1926 р. н.
Бай Євдокія Миколаївна, 1931 р. н.
17. Ануфрієва Марія Борисівна, 1927 р. н.
18. Панасюк Меланія Юхимівна, 1930 р. н.
19. Новосад Марія Яківна, 1921 р. н.
20. Рудецька Василина Максимівна, 1924 р. н.
21. Привиденець Ольга Пилипівна, 1930 р. н.
22. Боснюк Маоія Мусіївна, 1930 р. н.
23. Андрусік Зоя Гнатівна, 1928 р. н.
24. Краснюк Оксана Лаврентіївна, 1927 р. н.
25. Хомич Ганна Петрівна, 1925 р. н.
26. Богельська Ольга Іванівна, 1922 р. н.
27. Бай Зофія Юзафівна, 1932 р. н.
28. Лукашук Анастасія Омелянівна 1927 р. н.
29. Бакун Марія Леонтіївна, 1922 р. н.
30. Мазурик Олена Семенівна, 1937 р. н.
Головій Арсентій Дмитрович, 1934 р. н.
31. Хомич Надія Смайлівна, 1928 р. н.
32. Жук Катерина Прокопівна, 1928 р. н.
33. Ліпич Марія Олександрівна, 1922 р. н.
34. Антонюк Любов Кіндратівна, 1929 р. н.
35. Сус Пелагія Макарівна, 1924 р. н.
36. Бігун Ольга Андріївна, 1926 р. н.
Дмитрук Ольга Панасівна, 1924 р. н.

- Фінюк Марія Остапівна, 1925 р. н.
37. Монець Іван Григорович, 1929 р. н.
Монець Оксана Дмитрівна, 1929 р. н.
38. Сидорчук Агафія Петрівна, 1927 р. н.
39. Думельчук Василина Остапівна, 1925 р. н.
40. Євхимець Мокрина Михайлівна, 1927 р. н.
41. Місько Мокрина Павлівна, 1920 р. н.
42. Голод Ніна Дмитрівна, 1923 р. н.
43. Божук Дарія Іванівна, 1914 р. н.
Сидорук Агафія Сидорівна, 1929 р. н.
44. Галух Ганна Петрівна, 1931 р. н.
Гловацька Марія Георгіївна, 1941 р. н.
Бондарук Капітолїна Семенівна, 1919 р. н.
45. Кропивник Пелагія Федорівна, 1923 р. н.
46. Сосновський Никифор Трохимович, 1933 р. н.
Сосновська Галина Юстимівна, 1941 р. н.
47. Сливка Парасковія Хомівна, 1929 р. н.
48. Павлович Ганна Миколаївна, 1934 р. н.
49. Кучик Іван Якович, 1933 р. н.
Марчук Христина Оверківна, 1906 р. н.
Мокійчук Ганна Василівна, 1922 р. н.
Раковець Марія Мусіївна, 1920 р. н.
50. Яцук Марія Степанівна, 1935 р. н.
51. Блищик Олена Владиславівна, 1917 р. н.
52. Жмура Євдокія Наумівна, 1925 р. н.
53. Ганжала Ганна Андріївна, 1931 р. н.
54. Степанюк Афанасія Карпівна, 1925 р. н.
55. Микитюк Юхимія Степанівна, 1933 р. н.
Троцюк Марія Севаст'янівна, 1931 р. н.
56. Шепшелей Текля Іванівна, 1927 р. н.

57. Кузьмич Христина Василівна, 1934 р. н.
58. Балашова Онисія Тихонівна, 1930 р. н.
59. Савонік Ганна Прокопівна, 1922 р. н.
60. Дуліпа Варвара Арехтівна, 1925 р. н.
61. Хомич Дарія Михайлівна, 1919 р. н.
62. Яцкевич Віра Степанівна, 1922 р. н.
63. Уліта Андріївна, 1919 р. н.
- Горніч Володимир Прокопович, 1929 р. н.
64. Сац Меланія Дмитрівна, 1928 р. н.
- Москалюк Анастасія Несторівна, 1933 р. н.
65. Ярошевич Віра Гнатівна, 1927 р. н.
66. Гелюта Катерина Миколаївна, 1935 р. н.
- Дриччик Андрій Якимович, 1934 р. н.
67. Шворак Євдокія Степанівна, 1929 р. н.
68. Миткалик Парасковія Михайлівна, 1921 р. н.
69. Кладюк Анастасія Лазарівна, 1925 р. н.
70. Урбанська Ольга Антонівна, 1927 р. н.
71. Гайдик Марія Панасівна, 1924 р. н.
72. Гузь Євгенія Тимофіївна, 1914 р. н.
- Івануха Марія Тимофіївна, 1924 р. н.
73. Козел Антоніна Федорівна, 1933 р. н.
- Савлук Марія Федорівна, 1934 р. н.
74. Кукнерик Єфросинія Кононівна, 1925 р. н.
75. Салівонік Марія Іллівна, 1924 р. н.
76. Голендза Ольга Сидорівна, 1932 р. н.
- Садюк Василь Олександрович, 1928 р. н.
77. Леончук Ірина Миколаївна, 1922 р. н.
- Белінська Галина Дмитрівна, 1931 р. н.
78. Наконечна Федора Ілларіонівна, 1929 р. н.
79. Матяшук Микола Амвросійович, 1927 р. н.

80. Григола Нимидора Микитівна, 1927 р. н.
81. Похила Катерина Іванівна, 1930 р. н.
82. Суліковська Агрипина Дмитрівна, 1921 р. н.
83. Стельмах Єлизавета Лукашівна, 1927 р. н.
84. Клевака Наталія Миколаївна, 1929 р. н.
85. Корнелюк Марія Романівна, 1931 р. н.
86. Дулінчук Віра Іванівна, 1929 р. н.
Янчук Степан Іванович, 1940 р. н.
87. Троць Ганна Савівна, 1939 р. н.
88. Гаврилюк Тамара Федорівна, 1934 р. н.
89. Рошук Євдокія Дмитрівна, 1928 р. н.
90. Гладищук Володимир Семенович, 1927 р. н.
91. Степанюк Надія Калениківна, 1927 р. н.
92. Касянчук Ліда Гнатівна, 1930 р. н.
Стрижевський Володимир Петрович, 1931 р. н.
93. Соловонюк Оксенія Павлівна, 1926 р. н.
94. Аршулік Людмила Олександрівна, 1929 р. н.
95. Рожко Єфросинія Трохимівна, 1918 р. н.
Близнюк Ганна Григорівна, 1930 р. н.
96. Дашкель Ганна Кирилівна, 1924 р. н.
Корейко Ніна Мартинівна, 1941 р. н.
97. Гаврилюк Оксана Михайлівна, 1921 р. н.
98. Семенович Тетяна Сидорівна, 1928 р. н.
99. Літвін Галина Трохимівна, 1930 р. н.
100. Лищинська Парасковія Софронівна, 1916 р. н.
101. Ксьонзик Віра Лазарівна, 1924 р. н.
102. Ланевська Катерина Іванівна, 1926 р. н.
103. Громик Лідія Тарасівна, 1934 р. н.

104. Гусак Василина Гаврилівна, 1930 р. н.
Челій Адам Ігнатович, 1922 р. н.
105. Коваль Віра Данилівна, 1926 р. н.
Клімова Любов Андріївна, 1925 р. н.
Ясковець Ганна Созонівна, 1938 р. н.
106. Ящук Мелентина Петрівна, 1926 р. н.
Тихонюк Ольга Володимирівна, 1928 р. н.
107. Хомік Панас Володимирович, 1929 р. н.
Сусваль Остап Васильович, 1938 р. н.
108. Варинчук Анастасія Семенівна, 1924 р. н.
109. Присяжнюк Любов Гнатівна, 1933 р. н.
Янішевська Любов Павлівна, 1935 р. н.
110. Клюха Віра Ісаківна, 1926 р. н.
Бондар Ольга Михайлівна, 1920 р. н.
111. Гриценя Федір Мефодійович, 1927 р. н.
Гриценя Ярина Трохимівна, 1930 р. н.
112. Ляпчук Катерина Конівна, 1927 р. н.
113. Ковтун Тамара Костянтинівна, 1922 р. н.
Потапчук Ганна Дем'янівна, 1938 р. н.
114. Кадарук Ольга Євтухівна, 1929 р. н.
115. Данилюк Марія Семенівна, 1926 р. н.
116. Кустюк Олена Андріївна, 1926 р. н.
117. Бащук Валентина Северівна, 1927 р. н.
Рудевич Тамара Петрівна, 1929 р. н.
118. Максимчук Людмила Дмитрівна, 1923 р. н.
119. Черняк Текля Михайлівна, 1920 р. н.
120. Бурба Любов Олексіївна, 1926 р. н.
121. Савчук Пелагея Іванівна, 1928 р. н.
122. Марчук Олена Петрівна, 1927 р. н.
Марчук Олександра Іллівна, 1932 р. н.

123. Тюхта Оксана Гнатівна, 1926 р. н.
124. Прозорова Віра Іванівна, 1928 р. н.
125. Дацюк Ганна Порфирівна, 1927 р. н.
Бобко Надія Євгенівна, 1932 р. н.
126. Левчук Галина Тихонівна, 1928 р. н.
127. Дем'яненко Євгенія Іванівна, 1920 р. н.
Сухоруб Онисія Василівна, 1927 р. н.
128. Муляр Парасковія Петрівна, 1920 р. н.
129. Пастушок Аполінарія Никифорівна, 1923 р. н.
130. Касян Надія Григорівна, 1921 р. н.
131. Ясейко Анастасія Тадеївна, 1917 р. н.
Цибуховська Зоя Вікторівна, 1932 р. н.
132. Іщук Марія Мусіївна, 1928 р. н.
133. Білик Ольга Василівна, 1930 р. н.
134. Добродій Марія Миколаївна, 1929 р. н.
Куліш Антоніна Василівна, 1929 р. н.
135. Максимчук Людмила Дмитрівна, 1923 р. н.
136. Бутова Віра Антимонівна, 1935 р. н.
Михалевська Ганна Юхимівна, 1908 р. н.
137. Жабська Євгенія Іванівна, 1925 р. н.
Миркова Степанида Григорівна, 1924 р. н.
138. Васевич Ніна Петрівна, 1930 р. н.
139. Лідьомкіна Любов Кирилівна, 1923 р. н.
140. Іванюк Надія Андріївна, 1926 р. н.
141. Ничипорик Марія Корніївна, 1912 р. н.
142. Сорочинська Анастасія Трохимівна, 1930 р. н.
Тепла Катерина Сергіївна, 1937 р. н.
143. Сулім Марія Уліянівна, 1922 р. н.
144. Шеренгова Марія Лук'янівна, 1934 р. н.
Онопрук Леонід Леонтійович, 1937 р. н.

145. Кордунова Лідія Петрівна, 1931 р. н.
 146. Розум Валентина Павлівна, 1917 р. н.
 147. Баран Любов Миколаївна, 1928 р. н.
 148. Сергійчук Ярина Володимирівна, 1921 р. н.
 149. Крутилко Олександра Кузьмівна, 1923 р. н.
 150. Романюк Євгенія Єрофеївна, 1935 р. н.
 Волянюк Ольга Іларіонівна, 1923 р. н.
 151. Березовська Ольга Макарівна, 1929 р. н.
 152. Тростюк Ганна Василівна, 1927 р. н.
 153. Созанська Мілентина Михайлівна, 1922 р. н.

КОМЕНТАРІ ДО АТОМАРНИХ КАРТ

Карта № 1

Комаха (загальна назва) (Insecta)

Комахи – найчисленніші представники фауни України (понад 20 тис. видів). 173 їх види занесені до Червоної книги України.

Червоним колом позначені також варіанти *ко^лмах'і* (66), *ко^л'мах'і* (57, 81, 126), *ку^лмах'і* (28, 117), *ку^лмахи* (110), *комаш^л'н'а* (125).

Зеленим колом скартографовані також варіанти *ку^лзак'і* (27, 32, 34, 36, 53, 80, 118), *ку^лз'аки* (138, 149), *гу^лзак'і* (49), *гу^лзачки* (89).

Зеленим трикутником позначені й варіанти *^лкузка* (68), *^лкуз'ка* (117).

Зеленим квадратом скартографований варіант *ка^л'з'авк'і* (22).

Синім колом позначені також варіанти *нос'і^лкоми* (88), *нас'і^лкомийе* (136).

Жовтим колом скартографований і варіант *^лтадост'* (81).

Некартографовані поодинокі назви: *баб^лки* (12), *бжу^лчок* (76), *^лбз'уки* (86), *мок^лреч* || *мок^лрець'* (127), *мут'* (143), *^лнетра* (8), *о^лвади* (70), *ру^лбацтво* (42), *твар* (153), *хра^лбушчи* (15).

Народні порівняння

- наб'ридливи́ йак му́ха (134)*
в'їдлива́ йак му́ха (111)
бзи́чит' йак му́ха (18)
вредна́ йак му́ха (111)
шв'їдка́ йак му́ха (23),
бестра́ йак му́ха (73),
жвава́ йак му́ха (66),
летайе́ йак му́ха (66, 97)
падайе́ з н'їг йак му́ха (20)
спо́куслива́ йак му́ха (11)
про́жорл'ївайа́ йак му́ха (3)
ху́да йак му́ха (20)
йак му́ха крути́ц':а в окро́п'ї (32)
про́пала́ йак му́ха (7)
йак ко́мар – то йакшо́ по́гана́ л'уде́на, ку́с'уча та́ка (117)
йак кл'їшч – на ту́ л'уде́ну, йа́ка чепл'айи́ц':а биз по́треби до тебе́,
надо́їда́йе (87);
йак вел'ме́ очип'лу́шча л'уди́на (48);
пло́ха л'уди́на (55);
йак хлоп'ї́ц' причи́пивс'а до д'ївчи́ни, а во́на йо́го ни хо́че (117);
очи́певс'а́ йак кл'їшч – та́ка л'уде́на на́хал'на (7)
 ◇ *їти́ на му́х'ї 'їти в гості до хати, де ба́гато му́х' (141)*
 ◇ *стул'к'ї му́х, шо́ мо́на на́йїстис'а (141)*

Народні прикмети

- йак кума́ри пи́чут' – то вже зна́й, шо́ буде дошч, а му́х'ї ха́вайуц':а на дошч (78)*

Вимова ентомоніма жуки

Жуки – одна із найбільших груп комах і живих істот взагалі. Нині прийнято вважати, що кожна п'ята тварина на Землі – це жук. У фауні України кількість видів жуків досі остаточно не визначено. Вважають, що їх налічується не менше, ніж 12 – 15 тис. видів. На Західному Поліссі цим ентомонімом позначають найчастіше колорадських жуків або будь-яких жуків безвідносно до виду.

Червоним колом позначені й варіанти жу|ки^e (40), жу|киⁱ (52, 99, 105, 120, 147).

Червоним колом із чорною крапкою скартографований і варіант жу|ке (3, 9, 14, 31, 101).

Карта № 3

Сонечко семикрапкове (*Coccinella septempunctata*)

Червоним колом позначені також варіанти |бадрик (112), |бедричок (96, 116), |бед|ронка (15), |б'ед|ронка (42), |бердичко (27), |биди|рець' (110).

Червоним трикутником скартографовані й варіанти |бездр'ік (143), |беїздрик || |баїздрик (131).

Синім колом скартографовані й варіанти |патрик (48), |п'ім|ро (28), |петрик-|братон'ко (120), |чинчик-|петрик (29).

Помаранчевим колом позначені й такі варіанти: |сон'ачко (18), |сонійко (4, 25), |соне"чко-|роне"чко (109), |чир|воне |соничко (143).

Темно-фіолетовим колом позначені також варіанти |божайя ко|ровка (1), |божа ко|ри'вка (87).

Жовтим колом скартографовані й фонетичні варіанти зи|зула (70), зу|зул'а (44).

Блакитним трикутником позначені також варіанти |шчодрик-|бедрик (24), |сведрик-|бедрик (81).

Темно-коричневим колом позначений варіант |в'ерочка (10).

Чорним колом скартографований і варіант жи|дивочка (71).

Некартографовані поодинокі назви: ра|бен'к'її |веприк (3), пен'-ко|лода (7), |бабочка (11), |гузочка (26), по|года (30), |брушка || жовто|брушка (38), |чежик (39), кате|ринка (41), золо|та |кузочка (51), йі|ванко (74), |вербочка (85), рабу|шок (86), ли|бедик (111), |дол'а (118), |божа |мати (122).

Примовки до сонечка семикрапкового

|петрику, |петрику де ти був – за го|рам'ї |воду ти^ев, |красну |д'івку пол'у|бев, бз! (49); |бедрику, |бедрику, |ветришч нам |рошк'ї, пука|же, де м'її |мелїї (108); буру|шок, буру|шок, де м'її |буде жини|шок? (21); рабу|шок, рабу|шок, де м'її |буде жини|шок? (86); |бедрик, |бедрик, бедри|чок, де м'її |буде мужи|чок? (93); биди|рець, биди|рець, де м'її мулу|дець? (110); чиб'ї|рець, чиб'ї|рець, скул' |буде м'її мо|ло|дець? (42); |вербочко, |вербочко ска|жи де мо|їе |сердичко (85); |петрику-|братику, ска|жи ми|н'ї |правдоїку: чи йа вмру, чи йа |замуж пу|їду? (120);

|петрику, |петрику, де мо|їа |хата? (33); |соничко, де |наше в'ї|коне"чко? (125);

|бедрику, |бедрику, де тво|їа |хатка? (46, 142, 149); |чинчику-|петрику, де тв'її дом – там у |л'їси пут кур|чом (29); ли|ти, ли|ти ли|бедіку, де тво|їа |хатка (111); жи|доўка, жи|доўка, де тво|їа |домка – ци там, ци там, ци там, ли|те к чор|там (54);

|бердочку, |бердочку, дошч чи по|года, йак по|года, то ле"ти, а йак дошч, то си|ди (27); |бедрику, |бедрику, чи пен', чи ко|лода, чи |взавтра |буде по|года? (65); |бедрик, |бедрик, ска|жи ми|н'ї, чи пен' чи ку|лода, чи |завтра |буде пу|года – йак |буде пу|года, та йа ти|бе |пушчу, а йак |дошчик, то йа ти|бе за|бїу (43); пен'-ку|лода ска|жи^е ко|ле |буде пу|года (7); п'їт'ро, п'їт'ро, ко|ле |буде тип|ло? (28); |петрику-пїт'ро, ко|ли |буде тип|ло? (60);

буру|шок, буру|шок нака|тав галу|шок (36); |шчедрик-|бедрик даї ва|реник (127);

|бедрик-|ведрик, |в'їл':ї |воду на ко|лоду, а з ко|лоди на кри|ниціу – V'ур (96); |божа ко|ро|вка, даї нам мо|луч|ка (1).

Карта № 4

Світлячок (Lampyris)

На Західному Поліссі трапляються розповіді про те, що після заходу сонця може світитися трухляве дерево. Очевидно, ці вогники – від світляків.

Червоним колом скартографовані також варіанти *с'в'ітл'а'чок* (17, 29, 33, 36, 75, 152), *світл'а'чок* (30, 48, 86, 87, 90, 106, 107, 117, 132).

Червоним трикутником позначений варіант *'св'ітлик* (15).

Жовтим колом скартографований і варіант *чир'вак* (65).

Помаранчевим колом позначені також варіанти *чир'йек / шо 'св'ітит'* (71), *жук / шо 'св'ітиц':а* (103), *ко'махи / шо 'св'іт'ац':а* (145).

Некартографовані поодинокі назви: *жа'ринка* (34), *жу'чок-св'ітл'а'чок* (124), *л'іх'тар* (20), *ноч'ний фо'нарик* (90), *с'в'енто'йан'с'к'і роба'чок* (70), *'свершчик* (14), *св'іти'чок* (118), *св'іт'іл'н'ік* (121), *'св'ітач* (31), *швед^m* (45).

Карта № 5

Метелик (Lepidoptera)

Червоним колом позначені також фонетичні варіанти *ми'тел'ік* (26, 41), *миⁱ'метелик* (52, 76, 92), *ми'телник* (65), *м'і'метелик* (10, 29, 34, 40, 68, 77, 78, 90, 94, 98, 99, 108, 116, 123, 124, 142, 143), *му'метелик* (117, 128, 152), *мо'тел'ік* (4), *мо'метелик* (114, 131, 133, 153), *мо'тилик* (27, 70).

Червоним трикутником скартографовані й варіанти *'мотил'* (42), *ми'т'іл'* (53), *'мутел'* (127), *му'тел'* (130).

Червоним квадратом позначені й варіанти *м'і'т'ілка* (54), *м'і'т'іл'ка* (71), *ми'т'ілка* (87), *му'т'ілка* (109, 110, 119), *м'і'т'олка* (36, 58), *ма'т'улка* (111), *ми'телка* (66), *ми'телиц'а* (119), *мо^v'тиличка* (118).

Червоним прямокутником скартографовані й варіанти *моте'лок* (60), *моти'лец'* (117).

Зеленим колом позначені варіанти *пара'п'ілка* (16), *п'іри'п'ілка* (24, 39).

Синім колом скартографовані й варіанти *попи|н'ух* (6), *попи|н'уха* (46), *папи|н'уха* (47).

Синім трикутником позначені варіанти *попе|л'ушка* (7), *поп'іл'нушка* (10), *попил'нушка* (55).

Жовтим трикутником скартографований і варіант *бабушка* (44).

Чорним колом позначений варіант *в'ід'мочка* (72).

Некартографовані поодинокі назви: *ми|етрик* (14), *ле|йка* (51), *мид'а|ник* (78), *моли|тавка* (83), *кати|рино|ўка* (84)

Що означає, якщо навесні першими вилітають білі,

жовті чи червоні метелики?

йак |першими |б'іли вили|тайут – то |буде мо|лочний рик, а йак |жовти – то |буде мидо|ви (144, 153), *|б'іли на мулу|ко* (6, 13, 16, 26, 53, 63, 69, 74, 91, 99, 108, 131), *|жовти на мо|ло|ко* (10, 34, 44, 53, 65, 70, 118, 151), *йак |жовти – то сми|тана |буде в ко|рив* (81), *йак жовт'іши – то на мед* (9, 23, 58), *йак |б'іли – то |буде рик мо|лочний, йак |жовти – то |буде рик мас|лестий* (33)

йак |жовти – то на мо|ло|ко, а |режійк'і та|к'е – на мед (38, 45)

йак|шо |жовти – то |буде |масл'ане |л'іто, а йак чир|воне – мидо|ве (40, 72), *ба|гато |бордових пирип'ілок – на мед, а |б'ілих – на мо|ло|ко* (35, 37, 93), *йак |б'іли – то мо|лочне |л'іто, а йак чир|вони – то мидо|ве* (11, 19, 43, 45, 46, 97, 106, 107, 133, 137, 142, 152)

|жовти на мед, а |б'іли на сми|тану (36), *|жовти на мед, а |б'іли – мо|ло|ко* (4, 10, 18, 20, 25, 31, 32, 57, 59, 66, 73, 75, 79, 80, 83, 84, 95, 100, 102, 103, 105, 109, 113, 115, 116, 125, 143, 145, 148, 150)

|жовт'і на мед, а йак крас|нен'ки – то на |хл'ібец (61)

йак |б'іли – то вро|жай на мо|лочни про|дукти (56)

йак |б'іли |жовти – на мо|ло|ко |буде |добре (64, 141)

йак |жовтийі – то мо|ло|ко |буде |жовте (122)

йак |жовта – то |буде |масло в ко|рови |жовте, а йак |б'іла – то |буде |масло |б'іле (47)

йак ¹б'їли – то ни ¹буде ¹масла в ко¹ров'ї, а йак ¹жовти – то ¹буде ¹жирне мо¹ло¹ко (111)

йак ру¹дейї – ¹буде мидо¹ве ¹л'їто, а йак ¹жовти – ¹буде на смї¹тану, а йак ¹б'їли – то на мо¹ло¹ко (86)

мулу¹ка ¹буде ба¹гато, йак ¹жоўтин'к'ї, а йак ¹б'їли – то на ка¹пусту (28)

о¹то ўже ¹качку наї¹ду, йак ¹жоўти (39)

йак ¹б'їли – то ¹тепле ¹л'їто, а йак чир¹вон'ї – ¹трошк'ї хо¹ло¹д'н'їше (124)

йак ¹б'їли – то су¹х'е ¹л'їто, а йак ¹жовти – то ¹кажут' шо ¹мокре ¹л'їто (117)

Карта № 6

Нічний метелик

У народі негативно ставляться до такого виду метеликів. Вважають поганою прикметою, якщо метелик вночі залітає до хати. У деяких н. пп. вірять, що це прилітає душа когось із близьких померлих людей.

Червоним колом скартографовані також варіанти м'їл' (12, 14), мул' (35, 65, 79, 88, 128, 138), мол' (36, 98, 101, 110, 143, 144), мил' (66).

Зеленим трикутником позначений варіант н'їч'ни^ек (127).

Синім колом скартографовані варіанти н'їч'ниї ме'телик (109), ноч'ниї м'їтелик (136), ноч'ниї му'телик (152).

Жовтим колом позначений і варіант ц'ма (8, 15, 70, 107) (у н. пп. 15, 70, 107 ці варіанти уживані паралельно).

Помаранчевим колом скартографований також варіант в'ед'ма (32).

Сірим колом позначений варіант чорна п'їри'п'їлка (39, 57).

Некартографовані поодинокі назви: ¹мотил' (149), ¹мутил' (153), м'їтел'ка (71), ¹бабка (84), ¹бабочка (57), н'ів'їд'їмка (123), ¹пл'ушчик (143), попи¹л'уха (47), смерт' (19), чм'їл' (70).

Народні прикмети

ру¹салки ¹часто йав¹л'алис'а у ¹ви^егл'ад'ї пирип'їлок (21).

Карта № 7

Метелик на капусті
(білан капустяний, *Pieris brassicae*)

Найменування цієї комахи на Західному Поліссі зафіксовані досить рідко, оскільки найбільшим шкідником капусти респонденти вважають гусінь.

Червоним колом скартографовані також варіанти *капус'т'анка* (56, 110), *капус'ц'анка* (121).

Зеленим колом позначений варіант *капус'т'ана пири'п'ілка* (21).

Синім колом скартографований і варіант *б'іли м'і'телик* (143).

Некартографовані поодинокі назви: *бабка* (103), *б'іл'анка* (125), *капусниц'а* (26), *капусн'ік* (92), *капустиниц'а* (138), *мотил' на капусті* (15).

Карта № 8

Гусінь (*Egusa*)

Червоним колом позначені також варіанти *гусиница* (103), *гусин'іца* (17, 28, 60, 92), *гус'ін'іца* (1, 3, 4, 6, 14, 43, 89), *гус'аниц'а* (136), *вусиниц'а* (19, 56, 96, 128, 151), *вус'ен'іца* (29), *вусин'іца* (24, 122), *усиниц'а* (83, 119, 129, 139, 152, 153), *усеница* (104), *усен'іца* (26).

Червоним контурним колом скартографовані й варіанти *вусениц'а* (8, 9, 10, 21, 22, 23, 35, 36, 37, 39, 55, 77, 100, 108, 109, 125), *всениц'а* (20), *вусе'ниці* 'а (113), *усениц'а* (57, 79).

Червоним колом з вертикальною штриховкою позначені також варіанти *гусен:иц'а* (98), *осен:иц'а* (72), *усен:иц'а* (99).

Червоним вертикальним прямокутником скартографовані варіанти *в'іселниц'а* (143), *усил'ниці* 'а (84), *уселниці* 'а (116, 131, 132, 133, 142, 150), *оселниці* 'а (144), *гуселниці* 'а (117), *гусел'ниці* 'а (149), *гуселница* (7), *гусилниці* 'а (44, 117), *вуселниці* 'а (33, 34).

Червоним горизонтальним прямокутником позначені варіанти *к'сениц'а* (101), *о'сениц'а* (74), *ук'сениц'а* (91).

Червоним трикутником скартографовані також фонетичні варіанти *гусин'* (15, 50, 82, 95, 108, 121, 127, 138), *гусен'* (52, 59, 61, 62, 81, 102, 112, 137), *гус'ан'* (58, 80, 94), *вусин'* (12, 13, 46, 56, 75, 105), *вусен'* (41, 51, 97, 111), *усен'* (69, 126), *усин'* (25, 83, 141, 147, 148).

Червоним квадратом скартографований і варіант *вус'ела* (63, 64, 71, 76).

Зеленим колом позначені також варіанти *чир'вак* (2, 16), *чир'йак* (28)

Синім колом позначений і варіант *русавниц'а* (87).

Некартографовані поодинокі назви: *гон'се'н'іца* (42, 70), *джоу'н'іца* (27), *капус'т'анка* (115), *поч'варка* (15).

Як виводили гусінь?

кро'пети со'лонийу во'дойу (6, 24, 27, 31, 35, 44, 48, 83, 95, 117, 120, 124, 131, 133, 134, 136, 137, 142 – 144, 147, 148, 152, 153)

брали ро'с:ил с ка'пусти чи гур'к'ів (72)

поп'іл сепали (1, 7, 8, 11, 13, 14, 17 – 19, 21, 23, 25, 26, 29, 30, 40 – 43, 45 – 47, 49, 61, 53, 54, 57, 58, 60, 63, 69, 73 – 76, 81, 82, 84, 86 – 93, 96 – 100, 102, 104, 106 – 108, 110, 112, 115, 116, 118, 119, 121 – 123, 126 – 129, 135, 140, 141, 150, 151), *йак ото завтра шчодрик, рано в'іби'райут' попил і той попил хра'н'ат' і по'том поси'пайут'* (4)

поли'ном кропл'ат' (3, 55, 64, 71, 105)

сепали с'в'ачонийу сил':у (22)

рано сипати житн'ойу му'койу (134), *само б'ілийу му'койу сипали* (139)

по'с'ійати близ'ко черно'бривц'і (51, 149)

ба'гон к'едайт (39)

б'і'резо'вими дуб'ц'еми су'шоними (68)

во'дойу кру'пели мел'но'йу (28, 113)

пу'лов'йу куно'пл'анийу пуси'пали (43)

на'мочували лу'пен':а з ци'були (78)

на трийц'у йак стилели липеху, то виносили кругом м'їж капусто'їу
ло'їжели ту липеху (9, 10, 20, 21)

все шукали к'єб того в'їника, йак жинка родица, та зам'їтайє, тим
в'їником колотили (59)

Карта № 9

Мураха лісова (*Formica rufa*)

Мураха – одна з небагатьох комах, яку в народі сприймають позитивно. Цим істотам властива символіка множинності, тому найчастіше їх найменування вживають у множині. За питальником скартографовано форму однини.

Червоним трикутником позначений також варіант мурав'їа (60).

Чорним колом скартографований фонетичний варіант ку'маха (114, 125, 133, 142, 144).

Некартографовані поодинокі назви: вон'аха (86), к'їн'дрица (13), палемуда (87), парамуда (150), парец'а (151).

Як лікуються мурахами?

радикул'їт л'їчат' настойкоюу з мурах (134), намочуют в горлиц'ї і натирайуц':а (87); то трошки ѓє гри'ха: вз'ати йа'кус' бано'чку с'т'їкл'ануїу, тудє сахару всирєдину і по'лу'жєти кала мурах, во'не сам'ї нал'їзут тудє, і ѓїх за'крєти і треба ва'рєти, ва'рєти і туйу ѓїушку пєти, от вс'їх бол'єзн'ув (9), ван:у робили отим мурашником (97), в:отку ѓїх к'єдаїут' і мочат', воно там дєв'їт' дн'ї по'мокне, і ног'ї трут' (118), змазуйїш бутєл'ку мєдом, нал'їзе, закор'ковуйїш, замазуйїш і, йак робл'ат' хл'їб, то залпл'уйут тубутєл'ку в'т'їсто і ставл'ат' в п'їч, шоб во'ни там ро'з'топл'увалис', потом до'бавл'єїут' сп'їрт – од вс'їх бол'ачок по'ма'гаїє (37); брали мурашник у тор'б'їно'чку і кла'дут' до спи'ни (141);

вис'нойу в вїликих мурашниках ѓє масло, алє ѓо'го мѓжна наїти дужє р'їдко (102), йак бачиш ѓо'го то дразу ха'пай, а так вжє йак п'їдиш до'дом'ї, прєїдиш то вжє ни'ма (57), випус'каїут' масличко, йак ног'ї бол'єт', то ѓїм

мазати (28), як в'їлека куча, то там так як масло їе всередині (45), мурахи випускають масло, дес' у маїу (75);

коле гайно, і насмарк у тебе, коле приходиш і на те гайно положе рук'ї, і во не тако-тако, пот'аг'не ск'їлка раз, і насмарку в тебе ні буде (36);

як ноги бол'ат', то туди втикнути, в мурахи тейі (55), беруть і с'ї дають у тому ко'маши'ку, і во'не майуть' його ску'сати (152); з по'душичок масло робл'ат' (83).

Народні порівняння

ма'лен'ка як мураха (18, 64, 66, 72, 87, 89, 102, 103, 107, 111, 118, 149), стара'їушча як мураха (99), 'тудиц':а як мурашка (104, 117, 124), 'роб'їт' як та мураха (31, 78), 'б'їгає як мурашка (91), то'несин'ка як мураха (48), п'їкуч'ка як мураха (100), си'чет' як п'алемуда (87), гри'зе як ку'маха (144).

Карта № 10

Мураха руда садова

Діалектні назви цього виду мурах майже не зафіксовані у лексикографічних працях. Очевидно, ці комахи найбільш поширені саме на Західному Поліссі.

Червоним колом позначені також варіанти п'алемода (49, 54, 77), п'алемида (48, 66), п'алемута (79), п'ал'емуда (63), п'алемода (10).

Червоним трикутником скартографовані варіанти п'алимутка (23), п'алимотка (144), п'ал'їмитка (2), п'ал'їмутка (17, 34, 94), п'алем'їтка (20).

Зеленим колом позначений також варіант чир'вона м'їраха (44).

Синім колом позначені варіанти д'рец'а (81), д'дрица (95, 103, 104), дир'неца (58), дир'нец'а (80), дер'ница (59), 'прица (111, 119), к'їн'дрица (60), кан'дрица (69), шкан'дрица (51, 75).

Жовтим колом позначений варіант ог'н'енка (12).

Коричневим колом скартографований і варіант жала'муда (97).

Некартографовані поодинокі назви: *жи́жка* (25), *ко́маха паршеви́ка* (133), *мели́ка* (8), *мли́ка* (9), *мудри́ця* (96), *пале́н'ізда* (44, 48), *пал'іпотка* (43), *па́л'оха* (107), *па́рмода* (121), *пара́муда* (149), *па́римулутка* (118), *пе́куча му́раха* (122), *пе́рлиця* (68), *п'ізде́ця* (40), *ре́жа му́раха* (79), *ці́ндри́ця* (83), *чи́рвоник* (150), *ша́римуда* (11), *шкала́муда* (24).

Народні повір'я

йак'шо на с'іно́кос'і му́рах'і хат'к'е ро́бл'ат', на́к'іда́йут' куч'к'е на в'ісо́ту тра́ве, то́ буде дошч, а йак ни́ма та́к'ех ха́ток, то́ вже́ буде́ су́хо (37), *йак ри́ють' на́верх со́б'і ку́бла, то́ буде дошч* (23), *йак му́рах'і ста́нут ла́зити вел'ме – то́ на дошч* (64), *на ни́году во́не вел'м'і пло́д'ац':а* (68), *йак му́рах'і ла́з'ат по́ до́рози – буде́ по́года* (9), *йак ку́мах'і ро́с:ову́юц':а, то́ ни́ буде́ по́годи* (143), *йак'шо му́рахи с' кучи ви́лаз'ат' – то́ на дошч, а йак у́ кучи – то́ по́года* (7);

йак'шо му́рах'і в'ілек'і му́рашник'і по́нанос'ат, то́ вел'м'і зи́ма в'іле́ка́ буде, с'ні́гу мн'іго, а йак у́же во́не о́днако́в'і, то́ зи́ма те́пла́ буде (34), *па́лемуди в'іла́з'ат' на тра́ву – буде́ мо́кре лі́то* (53), *йак скри́з' му́рашник'і на́висні – то́ мо́кре лі́то́ буде* (1), *но му́раш'к'е лі́зут' у́ поле – мо́кри́й рик* (14), *йак'шо му́рахи ви́лізли́ рано, сні́г о́но́ згину́в, буде́ те́пло́ пара́ дн'ів, а йак'шо му́рахи ни́ ви́лаз'ат', значит' ше́ буде́ хо́лод ди́ржа́ти* (121); *йак му́раху́ мн'іго – то́ буде́ уро́жай* (28).

Що значить, якщо сняться мурахи?

то-то ни́ пусто, то́ добре (64);

то́ на гро́ши (125, 143);

на́роду́ буде́ мно́го, на́род со́б'ірати́миц':а (3), *буде́ в:ас хо́роша́ ком'пан'і́я, бо му́рах'і при́ятел'і* (121);

ку́сайут му́рах'і – гл'а́д'іт' шо́б вас хтос' ни́ вку́сєв (87); *то́ йак'іс' воро́г на́пасти́ хоче* (118);

то́ ба́лі́тиме́ ті́ло, скр'і́з' свир'бі́тиме (48);

б'і́да́ буде́ (109); *сл'о́зи, пла́кати́ буди́ш* (44).

Карта № 11

Мурашник (Formicarium cuniculus)

Часто респонденти вважають мурах і мурашник нерозривними поняттями, переносячи на предмет назву самої істоти. Мурашник, за народними віруваннями, наділений лікувальними і магічними властивостями.

Червоним колом позначені також варіанти *мурашн'ік* (10), *мураш'нек* (15, 16, 28, 43, 44, 53, 63, 71, 76, 77, 86, 89, 99, 109, 115, 117, 123, 124, 125), *мураш'ник* (126, 143).

Червоним квадратом скартографований і варіант *мура'вел'н'ік* (5, 75).

Червоним горизонтальним прямокутником позначений варіант *мура'веї* (14, 40, 51, 60, 94, 100, 108, 121, 127).

Червоним вертикальним прямокутником скартографований і варіант *мурав'їе* (105, 106, 128).

Зеленим колом скартографовані також варіанти *ко'машник* (130, 148), *комаш'нек* (132), *ку'машнис'ко* (142), *кумаш'нис'ко* (133).

Синім колом позначений і варіант *куча* (7, 17, 35, 91, 111, 144)

Некартографовані поодинокі назви: *гн'із'до* (127), *гул'к'е* (10), *коп'еу* (27), *кут'ол* (78), *круту'вело* (57), *кубок* (87), *му'рава* (116), *мура'век* (100), *мура'вис'ко* (70), *мурашко'вина* (117), *мура'шчен:ик* (93), *сим'н'а* (24), *скоп'еу* (69), *трушник* (41).

Чому не можна руйнувати мурашник?

буде дощ (40, 84, 102, 118, 133, 140, 142), *буде йа'кас'бура* (153);

бо гр'іх (9, 25, 26, 36, 38, 59, 135);

бо йак гри'м'ітима, то то'д'і бо'їс':а'грому (39);

бо му'рахи б'єрут за л'ек (42), *бо во'не л'ікарс'к'і* (19), *бо в'ін л'і'чєбний* (45), *бо то духту'ра* (73);

бо то 'йіхн'а хата (2, 56, 57, 125);

бо во'не шкоди ни робл'ат' (10), *во'не ври'да ни робл'ат'* (31);

йак ни буде му'рах, то ни буде ї нас (70).

Карта № 12

Личинка мурахи

Личинки мурах не завжди мають назву в досліджених говірках. Очевидно, це спричинене тим, що вони не наділені властивостями, які впливають на життя людей.

Червоним колом позначений також варіант *подоушка* (133).

Зеленим колом скартографовані й варіанти *йайічко* (15, 42), *йайечко* (64).

Некартографовані поодинокі назви: *личенка* (127), *мишечок* (14), *пузир* (127).

Карта № 13

Рій бджолиний

Знайти (зловити) бджолиний рій – велика удача. Назви головної бджоли в сім'ї – матки – не мають варіантів у представлених говірках, тому на окремій карті її не подаємо.

Червоним колом позначені також варіанти *р'їй* (14, 25, 51, 85, 87, 100, 107, 109, 121, 125, 126, 127, 134, 136, 143, 145, 149, 152), *рої* (112, 140), *риєї* (153), *руї* (5, 52, 59, 61, 75, 83, 111, 121, 140, 141), *ру°ї* (41, 62, 105, 113, 120, 122), *ру"ї* (95, 96, 97).

Зеленим колом позначений варіант *с'ім'їа* (24, 92, 109, 121, 127).

Некартографовані поодинокі назви: *табун* (119).

Народні прикмети

пчоли в поле ни їдут', знац':а буде дошч, то вже буде гроза, імен:о гроза (152); *пчоли л'ет'ат в улей вже йак дошч буде* (75); *йак'шо пчоли гу'дут' і ни ви'ход'ат' з улика – то на дошч* (44); *йак'шо бджоли вт'і'кают', то буде дошч* (136); *йак пчoла ни л'ї'тайе, то буде дошч, за дв'і го'дини* (115);

йак'шо бджoла вилитит' до сорок св'а'тих [22 березня – Л. Ш.], то ше во'на сорок дн'ів посл'а сорок св'а'тих буде си'д'ити в ул'іку, бо буде холод,

в'існа |буде хо|лодна (121); йак |пчоли |рано ви|ход'ат' – то |буде хо|лодне |л
'іто (17);

йак |зі|мно, а вже |пчола |велитила – вже |буде туп|ло, бо вже |велитила
пчола (16);

йак |пчола |велитила |п'ірид благо|в'ішчин':ом [7 квітня – Л. Ш.], то |стил'ко
ше по|сидит', ше |стил'ко |земно |буде по| благо|в'ішчин':і (16).

Що значить, коли сняться бджоли?

го|р'іти |буде, о|гон' (38); о|гон' (10, 49, 65, 118, 130); на по|жар (11, 44,
54, 76, 86, 98, 108, 109, 111, 134, 147, 149)

то не|добре, йа|кас' |слабо|с'ц' (34)

чи |гости |будут, чи |похорон |буде (103)

а|бо по|жар, а|бо мре|ц' (57); |йесл'і ли|т'учи |пчоли |летайут', то му|же |
бути пу|жар, а |йесл'і си|д'ачи |пчоли |бачиш, то смерт' у |хати (8)

мре|ц' |кажут (29); шос' та|к'е, смир|тел'не |буде (78); то на смерт' (19)

ни|шчас'т'е йа|койес' (16)

то свар (143)

йа|к'ес' уб|ман |буде (115)

то |добре до|бро (104); то шос' к доб|ру (75); на шос' |добре (18)

|буде |прибил' (56, 151); то |кажут ба|гацтво (31)

хтос' |буде ку|сати (87)

чи в'і|с'іл':е чи шос' та|кайе (39); то сват'у|хи пр|и'дут', |л'уди |будут', ви|
с'іл':а |буде (1); то сва|те |будут' (14)

то |хлоп'іц' йа|к'іс' (122)

|гости |будут' (17, 127).

Карта № 14

Пасічник

Пасічників здавна поважали в народі, адже, за переконанням респондентів, бджоли ведуться лише в добрій й чесній людині.

Червоним колом позначені також варіанти ¹пасичник (138), ¹пасичн'ік (32), ¹пасочн'ік (30, 46, 63, 66, 70, 72, 76, 77, 79, 85, 87, 90, 101, 102), ¹пасочник (86), ¹пас'очник (48, 88, 93), ¹пас'орчник (64).

Зеленим колом скартографовані й варіанти *пчо'ло'вод* (38, 91, 92, 110, 126), *пчулу'вод* (104, 145), *пчело'вод* (114), *пчило'вод* (66, 99, 131), *бджоло'вод* (98, 117), *бджило'вод* (73).

Зеленим трикутником позначені також варіанти *бжол'ар* (136, 143), *бджол'ар* (125), *пичил'ар* (15).

Зеленим квадратом скартографований і варіант ¹пч'ілник (106).

Синім колом позначений варіант *ха'V'айін* (56, 119).

Некартографовані поодинокі назви: *медо'гон* (18), *ми'д'ар* (105).

Карта № 15

Вулик

Як стверджують респонденти, сучасні вулики значно відрізняються від колишніх. Раніше вулики вивозили до лісу і розміщували на деревах. Нині їх можуть на літо ставити у полі, але найчастіше залишають біля хати.

Червоним колом позначені також варіанти ¹зулик (119, 120), ¹зул:ик (96), ¹улик (7, 47, 61, 94, 115, 121, 127, 144, 148), ¹вул'ік (10, 22, 23, 41, 46, 48, 55, 58, 63, 72, 75, 79, 93, 108, 111, 117, 118, 133, 153), ¹вул':ік (24, 68, 91), ¹зул'ік (110), ¹зул'лик (11), ¹ул'ік (17, 80, 99, 100, 101, 109, 129, 153), ¹ул':ік (2).

Червоним трикутником скартографовані й варіанти ¹вул:ий (105), ¹вул'ій (38, 56, 57, 93, 130, 131, 142, 143, 150), ¹вулеї (97), ¹вул'еї (75), ¹зулий (20, 81, 114, 128), ¹зулеї (60, 82), ¹зул'еї (26, 62), ¹улий (16, 89, 112, 132), ¹улеї (51, 59, 102), ¹ул'ій (90, 126), ¹ул'уї (42), ¹зул'ак (92), ¹зулин' (81)

Червоним квадратом скартографовані варіанти *ул'* (15, 25, 27, 42, 70, 84, 101), *зул'* (15).

Червоним горизонтальним прямокутником позначені варіанти ¹зул'н'ік (3), ¹вулник (65).

Червоним вертикальним прямокутником скартографовані також варіанти *у́л':е* (49), *зу́л':е* (52), *ву́л':а* (13).

Некартографовані поодинокі назви: *грам'чак* (11), *ко|робочка* (49), *пчо|лашник* (119), *рам'чак* (113), *скрен'ка* (63), *ву́л'аник* (77), *у́л':ічко* (25).

На додатковому рівні зеленим суцільним штрихуванням позначено ареали, у говірках яких уживаний номен *ко|лода* || *ко'лода* || *ко'лодка* на позначення колишнього вулика, видовбаного із суцільної колоди.

Карта № 16

Пасіка

Часто респонденти вживали цю лексему на позначення виключно колгоспної пасіки, оскільки ту невелику кількість вуликів, які тримали вдома, не вважали пасікою.

Червоним колом позначені також варіанти *пасака* (8, 13, 14, 15, 16, 20, 22, 23, 27, 29, 34, 35, 36, 37, 45, 46, 53, 54, 57, 59, 62, 63, 72, 73, 79, 85, 86, 87, 90, 103, 104, 105, 107, 111, 112, 120, 121, 128, 129, 140), *пасике* (48), *пасинка* (4), *па'сека* (52, 60, 96), *па'с'ека* (42), *пасийа* (76), *паска* (113).

Зеленим колом скартографовані й варіанти *у́л':ік'і* (2), *у́л':ик'і* (148), *у́л'ік'і* (99, 109), *ву́л':е* (4, 14), *улики* (7), *вулик'і* (8, 57, 98), *ву́л'ік'і* (108), *зулик'і* (11, 106, 114), *зу́л'ік'і* (110), *ву́л':а* (40), *зулийі* (59), *у́л'ійі* (126).

Некартографовані поодинокі назви: *ро'йал'н'ік* (26), *дел'анка* (52), *пчоли* (65), *сто|ронка* (84).

Карта № 17

Дикі бджоли

Червоним колом позначений і варіант *дек'і пчоли* (34, 49, 81, 86), *дек'е пчоли* (66), *дик'і бУоли* (125, 136, 144, 145).

Зеленим колом скартографовані варіанти *л'есн'і пшчоли* (42), *л'ісо|ви пчоли* (138).

Синім колом позначені й варіанти *Ум'іл'і* (14), *чм'ілі* (22).

Некартографовані поодинокі назви: *Уир'ши* (77), *'дички* (127).

Яку людину порівнюють із бджолою?

та'ка *'би'стра* (23, 72, 73, 96, 109); *'ходить'* *'хутко* (4, 14, 49, 54); *'скора*
та'ка, *кру'та* (25, 39); *'шв'ірна та'ка*, *'крутка* (28);

'падкайа *'вел'ме*, *'крутайа*, *'хуткайа*, *пру'ди'ста* (24); *ро'боча* (3, 11, 20,
43, 48, 56, 66, 75, 77, 86, 87, 90, 98, 102, 111, 113, 115, 121, 123, 139, 147, 148);

'скоро *'робит'* (135);

трудо'л'убива (92, 149); *трудо'лева* (10); *тру'д'ага* (55, 84);

ста'райлива *'вел'ме* (80);

'добра *л'у'дина* (12, 26, 104, 126);

'меткайа (45);

йак *ма'ле* (143); *ма'лен'ка*, *ниврод'лива та'ка* (30);

'вредна (68); *ку'сащча* (7, 8, 10); *то* *'певне ни'добра* (125); *та'ка* *ли'хайа*
(43); *йа'ка та'ка* *'зйідлива*, *шу'кайе шоб вку'сити* (119); *йак* *сер'дита* (97);

то та'ка *'х'етра* (53);

йа'зичниц'а *ви'лика* (118);

шо *все* *гри'бе* *до* *си'бе* (52).

Карта № 18

Бджолине жало

Укусивши, бджола залишає своє жало в тілі людини, після чого завжди гине. Оскільки в народі дуже шанують цю комаху, то не вживають виразу *бджо'ла* *'здохла*, натомість кажуть *по'мерла* чи *про'пала*.

Червоним колом позначені також варіанти *джа'ло* (9), *жа'ло* (19, 40, 62,
105, 109, 145, 153).

Червоним контурним колом скартографовані й варіанти *Уо'ло* (7, 43, 60,
61, 69, 73, 75, 78, 82, 89, 95, 96, 97, 99, 102, 103, 104, 112, 113, 117, 120, 147,
148), *'жоло* (36), *жу'ло* (91), *Уу'ло* (94, 139), *чор'ло* (118), *чо'ло* (139, 148), *'*
жондло (42).

Червоним колом із вертикальним штрихуванням позначено варіант *Уи*¹*ло* (77, 129, 138).

Червоним трикутником скартографовані й варіанти *жур*¹*ло* (8), *Уир*¹*ло* (13, 74, 87, 111, 119, 127, 128, 136, 141), *жер*¹*ло* (59), *жер*¹*ло* (68), *Уор*¹*ло* (100, 121, 122).

Червоним квадратом позначений варіант *жири*¹*ло* (64, 93).

Некартографовані поодинокі назви: *ба*¹*лончик* з *й*¹*а*¹*дом* (136), *й*¹*а*¹*др*¹*о* (70), *У*¹*об* (81).

Карта № 19

Вкусити (дія про бджолу)

Укус бджоли вважають лікувальним, однак деякі люди мають на нього алергічну реакцію. В такому випадку респонденти радять прикладати до вкушеного місця кисле молоко, оцет чи холодний метал.

Червоним колом позначені також варіанти *жир*¹*ло* *д*¹*ати* (71), *жи*¹*ло* *д*¹*ати* (84, 101, 106, 108, 114, 132, 134, 135), *Уо*¹*ло* *д*¹*ати* (96), *Уи*¹*ло* *д*¹*ати* (138, 142), *бУо*¹*ло* *д*¹*ати* (137, 153), *ж*¹*с*¹*ала* *д*¹*ати* (149), *Уо*¹*ло* *од*¹*дати* (102).

Зеленим колом скартографовані й варіанти *ж*¹*о*¹*ло* *пус*¹*тити* (48, 72), *жири*¹*ло* *пус*¹*тети* (93), *Уи*¹*ло* *ви*¹*пустити* (77).

Жовтим колом позначені варіанти *вкус*¹*сети* (37, 46), *вкус*¹*'іт'і* (61).

Некартографовані поодинокі назви: *впек*¹*нути* (140), *Уо*¹*ло* *в*¹*бити* (96), *жи*¹*ло* *заг*¹*нати* || *жи*¹*ло* *вса*¹*дити* (150).

Карта № 20

Трутень

Трутень – самець бджоли, який не працює. У народних уявленнях комаха наділена різними властивостями: трутні можуть носити воду, запліднювати матку. Однак найчастіше вважають, що вони не роблять нічого, тому бджоли викидають їх із вулика.

Зеленим колом позначений також варіант *ли*¹*гун* (91).

Некартографовані поодинокі назви: *гул'т'аї* (24), *дармо'їід* (53), *неро'боча пчо'ла* (115), *си'лок* (77).

Народні вислови

ти'пер 'б'іл'ша по'ло'вина л'у'деї 'трутн'у; 'п'ян'іца та ї 'трутин' (13)

йак л'у'дина ни'чо ни 'робит', то в'ін 'трутин' (125)

Карта № 21

Джміль (*Bombus terrestris*)

У респондентів неоднозначне ставлення до цієї комахи. Одні називають його укусу дуже небезпечним, інші вважають, що джміль не кусається взагалі.

Червоним колом позначені також варіанти *Умил'* (59, 128, 137, 147, 138), *'Ум'іл'ік* (124), *чм'іл'* (1, 2, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 44, 45, 49, 51, 54, 60, 63, 70, 71, 72, 73, 75, 77, 78, 80, 82, 83, 86, 88, 93, 94, 98, 101, 102, 103, 110, 117, 121, 125, 127, 135, 139, 141, 148, 153), *чмил'* (8, 61, 83, 95, 105), *чмел'* (96), *жмил'* (31, 111), *жм'іл'* (34, 44, 52, 57, 97, 129, 135), *шмел'* (1), *шм'ел'* (3), *шм'іл'* (39, 62).

Чорним колом скартографований варіант *бУил* (119).

Некартографовані поодинокі назви: *'дека пчо'ла* (35), *за'пелювач* (124).

Народні повір'я

йек де от хто 'наїде [джмелиний мед – Л. Ч.] да про'цид'ат', у бу'тилочку, йек у ко'го 'очи бо'л'ут' да за'капвайут' (14)

йак бУил'і ли'тайут', то-то 'тепле 'л'іто (133).

Народні вислови

чм'іл' 'ворог 'пшчолам, бо в'ін йїх 'нишчит' (127)

Ум'іл' 'самий 'старший от йїх, от тих 'осуў (68).

Карта № 22

Шершень (*Vespa crabro*)

Шершень – найнебезпечніша комаха ряду бджолиних. Більшість респондентів бояться її отруйного укусу.

Червоним колом позначені також варіанти *шешен* (6), *жершин* (11, 39, 47, 74, 80), *шершин* (53, 84, 153), *Уершин* (65).

Червоним трикутником скартографовані й варіанти *г'іршун* (116), *г'ершун* (142), *гиршун* (150), *ше^аршун* (55, 87, 93, 123), *шершон* (117).

Червоним квадратом позначений варіант *шершил* (40).

Червоним прямокутником скартографовані й варіанти *шерш* (8), *Уерш* (45), *г'ерш* (124).

Некартографовані поодинокі назви: *дика о^са* (19), *пчол'іній воўк* (84), *гершон* (149), *гершун* (135), *жеркут* (43), *ширшин* (105), *ширшел'* (101), *ширшен'* (36), *шерстин'* (4), *шерстен'* (128).

Народні вірування

два рази [вкусить шершень. – Л. Ш.] на в'їку і вс'о (26); *штук тре^а-ште^ари* *вкусит'*, *то ї вл'їрайїш* (9); *йак дес'ат укусит'*, *то л'удина вмере* (90, 120); *кажут' шо два^анац':ат' укусит'*, *да ї л'удина вми^арайе* (97)

б'їл'ш йак три рази *вкесе л'удину* *шершин'*, *то мона по^амерти в'їд* *н'ого, то во^ане йадо^аветийї та^ак'ейї* (131)

майут *вел'ми ви^алекиї йад* (137).

Народні порівняння

те та^ака сир^адета, *йак* *шершун* (55)

ти *шершин'* – *йакшо* *дуже* *свариц':а*, *обзи^авайе* (79)

Карта № 23

Осине гніздо

Для назв осинового гнізда характерна метафоричність, спричинена, очевидно, його зовнішнім виглядом.

Червоним колом позначений також варіант *куб^ало* (44)

Червоним трикутником скартографовані й варіанти *кубе^ал'це* (13), *кубел'це* (14), *кубел^аце* (38), *кубил'це* (46), *кубеле^ачко* (148).

Зеленим колом позначені й варіанти *гн'оздо* (27), *гн'із^адечко* (31) (30, 36).

Синім колом скартографовані варіанти *вушчена* (88, 106, 116, 123), *вушчина* (103, 112, 147).

Жовтим колом позначені й варіанти *мишечок* (22, 24, 30, 92), *мешок* (113).

Фіолетовим колом скартографований варіант *бан'ура* (53).

Світло-зеленим колом позначений і варіант *нура* (110).

Чорним колом скартографований і варіант *зб'ночок* (65).

Некартографовані поодинокі назви: *в'іск* (8), *воск* (60), *шапка* (21), *подушка* (47), *гладешка* (65), *хатинка* (66), *м'ісцичко* (68), *струп* (69), *стум'ік* (90), *балон* (98), *купи'на* (110), *воско'бойн'а* (111), *будиночок* (126), *капшук* (136), *кошик* (152).

Народні порівняння

лидача йак о'са (42)

сир'дета йак о'са (66)

пи'че йак о'са, йак го'ворит' ни те шо 'треба (87)

худа йак ву'са пири'вйезана (85)

Карта № 24

Коник польовий (*Locusta viridissima*)

Коника польового часто сплутують із цвіркуном, очевидно, за зовнішньою подібністю, хоча комахи відрізняються забарвленням.

Червоним колом позначені також варіанти *'кон'ік* (5, 27, 52), *'кон'ік пол'ний* (27, 42), *'коничок* (63), *ко'н'ака* (49).

Зеленим колом скартографований варіант *ска'кунч* (15).

Зеленим прямокутником позначений і варіант *ска'чок* (29).

Синім колом скартографований варіант *стри'бун* (22).

Блакитним колом позначений і варіант *'коник-стрибу'нок* (44).

Жовтим колом скартографовані варіанти *'с'в'еричик* (2), *св'ір'шчок* (17, 31), *свир'шчок* (47), *св'ір'стун* (1, 101), *цв'ір'кун* (96, 104, 111, 126, 128), *свир'гун* (71, 74), *св'ір'гун* (110), *цв'ір'гун* (138, 141).

Коричневим колом позначений варіант *козл'ік* (3, 61).

Некартографовані поодинокі назви: *кост'ік-маст'ік* (12), *нест'ор* (11).

Примовки до коника

кост'ік-маст'ік, даї мас'т'і – по'ризала пал'чик до ко'с'т'і (12); *козл'ік, козл'ік, даї мас'ц'і – по'ризала пал'чика до ко'с'ц'і* (3); *скачко, скачко, даї мас'т'і – за'ризала пал'ц'а ду ку'с'ц'і* (29); *нест'ор, нест'ор, даї мас'т'і до в'івки* (11)

в'ін ше випус'кає м'ід, та йак шо де бо'лет', то при'ложуйут', кат' шо в'ін за'гойт' (85); *його з'ме і в'ін йод ви'пус'кає* (9); *із свершчик'ів ми ви'дав'ували шос' та'к'е до ранки* (19)

Народні прикмети

йак коник'і с'в'ір'чат' – то на по'году, йак коник'і мо'в'чат' уно'чи – вс'о, буде дошч (152)

йак конику ни'ма, нав'іс'ні ни'летайут, то ї гур'к'ів ни'буде, а йак вже їх ба'гато л'етайе, то гур'к'е'врод'ат' (58)

тре вз'ат' його за крил'ца, о, да йак бо'род'авка росте, да ї приса'ди, да ї вун з':іс'ц' бо'род'авочку (96)

Карта № 25

Цвіркун (Gryllus)

Цвіркуні заводилися найчастіше у хатах, під піччю (у *кучі*). Вважають хорошим знаком, якщо в домі чути цвіркання цієї комахи.

Червоним колом позначені також варіанти *цвир'кун* (79, 86, 117, 120, 121, 129), *цир'кун* (92), *с'в'ір'кун* (16, 56, 73, 105, 128, 132, 135, 140), *свир'кун* (87).

Червоним трикутником скартографовані й варіанти *цвир'гун* (9, 64, 78), *св'ір'гун* (45, 54, 73, 85, 91, 98, 106, 114, 115, 123, 124, 150, 153), *с'ір'гун* (109), *свир'гун* (21, 22, 90, 100).

Червоним квадратом позначений варіант *цвирко'тун* (53).

Червоним горизонтальним прямокутником скартографований і варіант *с'в'ірго'тун* (54, 133).

Червоним вертикальним прямокутним позначені варіанти *свир^ггунчик* (71), *с'в'ір^ккунчик* (95).

Зеленим колом скартографовані й варіанти *свир^ччок* (30, 36), *цв'ір^ччок* (43), *св'ір^шшчок* (12, 31), *свир^шшчок* (6, 10, 30, 47, 89), *свир^шшчак* (46).

Зеленим трикутником позначені варіанти *све^аршч* (48), *св'іршч* (70).

Зеленим квадратом скартографовані й варіанти *св'ершчик* (27, 42).

Зеленим прямокутником позначені й варіанти *свири^сстун* (11), *св'ір^сстун* (11).

Некартографовані поодинокі назви: *свир^шшчун* (20), *свиришчик* (77), *сви^сток* (25), *св'ір^ггунец'* (153), *св'ір^ччук* (20), *цв'ір^ггунец'* (147), *чир^ккун* (118).

Народні прикмети

в'ін ше ї на по^ггоду ^вгадує: йак в'ін цв'ір'ін'кайе ^біл'ше, ^значит' ни ^буде по^ггоди, як ^менче, то ^буде по^ггода (131)

Карта № 26

Блоха (Pulex)

Блоха – паразит людини і тварини, якого часто порівнюють із вошею. Очевидно, під впливом діалектного *вош* поширився й варіант *блoх*. Оскільки окремої карти для найменування воші не подаємо, то деякі прикмети, пов'язані з цією комахою, подаємо в коментарях №№ 26–27.

Червоним колом позначені також варіанти *блo^лха* (19, 23, 35, 37, 38, 44, 46, 47, 66, 79, 85, 87, 99, 101, 102, 114, 123, 127, 129, 132), *блy^лха* (8, 117, 118, 136, 142), *блa^лха* (48).

Некартографовані поодинокі назви: *блyш^ччи^ц'а* (93), *пл'oшчa* (27).

Як виводили бліх?

по^лен', по^лен, бил^нник ^к'едали (8, 14, 17, 30, 33, 44, 49, 66, 80, 87, 91, 106, 111, 115, 118, 119, 140, 142, 147, 150)

^к'едали в ^хату чо^рнобил' (37)

^парили ^кропом (9, 11, 29, 35, 56, 80)

ро^лбили в'ідвар з коно^пл'аного ^лис'т'а і ^вилити ним ^л'іжско (145).

Народні вислови

блoх тo йaк вoш (91)

ни вo'ш'і, ни блo'x'і (1)

ти блoх, шo тo вo'нa нa'мeнчa (137)

у 'нoвyї 'xaтu вc'opнo шoc' нaпa'дe – чu блo'шчuцu, чu 'блoхu (60)

'чopнuйк' e мa'лeйк' e, йa'кy хoч кo'лoдy нa'вepнe (48, 72)

'сп'ішкa 'тpeбa пpи лoвл'і блoх (78)

блy'хa з нu'мeцк'ім'і пyд'кoвaм'і (75)

'б'ілa вoш [вoшa – Л. Ш.] 'лyч:a, йaк 'чopнa [блoхa – Л. Ш.], бo 'б'ілa дo'жu'дaйe, a 'чopнa втu'кaйe (82)

вoш нu нa'пaс'ц', a 'спaтu нu дaс'ц' (56)

в'і'лaмyйц':a, йaк вoш нa гpиб'ін'ц'і (38)

нu'мa дy'ш'і бuз вo'ш'і (153)

'вoшu – хoч мyлyт'кoм бeй (99)

'вoшeй йaк пeс'кy (105)

◇ йaк 'вoшu нu з':і'д'aт' 'якщo дiждyся' (107)

Кaртa № 27

Блoщuця (Сітeх)

Ці паразити заводилися переважно у щілинах дерев'яних ліжок або стінах і боялися світла. Респонденти стверджують, що особливо вони кусають нових, незвиклих людей.

Червоним колом позначені також варіанти *блoш'чu'ц'я* (21, 109, 142), *блoш'чeц'я* (22, 36, 37, 38, 48, 49, 55, 56, 73, 77, 102, 116, 130, 133, 135), *блo'ш'чuц'я* (143, 144, 145, 150), *блo'ш'чeц'я* (33, 66, 78, 90, 92, 99, 101, 128, 131), *блyш'чu'ц'я* (79, 93, 136), *блyш'чeц'я* (100, 108, 110, 115, 117, 124), *блoш'чuця* (4, 11, 13, 19, 25, 26, 41, 51, 52), *блoш'чeцa* (3, 7, 9, 10, 12, 14, 23, 24, 35, 39, 40, 58, 69, 80, 82), *блo'ш'чeцa* (20, 91, 107), *блyш'чeцa* (103, 118, 132), *блyш'чuця* (57, 59, 60, 62, 68, 75, 83, 84, 89, 95, 96, 97, 104, 105, 112, 119, 120, 121, 122, 129, 140, 141).

Червоним трикутником скартографовані також варіанти *п'л'уска* (8), *блуска* (31, 32, 34, 72, 74, 85, 86, 87), *блуска* (18).

Червоним квадратом позначений і варіант *блуса* (45, 46, 47, 65).

Некартографовані поодинокі назви: *брусак* (49), *смир'д'ушка* (94).

Що означає, коли сняться воші?

воши то гроши (1, 3, 4, 6, 7, 8, 11, 12, 14, 16, 17, 19, 23, 26 – 29, 31, 32, 34, 38, 39, 43 – 48, 52 – 54, 56 – 61, 64 – 66, 70, 71, 73 – 75, 77 – 79, 83, 84, 86 – 88, 94, 96, 98, 100, 102, 103, 106, 108 – 110, 112, 113, 115, 117 – 122, 125, 128, 129, 131, 134 – 136, 143 – 145, 148, 149, 152, 153), *то добре* (25), *як'ес' при буток буде* (142); *то гроши, але колес' при'снелас'а жинци вош і вмер си'н* (55)

то шос' нихорошо, плохо (3), *то по'гано* (9, 104), *пусто, то клопунт як'ес'* (30, 50), *то дран:о, то вже шос' зроб'іц':а* (33), *то на втрату, то нуж'да* (23, 36, 68, 82, 83, 127), *то ни'добре, то як'ес' пирижи'ван':а, нуж'да* (8), *як вош б'єш, то у'битво як'ес' гро'шеї' буде, то ни'добре* (101); *то буде т'ур'ма* (105); *розго'вори* (41).

Як лікувалися вошами?

од жовти'ниці || жо'в'тух'і || жо'в'тачк'і || ботк'іна [хвороба Боткіна – Л. Ш.] (3, 6, 8, 16, 23, 30 – 32, 44, 46, 48, 53, 55, 61, 66, 71, 73, 76, 77, 79, 80, 81, 84, 86 – 89, 93, 96, 103, 104, 111 – 115, 118, 122, 123, 131 – 133, 137, 140, 142, 144, 147, 150, 151, 153); *почи'найучи од йід'нойі до дис'а'ти* (127), *дев'іт' дн'ів по' три* (1), *дев'іт' штук* (4, 60, 69, 74, 83, 97, 109, 110, 136), *тре' штук'і або дев'ят' штук* (9), *тре' штук'і* (100), *тико ни до пари – йід'ну чи три* (64), *три'рази по дв'і воши* (98), *тре' дес'іт' штук* (99), *почи'найучи од йід'нойі до дис'а'ти, а посл'а з дис'а'ти до йід'нойі* (127)

од поганки (7, 63)

од лихо'манк'і, шипл'а ми'є ка'зали (23), *як шипл'а* (35, 49, 78), *то як тра'суха* (65), *як трас'ц'а три'се* (128), *як чорна бол'езн'* (90), *од ш'хл'і* (95), *якшо л'іхо'радка, ц'отка трас'ла* (106)

од мал'а^лрийі (56, 73, 92).

Карта № 28

Блощиця-солдатик (Pyrrhocoris)

Ці комахи найчастіше не мають спеціальної назви у говірках. Трапляються випадки сплутування найменування блощиць-солдатиків з іншими комахами за зовнішньою схожістю.

Зеленим колом позначений також варіант по^лжарн'ік (88, 102, 119, 144).

Некартографовані поодинокі назви: ^лбожа ко^лруїка (96), ^лбожої ^лматери ро^лса (97), ву^лсак (11), клоп (84), клоп-во^лн'учка (127), клоп-сал^лдат'ік (107), ко^лз'а^лво^лчка (22), мо^лг'іл'н'ік (33), ^лсвинка (58), смер^лд'ух (121), христо^лносе^лц' (37), чир^лвона му^лраха (21).

Карта № 29

Тарган чорний (Blatta orientalis)

Респонденти стверджують, що таргани (чорні) рідше заводилися в хатах, ніж пруси (руді). Частіше їх бачили в міських квартирах чи лікарнях.

Червоним колом позначені також варіанти тара^лган (34), тари^лкан (69).

Червоним трикутником скартографований варіант тар^лган (71, 72).

Червоним квадратом позначений і варіант тар^лчан (70).

Некартографовані поодинокі назви: кара^лкан (80), кара^лрук (15), ^лчорний жук (129).

Народні прикмети

йак в ну^лву ^лхату вб'і^лрайіс'а, ^лмусит', тара^лкани ^лмусит' ^лран'чи запл^лдетис'а (8)

йак^лшо в ^лхати йе кара^лрук'і, то ^лхата ни зго^лрет' (15)

Карта № 30

Прус (рудий тарган) (Blattella germanica)

Цей вид таргана дещо менший, ніж чорний. Він частіше заводився у хатах (переважно у продуктах).

Чорного й рудого таргана інколи сплутують, тому можливе перенесення назв однієї істоти на іншу.

Карта № 31

Шашіль (*Anobium pertinax*)

Найменування шашеля дуже різноманітні в досліджуваних говірках. Очевидно, їх уважали найбільшими хатніми шкідниками.

Червоним колом позначені також варіанти ¹шашл'і (тільки множина) (100, 122, 125, 145), ¹шашел' (148), ¹шашл'а (144).

Синім колом скартографовані й варіанти ¹шенд'ол (39), ¹шендил (49, 68), ¹шиндил (58).

Жовтим колом позначені варіанти ¹шершил' (90), ¹шершин' (139, 144), ¹шершин (153), ¹шерсн'і (тільки множина) (140).

Помаранчевим колом позначені й варіанти ¹шешил' (153), ¹шешишил' (102), ¹ши'шил' (81, 87), ¹ши'шел' (118), ¹шишишил' (122), ¹шиши'іл' (127).

Фіолетовим колом скартографовані такі варіанти: ¹шинал' (111), ¹шинел' (119), ¹шилин' (11, 23).

Рожевим колом позначені варіанти ¹чирв'йак (1), ¹чирв'ек (16), ¹чирв'йек (85), ¹чир'йак (43, 65), ¹чир'йек (89), ¹б'іли черв'йак (61).

Світло-зеленим колом скартографований варіант ¹рубак / ¹той шо ¹дериво ¹точит' (115).

Сірим колом позначений і варіант ¹сит'нар || ¹сид'нар (27).

Блакитним колом позначений варіант ¹черво'точа (24).

Темно-зеленим колом позначені варіанти ¹шп'іл' (12, 14), ¹шкл'і (тільки множина) (25).

Коричневим колом скартографований і варіант ¹коро'йед (84, 124).

Бузковим колом позначені також варіанти *шу^л'а* (41), *'ш'іл'а* (61), *шу^л'га* (75, 112), *шил'у'га* (83, 120), *'шил'ага* (105, 113), *шел'уг* (60), *'шел'на* (10), *'шелна* (73).

Світло-бузковим колом скартографований варіант *у'шул'* (79).

Чорним колом позначений також варіант *шил'ах* (103, 104, 138).

Некартографовані поодинокі назви: *шв'іл'* (18), *шнал'* (21), *шваї* (30), *козоба* (34), *шчил'* (40), *'шил'ва* (51), *'шешл'е* (62), *сви'шч* (66), *шу^л'їй* (69), *шу^л'ак* (93), *'шил'ейа* (96), *'стол'ар* (107), *остроносик* (128), *'шин:ик* (136), *шир'шун* (143), *шил'ух* (147), *'шишил'і* (множ.) (151), *'шерстин'* (152).

Народні прикмети

в мо'їй 'хати ни'коли ни було [шашелів – Л. Ш.], бо во'на го'рила ко'лес', то во'на так йак'то за'сма'лана (7)

шоб ти'бе швед з':ів (проклін) (46)

Карта № 32

Міль (Tinea)

На Західному Поліссі існує кілька видів молі. Найчастіше міль заводиться в одязі або у продуктах харчування.

Червоним колом із вертикальною штриховкою скартографовані й варіанти *м^л'л'* (95, 97), *м|л'* (120).

Червоним трикутником позначені також фонетичні варіанти *'мол'ка* (38, 57) та *'м'іл'ка* (63, 71).

Некартографовані поодинокі назви: *'мул'а* (30), *'мол'е* (42).

Як позбутися молі?

т'у'т'ун 'клали (19, 26, 34, 38, 77, 92, 96, 111, 117, 120, 135, 141, 143, 144, 145, 151, 153), *т'і'т'ін* || *ти'т'ін* || *ту'т'ін 'клали* (7, 8, 9, 12, 13, 14, 22, 23, 25, 30, 31, 40, 45, 46, 47, 49, 54, 64, 72, 74, 83, 93, 105, 109, 110, 119, 128, 136, 148, 152), *ба'кун кла'дут'* (63, 71, 78, 87, 90, 99, 107, 114, 115, 131, 132, 133, 149, 150);

по^лин' || по^лен' || по^лин ^ложат' (5, 32, 39, 53, 66, 106, 118, 134, 137, 140, 142, 153), по^лен' та^ку ^б'ілу ^клали, ^звали ^б'іл^ник (10);

ба^гно ^клали (21, 36, 43, 57, 58, 65, 70, 80, 81, 84, 121, 127), ^класти ба^гон (4, 18, 51, 61, 75);

з йа^лени шиш^к'е ^клали (88, 112, 122);

з го^риха ^лес'т'е, то с каш^тана (100), ^лис'т'а з го^риха (129);

^лсконк'і [лучину – Л. Ш.] з ^хвоїних ди^рев па^лити (27), лу^чену ^класти (1, 15, 16, 28), ска^лок смул^них на^ру^бати (42);

^лмилу ^клали (94);

^клали хрин, ^корин' (95);

цв'іт каш^тану кла^дут' (55);

со^бачу кро^п'іву ^клали у ша^кап (41);

йак ^намс'к'ій в'і^лекдин', ^пусл'а ^паск'і, в чит^вер, то на ^намс'к'ій в'і^лекдин' ^венисе хаї на час о^дежу ^всеїку пи^рису^шети, ^лмул'і ни ^буде (91).

Народні прикмети

то вже ^знати шо ^баба ^скоро в^мре – вже ї пал'то мул' ^з:іла (60)

Карта № 33

Павутина

Інколи цими номенами позначають і бабине літо, яке літає на початку осені.

Червоним колом позначені також варіанти паву^тин':е (11, 47, 51, 53, 60, 95, 99, 102, 112, 118, 121, 125, 140), паву^ти^ен':е (6,150), паву^тен':а (3, 66, 117, 125, 131, 135), паву^тин':а (134, 138, 145, 149, 151), пагу^тен':е (79, 82, 128), пав^тен'е (80), пагу^тин'е (111), паву^тен'е (8, 10, 19, 20, 23, 25, 36, 43, 57, 75, 76, 80, 85, 86, 88, 91, 92, 110, 116, 123, 124, 130, 132, 133, 142, 143), паву^тин'е (119, 147, 152), паву^тен'а (41, 44, 87, 98, 100), паву^тин'а (83, 84), паву^тена (4, 69), паву^тина (17, 37, 62, 113, 134, 136, 139, 144, 148), пау^тена (56, 57), пау^тина (18), пайон^чина (27, 42).

Червоним трикутником скартографований і варіант пау^тица (96).

Червоним квадратом позначений варіант *пау|та* (18, 141).

Зеленим колом скартографований варіант *'с|еточка* (61).

Некартографовані поодинокі назви: *гн|із|до* (40), *'кл|етка* || *паву|кова* *'кл|етка* (122), *мохна|тен':е* (114), *ос|нова* (36), *па|вут':е* (5), *'павут'* (26), *полот|но* (56), *ру|бел' паву|товий* (44), *тини|то* (55).

Народні прикмети

йак ба|гато паву|тен'а о|то сну|йец':а та|ко, то |буде |тепла |ос|ін' (87)

йак|шо па|вук за|сновує ота|ко |рано, то |кажуть', вже по|года |буде (79)

пау|тин':е бе|рут', да йак зл'а|кайіц':а ди|т'а, то йім под|курують', на жа|рину чи шо, да шоб во|но зго|р'іло, тим дим|ком про|шло (97)

Що означає, якщо у хаті спускається павук?

'новос'ц' *|буде* (2, 4, 23, 26, 36, 43, 52, 73, 90, 100, 102, 112, 117, 121, 131, 135, 136, 144, 148, 151, 153), *'зв'ес'т'йіе |буде* (1, 3, 8, 10, 12, 13, 20, 24, 28, 29, 30, 32, 34, 39, 44, 45, 47, 48, 51, 53, 54, 55, 63, 64, 65, 69, 71, 75, 77, 79, 84, 86, 89, 91, 93, 96, 99, 101, 104, 105, 108, 109, 113, 115, 116, 120, 128, 129, 137, 140, 147, 150), *йак |сивий, то |добра но|ви|на, йак |чорний – то зла* (7, 70, 127), *йак |чорний – п'і|чал' йа|кас' |буде* (76), *йак |чорний, то зла, а йак |йасний – то |добра* (27, 31, 42, 125), *йак|шо на низ, то |буде шос' по|гане, а йак|шо до|верху, то хо|роша но|ви|на* (50), *йак в:ерх, то |добре, а йак|шо вниз – то хтос' вмере* (126), *йак спу|скайіц':а і до зим|л'і зу|с'ім – то |плохо, а йак вун |спустиц'а, а по|том на|зад би|жит' – то |значит' би|да пу|шла в:ерх* (17), *|добра в'іс'т' – то |вгору л'із'* (57), *|горе |вгору – |шчас'т'а вез* (11), *п'іс'мо |буде* (62, 83);

|гости |будут (9, 19, 22, 23, 35, 41, 46, 49, 58, 66, 68, 97, 106, 114, 118, 119, 125, 132, 133, 142, 143)

то |прибил' (56), *'чириз ден' |гроши |будут'* (11)

на тил|ло (38); *то на дошч, а йак|шо си|д'ат', то на по|году* (61, 124).

Карта № 34

Снувати (дія про павука)

Червоним колом скартографований і варіант *сновати* (22, 35, 38, 49).

Зеленим колом позначений також варіант *плес'т'і* (61).

Синім колом скартографований і варіант *робети* (56).

Некартографовані поодинокі назви: *вити* (97), *кросна робити* (73), *рубл'ем зат'аг'ти* (44).

Народні повір'я. Чому павука не можна вбивати?

йак Мати Божайа хавалас'а із млад'енцем, і павук заснував, щоб ни ведно було, йак Ірод хот'ів убити (11); *в'ін запл'ів д'іру перед Ісусом* (42); *в'ін спас Ісуса Христа* (34, 58, 79, 117, 118, 125, 127, 131, 132, 136, 150, 153); *бо в'ін Мат'ір Божу спас* (21, 38, 68, 69, 102, 151); *йак Ісуса Христа мучили, то пауки тем л'уд'ом заслонували паутойу очи* (18); *йак Бога розпинали, то в'ін с'ів на лоб, а буле б прибели гвозд'ами, й в'ін бе вже ни о жев* (87); *йак Ісуса Христа росп'яле на христ'і, то в'ін його заснував* (144); *йе б'ілий павук с христом на спенци, то його Боже боро'ни за'бети, бо то в'ін заснував павутен':ем Матир Божу, то Мати Божя награ'дела його христом* (142)

бо то грех (24, 39, 86, 91, 98)

бо в його хрест йе (63)

павук св'іт сно'вав (3, 4, 7, 9, 25, 26, 28, 35, 36, 43, 44, 45, 46, 49, 53, 55, 57, 59, 64, 72, 78, 83, 97, 115)

павук, то хаз'айін (22)

павук – то Божий внук (24)

ни бйут бо шкода (33)

бо в'ін нишкод'левиї (143)

бо в'ін при'носить йа'кус' но'ви'ну (70); *бо зв'ес'т'йе йа'к'ес' при'носить* (74)

бо вин мух йіс'ц' (103), *бо в'ін мух'і лов'іт'* (88)

бо грошиї ни буде (134, 149)

бо буде дошч (57)

ни|добре |буде на ру|дену, |слабус'ц' йа|кас' |буде (108); бо шос' ни|добре |буде (145)

бо хл'їб ни |буде вда|вац':а (141)

йак паву|ка за|бети, пїет' л'їт здо|ровїа |вменшуйц':а (133)

ни беї паву|ка, бо |мати вмре (47), |мати вмре чи |бат'ко (1)

паву|ка за|беї – |сорок гри|х'ів оди|шло (16); хто за|бїє паву|ка, то с'їм гри|х'ів |збуде (8, 114)

Карта № 35

Хрущ травневий (Melolontha)

За твердженням респондентів, кілька останніх років існує тенденція до зменшення кількості цих комах навесні. Хоча жуків вважають шкідниками, з ними пов'язана велика кількість хороших прикмет.

Червоним колом скартографовано й варіант *храшч* (22).

Червоним трикутником позначений також акцентний варіант *храбушч* (27).

Сірим колом скартографовані варіанти *ма|йовий жук* (26, 41), *майов|с'кий жук* (2).

Некартографовані поодинокі назви: *майо|вий* (23), *ма|йовка* (107), *сал'|бир* (46).

Народні повір'я. Що значить, якщо навесні багато хрущів?

|буде вро|жаї (33, 48, 49, 77, 86, 87, 94, 107, 109, 127, 134, 141)

уро|жаї на кар|топл'у (51, 98, 99, 114, 130, 131, 149)

то |йагуд |буде в |л'їси ба|гато (19)

|будут' ро|дитис'а го|рихи (18)

то |буде |просо ро|дитис'а (28, 76, 117); |буде уро|жаї на вс'ї зирно|в'ї, о|соб'їн:о на |просо (79)

вро|жаї на паш|н'у (105)

йак йе жу|к'е, то |будут' і гри|бе (73); то-|то р'їби [гриби – Л. Ш.] рос|тут (41)

то |буде |тепле |л'іто і |буде вро^ужаї (74)

то |буде |мокре |л'іто (39); то на |мокриї рик (124)

йак |буде |мокре |л'іто, то йїх |менчи (49); на су^{хе} |л'іто йїх ба^{гато} |є
(90)

то |буде тин^{ло} (142, 143)

зи^{ма} |буде |тепла (36).

йїх зали^{вайут} го^{рилко}у, і во^уно йак йод ста^{їе}, |ранк'і |мазати йїм (34)

Карта № 36

Личинка хруща, борозняк

(*Larva melolonthinarum*)

Респонденти зазвичай вважають, що борозняк перетворюється на хруща за кілька років (від двох до чотирьох).

Червоним колом позначені також варіанти бо^уро^з'н'ак (51, 148), буруз^н'ак (57, 92, 94, 103, 110, 117), буруз^н'ек (22).

Червоним квадратом скартографовані й варіанти бо^уро^з'ен:ик (126, 135), боро^з'еник (76, 142), боро^з'енок (144), боро^з'ел'ник (144).

Червоним прямокутником позначені такі варіанти: забуру^{зел}ник (131, 144, 150), заборо^з'енок (144), заборо^з'н'ак (145).

Зеленим колом скартографовані варіанти чирв^йак (11, 76, 125), чир^йак (2, 4, 5, 6, 12, 13, 14, 24, 48, 52, 55, 62, 66, 89, 138) та чир^йек (29, 40, 71).

Синім колом позначені й фонетичні варіанти гро^бак (117), ри^бак (91), ру^бак (99, 106, 118, 131)

Жовтим колом скартографовані такі фонетичні варіанти: пер^нак (17), пинд^рак (117), п'інд^рак (42, 116, 124).

Некартографовані поодинокі назви: |б'ілий хрущ (73), ли^чинка (152), |п'ідійден' (109), по^ух (100), ра^к (53), ска^{рб} (48), |тичка (71), хрущ (98), хру^шичова личинка (132), |черва (49), чорно^сракий чир^йак (24).

Як позбутися борозняків?

|попилом |си^єпл'ат' (18)

поса|дити на |зр'ади|ї час|ник (149)

Карта № 37

Дротяник

Інколи дротяника сплутують із пирієм, оскільки він так само пробиває картоплину наскрізь, залишаючи тонкий отвір.

Червоним колом позначені також варіанти *дро^вт'аник (7, 20, 100, 109, 117, 151, 152)*, *дру^тт'аник (29, 55, 63, 88, 90, 91, 103, 110, 136, 139, 143)*, *дро^тт'ан'ік (61, 75)*, *дро^тт'аничок (72)*, *дрот'а^ник (96, 112, 113, 122)*

Червоним трикутником скартографовані також варіанти *дро^вт'анка (9, 44, 98, 107, 131, 148)*, *дру^тт'анка (43, 90, 106, 115, 118)*.

Червоним квадратом позначений і варіант *дрот'ік (124)*.

Синім колом скартографовані й варіанти *чир'їек (12)*, *чир'їак (135)*, *чер'їак (62, 141)*.

Жовтим колом позначений варіант *роба'чок (150)*.

Сірим колом скартографований варіант *ми^д'анка (53)*.

Некартографовані поодинокі назви: *гост'рак (89)*, *гостро'нос'ік (73)*, *кру^т'ах (97)*, *к^руцик (94)*, *про^волочн'ік (17)*, *сверличок (153)*, *швед (64)*.

Як позбутися дротяника?

сос^нових кол'у'шок на|сепати по |пол'у і на |зему прио'рати (127)

Карта № 38

Вовчок (Gryllotalpa)

Вовчок – одна із комах, що під'їдають корені рослин. Тому її найменування часто повторюють назви інших шкідників такого ж типу.

Червоним колом позначені також варіанти *ти^счка (81)*, *т'ічка (4, 13, 51, 83)*, *точка (41, 62, 75, 103, 104, 113)*, *т|чка (105, 122)*, *т^Рчка (26)*, *то^чилка (26)*, *т^учка (52, 60, 61, 102)*.

Зеленим колом скартографований варіант *рако^в'їц'а (23)*, а світло-зеленим – *чорний рак (147)*, *чир'вони рак (30)*.

Синім колом позначені й фонетичні варіанти $\downarrow n' \text{ідйід}$ (43, 53, 63, 64, 65, 71, 77, 86), $\downarrow \text{пидйід}$ (64, 65), $\downarrow \text{пудйід}$ (120, 128, 137, 138), $\downarrow \text{пудйед}$ (128, 137).

Синім трикутником скартографовані такі варіанти: $\downarrow n' \text{ідйідин}'$ (45), $\downarrow \text{пудйіден}'$ (2, 94), $\downarrow \text{пудйіден}$ (85, 111).

Жовтим колом позначені такі фонетичні варіанти: $\downarrow v' \text{ідмедка}$ (38, 98, 131), $\downarrow v' \text{ідм'ід'ка}$ (22, 56), $\downarrow \text{мидведка}$ (20, 21, 73, 107, 112, 113, 115, 127, 131, 152), $\downarrow \text{видмежка} \parallel \downarrow \text{мидвежка}$ (121).

Жовтим трикутником скартографовано також $\downarrow v' \text{ідмедик}$ (116, 123), $\downarrow v' \text{ідмадик}$ (114), $\downarrow \text{мидведик}$ (84, 106, 130, 132, 151, 153).

Коричневим колом позначено і варіант $\downarrow \text{вовчик}$ (126).

Некартографовані поодинокі назви: $\downarrow b' \text{іл'анка}$ (136), $\downarrow \text{земле'роїка}$ (85), $\downarrow \text{норица}$ (13), $\downarrow n' \text{ідрозден}'$ (15), $\downarrow \text{подйедач}$ (127), $\downarrow \text{пуд'бий}$ (47), $\downarrow \text{рубак}$ (42).

Народні повір'я

$\downarrow v' \text{ін вил'і'ковуйе тиб'іркул'оз}$ [туберкульоз – Л. Ш.] (88); $\downarrow \text{йіх сушети, да йак на б'іркул'оз сла'беї, то пети}$ (80)

$\downarrow a \text{ йім л'ічат' рак, настойуйут' йакос'}$ (19)

$\downarrow \text{йак укусит', то довго ранка сохр'ан'айіц':а}$ (66); $\downarrow \text{йак в'ін укусит', то ни загойуйіц':а}$ (9)

$\downarrow \text{йак вкусит', то сто шкур злупиц':а, поки зажи'ве}$ (47)

$\downarrow \text{во'но дуже йадо'вите, йак вкусит', то ше ї'мона вмерти}$ (152)

$\downarrow \text{треба пал'ц'ами би'ети, щоб хл'іб уда'вавс'а}$ (82)

Як позбутися шкідника?

$\downarrow \text{ставл'айут ол'хове ломач:е}$ (95); $\downarrow \text{ламл'ем ол':е те, ол'ешн'ек, да нати'кайімо скруз'}$ (61)

$\downarrow \text{на'бети о'сових}$ [осикових – Л. Ш.] $\downarrow \text{кул'к'ів}$ (39)

$\downarrow \text{кру'шену ла'майут' та текайут' між кар'топл'у}$ (68)

$\downarrow \text{йа роставл'айу палочк'і і ка'жу, шо будиш'бетий' будиш'бетий', і во'не бо'йац':а, і дут'-і'дут' і вт'і'кайут'}$ (135)

$\downarrow \text{с'в'атили йа'кейе дерво і зати'кали}$ (6)

ко¹пайут' йамку на го¹род'ї, і к¹'ідайт' сви¹н'ачий гн'її, і в'ін ту¹ди падає в той гнїї, то¹д'ї со¹л'аркойу за¹палиш і вс'о (144)

с'їл'одку к¹'ідайт у тийі йам¹к'ї, де во¹ни ход'ат, т'ул'ку (75).

Карта № 39

Під'їдати (дія про вовчка)

Вовчок завдає значної шкоди сільськогосподарським культурам, під'їдаючи корені. Тому селяни намагаються різними методами виводити їх з городу.

Червоним колом скартографовані також варіанти *п'їдйе¹дати* (61), *пудйе¹дати* (97), *п'їдйї¹дати* (132), *пудйедати* (137).

Некартографовані поодинокі назви: *йїсти* (128), *пудгри¹зати* (110), *пудкус'вати* (40).

Карта № 40

Довгоносик (*Sitophilus granarius*)

Довгоносики також бувають кількох видів, одак найпоширеніший на Західному Поліссі довгоносик коморний, що заводиться у збіжжі.

Червоним колом позначені також варіанти *довго¹нос'їк* (2, 3, 9, 11, 16, 22, 26, 28, 61, 62, 63, 47, 75, 97, 101, 113, 127, 131), *долго¹нос'їк* (16), *дугу¹носик* (29, 40, 93, 110), *до¹вго¹носик* (46, 78, 79, 92, 142).

Червоним квадратом скартографований і варіант *нос'їк* (24, 62).

Зеленим колом позначені й варіанти *волк* (42), *воўк* (70, 91, 98, 99, 100, 132, 133, 150).

Зеленим трикутником скартографований варіант *вов'чок* (102).

Помаранчевим колом позначений варіант *жетник* (68).

Коричневим колом скартографовані також варіанти *жу'чок чорний* (123, 129, 147), *жу'чок зирно¹веї* (66).

Некартографовані поодинокі назви: *бз'уки* (у множ.) (86), *блуска* *декайа* (34), *клоп-чирипашка* (107), *комашка* *чорна* (94), *кузака* *чорнайа* (76), *мукойд* (6), *потиліц'а* (56), *смирд'ух* (107), *суслик* (113).

Як виводили довгоносики?

полин *клали*, *цибулу* *заносили* *чи часник*, *воно* *бо* *ййц'а* *такого* (84)
кладут *полин* *в зирно*, *часник* *дехто* *кидає* *зубками* (11)
часнек *на мишк'е* *класти* (37)
вз'ети *клонова* *к'йа* *і всадети*, *то* *во* *не* *пувти* *кайут* *і* *ни* *будут* (20)

Карта № 41

Бабка (Libellula)

Респонденти переважно негативно сприймають цю комаху, вважаючи нечистою, і намагаються не торкатися її руками.

Зеленим колом скартографовані також варіанти *кон'ік* (26, 41), *коничок* (56, 94).

Некартографовані поодинокі назви: *в'ірта* *л'отик* (57), *гад'ача* *муха* (117), *кукурузник* (107), *лейка* (51), *л'ел'ечка* (84), *попиздул'ка* (73), *падалниц'а* (116), *падалник* (140).

На всій території Західного Полісся номен *бабка* уживаний також у значеннях 'гриб-підберезник' та 'прилад, на якому клепають косу'.

Крім того, зафіксовані й інші значення цієї лексеми.

На додатковому рівні червоним штрихуванням позначені межі поширення найменування *бабка* у значенні 'подорожник', а також 'кульбаба' (134).

Зеленим штрихуванням позначені говірки, де ця лексема має значення 'кулінарний виріб', причому зафіксовані такі варіанти: 'виріб із гречаної муки' (25), 'страва з картоплі' (3, 44, 49), 'паска' (149)

Народні повір'я

посл'а *того* *йак* *у* *з'ав* *йй*, *обмеї* *руку*, *бо* *рука* *розпадец'а* (116)

Карта № 42

Гедзь (Tabanus)

Спорадично цю комаху у говірках сплутують із оводом, однак наявність на більшості територій паралельних найменувань для гедзя та овода дозволяє стверджувати про існування обох видів шкідників.

Червоним колом позначені також варіанти *teV* (15, 47, 91, 99, 102, 110, 145, 150), *geV* (134), *geV'* (125, 149), *гез* (144), *teV'* (143, 144), *тез* (100, 113), *т'ез* (2, 17), *т'іV* (84, 151, 152), *т'ілеV* (45).

Червоним трикутником скартографовані й такі варіанти: *te^lVун* (97), *т'і зун* (34), *т'і^lVил'* (122).

Зеленим колом позначені й варіанти *здрав* (6, 11), *здри^lк* (72, 78), *дри^lк* (90), *здру^lк* (96), *здрек* (103), *здрук* (111), *здру^oк* (120).

Некартографовані поодинокі назви: *бомк* (107), *гер^lшун* (53), *здра^lкач* (25), *стро^lкан* || *строк* (4), *стро^lнач* (14), *жит^lн'ак* (84), *прос^lт'ак* (84).

Карта № 43

Овід (Hypoderma)

Оводи найчастіше нападають на велику рогату худобу та на коней, однак їх укуси не такі болючі, як у гедзя.

Червоним колом позначені також варіанти ^l*вовад* (31, 34, 38, 39, 44, 53, 63, 64, 72, 85, 92, 108), ^l*говад* (1, 3, 15, 16, 51, 59, 60, 78, 81, 87, 91, 94, 99, 102, 103, 104, 110, 111, 119, 124), ^l*овод* (17, 25, 75, 77, 84, 95, 113, 121, 136, 140, 142, 152, 153), ^l*ово^oд* (73, 79, 101, 107, 109, 125, 137, 141), ^l*овуд* (126, 127, 138, 139, 148), ^l*ов'ід* (134, 145), ^l*вовод* (12, 71, 93, 105, 147), ^l*говод* (83, 100, 128).

Червоним контурним колом скартографовані й такі фонетичні варіанти: *о^oвад* (5, 40, 68, 74), *у^oвад* (22, 29, 45, 49), *го^oвад* (82, 120), *гу^oвад* (118), *во^oвад* (7, 32, 54), *ву^oвад* (8).

Червоним колом з вертикальною штриховкою позначений варіант *в:ад* (6, 10, 35, 43, 65).

Зеленим колом скартографований також варіант ^l*бомка* (ж.р.) (117).

Некартографовані поодинокі назви: *к'інс'ка пичола* (27), *кровава муха* (117), *одвуд* (89).

Карта № 44

Водяний жук (*Hydrous aterimus*)

Окрім водяного жука, у говірках трапляються й найменування інших комах, пов'язаних із водою, зокрема, *вод'аний комар*, *вод'аний па'вук*, однак, зважаючи на їх спорадичне вживання, на окремій карті ці реалії не відображені.

Жовтим трикутником позначений і варіант *плав'нец'* (109).

Сірим колом скартографований варіант *во'д'аник* (144).

Чорним колом позначений варіант *вод'ани'ї хрушч* (45).

Некартографовані поодинокі назви: *вод'аний па'вук* (15), *водом'ірка* (125), *жук-вод'аник* (127), *ребний жук* (4), *свербл'ачок* (44), *у'вад* (42), *шчепавка* (34).

Карта № 45

Гнойовик (*Geotrupes stercorosus*)

Незважаючи на поширеність жука на досліджуваній території, назви його зафіксовані досить рідко. Це пояснюємо тим, що його називають загальним номеном, не вирізняючи з-поміж інших жуків.

Червоним колом позначений і варіант *гно'йо'век* (48, 73), *гно'йо'вик* (125, 143), *гнуйо'вик* (107).

Червоним трикутником скартографований і варіант *гно'їник* (102, 119).

Некартографовані поодинокі назви: *гнойе'вий* (145), *гнуй'івник* (57), *гумн'аней жук* (128), *гумно'роїка* (107), *гумус* (144), *Ум'іл'* (126), *зилений жук* (9), *ко'валик* (136), *майу'вик* (143), *рубак гно'їний* (118), *тара'кан* (106), *чорний жук* (143).

Карта

Мокриця

№ 46

Мокриця – дрібна ракоподібна тварина, що живе переважно у темних вологих місцях.

Червоним колом позначений і варіант *сту^лнога* (109), *сто^лнога* (125).

Зеленим колом скартографований також варіант *мок^лрець'а* (73).

Некартографовані поодинокі назви: *сороко^лношка* (19), *мок^лруха* (30), *мок^лрець'* (127).

Карта № 47

Попелиця (Aphis)

Попелиця (тля) – один із найбільших шкідників саду та городу. Їх часто знищують сонечка (див. к. 3), однак у говірках такої думки не зафіксовано.

Червоним колом позначені також варіанти *попи^ллець'а* (38, 135), *попи^лли^ець'а* (66), *поп'і^ллець'а* (99, 108), *попе^ллиць'а* (109, 127, 140, 144, 147).

Червоним квадратом скартографовані варіанти *папи^лл'уха* (128), *попи^лл'уха* (132), *по^лне^лл'уха* (143).

Зеленим колом скартографовані й варіанти *тл'е* (30), *кл'а* (35).

Некартографовані поодинокі назви: *поп'і^ллечка* (108).

Карта № 48

Рогач (Lucanus cervus)

У досліджуваних говірках не простежено різниці між жуком з одним чи з двома рогами – вони мають однакові назви.

Червоним колом скартографовані також варіанти *ро^лгач* (3, 125), *ру^лгач* (38).

Синім колом позначені й варіанти *жук ро^лгатий* (25), *жук з ро^лгам'і* (103).

Жовтим колом скартографовані варіанти *божа ку^лровка* (110), *ко^лров'іца* (142).

Коричневим колом позначений варіант *носо|рожок* (135).

Сірим колом скартографований варіант *олин'* (107).

Некартографовані поодинокі назви: *волик* (117), *довго|нос* (134), *жук з йад|ним |рогом* (97).

Народні повір'я

йо|го |рошкам'і , йак зуб бо|лет', то |зуба ко|лу|найут, і |кажут так |л'ічат (38)

йак у|же |знайдиш то|го, ко|ров'іцу, |того |бедрика, то би|реш пирик'і дайиш |чириз хл'ів, шоб ху|доба в'і|лас'а, о|то вже |дуже |добре, йак йе на дво|ри о|та ко|ров'іца, а ти|пер ни |ведно йіх (142)

Карта № 49

Щипавка (Forficula)

У західнополіських говірках не простежено повір'я, що пояснює російську назву *ухо|в'ортка*, за яким комаха може залізти сплячій людині у вуха і розірвати барабанну перетинку.

Червоним колом скартографовані також варіанти *|шчи|павка* (19, 38, 115), *|шчепавка* (71, 77, 86, 89, 98, 106, 107, 108, 116, 124, 131, 133), *|шчипаўка* (43, 53).

Червоним трикутником позначені варіанти *|шчепалка* (99, 100, 123, 132), *|шч'іпалка* (149).

Некартографовані поодинокі назви: *ку|зачка* (32), *пру|сак* (87), *ко|сун* (113), *дру|т'аник* (135), *ко|валик* (142), *мок|риц'а* (144).

Карта № 50

Товкотнеча комах у повітрі (комарів, мошки)

У сонячну погоду можна спостерігати явище скупчення комах і повільного перелітання їх із місця на місце.

Червоним колом скартографовані також варіанти *|ступку бйут'* (3, 19, 43, 73, 103), *|ступки бйут* (20, 21, 31, 51, 64, 82), *|ступк'і бйут* (6, 18, 38), |

ступк'і бйут' (49, 65), *бйут'* *стопку* (12), *ступу бйут'* (13, 25, 30, 40, 59, 115), в *ступу бйе* (мошка) (14), в *ступку бйут'* (66, 108), *бйе ступк'е* (39).

Зеленим колом позначені й варіанти *ступк'і грайут* (35, 36, 72, 77, 78, 106), *ступка грайе* (79), в *ступу грайут* (104), *ступу грайут* (105, 125, 137).

Синім колом скартографовані також варіанти *стовна бйут* (41), *стовпом бйут'* (87).

Жовтим колом позначені такі варіанти: *грайут стоўне* (98), *грайут ступачок* (128), *стоўна грайут'* (132), *стовпчика грайут'* (116).

Коричневим колом скартографований і варіант *стовном стуїет'* (131).

Некартографовані поодинокі назви: *збывайуц':а в стоўне* (11), *стопчик'і бйе* (61), *кучку грайут'* (89), *стопчикам'і грайуц':а* (90), *стоўнам'і летаїут* (94), *стоўн іде* (98), *стуўном зб'ірайуц':а* (99), в *стовпчик'і* (101), *клубком кружл'айут* (111), в *стовбу* (121), *вузлам'і* (126), *клубком* (142), в *клубок крут'ац':а* (143).

Народні прикмети. Що означає це явище?

на погодні (1, 7, 8, 9, 12, 16, 17, 19, 20, 21, 31, 44, 49, 51, 53, 66, 71, 77, 78, 83, 103, 110, 119, 125, 128), *на тупло* (6, 13, 24, 25, 35, 36, 40, 45, 46, 48, 64, 65, 72, 73, 76, 79, 105, 125)

вже холодно буде (59)

заўтра буде дошч (28), *то на дошч* (1, 8, 29, 39, 41, 42, 43, 54, 58, 60, 63, 82, 86, 87, 89, 99, 101, 106, 108, 109, 114, 116, 118, 121, 123, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 141, 149, 150), *то на нигодні* (3, 136), *то буде слугта* (115)

йак до зимл'і – то на дошч (117, 127, 134)

йак високо – то погодні, тико спустиц':а на низ – то завтра буде нигода (9, 11, 142, 143)

йак нависн'і – то буде тупло, а йак л'ітом кума'рив багато – то на дошч (92)

йак кома'ри нависн'і ступки бйут' – то мокре л'іто, а йак мошка бйе ступки – то суха висна (45)

то на зм'іну погодні, бо кума'ри – то знаху'ри (94)

мошка в |ступу бїе – то |буде зи|ма |тепла (14)

йак|шо ба|гато ко|ма|рив |коло во|ди – то |буде дошч (102)

йак ко|ма|ри почи|найут' ни|че – то на дошч (100), йак кума|ри напа|
даїут' – то |буде дошч (68)

|мокре |л'їто |буде, йак ко|ма|р'їв ба|гато (10)

йак|шо кума|р'ї вти|каїут у хл'їв – |буде ни|года, а йак|шо їдут' на|дв'їр –
то по|года (38)

Карта № 51

Бігати від укусу гедзя (про худобу)

Червоним колом позначений і варіант *teVtatıs'a* (110).

Червоним трикутником скартографований варіант *t'eVati* (138).

Червоним квадратом позначений варіант *t'ıcu|vati* (30).

Зеленим колом скартографований варіант *vzdro|četıs'a* (72).

Зеленим трикутником позначений варіант *zdro|ka |b'ıgıti* (49).

Некартографовані поодинокі назви: *|b'ıgıti v |t'eVa* (83), *гедз на|нав* (99), *|tızıtıs'a* (1), *t'ı|leVati* (45), *|Vıtatı* (61).

КОМЕНТАРІ ДО ЗВЕДЕНИХ КАРТ

Зведена карта № 1

Ізолекси, які відокремлюють західнополіські говірки від волинських

Червоною лінією позначено північну межу поширення назви *ко|маха* 'мураха' (к. 9).

Зелена лінія позначає південну межу використання номена *па|лемуда* 'мураха руда садова' (к. 10).

Синьою лінією виділено північну межу вживання лексеми *комаш|ник* (к. 11).

Коричневою лінією виділено південну межу вживання ентоніма *прус* || *пру|сак* 'рудий тарган' (к. 30).

Жовтою лінією позначено південну межу поширення найменування ¹ *коник* ‘бабка’ (к. 41).

Чорна лінія позначає південну межу використання виразу ¹ *ступки бйут* ‘товкотнеча комах у повітрі (комарів, мошки)’ (к. 50).

Зведена карта № 2

Ізолекси, які відокремлюють західнополіські говірки від середньополіських

Червоною лінією виділено східну межу поширення назви *ку¹заки* ‘комахи’ (к. 1).

Зеленою лінією позначено східну межу використання лексеми *па¹лемуда* || *па¹лемутка* ‘мураха руда садова’ (к. 10).

Синьою лінією виділено західну межу вживання номена *мура¹вел* ‘мурашник’ (к. 11).

Жовта лінія позначає східну межу поширення найменування *цв¹ір¹гун* ‘цвіркун’ (к. 25).

Коричневою лінією позначено західну межу вживання ентоніма ¹ *тичка* ‘вовчок’ (к. 38).

Зведена карта № 3

Ізолекси, що виділяють центральну частину західнополіських говірок

Червоною лінією виділено ареал поширення номена *гу¹сениц¹а* ‘гусінь’ (к. 8).

Зеленою лінією позначено межу ареалу використання лексеми *сим¹йа* ‘рій бджіл’ (к. 13).

Синя лінія виділяє говірки, у яких уживане найменування *пру¹сак* ‘рудий тарган’ (к. 30).

Жовтою лінією окреслено ареал поширення найменування ¹ *дротик* ‘дротяник’ (к. 37).

Чорною виділено говірки, у яких вживані лексеми *рак* || *рак земл¹а¹ний* ‘вовчок’ (к. 38).

Зведена карта № 4

**Ізоглоси, які виділяють північно-західну частину
західнополіських говірок**

Червоною лінією позначено південно-східно межу поширення номена ^l*пруска* ‘блощиця’ (к. 27).

Зеленою лінією виділено південну межу використання лексеми *швед* ‘шашіль’ (к. 31).

Синя лінія позначає південну межу вживання номена *паву^lта* ‘павутина’ (к. 33).

Жовта лінія виділяє південну межу поширення найменування *жук* ‘хрущ травневий’ (к. 35).

Коричневою лінією позначено південну межу вживання фонетичного варіанту *вад* ‘овід’ (к. 43).

Зведена карта № 5

**Ізолекси, що виділяють північно-східну частину
західнополіських говірок**

Червоною лінією позначено ареал поширення номена ^l*л'ал'очка* ‘метелик’ (к. 5).

Зеленою лінією виділено говірки, де використовують лексему ^l*огн'анка* ‘мураха руда садова’ (к. 10).

Синьою лінією виокремлено ареал вживання номена ^l*шершил'* ‘шершень’ (к. 22).

Жовта лінія позначає південну межу вживання ентоніма ^l*козлик* ‘коник’ (к. 24).

Коричневою лінією окреслено південну межу поширення найменування *шк'іл'* ‘шашіль’ (к. 31).

Зведена карта № 6

Ізолекси, які виділяють південно-східну частину досліджуваного ареалу

Червоною лінією виділено північну межу поширення лексеми *пчол'ар* 'пасічник' (к. 14).

Зеленою лінією позначено північну межу вживання ентоніма *клоп* 'блощиця' (к. 27).

Синьою лінією виокремлено ареал використання номена *тарган* 'тарган чорний' (к. 29).

Жовтою лінією позначено північно-західну межу поширення назви *шешел* 'шашіль' (к. 31).

Чорна лінія окреслює ареал використання найменування *капус'т'анка* 'вовчок' (к. 38).

Зведена карта № 7

Ізоглоси, які виділяють надсвітязькі говірки

Червоною лінією позначено ареал поширення назви *зузул'ка* 'сонечко семикрапкове' (к. 3).

Зелена лінія виділяє говірки, де вживають фонетичний варіант *мураха* 'мураха лісова' (к. 9).

Синя лінія позначає межу ареалу використання лексеми *цв'ірко'тун* 'цвіркун' (к. 25).

Зведена карта № 8

Ізолекси, що виділяють любомльсько-шацькі говірки

Червоною лінією позначено ареал вживання лексеми *гусела* 'гусінь' (к. 8).

Зелена лінія виділяє говірки з ентонімом *пруса* 'блощиця' (к. 27).

Синя лінія позначає межу ареалу використання номена *шашіль* 'шашіль' (к. 31).

Жовтою лінією виділено ареал поширення виразу *стовна бйут'* 'товкотнеча комах у повітрі (комарів, мошки)' (к. 50).

Зведена карта № 9

Ізолекси, які виокремлюють прибузькі говірки

Червоною лінією позначено східну межу побутування ентоніма *шир'шун* 'шершень' (к. 22).

Коричневою лінією окреслено ареал поширення номена *п'л'усква* 'блощиця' (к. 27).

Зелена лінія виділяє східну межу вживання лексеми *ро'бак* 'борозняк' (к. 36).

Синьою лінією окреслено ареал використання номена *вовк* 'довгоносик' (к. 40).

Жовтою лінією виділено східну межу поширення найменування *бомк* 'овід' (к. 43).

Зведена карта № 10

Ізолекси, які виділяють камінь-каширські говірки

Червоною лінією позначено ареал поширення лексеми *буру'шок* 'сонечко семикрапкове' (к. 3).

Зелена лінія виділяє говірки, у яких вживана назва *'шендил'* 'шашіль' (к. 31).

Синьою лінією окреслено ареал використання найменування *'мул'ка* 'міль' (к. 32).

Жовтою лінією виділено межу поширення номена *'жетн'івка* 'довгоносик' (к. 40).

ДОДАТОК В

ПИТАЛЬНИК

1. Загальна назва усіх комах (вказати однину).
2. Як маленьким дітям дорослі називають комаху?
3. Як самі діти кажуть на комашку?
4. Що робили, щоб у хаті не було тарганів, клопів, бліх, мух? Що при цьому приказували?
5. А не виносили комах з хати в постолі, коробочці на межу, на перехресся чи в інше місце? Куди саме?
6. А не вимітали віником?
7. Чи заводилися комахи знову після такого вимітання?
8. Сонечко, невеликий жучок круглої або подовженої форми, що має червонувате або жовтувате з чорними цяточками забарвлення.
9. У якому значенні вживають [ще] слово ‘сонечко’?
10. Чи розрізняють назви цієї комахи залежно від забарвлення та кількості цяточок на її спинці?
11. Де взялося сонечко?
12. Чи існують якісь примовки до цієї комашки? Чи можна по ній гадати? Визначати погоду?
13. Чи можна бити цю комашку? Чому?
14. Одноріжок, великий бурий жук (24–41 мм) з рогом на голові.
15. Зн. ‘рогач’:
 - а) ‘жук’;
 - б) ‘самець-олень з рогами’;
 - в) ‘довгий дерев’яний прилад у півкола вигнутими металевими різками на кінці, якими ставлять горщики у піч та виймають їх’;
 - г) ‘палиця з розвилкою на кінці’;
 - г) ‘віл з великими рогами, що закручуються всередину’.
16. Велика лісова мураха.

17. Червоні мурашки, що боляче кусаються.
18. Дрібні чорні мурашки, що заводяться у хаті.
19. З чого утворилися мурахи?
20. Як позбутися мурашок у хаті?
21. Мурашник, конусоподібна купа з хвої, сухої трави, землі та шматочків листя, що є надземною частиною житла мурах.
22. Чи можна руйнувати мурашник? Чому?
23. Коли була посуха, то нічого не робили з мурашником?
24. Як використовували дерево, яке росло в мурашнику?
25. Чи можна лікуватись за допомогою мурах?
26. Що означає, коли сняться мурахи?
27. Яку людину порівнюють з мурахою?
28. Світляк, невеликий жук, який світиться в темряві.
29. З чого утворився світлячок?
30. Хрущ, травневий жук.
31. З чого він?
32. Що значить, якщо навесні є багато хрущів?
33. Чи використовують їх у народній медицині?
34. Борознюк, личинка хруща, що має вигляд світло-кремового скрученого в кільце черв'яка, якого часто виорюють з ґрунту.
35. Як позбутися борозняків?
36. Джміль, корисна комаха роду бджолиних з товстим мохнатим тільцем і отруйним жалом.
37. Шершень, велика з жалом комаха родини ос, звичайно жовта з червоно-бурим відтінком.
38. Бджола (загальна назва).
39. З чого утворилася бджола?
40. Рій, сім'я бджіл.
41. Жало бджоли.
42. Бджола, що літає за взятком, носить мед.

43. Бджола, яка краде мед чужої сім'ї.
44. Дикі бджоли (які живуть у лісі).
45. Трутень, самець бджоли, який не працює.
46. Матка, самиця, єдина в сім'ї бджіл.
47. У якому ще значенні вживають слово 'матка'?
48. Бджола, що відкладає незапліднені яйця, з яких виводяться трутні.
49. Личинка бджоли.
50. Вулик (загальна назва).
51. Які вулики робили у старовину? Який у них був вигляд?
52. З якого дерева їх робили?
53. Де їх розміщували: на дереві, на землі, біля хати, в лісі?..
54. Пасіка, місце, де стоять вулики.
55. Зн. 'пасіка':
 - а) 'ділянка, відведена на зруб лісу';
 - б) 'група вуликів';
 - в) 'ділянка, на якій рубають або вирубали ліс';
 - г) 'місце, де стоять вулики'.
56. У кого ведуться бджоли?
57. Як називається людина, яка розводить бджіл, займається бджільництвом?
58. Чи повідомляють бджолам про смерть господаря?
59. Хто і як це робив, що при цьому говорили?
60. Чи вважали, що, якщо помре господар, то загине і рій?
61. Які ви знаєте повір'я, пов'язані із бджолами?
62. Що означає, коли сняться бджоли?
63. Які у вас використовують прислів'я та приказки про бджіл?
64. Чи можна лікуватися за допомогою бджіл?
65. Чи можна казати, що бджола здохла? Якщо ні, то як кажуть? Чому?
66. Яку людину порівнюють із бджолою?
67. Що треба робити при укусі бджоли (оси)?

68. Оса.
69. Звідки вона взялася?
70. Осине гніздо, місце, де живуть оси.
71. Яку людину порівнюють із осою?
72. Коник, зелена чи сіра комаха довгими ногами, що стрибає й крилами утворює сюркотливі звуки.
73. У якому [ще] значенні вживають назву 'коник'?
74. Цвіркун, комаха ряду прямокрилих, яка тертям крила об крило видає звуки цвірчання, сюрчання.
75. Де взявся цвіркун?
76. Бабка, хижа комаха з довгим тонким тілом і двома парами великих прозорих крил, що літає над водою.
77. У якому [ще] значенні вживають слово 'бабка'?
78. Водолюб великий, чорний овальної форми водяний жук ряду твердокрилих.
79. Які комахи живуть у воді чи біля води?
80. Водомірка.
81. Метелик, комаха ряду метеликів (загальна назва).
82. Звідки взялися метелики?
83. Що означає, якщо навесні багато жовтих метеликів? А білих?
84. Чи розрізняють назви метеликів залежно від їх забарвлення та розмірів?
85. Нічний метелик.
86. Що означає, якщо ввечері на світло прилітає метелик?
87. Білянка, метелик з білими крилами, інколи – з рідким чорним візерунком, що відкладає яєчка на капусті, з яких потім виводиться гусінь?.
88. Гусінь, видовжена личинка метеликів.
89. Як позбутися гусені на капусті? На деревах?

90. Попелиця капустяна, дрібна, блідо-зелена з восковим нальотом паразитична комаха, яка живиться соком рослин, нерідко утворюючи великі колонії на листках капусти.
91. Як її позбутися?
92. Які комахи заводяться у зерні?
93. Кузька, середнього розміру жук, що має рудо-жовті надкрила, чорні з металево-зеленим блиском тіло і ноги і є небезпечним шкідником зернових культур.
94. У якому [ще] значенні вживають слово 'кузька'?
95. Довгоносик буряковий звичайний, сірий жук з довгим хоботком, що особливо шкідливий для цукрових буряків.
96. Звідки він взявся?
97. Як позбутися довгоносиків?
98. Зернівка горохова, жук родини зерноїдових.
99. Як його позбутися?
100. Комар, двокрила кровосална комаха з тонким довгастим тільцем і хоботком.
101. Де взялися комарі?
102. Як їх позбутися?
103. Що робити, щоб не кусали комарі, особливо в лісі?
104. Як називається товкотнеча комах у повітрі: комарі ступки б'ють, кутю товчуть, мак / просо товчуть?..
105. Чи можна за допомогою комарів визначати погоду?
106. Яку людину можуть порівнювати з комарем?
107. Блощиця, невелика коричнева сплюснена безкрила хоботна комаха – паразит тварин і людини.
108. Де беруться блощиці?
109. Як їх позбутися?
110. Блощиця-солдатик.
111. Блоха.

112. Звідки взялися?
113. Як позбутися?
114. Тарган, прямокрила комаха чорного або бурого кольору різних форм з довгими вусиками, що живе в житлових приміщеннях і пошкоджує продукти.
115. Звідки беруться таргани?
116. Як їх позбутися?
117. Чи розрізняються назви для чорного (більшого) і бурого (меншого) таргана?
118. Міль, невеликий метелик, гусінь якого є шкідником вовняних виробів, зерна злакових.
119. Де вона взялася?
120. Як позбутися молі?
121. Шашіль, личинка жука, яка точить дерево, дерев'яні вироби.
122. Де він береться?
123. Як його позбутися?
124. Кровососка кінська, комаха (7–8 мм) з темно-сірим черевцем, блискучо-бурими головою і грудьми; паразитує на конях і великій рогатій худобі, частіше на стегнах.
125. Що робити, щоб худобу не кусали такі комахи?
126. Гнойовик, пластинчатовусий жук 16–27 мм, все брюшко якого покрите рівномірними крапками і волосками, забарвлення має темне, іноді майже чорне з металевим полиском; живе в гною, риє нори в землі, запасуючи в них гній, яким живиться.
127. Павук, комаха, що плете тонку сітку, в яку потрапляють інші комахи, і живиться їхньою кров'ю.
128. У якому ще значенні вживають слово 'павук'?
129. Чи вважаєте ви павука комахою? Чому?
130. Де взялися павуки?
131. Як їх позбутися?

132. Чи розрізняють назви павуків за розмірами, місцем проживання?
133. Чи є у вас різдвяна солом'яна прикраса, яку підвішують до стелі, балки, ікон? Як вона називається?
134. Що означає, якщо в хаті опускається павук?
135. Чи можна вбивати павуків? Чому?
136. Павутина, легка сітка, яку плете павук.
137. Чи вживається це слово ще в якомусь значенні?
138. Воша.
139. З чого беруться воші?
140. Як їх позбутися?
141. Що означає, коли сняться воші?
142. Чи можна лікуватися за допомогою вошей?
143. Гнида, маленьке яечко, яке воша залишає на волосині.
144. Кліщ.
145. Звідки він взявся?
146. Чи розрізняються за назвами кліщі – паразити людини і тварин?
147. Чи є кліщі – шкідники рослин?
148. Як позбутися кліщів?
149. На яких деревах найчастіше мешкають кліщі? Чому?
150. Яку людину можуть порівнювати з кліщем?
151. Колорадський жук.
152. Личинка колорадського жука.
153. Як позбутися жуків на картоплі?
154. Муха.
155. Чи розрізняються назви мух за їх розмірами?
156. Звідки беруться мухи?
157. Як їх позбутися?
158. Які ви знаєте прислів'я та приказки про мух?
159. Яку людину порівнюють із мухою?

160. Тля, дрібні, ніжні комахи, що сидять великими колоніями або на надземних частинах рослин, або на корінні.
161. Як позбутися тлі?
162. Вовчок, комаха з передніми ногами, які дуже пристосовані до копання і переміщення в землі; часто живе на городах і в садках, пошкоджує коріння рослин.
163. Як його позбутися?
164. Овід.
165. Гедзь – велика кровососна двокрила комаха; переважно в болотистій місцевості в жаркі літні місяці атакує домашніх тварин.
166. Сліпак.
167. Яблунева плодожерка, світла, з рожевим відтінком, гусінь з коричневою голівкою, шкідник яблук.
168. Щипавка, комаха розміром 4–40 мм з видовженим дуже гнучким тілом, яке закінчується двома довгими відростками-кліщами.
169. Чи приносить вона шкоду людині?
170. Пухоїд, дрібний зовнішній паразит птахів і ссавців.
171. Як його позбутися?
172. Виноградна філоксера, вид тлі, яка завдає особливої шкоди винограду, пошкоджуючи і листки, і коріння.
173. Ковалик, комаха середньої величини (10–20 мм) з видовженим тілом і короткими ногами; найхарактерніша ознака – пристосування до здійснення стрибків, живе в траві чи в листі дерев та кущів.
174. Личинка цього жука з тонким циліндричним тілом червоно-бурого кольору, що нагадують шматочки дроту; шкідники картоплі та інших сільськогосподарських культур.
175. Як їх позбутися?
176. Сарана.
177. Як позбутися сарани?

178. Дрозофіли – маленькі мушки, що заводяться в продуктах, які починають псуватися.
179. Скупчення маленьких мошок (особливо ввечері).
180. Чи можна, спостерігаючи за комахами, визначати погоду?
181. Які саме комахи це “підказують”?
182. Які ви ще знаєте прислів'я та приказки про комах?
183. Яких ще комах використовують у народній медицині?
184. Яких ви ще знаєте комах?
185. Як говорять про дивакувату людину: у нього мухи в голові, мурашки в голові, миші в голові?..

ДОДАТОК Г

ТЕКСТИ

/ с'н'ац':а воши / то мин'і так'е ни'сн'іло с'а / ник'оли / ник'оли / то нид'обре / да нашо вон'у ти'воши ? / то нид'обре йе // а бл'ох'і то бачила на своїе очі бачила / колес' там ми° ше на'сил'і буле / но вже п'ус'л'а вуїне хате погор'іли / там дешчо / баг'ато погор'іло / і / в однеї ж'інк'і по^у сус'іцтву чулув'ік ум'ер / ну і пр'осит' шо приїду на'нич / бой'ус'а з дит'м'у ну йа'ї пушл'а до^у йійе / л'удчк'і! / у нас в хати бул'а зимл'а / шче ни було п'ідлог'і / а в'йійе і п'ідлога / ну стат' на з'емл'у ни'можна / отак'о л'аз'ат' [показує – Л. Ш.] / а кус'айутца / ну вже й'акос' там тр'ох'і / л'агл'а в ту по'уст'іл' ту йа ц'ілу нич ни сп'ала! // ну кус'айуц:а бл'ох'і / то йа бачила й'ак'і т'ейа бл'ох'і / тут вин'ос'ат' на дв'ір да трип'айут' там т'ійі рад'уг'і чи вик'ід'айут' / чи'шо / ну і знов набируц:а / то йа вже так'о // ч'орни / ч'орни н'оги / каж'у шо'ш іо в:ас р'обиц':а / а ву нас с'імн'і рад'ом так нидал'еко жил'у / і йа ш каж'у / в нас зимл'а а в йійе 'ш п'ідлога / то ни пов'і'н:о б'ути / і ни так уж'е і гр'азно було шоб так / т'ат'ак колес' у хатах / о / то-то т'ейа бл'ох'і то йа д'обре бачила //

Записано від корінної жительки с. Липне

Ківерцівського району

Волинської області

Гусак Васи́лини Гаври́лівни, 1930 р. н.

/ йа х'очу вам сказа́ти / йа ни'зна́йу з чо́го воши мо́жут зав'істе́с'а / йа бул'а до́ма / д'івчинийу / буле т'ейі воши // йак пушл'а з'амуш / в м'іне воши ни було / забр'али м'іне в сиб'ір / там / ни'було ум'ов і усл'ов / там так'е усл'ов'і'я буле / там і ни ба́н'і / там і нич'о́го // там / так / о // воши ни було / а то [думає – Л. Ш.] // вже мат' р'ок'ів тре том'у наза́д / йак ста́ли ту гуман'іта́рку вузе́ти // пришл'а гал'ена ц'а / к'ут'а йійі з'вут / мин'і тако́го пин'Уак'а рабе́йкого / сук'он:ого / вин т'еплі́й пин'Уак' // а чи с'то́го пин'Уак'а / чи ни с пин'Уак'а шо пиче́ в го'ло'в'і / шо пиче́ в го'ло'в'і / шо пиче́ / а тут гал'а / приї́хала гал'а с'уде́ / каж'у гал'о / на-но пудиве́с'а шо то так мине́ там шос' /

г'і ! / ба́бо в:ас во́ши йе / то йак йа ста́ла йі́х чиса́ти / то воу́на ни зна́ла шо каза́ти / каже ба́бо нима́ вже? / нима́ / пропа́ло все'на'св'іти / о / а чо́го вону́ завиле́с'а / чи дес' там в пинУац'і буле́ / чи бида́ його́ зна́йе / і то сті́л'ко було́ / шо то було́ у́жас / то страхо́в'ішче // так в одéжи ни буле́ / а в гоу́лоу'в'і буле́ / в:о́лосов'і // а йа була́ і в с'іб'іри / ме спа́ли с чуже́м'і л'уд'ме́ / бо там на уча́стк'і нас возе́ли / в нас там ни було́ добра́ бо то в'л'іс / бо то ни ба́бс'ка робо́та / то так'е було́ / а во́ши ни було́ // а вдо́ма зав'іле́с'а во́ши //

Записано від корінної жительки с. Підцир'я
Камінь-Каширського району
Волинської області
Дмитрук Ольги Панасівни, 1924 р. н.

/ мурашк'е буле́ на'порóзи і пуд поро́гом по́вно було́ / то напу́ска́йут' чарод'і́йі мурашк'е́ / і му́х'і напу́ска́йут' / так вона́ займа́йц'а з лих'ем / і воу́на дийа́волов'і служит' / і вин йі́йі вираУа́йе і вона́ му́сит' іте́ і робо́ти зло л'уде́не / о / зло робо́ти л'уде́не / воу́не му́х'і напу́ска́йут' / воу́не шо'хоч / і ме́ши напу́ска́йут' // оз'до́ в нас йе сус'ідка шо живе́ йі́йі / вже йі́йі то́й уну́к уме́р / воу́не в окóн'с'к'і живу́т' / то // то йак // на ха́ту зб'іре чи змоу́ло́тит' вус'е́ну соу́ло́му / то'там сто л'іт бу́де на ха́ти сид'іти і меш ни заче́пит' // а то коле́ то́й хло́п'іц' при́б'іже́т' воне́ о́зде буле́ на кват'іри / о́зде буле́ в ба́би / то кажú шо ба́ба ро́б'іт' / а соу́ло́му но́сит' / да'ї меш на́йшла́ / у сно́п'і завйе́зану / йа кажú йаку́ ш то меш? / здо́хла меш? / ну здо́хла меш / а вона́ спи́цал'но так ро́б'іт' / шоб / йа́кос' чарод'і́йі так ро́бл'ат' / завйе́же меш у сноу́пов'і / вже нийа́к'і / вже ме́ши ни з:ид'а́т' соу́лом'і никóли / а в нас пи́рисичу́т' / на дну поу́ло́ву пи́рисичу́т' / шо худóба ни хóче йі́сти / ме́ши пи́рисичу́т' / ме ничó ни зна́ймо / ме ничó ни в'ідайі́мо / а в йі́йі никóли ни заче́пл'ат' / бо в йі́йі т'ітка була́ чарод'і́йіха / шо воу́на гет' вм'іла і те́ / і л'уде́й воу́вкám'і зробе́ти / і в'іс'іл'е мо́же пу́сте́ти вувкám'і //

Записано від корінної жительки с. Прилісне
Маневицького району
Волинської області

Миткалик Параскові Михайлівни, 1921 р. н.

/ бУ'ілке нóсит' мед / вона в свайі / вже де ййї там прим'ішчин':е / і вона бУ'ілке і нóсит' і'нóсит' / і вже бУ'ілке там закладáйе йїх ужé так'йак / ну так йак вóпшим ме квóчку сáдим на'ййїчке / і вона там вже засéжуйе і вже звїт:и с тех чирвйачк'ів йакшó вона вже йїх' тегó / і вже вилитáйе риї / так'ей багáта такó / в нас колéс' було / та такéво шéшке / і вже йак злóвимо ме в'такé ришитó і / пирипусkáймо / шоб ййї зловéти тўйу мáтку / сáмо / ту глáвну / отакó вонé так л'ізут'-л'ізут' / тейї бУóлк'і і / сáме найб'іл'ше вона і / цап'ййї / і зачинéли ййї вже і тудé риї і там вже / йак то / в тої йáшчик засадéли і вона вже знов рóб'ит' там / с тэм'і свойім'і пчóлкам'і / а йе ша'палитэт' та ї дис' залитэт' далéко / та ї ни'наїдиш тáга райé ! / риї звéц':а //

Записано від корінної жительки с. Велимче

Ратнівського району

Волинської області

Павлович Ганни Миколаївни, 1934 р. н.

/ [як лікуються мурахами?] кáжут' шо мóна / мéдом намáзати бутўлку / всирéдини / так / вонў тудў нал'ізут' / тўл'ко багáто мéду ни тре / егé / нал'ізут' і то'д'і шп'їртом заливáйут' / і тої йад знайїте йак'ей / в'ін так укúсит' то йак п'ичé / а то натираї / кулúс' до' дóхто'ра ни йшлў / бо дóрого булó / о / а сам'і л'їчилис' / от з б'їрэзини тейї пўпашк'і йак навис'н'і / знайїте ? / рвут' / о / і заливáйут' шп'їртом / чи гурўлко'йу / кáж'е бириз'івка / о / то бириз'івкойу тейу натирайут' і спéну ї нóгу ї шо тўл'ко / так / о // [чи знаєте, що вошу треба з'їсти від якоїсь хвороби?] то уд жувтáчк'і / о / то-тó пéвне тре дéс'ит' штук / о / йїх вéсушити / стéрти / о / ну ї в шос' всéпати шоб йа ни знáла / і з':їсти / то-тó йе йак жувтáчка / то кулéс' / но в нас булá жўнка шо змувл'áла / мне от в сéна булá жувтáчка / то йа вузéла до ййї / правда во'на там гувóрит' шос' / учинáш йак'ес' і ше шос' і пац'óри чéпл'айе / чирвóни так'é пац'óри / угў / і до' трох дн'ів вунé пувéн:и о'блит'їти / так / агá / і вунé блит'їли і хлóп'їц' був / і ше ї кáже / бу йа вп'їрўд дóхтура приклика́ла / шо так'é шос' заслáб

м'її хлоп'яц' / а в'ін каже / а в'ін був на йідне око слипéї а добриї дохтор був /
і каже шо див'їтис'а / йак п'їде пу бал'шóму то бóде б'їле йак креїда / о / а
моч йак пéво / то в його жовтáчка / так / йа дóбре знайу / йа зав'їзла до нéїї ї
вс'о / і прущлó //

Записано від корінної жительки с. Радовичі
Турійського району
Волинської області
Літвін Галини Трохимівни, 1930 р.н.

/ [Що значить, коли сняться бджоли?] то кат' на вгон' / йа знайу йак в
минé отó сус'їд / отó мóго бáт'ка хáта булá / а ме вже / і / внук купéв туйу хáту
наш / там бáт'кова братéха жилá / по'вмирáли а хáта встáлас'а / то наш внук
купéв / о / мéїї мáтира вже внук / мин'ї плéмін'ик / вже мин'ї пл'ім'áн':ик / о /
то м'ін'ї приснелос'а шо'пчóли налит'їли / і ц'о / і ше бáт'ко м'її / вже
вмёрлиї / прив'їв двóйе кóниї / чирвóних / мин'ї пут'хáту / а йа вéскочила
тáту / тáту / тож вид'їте в'хл'їв тéїї кóни / бо ж вонúе де побигút' / а бáт'ко
каже / н'е вонé тóко трóхи постóйáт' / йа зáраз йїду / таковó / йа зрáзу кажú /
то вже / на'дочкú на свойú / кажú то / а ше ни'жén'ана булá / кажú то вже дес'
ц'о вгон' бóде / ко'ulé за'пáру / шос' нáвїт' і хúтко / за пáру ден' / аж прибигáйе
сус'їдка / йа спл'у / прибу'гла сус'їдка в о'кнó стúкайе каже / в'ёрко вставáї /
бо / мин'ї видóмо шо во'нá каже сáУа горét' / сáУа / йа дúмайу / йа шос'
к'энулас' / дúмайу йа ни'топéла / де ж та сáУа вз'алáс'а? / о / а во'нá шче / а йа
кажú шо там так'é / а вонá / ої вставáї / бо сáша горét' / ну сáша / імн'á так'евó
/ ої йа встáйу / вже бахтét' / л'úде / а то ж блéзиїко / отáм де слéвка / отó мин'ї
ц'óго / так'é снелос'á / і ше снелос'а таке шо / тóже бáт'ко / здайец':а йа /
пушлá в магазén брáти комбинáцийу / і мин'ї продавщéц'а дайé такú / аш
тирнóву / йа с'óго сну никóли ни забúду / і ц'о / а йа кажú ої / йак йа с'ц'їрáйу /
то тóко раз у вóду і вонá мин'ї раз-два / рóбиц':а б'їла / кажú а йа йїїї ни
хóчу / а вонá мин'ї о'утакувó ви'мáйе / і йа зáра знайу / вúс'ім рубл'їв каже / і
йа ви'мáйу грóши і таковó го'во'ру / отó тóже на'тої вгон' мин'ї так снелос'а /
то на'вгón' // пчóли і ц'óго / то на'вгон' //

Записано від корінної жительки с. Нова Вижва
 Старовижівського району
 Волинської області
 Ярошевич Віри Гнатівни, 1927 р. н.

/ [Як виводили бліх та блощиць?] / віпарували лужко йакшо́ // вонé /
 блошчэ́ці булэ́ / лаз'ат' вонé да́же в'тóму / от йак хата дири́вйана бу́ла / бру́си
 / м'э́жду бру́си позала́з'ат' / то так йак тевó / мин'і́ була [сміється. – Л. Ш.] /
 бу́ло мин'і́ так'э́ / в жит'і́ / йа служэ́в оден / хло́пиц' / служэ́в / і йа служэ́в там
 / в тóму узб'ік'іста́ні / на авга́нско́й гра́ниці / уже́ йако́с' йа по'пав тудá в'йі́хн
 'е силó / тивó / а йогó жу́нка / завб'і́бл'отéкою́ бу́ла / а в'ін / пу-мо́йіму
 бригади́ром чи шо / вже пригласéв минé до ц'óго / до се́бе в гóс'ці / то'ш то
 тре ро́к'і і́ тре м'і́са́ци / ше́ ї́ одне́йі ро́к'і булэ́ / пригласéв / ну́ вже йі́ду / с'і́ли
 / пов'і́чэра́ли / вс'о / вонé по'л'ага́ли / а мин'і́ пусти́лэли так за / стил сто́йав і́
 за'стуло́м на ла́в'і / пусти́лэли / мин'і́ хуруше́ пусти́лэли вс'о / о / і́ ц'óго пу́л
 'ага́ли вонé й спл'ат' / а чуже́ї чолов'і́к / йак св'і́жиї́ чолов'і́к / то вонé / тевó /
 вила́з'ат' і́ напада́ют' на йогó / те́йі́ бло'шчэ́ці / с'техво́ / с тех / м'э́жду
 бру́сами / йа с'і́в і́ сижу́ / вонé ни'да́йут' / прóсто і́ по' л'і́ццү́ скри́з' / ни да́йут'
 мин'і́ спа́ти / коле́ йа придивéвс'а а вонé скри́з' такуво́! / ту́л'ко те́йі́ за́дні́ци
 [сміється. – Л. Ш.] / вже на дру́гу нич / ка́же / прихóд' знов / кажу́ ни'п'і́ду / а
 йа́ вже сказа́в / шо так-та́к / а бу́ла ме́дичка / ка́же / йа вас ка́же пусув'э́ту́йу /
 йа́ вам ка́же тивóт / ту́л'к'і́ до м'і́не на м'э́дпунт / нучува́ти / то ка́же / в м'і́не
 там че́сто / і́ ка́же ї́ нимá в м'і́не там тех / д'і́сно йа́ йак пушо́в / пра́вда / вона́
 мин'і́ / далá водé в тóму м'э́дпунт'і́ / йа́ пуме́вс'а / по́лно́с'т'у́ пуме́вс'а / ту
 уде́жу пиритре́с / пиритево́ / о / да́же вона́ вз'ала́ уде́жу надв'і́р /
 повитра́сувала / то йа́ спав йак забéтиї́ [сміється. – Л. Ш.] / ничó ни́ чув / о / то
 вже́ йа́ там дн'і́в па́ру був / то́ вже́ ходéв тудá за́вжди / в м'э́дпунт і́ нучува́в /
 там уд'э́л'на ко́мната бу́ла / прийо́мна / і́ там на лужку́ спав / отак'э́-то мин'і́
 бу́ло // і́ то́ йак то́ брус со́йед'і́н'а́йіц'а і́ йі́ден з дру́г'ім / то так і́ тевó / то там
 хатé булэ́ / тако́ до / по в'і́кна / тудá б'і́лэли́с'а / а с'уда́ ни б'і́лэли́ / ту́ко
 ме́ли / бо во'не́ йак поб'і́л'ано / ни пуді́да́йут' ц'евó / глэ́ни те́йі́ / то ше́ йі́х

мѣнче завѳдилос'а / то йа йїм посѳв'ѳтував / кажў нашѳ вам тивѳ / ве кажў ц
'ѳго / пумѳйте-но / стинў йѳдохимик'атами / тѳйї с'т'їни / прупадўт' / тѳчно /
каже то ме кажу йак на св'їт нарудѳелис'а / а то каже / алѳ йїх ни дўже тивѳ / а
чужѳго чолов'їка йак нападўт' / то м'їс'ц'а ним'а //

Записано вїд корїнного жителя с. Бїлашїв

Ковельського району

Волинської області

Гладищука Володимира Семеновича, 1927 р. н.

/ так'ѳ ро'скажў / булў на хўто'ри ми жилў / перебр'алис'а с хўтора в'ц'у
х'ату / то ше'ц'ѳ ни х'ата бул'а / ц'ѳ бул'а хл'їв а там упередў дв'ї х'ати булѳ / ми
с хаз'айеном / пуст'ав'їли два лўжк'ї / йа на йїднѳму з дитїної спл'у / а д'їд на
дрўгому / бѳже шо внѳчи кус'айе / шо кус'айе внѳчи / ой то такѳ г'адос'ц' / мўли
мойї д'їти / лўжк'ї диривл'ани булў / д'їд сам робўв / був вилўкиї стѳл'ар /
кан'апи і / вс'е-вс'ѳ йѳгѳ / зѳлото був ни д'їд так робўв ус'ѳ / пѳк'ї спўвс'а на н
'ет // йак йа пудивл'ўс'а-но в ти лўжк'ї / лўжок такѳ стѳйїт зн'айїте / тут кўла
лўжка / і / йак йа дивл'ўса / то там блошчѳц' мѳре // чо'ло'в'їче / г'їнемо / а в
'нас так'а бул'а тод'ї прїказка / йак у нувўї х'ати / вс'ѳ'рно шѳс' нападѳ / чи
блошчїци чи блѳхи чи шо / шѳс' нападѳ // тїйї блошчїци внѳчи зайїд'айут / а
йак росч'авиш то так смирдўт / шчо конѳц' / і-ї-ї / тут шо вже ми ни'робўли /
зап'алимо св'їчку чи ск'їпку і все п'алимо кругѳм / то л'ап'ї п'алимо / п'алимо /
посўпл'уц'а / посўпл'уц'а / по'сўпл'уц'а / позбир'айемо / поч'авимо /
повикид'айемо / чўриз к'їл'ка дн'їв знов те с'аме / тут йа бул'а муй'а т'ўтка н'аша
йїдн'а одѳ жил'а / йа кажў т'ўтко ган'ўс'у / шо робўти / в нас бид'а кажў завел'ас'
'а / ѳ зн'айїте см'їх / а вѳн'а каже в'арко / йа тоб'ї скажў шо робўти / назбир'айї /
устан' до зїходу сѳнца / до зїходу сѳнїїка ше сѳнїїко ни зїшлѳ то ти встан' і
воз'мў п'ачку зап'алѳк [сїрникїв – Л. Ш.] / і зав'яжў нїтку на'ту п'ачку / а йїх
тудї назбир'айї / кажў / ц'ѳ молодїї а ц'ѳ молод'а / а ц'ѳ дрўжка ц'ѳ св'аха / ц'ѳ
прїгоршча / назбир'айї йїх пѳвну п'ачку / і вївез' / везї до зїходу сѳнца / вивѳз'
на роздорўжїе // і вївизла тут у нас топ'їру де дѳрѳга / то топ'їру прѳсто йе
дѳрѳга / а то було ше'зн'айїте до'гѳзера дѳрѳга ї х'атї бўли / но вже погорїли

ти хатú / нимá / і колód'аз такúї вилúкиї стойáв / вúвиз на роздорúжйе / і покúн' і ворóчаїса назад ни огл'адáїса йди додóми // так робл'ú / робл'ú / встáла наловúла / наловúла / так сказáла / за коробéчку ї'визú / та тёмно-тёмно / ше нидé никóго нимá / і привизлá ї постáвила кúл'а колód'аза ї вирnúласа назад / і приїшлá додóми // булó менч / алé вс'о'рно ше прокидáлис / вже менч булó / алé вс'о'рно ше прокидáлис / то диривл'áни лúжк'і то такá булá г'ідóта / і такá порá / алé вже йак приїшлá знáйїте ц'а сов'éцка влáст' / да стáла вс'áка трúтка / і дуст і вс'е / ни стáло вже нидé ничó //

Записано від корінної жительки с. Озеро

Володимирецького району

Рівненської області

Дуліпи Варвари Арехтівни, 1925 р. н.

/ то бédрик самó'собóйу йе такúї жучóк / а то йе шче тúйа / так'ййа жóвтийк'і / в'минé вонó йе / то вунó / а йак називáйїц':а? [думає. – Л. Ш.] // то по-божéствин:им / бóжа корúўка / вунó ни йіднé ти'сáме / н'е-н'é / вунú / от вунú дес'-то в м'инé нáв'їт' і / йа отакó [оглядається. – Л. Ш.] / на'тому / в'їхóд 'ат' с-пуд тóго / йак старá хáта / то вунó / такó в'їхóд'ат' так'é чирвóнийк'і / довгáстийк'і / а бédричок / бédричок і в'хáту / нив'їлéчк'її так'éї бédричок // то бédричóк малén'к'її / і крúлц'а так'і / а тéйа такé самé со'б'ї / довгáстийке / бóжа ко'руўка називáйїц':а / так'ém'і шипашкáм'і [купками. – Л. Ш.] / так'ém'і шипашкáм'і вонé // а то знов йе митéлик'і бúл'ши / йе з'крúлцами / йе жóвтийк'і і чóрнийк'і / все то вже вонó тóго / то на тих митéлик'і кáжут і на тих митéлик'і ка / а на тú / а на тéйе бóжа корúўка кáжут // [а були до того бедрика якісь примовки?] ну то колéс' то бédрик тóго / ми все саUáли да 'кáжим / бédрик-вédрик / в'їл':і вóду на колóду / а з'колóди на кринúц'у / Вур / да ї полет'ів // [чи можна руйнувавти мурашник?] там ц'їлий муравéл' йе / нáв'їт' обгорóУуйут' / в л'їси / і тогó / от йак пúїдим по'йáгоди / то там кóло йїх йáгод ни'б'їрém / шоб йїм булó / кругóm такó тéйї / кúпк'і / о / так'і йáгоди

вилу́к'і / а́ле ж ни б'і́рём / йде́м соб'і́ дал'ши́ по йа́днику / бра́ти / то мура́шк'і
/ а мура́шк'і і на л'і́чен':е спо'у́сбни / мо́чат' та натира́н':а ро́бл'ат' з'йі́х //

Записано від корінної жительки с. Великий Мидськ

Костопільського району

Рівненської області

Дашкель Ганни Кирилівни, 1924 р. н.

/ паву́ків йе два со́рти / йе паву́ке / шо спасле́ бо́жу ма́тир з ісу́сом
хри́сто́м / то в'йі́х нав'і́рху хре́стик'і / то тех бе́ти ни мо́жна / а йе паву́к'е шо
биз хре́стика // а йак ? / йак вона́ породела́ ісу́са хри́ста́ / то бат'ушк'е́
роска́зували / так ву́же йа́кос' жиде́ обшим хот'і́ли його́ мале́н'кого стрибе́ти /
о / і вона́ ка́же ве́ризали дв'і́ те́с'ачи младе́нцу́ / йі́го ни найшле́ / вона́ була́
круго́м / і л'і́сами і мо́рами і́ круго́м вона́ була́ / типе́ра то́го / вона́ вже йшла́ /
ну йшла́ вже хавала́са / о / а вра́же в'ї́ско йаке́с' то на ко́н'ах / йі́хало / о / за
йе́йу гна́лосо / а там у по́ли чолов'і́к го́рав да с'і́йав пшине́цу / а вона́ ка́же
шчо / мо́же бу́ти йаке́ вра́же в'ї́ско за мно́йу гна́тиса / то ни'ка́же / бо типе́р с
'і́йеш а взав́тра бу́деш жа́ти / ну вона́ йі́дут' і п'і́та́йут' / зна́чит' / чи йшла́ тут
йака́с' / а в'і́н ни'знав шо то бо́жа ма́ти / чи йшла́ з дите́нойу / а в'і́н ка́же шо
йшла́ / і пушла́ зна́чит' шл'а́хо́м вона́ вже за'йе́йу гна́лиса / йак вона́ почу́ла
шо ко́ни стуго́н'ат' / то вона́ пут хвойе́ну / чи пуд йале́ну / а йале́на така́ стара́
да опу́шчане г'і́л':а́ / о / так вона́ туде́ / схавала́са / те вра́же в'ї́ско про́йі́хало /
типе́р вона́ зна́чит' ве́йшла с-пут те́йі йале́ни і ка́же шоб те свої́ / ле́ст'а ни
спу́скала л'і́том і зимо́йу / то йале́на ж ни'спуска́йе / а то бо́жої ма́тери пов'ел
'е́н':е так'е́ / на йале́ну / типе́р вона́ вже йде́ / іде́ / чу́йе знов / шо ко́ни / стуго́н
'ат' / сто́йе́в дом розва́л'оні́ / то це́ї розва́л'оні́ дом сто́йе́в вона́ вхо́пела́са в
то́ї дом / о / типе́р вона́ ка́жут' / а мо́же в то́му до́му ? / йек вона́ зайшла́ в дом
так паву́те́н':е одра́зу заснува́ли паву́к'е́ / так у тех паву́ка́х йе'хре́стик'і / на
в'і́рс'і́ / і вуне́ пудийшле́ до то́го до́ма і ка́жут' так шчо́ / тут ни́ма́ ніко́го бо
засно́ване паву́те́н':е / і вона́ ота́к спаса́ласа вс'о́ с'тем ісу́сом хри́сто́м / і шче
вона́ йшла́ йак уже́ / зна́чит' ве́йшла с те́йі йале́ни / да йшла́ / а зузу́л'а куйе́ / а
вона́ ка́же ни ку́ї / бо так мо́же і́ л'уде́на кувати́ / ну о / ку́-ку / ку́-ку / а вона́

ни слухайе / а вона каже щоб те свого гнизда ни'мала ї своїїх д'їтїї ни мала /
о / типер так же ш йе / зузул'а ж гнизда ни майе і дес' до пташок пудк'ене / о /
да'вивод'ат' //

Записано від корінної жительки с. Вичівка

Зарічнянського району

Рівненської області

Музичко Ганни Іванівни, 1926 р. н.

/ в нас о / унтó напрот'ів / тійї / оци / отакó йак в'їранда тїко був так'е
гєти / ну йак дашок / і вчóра в'їн приходит' / в'їн в гóрод'ї живє / мати вмирлá
/ тўтка хáта порóжн'а / і / в'їн ни м'їг ду'хати вуйтє / жїнку гет' пукусáли /
вонá йшлá / і в'їн нийáк ни м'їг дубрáтис'а / йа кажў / вáс'а знáйїш шо / кажў
в'їте хол'єра молодє / а дурнє / шо ти там к'їйом ковирáйїш? / во'з'мє там / ти
ж бáчиш / ск'їл' вонє вилитáйут / воз'ме дóску удбє і бўде вєдно // от вчóра
вже пришóв вже бáбо / спас'їбо вам / а шо ш так'е? / каже / йа пуслўхав вас /
удбєв дóску / каже / то вєшче ми вс'ї / вже м'їд був / нарo'бєли там / вєл'ме
мн'їго булó / ни мóжна ду'хати булó в:уйтє / нихтó ни живє там / а прийїдут
такó в садок там шо рубєти / і вєшчинив / вз'ав фанáрика / та дóску удбєв і /
шо жука крóпл'ат' / пукрупєв / ти ї ка / тїл'ко пудхóжу вс'ї лижáт' //

Записано від корінної жительки с. Страдичі

Брестського району

Брестської області

Республіки Білорусь

Патїюк Ганни Антонівни, 1930 р. н.